

Božidar Premrl

Špički, špičkarji, kamnarji, zidarji

Kamen in njegovi mojstri na Trnovski
in Banjški planoti ter v okolici

Božidar Premrl

Špički, špičkarji, kamnarji, zidarji

**Kamen in njegovi mojstri na Trnovski
in Banjški planoti ter v okolici**

Božidar Premrl
Špički, špičkarji, kamnarji, zidarji
Kamen in njegovi mojstri na Trnovski in Banjški planoti ter v okolici

- Recenzentki:* dr. Ingrid Slavec Gradišnik in dr. Marjeta Pisk
Uredili: dr. Alenka Jelovšek in dr. Monika Kropelj Telban
Jezikovni pregled: dr. Alenka Jelovšek
Oblikovanje in prelom: mag. Jernej J. Kropelj
Kartografija: Arhiv Republike Slovenije
Fotografije: Benjamin Černe, Boža Hvala, Simon Kerševan, Edo Kozorog, Miljko Lesjak, Iztok Lušina, Pavel Pavlin, Rafael Podobnik, Rafael Terpin; arhiv KTD Lokovec (Franc Mlekuž); fototeke Odseka za zgodovino in etnografijo pri Narodni in študijski knjižnici Trst, Slovenskega etnografskega muzeja (Milko Matičetov, Fran Šijanec), Tolminskega muzeja (album Gerharda Putza) in ZVKDS, območna enota Nova Gorica (Pavel Medvešček, Andrejka Ščukovt); Pokrajinski arhiv Nova Gorica, zbirka razglednic krajev (Atelje Weiss, V. Baldassi); zbirka razglednic Kristjana in Magde Maver v Novi Gorici (V. Baldassi - V. Bavdaž, Anton Jerkič, Franc Kunc)
Kjer fotografali nahajališče fotografije nista navedena, je avtor in/ali lastnik praviloma Božidar Premrl.
Fotografija na naslovnici: Kamnoseško orodje kot simbol kamnoseškega poklica na nagrobniku goriškega kamnoseka Carla Culota, ki ga je sklesal goriški kamnosek Peter Valantič
Fotografija na hrbtini strani knjige: Možnar iz Grgarja
Tehnične risbe: Teja Mržek
Izdajatelj: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje
Zanj: Saša Babič
Založnik: Založba ZRC, ZRC SAZU
Zanj: Oto Luthar
Glavni urednik: Aleš Pogačnik
Tisk: Birografika Bori, d. o. o.
Naklada: 400 izvodov

Prva izdaja, prvi natis. / Prva e-izdaja.
Ljubljana 2024

Izid knjige so podprli Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije s sredstvi za sofinanciranje izdajanja znanstvenih monografij v letu 2024, Mestna občina Nova Gorica, Občina Kanal ob Soči, Občina Tolmin in Kamnoseštvo Brezavšček d. o. o.

Prva e-izdaja je pod pogoji licence Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:

<https://doi.org/10.3986/9789610509066>

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

ISBN 978-961-05-0905-9

COBISS.SI-ID 211519235

ISBN 978-961-05-0906-6 (PDF)

COBISS.SI-ID 211584003

Božidar Premrl

Špički, špičkarji, kamnarji, zidarji

Kamen in njegovi mojstri na Trnovski in Banjški planoti ter v okolici

*Iz vsakega koščka kamna
me gleda taka lepota in tak mir in moč,
da sem pogosto srečen in ponosen,
ker se je moglo v človekovi zavesti roditi toliko lepote
in je imela človeška roka takih moči, da ji je dala toliko oblik.*
Ivo Andrić, pismo iz Rima v začetku 20. stoletja

Vsebina

UVOD	7	Italijanski spominski napisi na skalah na Skalnici - Sveti gori	88
GEOGRAFSKO-GEOLOŠKI ORIS TRNOVSKE IN BANJSKE PLANOTE TER Z NJIMA POVEZANIH KRAJEV	9	Napis iz prve svetovne vojne na skali na Vodicah	88
KAMEN, NJEGOVA NAHAJALIŠČA IN KAMNOLOMI	15	Mavzolej italijanskega generala Gonzage na Vodicah	89
NAHAJALIŠČA SKRIL NA BANJSKI PLANOTI IN NJIHOVO PRIDOBIVANJE	20	Italijanski spominski steber pri zaselku Sveto	90
STAVBARSTVO	24	Gozdarski napis v Stari Krnici v Trnovskem gozdu	90
Hiše in gospodarska poslopja	24	Spomenik na Kobilniku nad Trnovim	91
Prostori v hiši	27	Napisi na cerkvenih objektih in v njih	92
Skrilnate in slamnate strehe	28	Bazilika Svetogorske Matere božje na Skalnici - Sveti gori	92
Kamnoseški stavbni členi	42	Župnijska cerkev sv. Martina v Grgarju	93
Vogali, vogelniki, odbijači	42	Cerkev sv. Marjete, zdaj cerkev sv. Mohorja in Fortunata v Ravnici	94
Razni napisni kamni na domačijah	46	Cerkev Marije Snežne na Trnovem	94
Slopi, <i>stebri</i> , <i>kolone</i>	49	Samostojni zvonik pri cerkvi sv. Križa v Batah	95
Portali in portoni	50	Cerkev Svetega duha na Banjšicah	97
Anonimni mojster okrašenih portalov	58	Cerkev sv. Janeza Krstnika v Čepovanu	97
Okna, okenca in line	59	Cerkev sv. Jurija v Kalu nad Kanalom	99
Kamniti balkoni in balkoni na kamnitih konzolah	60	Cerkev sv. Štefana v Levpi	103
Kamnite stopnice in stopnišča	62	Najstarejši kamen s slovenskim napisom na Banjski planoti	104
ZUNANJA IN NOTRANJA KAMNITA OPREMA KMEČKIH DOMAČIJ	63	Mejniki	106
Vodnjaki	65	KAMNOSEKI IN ZIDARJI NA TRNOVSKI IN BANJSKI PLANOTI TER V OKOLICI	108
Zajetja izvirne vode in kali	73	GRGAR – VAS KAMNARJEV IN ZIDARJEV	108
Korita in <i>fontane</i>	73	Furlan Luigi Vetoraz – gostujoči kamnosek v Grgarju	108
Kapelice in druga nabožna znamenja	75	Kamnosek in samouški kipar Blaž Bitežnik iz Grgarja v Gorici	109
Razna javna znamenja in napisi	84	Kipar Anton Bitežnik v Gorici	111
Obcestna znamenja	84	Goriški ornamentist Peter Valantič z grgarskimi »korenikami«	112
Solkanske <i>kalonce</i>	84	KAMNOSEKI V GRGARJU	114
Spominska plošča Josipu Kollerju iz leta 1875 ob cesti Solkan–Trnovo	85	Kamnosek, mlinar in kmet Janez Bitežnik - Tlakarjev v Slatni	114
Kamniti kažipot v Batah	86		
Kamniti kažipot pri Nemcih	87		
Kamniti kažipot pred križiščem cest Predmeja–Nova Gorica–Čepovan na Lokvah	87		
Italijanski napisni kamni iz prve svetovne vojne in po njej	88		

Kamnosek Peter Bitežnik - Tlakarjev v Slatni ..	115	Domnevni <i>špičkarji</i> pri Belinu	175
Nagrobniški Petra Bitežnika na grgarskem pokopališču pri Sv. Petru	117	VOGLARJI	175
Kamnosek in zidar Valentin Bitežnik v Bitežu .	122	Kamnoseka Jakob in Štefan Gorjup	175
Kamnosek Alojz Černe - Brajdarjev	122	Kamnosek Jožef Plesničar od Belača Za Vrhom ..	178
<i>Špičkar</i> , zidar in <i>čentomeštjeri</i> Jožef Černe - Pepo Gousov	123	TRNOVO	179
Kamnoseki in zidarji Kogoji - Zorčevi in Trdinovi	125	Zidarska in kamnoseška rodovina Volk pri Joževih	179
<i>Špičkarja</i> Ivan Bastjančič in Avguština Miljavec pri Petakovih	131	Skrivnostni kamnosek Anton Volk	181
Kamnosek Janez Černe	132	Kamnosek in <i>košan</i> Vincenc Čuk	182
Kamnosek Andrej Miljavec pri Pičnovih	133	GRGARSKA RAVNE	182
Kamnosek Anton Pavšič	133	<i>Štancar</i> in zidar Franc Petrevčič	182
Kamnosek Jožef Budin	133	Furlanski zidar Andrej Goja - Dreja Lah	184
ZIDARJI V GRGARJU	134	BATE	187
Grgarska stavbna zadruga po prvi svetovni vojni	135	Klesarja in zidarja Franc in Janez Lasič - Laščeva v Bitežu	187
Zidar Jožef Bitežnik - Pepo Matjolv	137	Drugi kamnoseki in zidarji iz Bat	188
Zidar Roman Valantič - Romano Mohoretov ...	138	BANJŠICE	191
Zidar Filip Ivan Gadnik	139	Priložnostna kamnoseka Jožef Čargo in Janez Skrt iz Mrcinj	191
Zidar in kamnosek Jožef Jevšček - Terezen v Bitežu	140	Samouk Jožef Testen pri Blajščih v Krvavcu ...	191
Zidarski mojster Anton Pavlin - Vreskov na Kalu	140	LOKOVEC	192
Zidar Ivan Filipič - Nute Malonov	140	<i>Štancar</i> in zidar Šmonov Luiž	192
SEZNAM OSTALIH GRGARSKIH ZIDARJEV	142	Anton Kuštrin pri Gamzinu, ki je delal <i>krniže</i> ..	194
SVETA GORA	145	Kamnosek Anton Šavli - Šuljetov iz Gorenjega Lokovca	195
Avtorizirani kamnoseški mojster Franc Podberšič	145	Zidarja pri Mraku v Srednjem Lokovcu	196
RAVNICA	146	<i>Štancar</i> in vseznal Franc Mokrin - Pajer	197
Kamnoseki Podškolevci v Sedovcu	146	Še nekaj kamnarjev iz novejšega časa	197
Domačija Pod Školjem	156	Kip avstro-ogrškega vojaka iz prve svetovne vojne v Lokovcu	198
<i>Špičkarja</i> Štefan Šušmelj mlajši Za Koritom pri Voglarjih in Danijel Šušmelj pri Danelotovih v Sedovcu	160	ČEPOVAN	200
Kamnoseki Perinovi iz Sedovca	165	<i>Špičkar</i> in zidar Anton Trušnovec pri Ščurarju v Puštalah	200
Kamnosek in zidar Andrej Pavlin pri Pulinovih v Ravnici	169	Kamnoseški mojster Franc Štolfa z Volčjega Grada na Krasu	202
Kamnosek Jožef Trpin pri Mikulčevih v Ravnici	173	Kamnosek Vittorio Veronese iz Gorice	203
Kamnosek Štefan Cej s Trjevega	174	Mirko Brezavšček z Vrat pri Čepovanu	204
		KAL NAD KANALOM	208
		Kamnosek in zidar Štefan Pertovt iz Pertovtov ...	208
		Jožef Jug pri Klemenu v Cvetrežu	208

LEVPA IN SENIŠKI BREG	209	Rodovina zidarjev in kamnosekov	
<i>Špičkarji</i> Levpuški pri Klemenu v Levpi	209	Valentinčičev	222
<i>Špičkarji</i> Špički v Levpi	210	Klesar Andrej Zidarič iz Kanala	223
Brata Peter in Štefan Šuligoj pri Bulču v Senici ..	211	Klesar Janez Brezigar iz Morskega	223
Klesar Martin Pavšič - Marjančev iz Mešnjaka	213	Italijanski potujoči kamnosek Giovanni Maria	
Zidar in kamnosek Anton Markič		Bianchi	224
ter kamnosek Anton Jakopič iz Markičev	213	SOLKAN	225
Kamnosek Franc Gorjup v Avščku	214	Kamnosek Peter Leban v Solkanu	225
Kamnosek Anton Pirih v Modrzelih	214	Kamnosek in kovač Evstahij Devetak	225
KANALSKI LOM	215	TUJI KAMNOSEKI, ZIDARJI IN DRUGI GRADBENI DELAVCI,	
Samouški kamnosek, kovač in ljudski umetnik		KI SO GRADILI ŽELEZNIŠKO PROGO V SOŠKI DOLINI V	
Andrej Murovec	215	LETIH 1903–1906	227
Murovčevi nagrobniki	216	SKLEPNA BESEDA O KAMNOSEKIH IN ZIDARJIH	
Oblikovne in stilne značilnosti Murovčevih		S PLANOTE	233
nagrobnikov ter napisov na njih	217	SLOVAR NAREČNIH, ŽARGONSKIH IN DRUGIH MANJ	
Kapelica V Logu, posvečena Jezusu, Mariji		ZNANIH BESED	235
in angelu varuhu	219	RAZLAGE STROKOVNIH IN DRUGIH IZRAZOV	243
Zidar Toni Kafol - Tojnšč iz Dolgega Laza	220	VIRI IN LITERATURA	248
SOŠKA DOLINA	221	Viri	248
AVČE	221	Spletne viri	250
Klesar Miha Ipavec pri Trpinovih v Avčah	221	Literatura	250
KANAL OB SOČI	221	Pripovedovalci	255
Anonimni mojster kamnitega mosta		Strokovni svetovalci	258
v Kanalu ob Soči	221	Znaki, kratice in krajšave	259
Kamnoseški in zidarski mojster Štefan Budin			
v 18. stoletju	221		

Uvod

Potem ko sem v zadnjih letih v svojih knjigah predstavil kulturo kamna in njegove mojstre na Krasu in v svoji rodni Vipavski dolini, kjer je v preteklosti cvetela ta dejavnost, so me zamikali še malo znani ali povsem neznani mojstri kamnoseškega dleta in zidarske žlice v gorski pokrajini nad mojo dolino. Tej pokrajini, ki zaobjema Trnovsko in Banjško planoto ter je s treh strani zamejena z rekami Vipavo, Sočo in Idrijco, so nekdanj preprosto rekli Gore.¹

Prebivalci teh planot še danes povejo, da živijo v Gorah, in se štejejo za Gorjane, čeprav ima to ime iz ust okoličanov slabšalen zven. Že Rado Bednarik je leta 1932 pisal, da je ime Gorjan »v ustih mestnega paglavca« včasih zvenelo zaničljivo,² sam pa je Gorjane hvalil, ker so »ohranili še najbolj trdne vezi z zemljo, ki jih redi, in z Bogom, ki jih svari«.³ Po gostoljubnosti in dobroti slovijo zlasti prebivalci Lokovca, kjer »ne greš prazen od hišek«, kar hvaležno potrjujem iz lastne izkušnje.

Ustno izročilo o kamnosekih in zidarjih iz teh krajev sem začel zbirati pri starejših domačinih že pred tremi desetletji. Takrat sem imel srečo, da sem pri terenskem delu nekajkrat dobil informacije tako rekoč iz prve roke. Pri Trdinovih v Grgarju mi je stari *špičkar* in zidar Rudi Kogoj pripovedoval o svojem delu in delih svojih prednikov iz kamnarske rodovine Zorčevih. V Sedovcu, zaselku Ravnice, sem dosti zanimivih podrobnosti o delih tamkajšnjih kamnosekov zvedel iz ust Pavle Šušmelj, potomke kamnoseške rodovine Podškolevcev, ter iz bogatega listinskega in fotografskega gradiva v njihovem družinskem arhivu. V Ravnici mi je bil za vodnika po kamnoseških znamenitostih v domačem kraju in okolici Ančko Pulinov, duhovit in zabaven pripovedovalec kamnarskega izročila Pulinovi. Podškolevce in Pulinove omenjam še posebej, ker so poleg bogatega ustnega in pisnega izročila ustvarili in zapustili tudi imenitno ter zelo zanimivo stavbno in kamnoseško dediščino na svojih domačijah, ki se je v dokaj dobrem stanju ohranila do današnjih dni.

Precej imen kamnosekov in zidarjev sem našel v objavljenih pisnih virih, kot so *Koledarji Družbe sv. Mohorja* iz Celovca⁴ in *Ročni kažipoti po Goriškem*,⁵ ki so izhajali v zadnjih desetletjih 19. in prvih desetletjih 20. stoletja. Podatke o imenih, poklicih in času delovanja teh obrtnikov in rokodelcev sem potem dopolnjeval z osnovnimi osebnimi podatki iz matičnih in družinskih knjig v nadškofijskem arhivu v Gorici, škofijskem arhivu v Kopru in v župnijskih arhivih; nekaj takih podatkov, zlasti iz mlajšega časa, sem prepisal tudi z nagrobnih kamnov.

Z dodatnim sistematičnim pregledovanjem matičnih in družinskih knjig ter spisovnega gradiva župnij na celotnem območju planote in bližnje okolice sem odkril še številna neznana imena teh obrtnikov in rokodelcev. V tem pogledu je zelo povedna ravniška župnijska kronika, v kateri je najti zelo zanimive podatke o cerkvenih delih krajevnih kamnosekov in zidarjev, ki so tudi poimensko navedeni. Največ jih je iz desetletij okrog preloma iz 19. v 20. stoletje, ko se je kamnoseška dejavnost

¹ Bednarik sicer v svojem opisu Goriške pokrajine z imenom Gore poimenuje širšo gorato pokrajino na obeh straneh spodnjega toka reke Soče: »Gore pravijo dolinci vsej deželi zadaj za Sv. goro in S. Valentinom.« BEDNARIK, Rado, *Goriška in Tržaška pokrajina v besedi in podobi*, Gorica 1932, str. 175 (dalje: BEDNARIK, *Goriška in Tržaška pokrajina v besedi in podobi*). V nadaljevanju bom za obravnavano pokrajino, ki obsega dve planoti, zaradi enostavnosti tu in tam uporabil kar skupni izraz planota.

² Kot pričata izjavi dveh Gorjanov, nekaterim tako zveni še danes. Po besedah Pavla Pavlina iz Bat, ki zdaj živi v Ozeljanu 66D v Vipavski dolini ali *Deželi*, kakor ji pravijo Gorjani, je Górgan v *Deželi* zaničevalno ime; Ivan Močnik pri Piškovih, Kal nad Kanalom 92, pa je povedal, da jih imajo v dolini za »preklete Gorjane«.

³ BEDNARIK, *Goriška in Tržaška pokrajina v besedi in podobi*, str. 175.

⁴ Objavljeni so v letnih seznamih članov in naročnikov koledarja te družbe.

⁵ *Ročne kažipote po Goriškem*, v katerih so bile občasno zaobsežene tudi nekatere druge avstrijske dežele in mesto Trst, je izdajal in tiskal Andrej Gabršček v Gorici. V njih so po posameznih krajih objavljena imena predstavnikov politične in sodne oblasti, davkarije, žandarmerije, raznih organizacij in društev ter obrtnikov.

na Primorskem najbolj razmahnila. Poleg njih sem, razumljivo, upošteval tudi tuje mojstre kamna, ki so delovali na obravnavanem območju.

Objave o tej tematiki v časopisju in strokovni literaturi so zelo redke. Izjema je tehten članek etnologa Milka Matičetovega o samouškem kamnoseku in ljudskem umetniku Andreju Murovcu iz Kanalskega Loma, ki povzema zanimivo ustno izročilo o njem in njegovih delih. Zelo uporaben vir podatkov o kamniti dediščini, ki so jo mojstri kamnoseškega dleta in zidarske žlice zapustili na obravnavanem območju, so popisi in fotografije posameznih domačij in objektov, ki jih hranijo na novogoriški območni enoti Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije in v katerih sem našel še marsikatero informacijo o kamnitih stvaritvah, ki jih je že uničil zob časa ali človeška malomarnost.

Na tem mestu bi se rad zahvalil vsem pripovedovalcem, vodnikom in voznikom za vsestransko pomoč pri terenskih raziskavah, pri zbiranju množine podatkov, informacij in fotografij ter pri njihovem pojasnjevanju in preverjanju, ko je bilo treba ločevati zrnje od plev. Večina jih je naštetih v seznamu na koncu knjige – nekaterih žal že dolgo ni več med nami. Še posebej sem hvaležen tistim, ki so v mojo popotno torbo prispevali največ védenja in starega izročila, s katerim so obogatili in popestrili vsebino te knjige, ter tistim, ki so mi z razumevanjem za moje delo, vsakovrstno praktično pomočjo in gostoljubnostjo še polepšali dneve, ki sem jih z njimi preživel na terenu.

V zadnjem obdobju so mi pri zbiranju, dopolnjevanju in preverjanju podatkov o Grgarju ter grgarskih kamnosekih in zidarjih največ pomagali tamkajšnji domoznanec Benjamin Černe, zbiralec Aleksander Boltar in Ivan Pavlin, skrbni varuh družinskega kamnarskega izročila. Angela Pavlina - Ančkota iz Ravnice sem že omenil, a naj se mu še posebej zahvalim za vso radodarno pomoč in dobro voljo, s katero je začinil najine raziskovalne pohode in druženja. Pri Voglarjih mi je z izročili o tamkajšnjih kamnosekih bogato postregel Jožef Šušmelj, ki prav tako izvira iz kamnoseške rodovine, na Trnovem pa mi je s koristnimi informacijami in pojasnili o domači vasi, njenih kamnitih zanimivostih in kamnarjih pomagala domoznanka Boža Hvala. V Batah sem dolžen zahvalo zlasti Silveriju Fabjanu, Milivoju Valentinu Staniču in Pavlu Pavlinu, ki so me tudi na lastno pobudo obveščali o zanimivih domačijah in nekdanjih zidarskih mojstrih, me gostili ter vozili po raztresenih zaselkih Bat in okoliških vasi. Prostrani Lokovec s številnimi zaselki in samotnimi domačiji mi je že pred desetletji in v zadnjih letih ponovno po dolgem in počez rade volje razkazoval Lokovčan Zdravko Bremec, tolminski konec Banjške planote pa gimnazijski sošolec in prijatelj Leon Barbič s Kozmeric. Z dragocenimi informacijami in pojasnili o tistih krajih ter o tamkajšnjem kamnoseku Andreju Murovcu mi je pogosto in hitro priskočil na pomoč domoznanec Matjaž Žbogar iz Kanalskega Loma, ki mi je marsikatero dilemo rešil kar po elektronski pošti.

Dragocena mi je bila tudi pomoč mnogih strokovnjakov in poznavalcev različnih področij, od geologov, zgodovinarjev, umetnostnih zgodovinarjev, etnologov, arhivarjev in knjižničarjev do prevajalcev ter konservatorke Andrejke Ščukovt v Novi Gorici, ki mi je prijazno omogočila vpogled v obširno pisno in fotografsko dokumentacijo zgoraj omenjenega zavoda o vaseh na planoti. Tudi njim pristrčna hvala.

Na koncu bi se rad zahvalil še predstojnici Inštituta za slovensko narodopisje dr. Saši Babič, ki je omogočila njen izid z uvrstitvijo v letošnji program inštituta, ter urednicama knjige dr. Moniki Kropelj Telban in dr. Alenki Jelovšek, ki je opravila tudi odlično lektorsko delo.

Naj še prav na kratko predstavim vsebino knjige. Sprva sem nameraval pisati le o kamnarjih in njihovih delih,⁶ a sem kmalu uvidel, da jih moram umestiti v geografski in arhitekturni kontekst, v katerem so vtkana tudi številna imenitna dela anonimnih zidarskih in kamnoseških mojstrov ter nadarjenih samoukov. Na podlagi svojih terenskih raziskav in zbranega ustnega izročila, arhivskega gradiva

⁶ Med kamnarske poklice sodi tudi apneničarska dejavnost, ki je bila zlasti na območju Trnovega in Lokovca zelo razvita in bi za primerno predstavitev terjala posebno monografijo. V tej knjigi so samo na kratko orisane njene razsežnosti na območju Trnovega.

ter domoznanske in strokovne literature orisujem v krajevnem zaporedju od juga proti severu planote pomembnejše zemljepisne značilnosti tega območja, nato pa podrobneje popisujem različne kamnine, kamnolome ter nahajališča plastnatega in ploščastega kamna, ki bi lahko imela zelo pomembno vlogo pri ohranjanju skrilnatih streh spomeniških stavb na Krasu in v Vipavski dolini. V nadaljnjih poglavjih analitično obravnavam značilnosti kmečkega stavbarstva in raznovrstne kamnite kulturne dediščine s poudarkom na starinskih objektih, ki so kriti s skrilami ali s slamo ter opremljeni z napisi in letnicami. Tako opisanemu naravnemu in kulturnemu okolju sledijo delovne biografije kamnarjev in zidarjev po posameznih krajih, ki so vsebinsko jedro te knjige, s sklepno besedo na koncu.

Geografsko-geološki oris Trnovske in Banjške planote ter z njima povezanih krajev

Območje, ki ga obravnavam v tej knjigi, se začinja na jugu s Skalnico ali Sveto goro ter zaobjema Grgarsko kotlino, zahodni del Trnovske planote, Čepovanski dol, Banjško planoto in levi breg spodnjega toka Soče.

Zahodni del Trnovske planote, imenovan tudi Voglarska planota, je brezvodna kraška pokrajina, zgrajena predvsem iz jurskih, na skrajnem jugozahodu pa iz krednih apnencev. V Čepovanskem dolu in na Banjški planoti prevladujejo karbonatne kamnine: kredni in jurski apnenci ter dolomit. Iz teh kamnin je ves vzhodni in severovzhodni del Banjške planote. Del planote prekriva paleocenski fliš, v katerem je dosti lapornatega apnenca, apnenčevega konglomerata, breče, laporovcev in peščenjaka. Najobsežnejši del flišnega površja je v osrednjem delu planote, v okolici naselja Banjšice. Od tam se razprostira do skrajnega severozahodnega dela planote in proti dolini Soče. Flišne kamnine prekrivajo tudi njen južni del, to je obrobje Grgarske kotline in pobočja proti dolini Soče pri Desklah. Na apnenčasti podlagi je nastalo kraško skalnato površje s kraškimi reliefnimi oblikami, na flišu pa bolj gladko površje.⁷

Na planoti so različni tipi poselitve: strnjeno pozidane vasi, vasi, ki jih sestavljajo manjši zaselki, in vasi, ki združujejo razpršene posamične domačije.

Skalnica ali **Sveta gora** je znana predvsem po božjepotni baziliki Svetogorske Matere božje, ki je bila zgrajena na mestu poznogotske Marijine cerkve, porušene v prvi svetovni vojni.⁸ Ob njej je frančiškanski samostan, v novejšem času je tam zraslo tudi manjše naselje Sveta Gora. Z našega zornega kota je Sveta gora zanimiva in pomembna zaradi nekdanjih kamnolomov, ki so delovali na njenih pobočjih, in ker so pri gradnji nove cerkve ter obnovi drugih stavb na njej po prvi svetovni vojni sodelovali številni kamnoseki in zidarji iz Grgarja.

⁷ Povzeto po PAVLIN, Branko, Kambreško in Banjšice, v: *Slovenija. Pokrajine in ljudje* (ur. Drago Perko in Milan Orožen Adamič), Ljubljana 1998, str. 314–315, 318–319, 324, in HABIČ, Peter, *Kraški svet med Idrijco in Vipavo. Prispevek k poznavanju razvoja kraškega reliefa*, Ljubljana 1968, str. 92. – Podrobna geološka sestava tega območja je prikazana na Osnovni geološki karti 1:100.000, na listu Tolmin in Videm. BUSER, Stanko, *Osnovna geološka karta SFRJ, lista Tolmin in Videm*, Beograd 1975, in pripadajoči tolmač *Osnovna geološka karta SFRJ. L 33-64. L 33-63, Tolmač listov Tolmin in Videm (Udine)*, Beograd 1986.

⁸ Prvo cerkev so sezidali, potem ko se je pastirici Urški Ferligoj iz Grgarja leta 1539 prikazala Marija in ji naročila: »Povej ljudstvu, naj mi tukaj postavi hišo in me prosi milosti.« Nova triladijska bazilika po načrtih arhitekta Silvana Baresija (1884–1958) je bila sezidana v letih 1924–1928, posvečena pa leta 1932. HÖFLER, Janez, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska (Oglejski patriarhat, Tržaška škofija)*, Ljubljana 2016, str. 64; *Primorski slovenski biografski leksikon* (dalje: *PSBL*), 18. snopič, dodatek A–B, Gorica 1992, str. 444–445; Marko Vuk, geslo Baresi (Barich) Silvano, arhitekt.

Razglednica Svete gore z novo baziliko in samostanom. Iz zbirke Božidarja Premrla

Grgar je velika vas pod Sveto goro, ki je v *Krajevnem leksikonu Slovenije* leta 1968 opisana kot »kmečko proletarsko naselje v plodni Grgarski kotlini«, znano po svojih zidarjih. Njegovi večji sestavni deli so Dol na začetku vasi, Britof s cerkvijo sv. Martina, Gorenja vas ali na kratko Vas ter oddaljeni zaselki Slatna, Bitež, Fobca, Fobški Kal (*Fovški Kal*) in Zagorje. Med prvo svetovno vojno je bila vas hudo porušena. V njeni okolici je bilo več kamnolomov, ki so jih izkoriščali domači kamnarji. Grgar je tudi izhodišče za planotarske vasi: v njem se cesta razcepi levo proti Batam in Banjšicam, desno proti Čepovanu, po odcepu skozi Zagorje pa tudi proti Ravnici in Trnovemu.

Ravnica je gručasta vas v manjši kotlini pod južnim robom Trnovske planote, ki jo obdajajo Sedovški hrib, Sv. Gabrijel, po domače *Škabrijel*, in Sv. Danijel ali *Štanjel*. Okoli sklenjenega vaškega jedra s cerkvijo sv. Mohorja in Fortunata so raztreseni zaselki Pri Peči, Most, Sleme (Na Slemnem), Sedovec, Draga, Žleb in Trjevo. Nekdaj sta v Ravnico spadala tudi zaselka Podgozd in V Pečini, zdaj pa tvorita novo naselje Podgozd. Ravničani so bili znani kot *furmani*, ki so z volovsko vprego vozili les v Gorico, zaselek Sedovec pa je slovel predvsem po kamnosekih in kamnu, ki so ga lomili v njem. Pod Ravnico je pomembnejši izvir Na vodi, v okolici pa je še nekaj manjših studencev. Med prvo svetovno vojno, ko je bila vas s cerkvijo vred zelo porušena,⁹ so morali Ravničani v begunstvo, po vojni pa so sezidali novo cerkev ter obnovili vaške hiše in jih pokrili s korci.

Iz Ravnice nadaljujemo pot do Trnovega po cesti, ki je bila od Solkana do Trnovega zgrajena v letih 1855–1860 pod vodstvom gozdarskega inženirja Josefa Kollerja, o katerem bo še govor v nadaljevanju. **Trnovo** je sklenjeno gručasto naselje na robu kraške planote Trnovskega gozda s cerkvijo ter skupinami hiš Soline, Batkíči, Volčiči in Na mostu, vanj pa spadajo še zaselki Globoko, Mrzla Rupa, Rezija, Rijávci in Trpinovšče ter samotne domačije. Prebivalci so bili pretežno zaposleni kot gozdni delavci in vozniki lesa, pomembna dejavnost pa je bilo tudi apneničarstvo, s katerim so se ukvarjali še nekaj časa po drugi svetovni vojni.

⁹ Ko je duhovnik Josip Godnič za božič leta 1920 prišel maševat v Ravnico, jo je našel v takem stanju: »V Ravnici sami pa ne najdem nikjer cele hiše, tu pa tam štrli navpik par sten, glasnic nekdanjih boljših, lepših dni; ob podrtih hišnih voglih čepe podprte barake, za silo sestavljene, ki predstavljajo sedaj najnovejši stavbarski slog, goriški ali soški slog.« I. G., Prvi Božič pod Škabrijelom – po vrnitvi, *Bogoljub*, 1920, letnik 18, št. 1–2, str. 23.

Razglednica Ravnice iz časa med obema vojnama. Hrani jo Angel Pavlin v Ravnici.

Nedaleč od Trnovega so še **Voglarji** z raztresenimi in razloženimi zaselki Cvetrež,¹⁰ Laz in Zavrh. Kot pove že ime, so se tamkajšnji prebivalci v preteklosti pretežno ukvarjali z oglarstvom, bilo pa je tudi nekaj kamnosekov. V obeh vaseh so s korci krite hiše, zgrajene ali obnovljene po rušenjih v prvi svetovni vojni. Ker na tamkajšnjem kraškem svetu ni tekočih voda, so bile v preteklosti vse domačije opremljene z vodnjaki s kapnico. Naselje **Nemci** sestoji samo iz samotnih kmetij, **Lokve** pa imajo gručasto jedro vasi s cerkvijo ter posamične hiše.

Apnenice na območju Trnovega

Na območju Trnovega je bilo menda v preteklosti kar enajst stalnih apnenic ali *frnaž*. Iz obdobja med obema vojnama so take *frnaže* izpričane pri Povšičevih (*Pušičevi*), na Koncu, Pod Školjem, na Hribu in v Ogradenci, v zaselku Rijavci pa še *frnaži* Ta guranjih in Drejkovih. Drejkovi so imeli tudi *frnažo* na Tišleršču, a je bila opuščena že ob koncu prve svetovne vojne. Pri Voglarjih je bila stalna apnenica na Belačevi domačiji. Še nekaj časa po drugi svetovni vojni je delovala apnenica pri Povšičevih, v kateri so žgali apno do leta 1960. Stari Leopold Rijavec Z Mlake, Trnovo 25, pa je približno v letih 1970–1975 dvakrat delal apnenico na svoji senožeti v Šklepovcu jugovzhodno od Trnovega. Še ena apnenica je delovala tudi na bližnjih Lokvah.¹¹ Poljskim apnenicam so na Trnovem rekli *frnaže na kouce*.

Iz povojnega časa so znane še apnenice v Čepovanu, na Banjšicah in v Lokovcu, kjer so stalnim rekli *lonci*, poljskim pa *frnaže na stoge*. Delo so vodili apneničarski mojstri s Trnovega.¹²

¹⁰ Krajevno ime Cvetrež je nastalo iz prvotne oblike *Čretvež, izpričane v drugih delih Slovenije in zlasti v historičnih virih, s pomenom 'trebež, krčevina'. TORKAR, Silvo, Izvor priimka »Cvetrežnik«, <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/izvor-priimka-cvetreznik>.

¹¹ Glej RIJAVEC, Ana Marija, v sodelovanju z MATEŽIČ, Denis, *Trnovska čitanka*, Lokve 2016, str. 27, 92–94, 111–112 (dalje: RIJAVEC v sodelovanju z MATEŽIČ, *Trnovska čitanka*); RIJAVEC, Mara, *Na robu*, Koper 2013, str. 114 (dalje: RIJAVEC, *Na robu*); ŠUŠMELJ, Jože, *Voglarji*, Nova Gorica 2011, str. 59 (dalje: ŠUŠMELJ, *Voglarji*); pripovedovalec Jože Rijavec - Pepi Povšičev, Trnovo 20.

¹² O njih so pripovedovali Albert in Jožica Povšič, pri Grbunču, Lokovec 214; Štefan Šuligoj, pri Petru Na štengah, Lokovec 12; Zdravko Bremec, pri Lukovih, Lokovec 181; Rihard Gruden, pri Kmetu, Čepovan 39; Cvetka Strgar, pri Šoulčih v Podleščah, Banjšice 71.

Če v Grgarju krenemo na levo proti Banjški planoti, pridemo mimo grgarskega civilnega pokopališča z gotsko cerkvijo sv. Petra in vojaškega pokopališča iz prve svetovne vojne najprej do **Grgarskih Raven**. To je gručasta vas v južnem delu spodnje Banjške planote z okoliškimi zaselki Baske, Vodíce, Kuk, Škrlji in Zabrdo. K Ravnam je spadala tudi Dragovica, a je leta 2004 postala samostojno naselje.¹³ Med prvo svetovno vojno je bilo mnogo hiš v vasi porušenih in nato po vojni obnovljenih. Na območju vasi je nekaj izvirov in je že pred leti imela tudi vodovod.

Nekoliko višje, v večji kraški kotanji, ležijo **Bate** z osrednjim delom pri cerkvi sv. Križa. Pripadajo jim še zaselki Breščaki, Čefarini, Humarji, Sveto in Ježevce ter predel Podlaka s cerkvijo Marije Vnebovzete, ki obsega manjše zaselke Madoni, Jelaršče, Pičulini, Sedevčiči in Čeferinovšče (*Čefarinšče*).¹⁴ Tudi tukaj so bile hiše med prvo svetovno vojno porušene in po njej obnovljene. Vas ima izvire dobre pitne vode.

Na južnem delu Banjške planote se na povprečni nadmorski višini 700 metrov razprostirajo **Banjšice**. Ta zelo razsežna razložena vas na valoviti travniški planoti z razgledi proti jugu, severu in zahodu

Razglednica Bat, odposlana leta 1907, foto Anton Jerkič. Iz zbirke Kristjana in Magde Maver v Novi Gorici

šteje kar dvajset zaselkov, ki ležijo vrh manjših vzpetin ali na pobočjih blizu gozdov. Glavni zaselek so Trušnje s cerkvijo Svetega duha, po kateri so nekdaj vas imenovali Sv. Duh na Banjšicah ali Banjšice Svetega Duha,¹⁵ od ostalih zaselkov pa naj omenim Breg, Humarje, Krvavec, Lohke, Mokrine, Mrcinje, Ošlakarje, Podlešče, Raven in Rob. S korci krite stavbe mediteranskega tipa so bile po razdejanju med prvo svetovno vojno v veliki meri zgrajene na novo. Pri vseh hišah so bili zbiralniki kapnice.

V zakraskem Čepovanskem dolu, ki se vleče šestnajst kilometrov daleč od Fobškega Kala nad Grgarjem do Špehovega brda nad Slapom ob Idrijci in ločuje Banjško planoto na zahodu od Trnovskega gozda na vzhodu, leži razpotegnjena vas **Čepovan** z osrednjim delom v osrčju doline in večinoma razloženimi zaselki. Med njimi je treba omeniti Puštale z raztresenimi domovi v južnem delu doline, Lazno, Dol z gručasto skupino hiš, Podčepovan, Vrata in Grudnico, ki je zdaj samostojno naselje. Skozi Čepovan teče stalni potok, ki izvira na Močilah in nižje v vasi ponikne. V osrednjem delu vasi so napeljali vodovod iz zajetja Na studencih, v zaselkih pa so večinoma imeli vodnjake s kapnico. Po Čepovanskem dolu poteka cesta Solkan–Most na Soči, od katere se v Čepovanu odcepi cesta v Lokovec in na Lokve.

Lokovec je zelo razloženo naselje, ki se razprostira na deset kilometrov dolgem in od dva do tri kilometre širokem ozemlju. S številnimi zaselki z eno ali nekaj domačijami je verjetno med najbolj razpršenimi vasi v Sloveniji. Deli se na Dolenji Lokovec, Srednji Lokovec s cerkvijo in Gorenji Lokovec.¹⁶ Od zaselkov naj omenim Lipušček, Gorico, Staje, Novo mesto, Dolino, Senebik, Vrše, Podgozd, Špilnico

¹³ V vasi in okolici je praviloma slišati množinsko obliko Dragovíce.

¹⁴ V vasi in okolici je večinoma slišati množinsko obliko Podlake.

¹⁵ Sv. Duh na Banjšicah ali Banjšice Svetega Duha, nemško Bainsizza Heiligengeist in italijansko Bainsizza Santo Spirito. Glej *Spezialortrepertorium für das Österreichisch-Illyrische Küstenland*, Wien 1918, str. 7. Glej tudi PAVLIN, Martin, *Banjšice*, Banjšice 2001, str. 7 (dalje: PAVLIN, *Banjšice*).

¹⁶ Še po drugi svetovni vojni so bile v Lokovcu tri gostilne, tri trgovine in tri šole. Sporočil Zdravko Bremec, Lokovec 181.

in Lazno. Tukajšnji brezvodni kraški svet s skopo zemljo, ki je v glavnem poraščen z listavci, je reliefno močno razgiban s hribi, številnimi vrtačami, doli, jamami in brezni ter v primeri z razgledno krajino na Banjšicah manj pregleden. Prepreden je s suhimi zidovi in podpornimi zidovi, *laštami*, ter posejan z grobljami, ki so nastale pri čiščenju kamnitega kraškega sveta in pridobivanju dodatnih, terasastih obdelovalnih površin.¹⁷ Ker v Lokovcu ni površinskih tekočih voda, so imele vse domačije vodnjake s kapnico. Lokovčani so se od nekdanj ukvarjali z oglarstvom in apnarstvom, najbolj pa so znani po kovaštvu, ki je vrhunec doseglo sredi 20. stoletja in s katerim se je ukvarjala skoraj vsaka lokovška družina.¹⁸ »Bili so majstri za vse,« tako da so iznajdljivega človeka, ki je znal sam narediti, kar je potreboval, v Batah pohvalili: »Sej si tak ku Lokovčan.«

Na zahodni strani Banjške planote sta s kamnarskega vidika zelo zanimivi vasi Levpa in od nje odcepljeni Seniški Breg.¹⁹ Precejšen del **Levpe** je razpotegnjen ob cesti Avče–Kal nad Kanalom, višje, ob cerkvi sv. Štefana, pa leži gruča hiš, imenovana po njej. V Levpo spadajo še raztreseni zaselki Bizjaki, Hojé, Mešnjak, Modrzeli, Robi, Sukavec, Testeni in Zavrh. Razloženo vas **Seniški Breg** sestavljajo zaselki Senica, Avšje, Markiči, Ravne, Široka Njiva, Škodniki in Zatrebež. Obe naselji ležita pretežno na kraškem svetu brez voda, nekaj skromnih studencev izvira tam, kjer je podlaga *opoka*. Kjer ni bil napeljan vodovod, se domačije oskrbujejo s kapnico iz vodnjakov. V zadnjih desetletjih 19. in v prvi polovici 20. stoletja so iz teh krajev izšli številni kamnoseki in zidarji.

Dvodelna razglednica Lokovca iz časa med obema svetovnima vojnama. Nadškofijski arhiv v Gorici, mapa Lokovec

Značilna lokovška kulturna krajina z dolinami, suhimi zidovi in laštami

¹⁷ Z laserskim skeniranjem površja in metodo vzorčenja je bilo izračunano, da je na površini Lokovca, ki meri 19,88 kvadratnega kilometra, povprečno 81,2 metra suhih zidov in 70,8 metra *lašt* ali podpornih zidov na hektar. V seštevku je 161,44 kilometra suhih zidov in 141,45 kilometra podpornih zidov, skupno torej kar 302,89 kilometra, kolikor znaša na primer zračna razdalja od Lokovca do Münchna. Na podlagi terenskih meritev so bile ugotovljene tudi povprečna višina suhih zidov 66 centimetrov in debelina 60 centimetrov ter povprečna višina podpornih zidov 110 centimetrov in debelina 38,5 centimetrov. Skupna prostornina suhih in podpornih zidov je 103.733 kubičnih metrov. Glej REKANJE, Blaž, Lokovski suhozidi in uporaba laserskega skeniranja površja (LiDAR), *Pro loko Lokovec*, Lokovec 2018, str. 24–25. Primerjaj tudi *Lokovec*, <https://sl.wikipedia.org/wiki/Lokovec>.

¹⁸ Povedal Pavel Pavlin - Paulo, Ozeljan 66D.

¹⁹ Novo naselje Seniški Breg, ki je nastalo iz dela naselja Levpa, je bilo razglašeno leta 1953, sočasno z naseljem Nova Gorica. Glej publikacijo Zavoda RS za statistiko z naslovom *Pregled sprememb naselij RS od leta 1948 do 1990 (Preimenovanja, pristavki, združitve, razdružitve in razglasitve)*, Ljubljana 1992 (dalje: *Pregled sprememb naselij*).

Nekaj zidarjev je bilo tudi v **Kalu nad Kanalom** v osrednjem delu planote, ki ima gručasto vaško jedro s cerkvijo sv. Križa in množico raztresenih zaselkov, med njimi Koprivšče (*Koprušče*), Breg, Dol, Cvétrež, Lipce, Okroglo, Zabrd, Hum, Žablje, Trščake, Murovce, Pertovte, Ilovco in Podgozd. Na območju te vasi so razsežna nahajališča ploščastega kamna, ki so ga uporabljali za zidavo in kritje hiš, videti pa ga je tudi v *laštah* in grobljah, s katerimi so izboljševali kmetijska zemljišča v strmih rebreh in bregovih.

Na severni strani Banjške planote ležita nad suho dolino Lom močno razloženi naselji Tolminski in Kanalski Lom. V **Tolminski Lom**, ki leži prav na robu planote, pripelje cesta z Mosta na Soči, ki se nato nadaljuje v Kanalski Lom. Poleg gručastega vaškega jedra so še zaselki Kremenca, Kal in Široko, od koder je lep razgled po dolinah Soče in Idrije ter na Julijske Alpe. Za preskrbo z vodo so domačije imele vodnjake s kapnico. **Kanalski Lom** s cerkvijo sv. Primoža in Felicijana obsega zaselke Lom, Dol, Manfredi, Ravne, Selo, Strana in Zagrič, ki večinoma ležijo na prisojnem pobočju. Dokler ni postal samostojno naselje, je v Kanalski Lom spadal tudi Dolgi Laz. Tudi v tej vasi je imela večina hiš vodnjake s kapnico. Cerkev in nekdanji *faruž* v Dolu, ki zdaj pripada

Arnejevi domačiji, sta še ohranila kamniti strehi iz krajevnih skril. Kanalski Lom je tudi edina vas na obravnavanem območju in daleč naokoli, v kateri *Krajevni leksikon Slovenije* poimensko omenja krajevnega kiparja samouka Andreja Murovca ter navaja celo letnici njegovega rojstva in smrti.

Nad sotesko Soče, vrh konglomeratne terase, ki se razširi v široko polico, leži razpotegnjena vasica **Gorenji Log**, do katere se pride po odcepu s ceste Most na Soči–Tolminski Lom. Vanjo spadajo zaselki Na Robu, V Rupah in Na Polici ter nekaj samotnih hiš. Tukaj se je ohranilo nekaj zelo starih datiranih portalov ali njihovih delov z napisi, ki pričajo o nekdanjih mojstrih kamna iz teh krajev. V strmem pobočju soteske pod vasjo je skozi predore speljana bohinjska železniška proga, ki je v času gradnje v letih 1903–1906 dajala kruh številnim gradbenim delavcem.²⁰

Razglednica Kala na Kanalom, natisnjena in odposlana leta 1939, foto V. Baldassi (V. Bavdaž) iz Kanala. Nadškofijski arhiv Gorica, mapa Lokovec

Razglednica Kanalskega Loma iz časa po prvi svetovni vojni; levo je zaselek Manfredi, desno pa sta cerkev in zaselek Dol. Iz zbirke Božidarja Premrla

²⁰ Opisi vasi so povzeti po *Krajevni leksikon Slovenije. I. knjiga. Zahodni del Slovenije*, Ljubljana 1968, str. 195–197, 200, 205–208, 212–213, 223, 225, 230, 232, 403, 406, 427 (dalje: *Krajevni leksikon Slovenije*, I).

V **spodnji Soški dolini** naj zgolj omenim nekaj krajev, kjer so bila večja delovišča in začasna naselja graditeljev železniške proge. Taka delovišča s številčno tujo in domačo delovno silo so bila pri Sv. Luciji, današnjem Mostu na Soči, v Avčah, Kanalu ob Soči in Solkanu. V Kanalu in njegovi okolici, kjer so bili zgrajeni železniška postaja in več velikih kamnitih železniških objektov, ter zraven Solkana, kjer je bil sezidan most z največjim kamnitim lokom na svetu, je bilo v tistem času za potrebe železnice odprtih več kamnolomov, v katerih so dobili delo in zaslužek domači kamnarji in pomožni delavci.

Kamen, njegova nahajališča in kamnolomi

O kamnu in kamnolomih na obravnavanem območju je v poglavju Rudninski proizvodi v knjigi *Slovenska zemlja* pisal že Simon Rutar leta 1892. V njem je najprej navedel apnenec iz **Skalnice**, »ki je zelo trpežen in mramorju podoben« ter se največ uporablja za zidanje stavb v Gorici, kot drugi najbolj uporabljani kamen za zidavo pa črni »ribonosni« bituminozni skriljavec, ki se lomi **pri Solkanu**. Mimoregde je omenil še krednati apnenec iz **Kromberka**. Za kamnoseška dela ali za »spomeniške nakraske«, kot jih je imenoval Rutar, pa se uporabljata svetli krednati apnenec iz Ravnice in rdeča breča iz Bat.²¹

Samo nekaj let kasneje je o »ribonosnem« skriljalcu pisal znani hrvaški paleontolog Dragutin Gorjanović-Kramberger. Natančneje ga je umestil v kamnolom v **Mrzleku pod Skalnico** ali Sveto goro, v katerem se nahajajo bituminozni laminirani do tenkoplastnati apnenci kredne starosti, ki se lahko koljejo v tanjše ali debelejše plošče in v katerih se najdejo fosilne ribe.²² V predelu, imenovanem Božji trn, so Solkanci pod Avstrijo kopali *škrle* raznih debelin za tlakovanje hiš v Gorici, ki pa so bile slabo obstojne, ker so bile krhke.²³

V Grgarju še vejo povedati, da je bil **pod Préalom** v Skalnici pod Avstrijo velik kamnolom *črnega kamna* ali *črna java*, ki so ji Grgarji rekli tudi *java* Pod kopíco.²⁴ S kamnom iz tega kamnoloma so sezidali oba pristopna viadukta solkanskega mosta, se pravi dela mosta, ki stojita na suhem.²⁵

Razglednica solkanskega mosta, posneta takoj po njegovem odprtju; skrajno desno je videti kamnolom. Zasebni arhiv Gorazda Humarja iz Šempetra

²¹ RUTAR, Simon, *Slovenska zemlja. Opis slovenskih pokrajin v prirodoznanskem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem obziru. I. del. Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska*, Ljubljana 1892, str. 86.

²² GORJANOVIĆ-KRAMBERGER, Dragutin, *Fosilne ribe Komena, Mrzleka, Hvara i M. Libanona*, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 16, Zagreb 1895. O novjših najdbah fosilnih rib v Mrzleku pa glej KRIŽNAR, Matija, ŽALOHAR, Jure, HITI, Tomaž, Nove najdbe krednih rib izpod Svete gore, *Proteus*, 2008, letnik 71, št. 4, str. 177–180.

²³ Povedal Jožef Čubej, Cesta IX. korpusa 42, Solkan.

²⁴ Povedala Rudolf Kogoj - Rudi, pri Trdinovih, Grgar 36, in Benjamin Černe, Grgar 21.

²⁵ PETRONIO, Paolo, *Transalpina. Bohinjska proga*, Ljubljana 2000, str. 93; informacija Gorazda Humarja iz Šempetra, strokovnjaka za mostove in njihovo zgodovino. – Solkanski most je v letih 1904–1905 zgradilo dunajsko podjetje Brüder Redlich & Berger. HUMAR, Gorazd, *Kamniti velikan na Soči*, Nova Gorica 1996, str. 132 (dalje: HUMAR, *Kamniti velikan na Soči*).

Pod Italijo so v njem minirali in drobili kamen ter ga z dvokolesnimi *karamati* vozili v Gorico.²⁶ Še ena *java* je bila kakšnih dvesto metrov pod vrhom Skalnice, kjer so Italijani leta 1938 lomili apnenec za spomenik italijanskim vojakom, padlim na Sveti gori v prvi svetovni vojni.²⁷

Pri gradnji železnice v spodnji Soški dolini so potrebovali velike količine kamna za železniške škarpe, predore, galerije, viadukte, mostove, postajne stavbe in čuvajnice. Iz dnevnika občinskega tajnika Antona Bajta v Kanalu zvedemo, da so **na območju Kanala ob Soči**, kjer se je na polju pod Gorenjo vasjo v Kanalu 20. julija 1903 začela gradnja nove železnice Gorica–Jesenice, v letih 1903–1904 v ta namen odprli kar pet kamnolomov. 17. junija 1903 si je komisija ogledala prvo lokacijo za predvideni kamnolom pri Majdi na območju Ajbe, v marcu in maju 1904 pa so sledili še ogledi kamnolomskih lokacij nad Gorenjo vasjo v Kanalu, v Bódrežu, Logu in pri Škalabonu.²⁸ Kamnoloma v Bodrežu in Logu sta na levem bregu reke, ostali pa so na njenem desnem bregu.²⁹

Precej informacij in podatkov o vrstah gradbenega in naravnega kamna,³⁰ njihovih nahajališčih ter kamnolomih na območju Trnovske in Banjške planote je bilo mogoče zvedeti od starejših pripovedovalcev v posameznih krajih. Z njihovimi pripovedmi začenjamo, tako kot Rutar, na območju Svete gore oziroma v **Grgarski kotlini** pod njo.

V neposredni okolici **Grgarja** je bilo več kamnolomov. Najbolj znana je *java* v Čevcah blizu zaselka Fobca v lasti grgarske kamnarske družine Zorčevih, v kateri so Zorčevi lomili in obdelovali siv apnenec do druge svetovne vojne.³¹ Pod Fobškim Kalom desno ob cesti proti Čepovanu je bila velika *java*, ki je delovala že pod Avstrijo in še po drugi svetovni vojni.³² Dva kamnoloma, v katerih je sivo-rožnat apnenec, sta bila V Brdču (*Brce*), grebenu med Gorenjo vasjo in potokom Slatna. V večjem je izkopanih več kavern, kar kaže, da so ga med prvo svetovno vojno uporabljali tudi za vojaške namene.³³ V Trepetlikah nad Zagorjem se najdejo *samorastniki* zelo trdega

Zaraščeni kamnolom V Brdču pri Grgarju. Foto Simon Kerševan iz Oseka

»ajdovca, ki se ne ubiva«, iz katerega so klesali mlinske kamne.³⁴ V domoznanski literaturi se omenjajo še nahajališče *ajdovca*, primerne za izdelavo mlinskih kamnov, v Slatni in kamnolomi v Grstišču (*Hrstišče*) v pobočju Skalnice ter v Smeti, predelu nad Fobco in cesto proti Čepovanu.³⁵

²⁶ Povedal NN s Prevala.

²⁷ Povedal Rudolf Kogoj, Grgar 36.

²⁸ *Kanal ob Soči. Dnevnik občinskega tajnika Antona Bajta iz Kanala ob Soči 9. junij 1902 – 8. avgust 1915*, Berila, zvezek 9, Kromberk 2006, str. 6–7 (dalje: *Dnevnik občinskega tajnika Antona Bajta iz Kanala ob Soči*).

²⁹ Majda je tudi ime tamkajšnjega potoka; Log je zaselek Bodreža ob cesti proti Avčam, domačija pri Škalabonu je blizu jezca hidroelektrarne na Soči pri Ajbi. Lokacije kamnolomov je pojasnil domoznanec Vili Zimic, Staničeva 11, Kanal.

³⁰ Izraz naravni kamen je tukaj mišljen kot kamnarski strokovni izraz, ki označuje vse kamnine naravnega izvora, primerne za obdelavo in vgradnjo, ter nadomešča prejšnja izraza okrasni kamen in arhitektonsko-gradbeni kamen.

³¹ Povedal Rudolf Kogoj, Grgar 36.

³² Povedala Rudolf Kogoj, Grgar 36, in Izidor Černe, pri Tončetovih ali pri Črnetovih, Grgar 30, rojen leta 1911.

³³ Povedala Ivan Filipič - Nute Malonov, Grgar 132, in arhitekt Simon Kerševan iz Oseka.

³⁴ Povedal Angel Pavlin - Ančko Pulinov, Ravnica 30.

³⁵ Glej *Voda skozi čas v Grgarju in zaselkih* (ur. Vlasta Vidič), Grgar – Nova Gorica 2014, str. 19 (dalje: *Voda skozi čas v Grgarju in zaselkih*); *Ljudem. Ljudska dediščina za muzeje na Banjški in Trnovski planoti* (ur. Miroslav Šuligoj Brevec), Grgarske Ravne 2009, str. 221 (dalje: *Ljudem. Ljudska dediščina za muzeje na Banjški in Trnovski planoti*), in pojasnila Benjamina Černeta, Grgar 21.

Na območju **Ravnice**, kjer je v 19. in prvi polovici 20. stoletja delovala pomembna kamnarska družina Podškolevcev v Sedovcu, je bilo več kamnolomov apnenca ali *belega kamna*. Na svoji gmajni za Sedovcem so imeli kar tri *jave*, ki so zdaj zaraščene, podoben kamen pa so lomili tudi na Hribu sv. Danijela.³⁶ Pri Belem kamnu (*Beu kāmən*) v Sedovcu je bil tudi mlajši kamnolom belega apnenca, ki so ga mleli za *marmorin* ali *graniljo*, je pa tudi najboljši kamen za žganje apna.³⁷ Poleg belega apnenca se najde pri Ravnici tudi *plavc*, ploščast kamen, ki so ga uporabljali za tlakovanje. *Skrilje plavca* so kopali v *javah* na Slemnem in nad Vodiciami pri Ravnici.³⁸ Siv ali sivomoder kamen, iz katerega so zidane ravniske hiše, so kopali v Matevževi in Cekovi *javi* blizu ceste za Trnovo.³⁹

V **Trnovskem gozdu** so pridobivali plastovit apnenec v *javi* V Žgalinah, na vzpetini tri kilometre vzhodno od Trnovega. V 19. stoletju so V Žgalinah lomili kvaliteten ploščast kamen za tlak trnovske cerkve Marije Snežne, v 20. stoletju pa so iz tamkajšnjega kamna zidali spomeniški kompleks z grobnico na Kobilniku nad Trnovim.⁴⁰ Iz druge polovice 19. stoletja je znano izročilo, da so kamen za zidanje hiš v trnovskem zaselku Rijavci vozili iz *jave* v gmajni Na Golem, oddaljene »pol ure za h nogam«. Tam so kamen lomili še pred drugo svetovno vojno.⁴¹

Pri **Voglarjih** zraven Trnovega pomni ustno izročilo *javo* Pod drsēlco na voglarski gmajni Na Dečli ali Pod Dečlo. To je velika, zdaj zaraščena pašniška parcela, kjer so v 19. stoletju lomili siv apnenec. Izpričano je, da so iz njega klesali oklepe vodnjakov in par velikih monolitnih stebrov, ki podpirata pevski kor v trnovski cerkvi.⁴² Kamen so lomili tako, da so ročno zavrtali luknje v steno, vanje zabili lesene zagozde in jih polili z vodo; ko so se te v vodi napele, so povzročile, da je kamen počil.⁴³

V **Grgarskih Ravnah** je bila *java* V Bregu zraven vaških hiš, v kateri so v prvi polovici 20. stoletja lomili tudi kamen za zidanje tamkajšnje šole.⁴⁴ Bodinovi (*Bədinovi*)

Nedokončani mlinski kamen v gozdu nad Zagorjem, na katerem stojita moj vodnik Angel Pavlin - Ančko in njegov sin Janez

³⁶ Povedala Pavla Šušmelj, Pod Školjem, Ravnica 51.

³⁷ Povedali Venceslav Rijavec - Venčko, pri Mihovih, Ravnica 37; Angel Pavlin, Ravnica 30, in Henrik Srebrnič - Riko, Plenčičev trg 6, Solkan, rojen leta 1909.

³⁸ Povedala Angel Pavlin, Ravnica 30, in Venceslav Rijavec, Ravnica 37.

³⁹ Povedal Angel Pavlin, Ravnica 30.

⁴⁰ Povedal Alfred Gruden, pri Lurovih, Nemci 6.

⁴¹ Povedala Helena Rijavec in Aleksander Rijavec, pri Ta srednjih, Rijavci, Trnovo 82.

⁴² Pripovedovali so Jožef Šušmelj, V Ogradi, Voglarji 26; Franc Hvala, Na Solinah, Trnovo 6, rojen 1912, in Justina Šušmelj, Za Koritom, Voglarji 27, rojena 1906. Glej tudi RIJAVEC, *Na robu*, str. 150.

⁴³ Povedal Jožef Šušmelj, Voglarji 26.

⁴⁴ Povedala Marica Šuligoj, pri Zajcih, Grgarske Ravne 37, in Cvetko Fabjan, pri Jožetu, Grgarske Ravne 38.

na številki 71 so zidali hišo z *okrilom* in *štalo* s kamnom s svoje parcele v gmajni blizu vasi. V zaselku Vodice, ki spada pod Ravne, je zelo zanimiv *bel kamen vodičar* z značilnimi školjkami ali *poušči*. Grgarski kamnosek Peter Bitežnik je ta kamen, ki je dober za kamnoseško obdelavo, kopal na svetu Tince Vodičar.⁴⁵

V **Batah**, kjer Rutar omenja rdečo brečo, njeno nahajališče ni znano, kot posreden dokaz zanj pa morda lahko štejemo stopnico prezbiterija v tamkajšnji cerkvi, ki je sklesana iz grobozrnate rdeče breče. O tamkajšnjih nahajališčih kamna in *javah*, ki so bile v več krajih okoli Bat, ter o rabi različnih vrst kamna sem največ zvedel od Alberta Humarja, ki se mi je šaljivo predstavil kot »kmet zabit«.⁴⁶ Ko so delali kataster, je povedal, so zemljišča z uporabnim kamnom določili kot občinska, da so jih lahko izkoriščali vsi vaščani. Ta zemljišča s parcelnimi številkami 342/11, 357/12 in 363 se nahajajo v gmajni vzhodno od vasi. Velike bloke kamna, iz kakršnih so na primer korita za *fontano* v Batah, so *sjakli* nad vasjo V lešču, kjer rase sama leska. To so delali tako, da so v kamen na roke navrtali jame, potem so jih *krojili s klini*, ki so jim dokladali *plehe*. Takemu načinu lomljenja kamna so rekli *ku-niranje*. *Skrle* so kopali v potoku nad vasjo. Pod Slemno, ob cesti na Banjško planoto, pa je bila *java opoke*, ki so jo uporabljali za posipanje cest. *Opoko* so nakopali pred zimo, jo zmetali na kup in do pomladi se je kar razsula. Za posipanje cest so po drugi svetovni vojni tudi na roke *tukli šudar* iz apnenca, dokler niso v apnenici v Solkanu približno v letih 1955–1960 začeli drobiti gramoz.

Od krajevnih vrst kamna je Albert omenil predvsem apnenec, ki je primeren za obdelavo,⁴⁷ in *zelenc* (*zeljenc*) siv ali zelen lapornat kamen, ki se dá lepo *krojit* in *ubivat*. Zid iz tega kamna je bil lep, »a se je rad potil, se je uščival«, zato ni bil primeren za hiše. »Rabili pa so vse, samo da je bil kamen.« Okoli Bat se najde v majhnih količinah tudi bolj droben in trd *kamen krémen* ter *jejdovc*,

Kamnomol pri Belem kamnu v Sedovcu, v katerem so po drugi svetovni vojni kopali bel apnenec za apnenico v Solkanu in za graniljo za SGP Gorica. V njem so delali Jožef Volk - Pepi Šmitov iz Voglarjev, Danilo Šušmelj mlajši od Danelotovih in Ferdo Plesničar iz Drage v Sedovcu, kamenje pa je z burelo z volovsko vprego vozil Milko Pavlin - Jakmov iz Podgozda. Fotografija, posneta kmalu po drugi svetovni vojni, iz zbirke Benjamina Černeta v Grgarju

Manjši odkop kamna ob cesti iz zaselka Vodice proti Paljevemu

⁴⁵ Povedal Anton Bitežnik, Na Tlaki, Slatna, Grgar 138, rojen leta 1923. – Vodice so zaselek dveh hiš, ki spada v naselje Grgarske Ravne in v katastrsko občino Deskle. Po mnenju geologa Bogdana Jurkovška je tamkajšnji kamen zgornjekredni apnenec z debelolupinastimi rudistnimi školjkami sabinijami.

⁴⁶ Albert Humar, pri Mokrinih, Bate 15, rojen leta 1913.

⁴⁷ Izvirni krajevni izraz za apnenec je *aplenc* (*apljənc*), rečejo pa mu tudi *bel kamen* (*bjəu kəməŋ*). Povedal Poldo Štrukelj, pri Kolčevih v Podlaki, Bate 66.

ki je bolj grbast.⁴⁸ Zemlje pa imajo v Batah tri vrste: težko *ilovno*, ugodno za pridelovanje žita, rahlo črno *puhlico*, na kateri sadijo krompir, in »rjavo zemljo, ki je kot kremen«.

Nekaj izročila o kamnu so dodali še v batovskih zaselkih, kjer je bilo nekaj manjših *jav*. V Lašti na svetu Zajčevih v Podlaki, sto metrov za njihovo hišo, so Zajčevi v dvajsetih letih 20. stoletja kopali apnenec za zidanje svoje *štale* in hiše.⁴⁹ V *bošku* Vrh Vogla pri Sedevčičih pa je bila še ena *java*, o kateri je bilo rečeno, da so v njej *na debelo* obdelovali kamen.⁵⁰

Na Banjšicah je še pred tremi desetletji deloval manjši odkop ploščastega kamna pod domačijo pri Ličarju na Ravnu, Banjšice 88. Gospodinja Zorka Humar je leta 1993 povedala, da so oni začeli kopati kamen za prodajo pred kakšnimi petindvajsetimi leti, kopalo pa se ga je že prej. Vsega skupaj so oni nakopali kakšnih 2.000 *kubikov* – prodajali so ga namreč po *kubiku*. Spominjala se je, da je nekaj njihovega kamna šlo v Vrtovin, nekaj za gostilno Snica v Ajdovščini, precej za dvorec Zemono pri Vipavi ... Skrile so bile primerne za tlake in stenske obloge, debelejše plasti pa za zidavo.⁵¹

Izkazala se je tudi kot poznavalka krajevnih vrst kamna. Naštela je kamen *jeplenc*; *jejduc*, ki je trd, okrogel, kosmat, z zrnici povrhu – kot beton; *zelenc* v plasteh sive barve in *plavc*. *Žila plavca* poteka po njihovem svetu in dalje v širini desetih do dvajsetih metrov, obdaja pa jo *opoka*. V *plavcu* so *skrle* do debeline petih centimetrov in debelejše plasti, med njimi pa pridejo tudi tenke ali debele *žile* zemlje. *Opoke* sta dve sorti: ena ima obliko *cegl*a, je *ceglasta*, mehka in bolj temna; druga je bolj svetla, strašno trda, gosta in ima dosti *žilic*.⁵² Omenila je še kamen *kapnik*, ki so ga kopali v neki jami na Bregu in iz njega naredili spomenik pri cerkvi na Banjšicah.

Za pridobivanje kamna so uporabljali različno ročno orodje. Za vrtnanje min so imeli *puolər* – sveder z držajem okroglega prereza, dolg 111,5 centimetra. Eden ga je držal in sukal, drugi je po njem tolkel z *macolo*. Poleg njega so imeli še dva daljša osmerooglasta *puolərja* z dletom na oba kraja za kovanje kavern med prvo svetovno vojno, ki sta dolga 200 in debela 2,5 centimetra. (Ko so kopali kaverno, so najprej minirali, potem pa so s takimi svedri ročno tolkli izmenoma levo in desno.) *Žilo* kamna so odpirali s krampom, nato so uporabljali majhne

Skladovnica skrila pri Ličarju na Ravnu leta 1993

Orodje, ki so ga pri Ličarju uporabljali za kovanje skrila: klin, škrapel, kramp, puolər, štajnga s taco, bat, maca in manjši bat

⁴⁸ Poldo Štrukelj, Bate 66, je *jejdovc* opisal kot trd kamen, »ki ga hudič ne razbije, pride pa vmes drugih kamnov«.

⁴⁹ Povedali Edvard, Bruna in David Sedevčič, Zajčevi, Podlaka, Bate 76.

⁵⁰ Povedal Florijan Madon, pri Preku, zaselek Čefarinšče v Podlaki, Bate 82.

⁵¹ Sin Radovan Humar je k temu dodal, da so na tej parceli, na kateri je bila potem sezidana nova hiša, najprej kopali sivo in plavo kamenje za zidavo stare *štale* Blajščevih v Krvavcu.

⁵² Po besedah Poldota Štruklja, Bate 66, je ena trda, druga pa *məhna*, ki se na soncu sama raztopi.

in velike jeklene *škrpele* ter zagozde ali kline, po katerih so tolkli z *macolo* ali z *maco*, ki ima na en kraj glavo, na drugi kraj pa klin ali sekiro.⁵³ Zraven *škrpelov* in zagozd so stavili v luknje tudi *plehče* od kakšnega *rinka* ali od kose, da je pri nabijanju bolj vleklo. Pri privzdigovanju kamna so si pomagali s *štajngo s taco*, dolgo 117 centimetrov, in s krajšim *štangulinom*. Težke kamne so valili s *koucem na zuot*, se pravi na vzvod.

Na Ravnu je kamenje kopal tudi Anton Humar, po domače Tone Šaronov, na številki 90. Večjo količino kamenja je nakopal v odkopu Na robu nad vasjo, ki je zdaj zasut in poravnan.⁵⁴

V Puštalah so med Čargom in Šušmeljem lomili kamen za poveljno obnovo Čepovana.⁵⁵

Že nekajkrat omenjeni *ajdovc* v govornih različicah *ajduc*, *jajdovc*, *jejdovc*, *jejduc*, ki nastopa v obliki **konglomerata ali breče**, se kot gradbeni ali čisto navaden kamen omenja tudi v Kanalskem Lomu in Seniškem Bregu.

Nahajališča skril na Banjški planoti in njihovo pridobivanje

Posebno poglavje si zasluži ploščasti in plastnati kamen na območju Banjške planote, ki je bil vsestransko uporaben pri gradnji tamkajšnjih kmečkih in cerkvenih stavb.

Leta 2002, ko sem bil svetovalec za področje kamnite dediščine v Upravi RS za kulturno dediščino pri Ministrstvu za kulturo, sem bil povabljen k sodelovanju v projektni nalogi Restavratorskega centra v sklopu Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije z naslovom *Kamen kot strešna kritina in pridobivanje kamna za kritje*, ki je bila razpisana zaradi pereče problematike spomeniških stavb s kamnito kritino na Primorskem.⁵⁶ Že v naslednjem letu sem rezultate svoje terenske in arhivske raziskave strnil v obsežnem raziskovalnem prispevku z naslovom *Kamnita strešna kritina na Primorskem in izvor gradiva zanjo*, ki vsebuje popis stavb s skrilnato kritino od Istre preko Krasa do Posočja, opise različnih vrst skril in načine njihove uporabe ter pregled kamnolomov, odkopov in nahajališč ploščastega in plastnatega kamna na tem območju.

V tem pogledu se je kot najbolj zanimiva in obetavna pokazala Banjška planota z obrobjem, kjer je še nekaj cerkva in vaških hiš s skrilnato kritino v Kanalskem Lomu in Kalu nad Kanalom, lep plastnat kamen pa je videti tudi v številnih škarpah in suhih zidovih na območju Kala nad Kanalom in Tolminskega Loma. V Kalu nad Kanalom sem evidentiral tudi manjša odkopa temno sivega flišnega apnenčevega peščenjaka za krajevne potrebe Na robu nad Govejo drago, med zaselkoma Cvetrež in Dol, in v hribu Podstraženci pri zaselku Dol, kjer so nekaj let prej nakopali nekaj sivozelenega *skrilja* za obnovo strehe cerkve sv. Tomaža nad Koprivščem.

Ploščasta kamninska podlaga se od tam razteza proti severu do vasi Dolgi Laz, Kanalski Lom in Tolminski Lom. Najbolj vidna je v zaselku Kremence, ki spada deloma pod Dolgi Laz, deloma pod Tolminski Lom, razmejuje pa ju potok Vogršček.⁵⁷ Na tamkajšnjih praznih domačijah pri Humarju, pri

⁵³ Banjškarji rečejo *macoli* tudi *macol*, *maci* pa *mac*.

⁵⁴ Sporočila Kristina Humar Čefarin, pri Kolčevih, Bate 66.

⁵⁵ Sporočil Zdravko Brevec, Lokovec 181.

⁵⁶ Največje in najnujnejše potrebe po nadomestnih strešnih skrilah so na Krasu, kjer je največ spomeniških stavb z bolj ali manj dotrajano skrilnato kritino, medtem ko so nekdanji kraški skrilolomi bolj ali manj izčrpani, nekatera potencialna nahajališča strešnih skril pa so zaradi varstva narave ali arheološke dediščine za njihovo pridobivanje nedostopna.

⁵⁷ Julij Štrukelj, pri Andrijaču, Tolminski Lom 7, je povedal, da je v Kremencah »sama skril od dveh do deset centimetrov debeline«. Največ *skrelj* je v hribu pri Malénču, Tolminski Lom 2, od koder jih je on že dosti odpeljal.

Malenču in V Osredku so vse stavbe in škarpe zidane iz drobnozrnatega ploščastega apnenca s plastmi rdečega laporja, ki so ga lomili na kraju samem, posebni odkopi tega kamna pa niso znani. Tudi v okolici Kanalskega Loma, kjer je videti različke sivega ploščastega ali plastnatega apnenca s plastmi temnega roženca oziroma kremenca, ni več vidnih odkopov ali kamnolomov, po ustnem izročilu pa so *skrili* kopali na parceli Pri ta stari cerkvi ob cesti proti Lokovcu. Sklade drobnozrnatega ploščastega apnenca je videti tudi nekoliko višje Pri koritu ob cesti Kanalski Lom–Cvetrež.

Izjemna skladnost dela narave in človeka: most iz skril na skrilnatih skladih v Kremencah na območju Tolminskega Loma

V Čepovanskem dolu, kjer je bilo pred leti skrile videti samo na zatrepnih zidovih redkih ohranjenih slamnatih streh, so še vedeli povedati, da so jih kopali v manjšem kamnolomu Na Kozjiku ob cesti v Dolenji Lokovec. V Lokovcu so *skreli* kopali v okolici Velikega vrha, v predelu proti Kanalskemu Lomu in Grudnici ter v Beznícah, veliki dolini zahodno od domačije pri Hilarju.⁵⁸

Na podlagi rezultatov te raziskave je ministrstvo za kulturo v naslednjih letih financiralo aplikativne raziskave skrilavih vrst naravnega kamna za obnovo kamnitih kritin v zahodni Sloveniji. Izvajal jih je Restavratorski center, kjer sem se takrat zaposlil,⁵⁹ v sodelovanju z Geološkim zavodom Slovenije, ki ga je zastopal inženir Jože Vesel. Na Banjški planoti smo nato v letih 2006 in 2007 opravili konkretni raziskavi v Kalu nad Kanalom in v Kanalskem Lomu.⁶⁰

Najbolj perspektivna lokacija je bila na travniku **Česalo med zaselkoma Cvetrež in Dol v Kalu nad Kanalom**, približno dvesto metrov zahodno od Cvetreža. Travnik, ki je v zasebni lasti, leži na pobočju z blagim nagibom okrog 20° na višini 750–780 metrov nad morjem ter je na severni in vzhodni strani deloma zaraščen z grmičevjem in slabšim gozdom. Na površini so bili vidni številni izdanki tenkoploščatega sivega kalkarenitnega apnenca v plasteh, ki so skoraj vzporedne z nagibom pobočja, ter manjši opuščeni izkopi, obdani s kupi odpadnega kamnitega drobirja, suhi zidovi in škarpe iz ploščatega kamna.⁶¹

Na podlagi programa predhodnih geoloških raziskav sta bili na tej lokaciji najprej narejeni dve plitvi vrtini do globine petih metrov,⁶² potem pa so delavci Gradbeništva Perčič iz Sežane, specializiranega za kritje skrilnatih streh, napravili manjši poskusni izkop okrog osemdesetih kubičnih metrov materiala v raščinem stanju. Pri tem je s kopačem in traktorjem sodelovala firma Prevozi Pirih iz Bodreža. Perčičevi delavci so skrile pretežno izkopavali z ročnim orodjem, jih na kraju samem sortirali, dodatno klali in v grobem obdelali. Na ta način so pridobili dvaindvajset kubičnih metrov skril, s katerimi je mogoče pokriti več kot sto kvadratnih metrov strehe. Večji del so jih uporabili za prekritje dotrajane skrilnate strehe cerkve sv. Jurija v Dutovljah na Krasu.

⁵⁸ Povedal Zdravko Bremec, Lokovec 181.

⁵⁹ V Restavratorskem centru sem nato izdelal še elaborat z naslovom *Kamnita strešna kritina stavb na Primorskem – II. Aplikativna raziskava*, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, Ljubljana 2005.

⁶⁰ Za izvedbo predhodnih geoloških raziskav je Restavratorski center v skladu z Zakonom o rudarstvu pridobil dovoljenja lastnikov, lokacijske informacije in soglasja občin ter dovoljenja pristojnih upravnih enot.

⁶¹ To je na parceli št. 478/1, katastrska občina Kal nad Kanalom, ki ni ne v varstvenem območju Nature 2000 ne v ekološko pomembnem območju (EPO).

⁶² Vrtini je naredila firma Krona, Feliks Zamuda s. p.

V poročilu o opravljenem delu je gradbeni podjetnik Viljem Perčič ugotovil, da je struktura kamna za pridobivanje strešnih skril zelo dobra, bistveno boljša pa je tam, kjer zemljišče ni poraščeno z drevjem in grmičevjem. Ker so plasti v kamnu dokaj vzporedne in se zato zlahka kolje, je bil tudi izkoristek plošč dober. Kvaliteta kamna se je pokazala tudi pri ročni obdelavi in dodelavi plošč v strešne skrile, saj se lepo oblikuje. Prostorninska teža skril je približno 2.700 kg/m^3 . Pri prekrivanju cerkvene strehe v Dutovljah so ugotovili, da z enim kubičnim metrom teh skril po končni obdelavi na gradbišču pokrijejo približno pet kvadratnih metrov strehe, podobno kot pri prekrivanju strehe s še uporabnimi demontiranimi starimi skrilami, ki jih pred ponovno uporabo dodatno obdelajo. S pravilno izbiro in dodelavo na gradbišču se nove skrile tudi lepo skladajo s starimi. Perčič je poročilo zaključil s sklepom, da je kamen za strešne skrile na tej lokaciji v primerjavi s kamnom iz opravljenih izkopov na kraških lokacijah najboljši in izkoristek daleč največji; s praktičnimi izkušnjami pri nadaljnjih izkopih, s primerno tehniko kopanja in uporabo optimalne lahke gradbene mehanizacije pa bi bil izkoristek še dosti ugodnejši in ekonomsko bolj upravičen.

Ročno pridobivanje skril s krampom in lomilnim drogom v poskusnem izkopu na Česalu jeseni 2006

Takratno vodstvo občine Kanal ob Soči je na pobudo Restavratorskega centra lokacijo Česalo vključilo kot potencialni kamnolom Cvetrež v občinski prostorski načrt, ki se je ravno takrat pripravljal, čeprav je del vaščanov Kala nad Kanalom zaradi dezinformacij, ki so jih širili nekateri posamezniki, temu nasprotoval. V tem prostorskem načrtu, ki je bil potem tudi sprejet in leta 2012 objavljen v Uradnem listu RS, se med usmeritvami za izdelavo podrobnih prostorskih načrtov v 84. členu na nahajališču izredno kakovostnega kamna skrilavca načrtuje aktiviranje kamnoloma za potrebe obnavljanja objektov, grajenih z materiali avtohtonega izvora, zlasti zavarovanih objektov kulturne dediščine.

Zložene strešne skrile na Česalu, pripravljene za odvoz

Pri tem naj se upoštevajo predpisi s področja rudarstva in varstva okolja, v čim večji možni meri naj se ohranja obstoječa drevesna in grmovna vegetacija, po končanih delih pa naj se kamnolom sanira tako, da se na površinah zaključenelega kopa vzpostavi prvotna raba prostora.⁶³

Zaradi ugodne lege je bilo zanimivo tudi nahajališče tenkoplastnatega volčanskega apnenca **Pri koritu v Kanalskem Lomu** ob cesti proti Cvetrežu na zemljišču tamkajšnje agrarne skupnosti. Perspektivnost je nakazoval lep odprt profil izdanka v useku ceste, visok do štiri metre in dolg okrog dvajset metrov, v katerem je lepo vidna plastovitost, opazna pa je tudi neenakomerna nagubanost. Med posameznimi plastmi kamna so glinasto-lapornate plasti, predvsem v debelejših plasteh pa so vidne tenke, pogosto rdeče obarvane žile. Ob ugodni priložnosti, ko je Cestno podjetje Nova Gorica širilo tisti odsek ceste, so delavci Gradbeništva Perčič tudi tam opravili poskusni izkop, a so zaradi diskontinuitet in neugodne nagubanosti tamkajšnjih plasti apnenca že kmalu ugotovili, da je izkoristek plošč, primernih za kritino, premajhen. Iz petindvajsetih kubičnih metrov izkopane hribine so pridobili le približno en kubični meter uporabnih plošč, namenili pa so jih za obnovo skrilnate strehe spomeniško zaščitene hiše v Štanjelu.

Lep profil skrilnatega izdanka v useku ceste Pri koritu v Kanalskem Lomu

Pri iskanju potencialnih nahajališč strešnih skril je bila opravljena **pregledna geološka prospek-cija** še na dveh zanimivih lokacijah. Na območju Tolminskega Loma so bile pregledane **Kremence**, izrazita erozijska dolina z lepo vidnimi izdanki tenkoplastnatega apnenca ob presihajočem potoku. Kamnina ima tam ugodno geološko lego in zlog (strukturo in teksturo), a je za morebitno pridobivanje skril težko dostopna. Poleg tega je treba upoštevati tudi okoljevarstveni vidik, saj gre tam za kvalitetno kulturno krajino in tudi zanimivo geološko dediščino. Več izdankov tenkoplastnatega apnenca je bilo pregledanih tudi v useku gozdne ceste, ki si sledijo na odcepu **s ceste Morsko–Kanalski Vrh proti jugu skoraj do zaselka Baske**. Tam je na razdalji približno štirih kilometrov in pol razkrit tipičen, izrazito plastovit siv volčanski apnenec z debelinami plasti od pol centimetra do dvanajstih centimetrov, povprečno okrog štiri do šest centimetrov. Nobeno od teh dveh nahajališč pa ne ustreza geološkim in regulativnim pogojem za morebitno pridobivanje.

⁶³ *Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Kanal ob Soči (OPN Kanal)*, str. 10062–10184, [https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/110894/#\(OPPN%C2%A0se%C2%A0pripravijo%C2%A0za%C2%A0naslednja%C2%A0obmo%C4%8Dja\)](https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/110894/#(OPPN%C2%A0se%C2%A0pripravijo%C2%A0za%C2%A0naslednja%C2%A0obmo%C4%8Dja)).

Stavbarstvo

Hiše in gospodarska poslopja

Na južnem in zahodnem obrobju Trnovske in Banjške planote, kjer je opazen vpliv mediteranskega podnebja, se na kmečkih domačijah stavbe po načelu adicije držijo druga druge. V tlorisu imajo te raščene domačije pogosto obliko črke L ali podkve, v strnjenih vaških jedrih pa je videti še številne druge različice, prilagojene oblikovitosti zemljišča in razpoložljivemu prostoru. Stavbe imajo zdaj večinoma položne strehe, krite s korci ali podobno kritino, v preteklosti pa je bilo na planoti še precej hiš in gospodarskih poslopij s strmimi skrlnatimi ali slamnatimi strehami.

Tipična domačija je še do druge polovice 20. stoletja obsegala nadstropno stanovanjsko hišo, *štalo* s senikom v nadstropju, *okril* ali *okrov* za spravilo vozov in kmečkega orodja, ki so ga lahko uporabljali tudi kot skedenj za mlatenje žita, prostor pod streho pa za senik, ter svinjak ali *hlev* za prašiče. Številne domačije so imele svoj vodnjak, navadno na *brjaču* ali *berjaču*, v nekaterih primerih tudi v hiši. Zidano ali leseno stranišče, *lajbæn*, je navadno stalo na koncu dvorišča. Dvorišča so bila ograjena z nizkim kamnitim zidom ali kakšno drugačno ograjo, nekatera pa sploh niso bila ograjena. V Ravnici in Batah je za stavbe in poslopja na domačiji še slišati skupni izraz *shote* (*shuæte*). Zgledi za opisano prostorsko organiziranost so na domačiji pri Hubjanih v Batah ter na domačijah Pulinovih in Pod Školjem v Ravnici, ki bosta podrobneje predstavljeni v poglavjih o tamkajšnjih kamnosekih.

Imenitna hiša **pri Hubjanih, Bate 5**, spada z letnico 1768, vklesano na vogalu zatrepne fasade iz grobo obdelanih vogelnikov, med najstarejše datirane hiše na planoti. Njeno dvoriščno pročelje, ki gleda na jugozahod, se ponaša z *gejnkom* na elegantnih profiliranih kamnitih konzolah, ki mu daje zavetje globoka *linda* v podaljšku dvokapne korčne strehe. V ostrešju *linde* so podaljšani strešni tramovi, podprti s krajšimi tramovi, ki jim rečejo *fanti*, oboji pa imajo lepo profilirane glave. Na tramove celotnega hišnega ostrešja so prečno pritrjeni *rimlni*, nanje pa so položene opečne *planete*. Na nekaterih *planetah* v *lindi* je še videti sledi rombaste poslikave.

V pritličju sta zdaj dva preprosta portala z ravno preklado, prvotno pa je bil samo eden, skozi katerega si stopil v vežo. Levo je bila s *skalami* tlakovana hiša s *špargetom*, desno izba s krušno pečjo. Na koncu veže so bile lesene stopnice *na pod*, kjer so bile sobe. *Na podu* je še en preprost portal pri vratih na *gejnk*. Nad *podom* je visoko podstrešje ali *kašča*, kamor so shranjevali fižol, *sirk*, žita in moko, rabilo pa je tudi za spravilo raznih stvari, ki so jih uporabljali samo občasno. Med njimi je bil tudi kolovrat,

Hiša pri Hubjanih v Batah med prvo svetovno vojno, ko je imela še lesen gejnkm na kamnitih konzolah in na desni s slamo krito štalo. Fotografijo hrani Silverij Fabjan pri Hubjanih v Batah.

ki se je vrtil le v zimskem času. V glavni in zatrejni fasadi so številna okna s klesanimi okvirji in v pritličju zavarovana z železnimi križi.

Na koncu hiše stoji pravokotno nanjo še starejša *štala*. Ta ima v zatrejni fasadi na hrbtni strani vzdani kamen z letnico 1754, ki priča, da je bila hiša prizidana k njej. Na dvoriščni strani je k *štali* prislonej novejši odprt *okril*. Na domačiji ni vodnjaka, ker so že pred prvo svetovno vojno imeli vodo napeljana v *hišo*, kjer so imeli pipo in kamnito *korito* pod oknom na zahodni strani.

Drugače so organizirane domačije v raztresenih naseljih višje na planoti, najbolj izrazito v Lokovcu, kjer so sami majhni zaselki in samotne kmetije. Za Dolnji Lokovec, kjer se še čuti sredozemski vpliv, je značilen pritlični stegnjeni dom, v katerem se hiša nadaljuje s hlevom in ima vhod na vzdolžni južni strani. Za domačije v Gorenjem Lokovcu, ki večinoma ležijo v bregu in se jim že pozna vpliv idrijsko-cerkljanskega arhitekturnega tipa, je značilno, da sta poleg hiše *štala* in kašča, ki ji rečejo *klet*, kot samostojni stavbni enoti. Hiša in *klet* sta pogosto vkopani v breg in podkleteni. Hiše so imele v obokanih kletnih prostorih *štalo* za govejo živino ali *hram* za krompir, repo, peso, kolerabo, korenje in zelje, nekatere tudi kovačijo. V *kleti*, ki je prav tako spodaj imela *hram* za spravilo poljskih pridelkov, so zgoraj spali strici in tete,⁶⁴ kasneje pa so jo uporabljali tudi kot delavnico in shrambo za orodje.⁶⁵ V *štalah* je bila spodaj goveja živina, na visokem podstrešju, ki je imelo vhod višje v bregu, pa senik. Nekatere domačije imajo tudi enojne ali dvojne *hrame* za krompir in repo,⁶⁶ na senožitih pa senike, ki so bili na suho zidani iz kamenja in kriti s slamo. Obvezen je bil vodnjak, nekatere domačije so imele tudi po dva. Starejši vodnjaki so bili *na vago*, mlajši na vreteno.

V Lokovcu in Čepovanu imajo mnoge stavbe strme strehe, ki so bile nekdanje krite s slamo, zdaj pa je ta večinoma nadomeščena z valovitimi salonitnimi ploščami ali ponekod z *objašanki*, opečnimi zarezniki. Nekatere *kleti* so imele tudi slamnat ali lesen zatep.

Odličen zgled domačije s samostojnimi stavbami je **pri Hilarju, Lokovec 225**, ki datira v sredo 19. stoletja.⁶⁷ V bregu nad *dolino* stojijo druga za drugo *klet*, hiša in *štala*, ki so bolj ali manj vkopane v breg, pred hišo pa rase še visoka košata lipa za senco in zavetje pred vetrom. Vse tri stavbe imajo strme strehe, ki so bile verjetno prvotno krite s slamo. Mogočna vrhkletna hiša, ki je vkopana pravokotno v breg, ima obokan *hram* za krompir in druge poljske pridelke,⁶⁸ bivalno pritličje, nadstropje s sobami in visoko *kaščo*, kamor so spravljali seno. Hišni vogali so zidani iz velikih lepo špičenih vogelnikov, streha je prekrita z novejšo pločevinasto kritino. *Hram* ima vhod v prednji zatrejni fasadi, ki ga uokvirja preprost portal z ravno preklado, nad katero je še skrlnat nastrešek. Glavno fasado, ki gleda na zahod,

Hiša pri Hubjanah, obnovljena leta 2000. Med obnovo je bila na vogalu odkrita letnica zidave 1768, ki je bila skrita pod ometom.

⁶⁴ Mišljeni so starejši neporočeni družinski člani.

⁶⁵ Primerjaj ŠULIGOJ BREMEC, Miroslav, Lokovška hiša, *Pro loko Lokovec*, december 2002, str. 4–5 (dalje: ŠULIGOJ BREMEC, Lokovška hiša).

⁶⁶ Tako jim rečejo tudi v Kanalskem Lomu.

⁶⁷ Po starem se je domačiji reklo pri Škuljanu, sedanje hišno ime pa je verjetno dobila po nekdanjem gospodarju Hilariju Erjavcu.

⁶⁸ Oboku, oprtemu na zidane pete, kakršen je pri Hilarju, rečejo *uelb s koreninami*.

krasi izjemen ločni portal s simsom, sklepnim kamnom z reliefno moško glavo in letnico 1846, vklesano v nadločjih. Ta portal vodi v hodnik, po domače *salo*, ki je imel izhod tudi na drugi strani hiše. Tlakovan je bil z obdelanimi kamnitimi ploščami, ki so bile že sijoče zglajene od hoje po njih.

Pred portalom sta kamnita stopnica in podest, desno od njega pa je velika kamnita klada, ki služi za klop. Prvotno so verjetno vsa okna imela klesane kamnite okvirje, zdaj imajo nekatera povečana okna v pritličju okvirje iz ometa. V nadstropju so okna manjša, v trikotnih *svislih* pa še manjša. Tista v *svislih* imajo rustikalne okvirje in skrilnate nastreške, v vrhu *svisli* pa je še trikotna lina iz treh ploščatih kamnov, značilna za te kraje. O nekdanji imenitnosti hiše priča tudi žlebasto spodrezani klesani strešni venec na obeh dolgih fasadah, pokrit z eno plastjo skril, ki se kot preprost skrilnat venec nadaljuje tudi po vsej širini zatrepne fasade.

Iz *grive* za hišo se dviga samostojni *kamin*, speljan v tleh iz hiše, da se ne bi po nesreči vnelo seno na *kašči*. Na drugi strani hiše je še vodnjak s pravokotnim obodom, sestavljenim iz štirih pokončnih kamnitih plošč, v tleh pred njim pa je še polkrožna pohodna kamnita plošča.

Nasproti hiše je na enak način v breg vkopana *klet*, ki ima tudi enako oblikovan strešni in zatrepni venec kot hiša, njena strma streha pa je krita z opečnimi zarezniki. V zatrepni fasadi je spodaj rustikalno zidan vhod v *hram*, zaključen s segmentnim lokom, v vrhu zatrepa pa je trikotna lina s skrilnatim nastreškom. V stranski fasadi, ki gleda proti hiši, je višje v bregu vhod v pritličje, uokvirjen s portalom. Ta portal je na bazah okrašen z nekakšnima reliefnima rozetama, ki spominjata na tako imenovani jabolkasti križ, in zaključen s preklado s simsom. Levo in desno od njega sta prav majhni okenci z železnimi križi, nad njim pa je nizka pravokotna niša, morda namenjena za svetniško podobo. Na hrbtni strani *kleti* je večja pravokotna lina za spravilo sena z zanimivo oblikovanim kamnitim okvirjem.

Na drugi strani hiše stoji vzporedno z bregom oziroma s plastnicami skromnejša *štala*. Proti hiši gleda z zatrepno fasado, v kateri sta dva zidana vhoda, zaključena s segmentnima lokoma. Pritlični vodi v *štalo*, oni višje v bregu pa *na štalo*, kamor so spravljali seno. Poslopje ima majhna okna v dolgi fasadi in še eno v zatrepni fasadi, kjer je tudi trikotna lina. Strma streha *štale* je krita z valovitimi salonitnimi ploščami.

Pogled na Hilarjevo domačijo, na kateri si od leve sledijo samostojna klet, hiša in štala; pod domačijo in nad njo je svet melioriran z laštami.

Izjemni portal Hilarjeve hiše iz leta 1846

V sklopu domačij v Lokovcu, Čepovanu, na Banjšicah in v Podlaki je videti še nekaj *velbanih* jam za krompir in druge pridelke, tako imenovanih *repnikov*, *repnic* (*repānc*) ali *zasipānc*, obsutih z zemljo in obraščenih s travno rušo. Lepa primera takih *repnic* za hrambo repe in krompirja, vkopanih v breg, sta pri Krogarju v Lokovcu 36 in na parceli Bodinovih iz Grgarskih Raven v batovškem zaselku Ježevec. *Repnik* v Ježevcu, ki je vkopan v brežini pod poljsko potjo, ima v prednji steni vhod s kamnitim okvirjem, v zidu levo od njega pa sta dva zračnika. Znotraj meri v tlorisu približno pet krat štiri metre, tla pa so iz zbite zemlje. Vse stene so zidane na suho, obok iz grobo obdelanih kamnov pa z malto; spredaj je videti, da je pokrit s skrilami, sicer pa je v celoti obsut z zemljo in poraščen s travno rušo. Še en podoben *repnik* je tudi pri Tončku v Podlaki.

Repnik v batovškem zaselku Ježevec, ki je nekdanj pripadal tamkajšnji domačiji Fortovih, nato Bodinovim iz Grgarskih Raven

Prostori v hiši

Hiše v **Ravnici** so imele po starem v pritličju vežo, kuhinjo, ki so ji rekli *hiša* ali v *hiši*, in dnevni prostor, imenovan *jazba*. Pri Pulinovih so imeli še *jazbico*, majhno klet za krompir, *kljæt* za korenje in podobno ter majhno *kletico* za vino. V nadstropju so bili spalni prostori ali *poduavi*: *nāduāgni puod*, *uočov puod*, *tjetin puod*, pod streho pa sta bili dve *kašči*: ena za *sirk* in žito, ki so ga hranili v velikem *kasonu*, druga za nerabno šaro.⁶⁹

Podobno je bilo tudi v **Batah**, kjer so imeli v pritličju *hišo* ali *kuhnjo*, ki je bila navadno tlakovana s *skrljami*; v njej je bil *šparget*, v starejših časih pa ognjišče. Tam so imeli tudi kamnite *vjādrnike* s *koritom* in policami za škafe z vodo. Iz *hiše* se je šlo v *izbo*, v kateri je bila krušna peč.⁷⁰ Pozimi se je tam na toplem zbirala vsa družina, *možovi* pa so pletli koše, delali grablje in podobno. Zgoraj so bili *podovi*, pod streho pa *kašča* za žito in *sirk*. Redke hiše so imele vežo in/ali klet. Klet je bila navadno vkopana pod *izbo*, vhod vanjo pa je bil pokrit z *vavtaro*.⁷¹

V **Lokovcu**, kjer je bila do druge svetovne vojne večina hiš pritličnih in so bile mnoge brez dimnikov, so imeli ponekod še črne kuhinje z ognjiščem in *ještřihom* po tleh.⁷² Na obnovljeni domačiji na Gorenjem Humu v Lokovcu 55 je še mogoče videti tako nedotaknjeno črno kuhinjo s kamnitim tlakom, nizkim kamnitim ognjiščem, ki je le za dva prsta dvignjeno od tal, obokano pečjo s kamnito polico v steni, ostanki zidanega oboda svinjskega kotla in parom glisti pod obokom.⁷³ Največji in najtoplejši prostor v hiši, kjer so opravljali razne domače obrti in se družili, je bila *izba* (*jezba*) z lesenim podom in pečjo v kotu za vrati, v kateri so pekli kruh ter kuhali krompir, repo in podobno, v kotu pod

⁶⁹ Povedala Marjana Pavlin, dopolnil jo je njen mlajši brat Angel Pavlin, Ravnica 30.

⁷⁰ Krušna peč, ki jo je imela vsaka hiša, je bila oprta na *stol* v obliki nekakšne *kolone*. Povedal Albert Humar, Bate 15.

⁷¹ Povedala Albert Humar, Bate 15, in Pavel Pavlin, Ozeljan 66D.

⁷² Danica Šuligoj, pri Kolencu, Lokovec 16, je *ještřih* opisala kot »malo peska in zatučena zemlja«, običajno pa je to talna obloga iz apna in peska. Za primerjavo: na Vojskem so prav tako imeli *ještřih* iz apna in peska, v Zadlogu pri Črnem Vrhu pa *ještřenk* iz apna, peska in soli. Slovenski etnografski muzej, dokumentacija, ŠARF, Fanči, *Ljudsko stavbarstvo in notranja oprema*, Teren XVI – Črni Vrh - Vojsko 1959, tek. št. 5, str. 33 in 134 (dalje: ŠARF, *Ljudsko stavbarstvo in notranja oprema*).

⁷³ Pri Garjupčevih v Lokovcu 210 je bila izjemna visoka črna kuhinja z visokim križnim obokom, ki ima zdaj vlogo podaljška enako obokane veže ali *sale*. V zadnji steni je še ohranjena široka stenska niša, v levi steni je majhna stenska omarica, na prehodu med vežo in nekdanjo kuhinjo pa je nekakšen visok »porton« iz klesanega kamna.

okni pa je stala miza s klopmi. Peč je bila duša izbe, miza pa njeno srce.⁷⁴ V vsaki hiši je bila zraven *izbe kambra*, nekatere so imele še veliko *kambro v svisljeh*. Takratni jogi je bila *plevnica (pljəvəncə)*, napolnjena s *sirščem*; otroci pa so večinoma spali kar v listju in slami v *štali*.⁷⁵

V **Kanalskem Lomu** so v hiši našli naslednje prostore: kuhinja, *izba* – dnevna soba, *špajza* – shramba, *sala* – hodnik, *kambra* – soba, *kašt* – podstrešje za spravilo fižola, orehov ipd.⁷⁶ Še nekaj drugačnih izrazov za prostore v hišah v drugih krajih na zahodni Banjški planoti je objavljenih v strokovni literaturi.⁷⁷

Skrilnate in slamnate strehe

Stavbe s skrilnatimi in slamnatimi strehami na obravnavanem območju, ki so danes velika redkost, si kot prežitki nekdanjega stavbarstva zaslužijo še posebno pozornost. Čeprav sta si obe kritini tako različni, da bolj ne moreta biti – skrile so trde, težke in trajne, slama je mehka, lahka in kratkega veka –, sta se na strmih strehah kmečkih domačij lepo dopolnjevali. Velike in težke skrile so pokrivalo predvsem zatrepne zidove, kjer bi bila lahka slamnata kritina najbolj izpostavljena škodljivemu delovanju vetrov.

Skrilnate strehe so na širšem območju Banjške planote izpričane v Grgarju, Kalu nad Kanalom in Kanalskem Lomu, kjer se jih je nekaj ohranilo tudi do današnjih dni. Kot je videti na fotografijah porušenega **Grgarja** med prvo svetovno vojno, je bila dotlej s skrilami krita cerkev sv. Petra na pokopališču zunaj naselja. V naselju, kjer so prevladovale položne korčne strehe, je bilo še nekaj hiš s strmimi skrilnatimi strehami in nekaj gospodarskih poslopij s slamnatimi strehami, ki so imela s *škrilami* krite povišane *svisli*, v Britofu in Dolu. Nekaj posebnega je bila skrilnata streha nekdanje Kuljadove hiše v Dolu

Skrilnate in slamnate strehe v grgarskem zaselku Dol, posnete med prvo svetovno vojno. Iz zbirke Egona Valantiča v Novi Gorici

⁷⁴ ŠULIGOJ BREMEC, Lokovška hiša, str. 6–7.

⁷⁵ Povedala Danica Šuligoj, Lokovec 16.

⁷⁶ Povedala Vera Gruden, pri Urbanču, Kanalski Lom 17.

⁷⁷ ZULJAN KUMAR, Danila, Govori zahodne Banjške planote, v: *Zahodna Banjška planota skozi čas. O geografiji in botaniki, arheologiji, stavbarstvu cerkvā, zgodovini, ljudeh in etnološki dediščini ter jeziku zahodne Banjške planote* (ur. Danila Zuljan Kumar in Mojca Perkon Kofol), Koper 2018, str. 339–341 (dalje: *Zahodna Banjška planota skozi čas*).

s slemenom iz debelejših podolgovatih plošč, ki so bile na stikih prekrte z zaobljenimi krovnimi ploščami. Zadnja skrilnata streha je bila na razpadajoči *štali* Potrebovih v Fobci, Grgar 190, ki je bila dokumentirana leta 1978.⁷⁸ Po fotografiji je mogoče sklepati, da je imela ostrešje iz škarjastih povezij, na katera so bile vzdolžno položene in pritrjene obtesane okroglice, prečno nanje pa obtesane letve z medsebojnimi razmiki, na katere so bile položene skrile. Danes je z njimi krita samo še enokapna pritiklina v kotu zaprtega dvorišča Žbončevih v Fobci, Grgar 188.

Na fotografiji porušene **Ravnice** iz leta 1917 je videti štirikapno skrilnato streho zvonika tamkajšnje stare cerkve, ki je bila sezidana leta 1771.⁷⁹ Nekaj skrilnatih in slamnatih streh v vasi je videti tudi na starih razglednicah Ravnice. S fotografijo iz časa prve svetovne vojne so izpričane tudi slamnate strehe s skrilami na povišanih zatrepnih zidovih hiš in gospodarskih poslopij pri **Voglarjih**.⁸⁰

V **Grgarskih Ravnah** je skrilnata kritina izpričana na domačiji Kanclirjevih s hišno številko 55, kjer je bila hiša do prve svetovne vojne krita s *skrlami*, potem s slamo in nazadnje s korci. Na njihovem skednju pa so bile *skrlí* na povišanih zatrepnih zidovih, da so ščitile slamnato streho pred sunki burje.⁸¹ Po pripovedovanju domačina Alojza Humarja so bile mnoge stavbe v vasi, ki so zdaj krite s korci, prej krite s slamo, skrilnatih streh pa on ni pomnil.⁸²

V **Batah** sta na fotografiji iz časa prve svetovne vojne izpričani slamnati strehi Kapčeve in Hubjanove hiše; Hubjanova je imela *svisli* prizidka krite s *skrlami*. Na stari razglednici Bat je videti slamnate strehe tudi pri Knelovih, Šavlovih, Sóvanovih in Končevih ter še tri v bližnjem zaselku Breščaki.⁸³ Davorin Sedeščič iz Podlake je vedel povedati, da je med prvo svetovno vojno zgorel cel zaselek Sedeščiči, kjer so bile vse štiri hiše krite s slamo.⁸⁴ Po drugi svetovni vojni pa se spomnijo samo slamnatih streh na *štali* Lemonovih in hišici Janezovih v Podlaki.⁸⁵

Fotografija porušene Ravnice leta 1917; na zvoniku stare cerkve je videti skrilnato streho. Iz zbirke Benjamina Černeta v Grgarju

Voglarji leta 1917, ko so bile vaške stavbe še krite s slamo in skrilami. Fotografijo hrani Društvo Soška fronta.

⁷⁸ Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Nova Gorica (dalje: ZVKDS, OE Nova Gorica): mapa Grgar, fotografiral konservator Pavel Medvešček.

⁷⁹ Župnijski arhiv (dalje: ŽA) Ravnica / ŽA Grgar, *Kronika župnije Ravnica*, 1941, rokopis, str. 8 (dalje: *Kronika župnije Ravnica*).

⁸⁰ Glej HVALA, Boža, *100 let od priključitve Voglarjev in Zavrha h kuraciji Trnovo*, Trnovo 2024, s. p. (dalje: Hvala, *100 let od priključitve Voglarjev in Zavrha h kuraciji Trnovo*).

⁸¹ Povedala Hilarija Koren od Kanclirjevih, stanujoča v Novi Gorici, Ulica Ivana Regenta 2.

⁸² Alojz Humar, pri Bufnih, Grgarske Ravne 57.

⁸³ Povedal Silverij Fabjan, pri Hubjanih, Bate 2A.

⁸⁴ Davorin Sedeščič, rojen leta 1933 pri Šoštarjevih v Podlaki, zdaj pri Maticih, Kanalski Vrh 27.

⁸⁵ Povedal Pavel Pavlin, Ozeljan 66D.

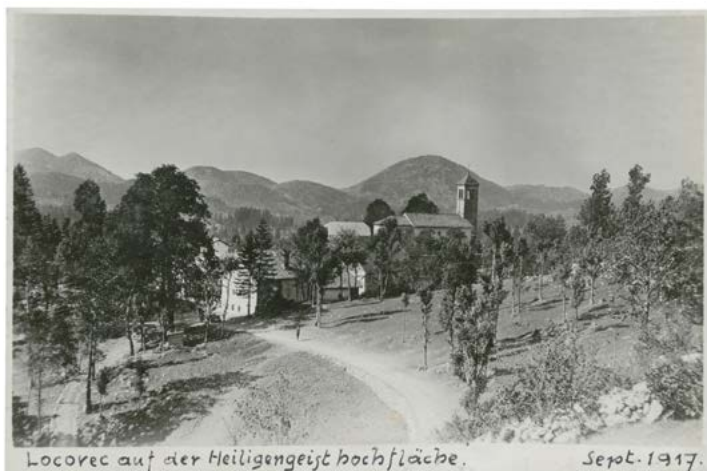
V čepovanskem zaselku Puštale se je Edvard Hojak, ki je v svoji delovni dobi delal kot zidar in cestar,⁸⁶ spominjal slamnatih streh s *kamnastimi skrlami* po *svisljih* pri Pičulinu na hišni številki 8 in pri Murovcu na številki 25.⁸⁷ Ocenjeval je, da so bile te *skrle* velike približno 60 × 50 cm, debele 4 do 6 cm in najbrž položene na tenko plast malte. Na slemenu je bil navadno nastavek v obliki piramide, bili pa so tudi okrogli nastavki, ki so imeli na vrhu okras »kakor pol lune ali v obliki lipovega lista«. Takemu nastavku so po starem rekli *mož*. *Skrle* so kopali v manjšem kamnolomu Na Kozjiku ob cesti pod Puštalami, kjer je odcep za Dolenji Lokovec. V tem kamnolomu, velikem približno 15 × 15 metrov, so *skrli* iz *sivega kamna* (podobnega kamnu, iz katerega delajo cement), ki visijo proti Anhove-mu. Ondi jih je še on kopal in tolkel za gramoz; ker so bile tenke do centimetra, je šlo delo hitro od rok.

V Lokovcu je s fotografijo iz vojnega leta 1917 izpričana štirikapna skrilnata streha na cerkvenem zvoniku, sezidanem leta 1813. Na vrhu je imela visok kegljast kamnit nastavek z vsajenim vrtljivim križem iz kovanega železa in petelinom, ki je kazal smer vetra. Slamnata streha še ostaja na *kleti* pri Šuletu, Lokovec 50. *Klet* pri Grgurju, Lokovec 220, je pred nekaj desetletji še imela rebrasto slamnato streho s *skrlémi* na *svisljih* in pod strešnim kapom; potem so dotrajano slamo nadomestili z valovitimi salonitnimi ploščami, prevrtane *skrli*, ki so pribite s posebnimi zakrivljenimi kovanimi žebliji, pa so še na svojem mestu.⁸⁸ Takrat je bilo v Lokovcu še nekaj samostojnih senikov s slamnatimi strehami, ki so kazale rebra.

Prav v Lokovcu je bilo sicer evidentiranih največ slamnatih streh. V fototeki območne enote ZVKDS v Novi Gorici so pisno in deloma tudi fotografsko dokumentirane slamnate strehe na domačijah:

Na fotografiji, posneta v Batah med prvo svetovno vojno, so desno Hubjanova hiša, levo Hubjanov okril in v ozadju Kapčeva hiša s slamnatima strehama. Hrani Silverij Fabjan pri Hubjanih v Batah.

Srednji Lokovec s cerkvijo med prvo svetovno vojno, ko je zvonik še imel skrilnato streho. Iz zbirke Benjamina Černeta v Grgarju

⁸⁶ Edvard Hojak, pri Hójaku, Puštale, Čepovan 21, rojen leta 1929.

⁸⁷ O nekdanjih slamnatih strehah v Čepovanu in Lokovcu posredno zvemo iz pisnih virov o tamkajšnjih požarih v prvih treh desetletjih 20. stoletja, ki so upepelili številne hiše. Glej ŽA Čepovan, *Kronika župnije Čepovan 1876–1942*, rokopis, str. 92; s. a., Čepovan, *Goriška straža*, 15. februarja 1928, letnik 11, št. 13, str. 3; BOLČINA, Rado, BOLČINA, Mara, *Čepovan skozi stoletja. Ob 110-letnici gasilstva*, dopolnjen ponatis, Čepovan 2013, str. 78.

⁸⁸ Povedal Zdravko Bremec, Lokovec 181.

- pri Pepovih in Bričevih, Lokovec 2 in 3;
- pri Tončkovih, Lokovec 37 (hiša, zidana po prvi svetovni vojni, s slamo krita do leta 1964);
- pri Žagrčevih, Lokovec 41 (*klet*);
- pri Tonovih v meji, Lokovec 101 (leta 2006);
- pri Čargovknih v Novem mestu, Lokovec 120 (leta 1956);
- Na hribu, Lokovec 143 (leta 1955);
- pri Matijevih, Vrše, Lokovec 162 (skedenj);
- pri Drejšku na Rutu, Lokovec 168 (*klet* in *okril*);
- pri Prevalskih, Na Prévali, Lokovec 172 (*klet*);⁸⁹
- pri Bežnelu, Lokovec 173 (slamnat zatrep na *štali* oziroma skednju);
- pri Ležinarskih, Na Ložinah, Lokovec 175 (dvojni kozolec s slamnato streho do leta 1972);
- pri Štefovih, Gorenji Podšpik, Lokovec 180 (slamnat zatrep);
- pri Cingalških, Na cingalci, Lokovec 182 (hiša sezidana leta 1882, s slamnato streho do leta 1972);
- pri Matevžu, Lokovec 200 (*klet*, krita s slamo do leta 1974);
- pri Gorjupčevih, Podgozd,⁹⁰ Lokovec 210 (stegnjeni dom s slamnato streho do leta 1961);
- pri Klančerskih, V klancih, Lokovec 212 (senik);
- pri Grgurju, Lokovec 220 (hiša in *klet*);
- pri Samosevcu, Gorenji rut, Lokovec 226 (hiša).

Klet pri Grgurju v Lokovcu, ki je prvotno imela slamnato streho s skrilami na svislih in strešnem kapu. Slamnata kritina je sčasoma propadala, nato je bila deloma in nazadnje v celoti nadomeščena z valovitimi salonitnimi ploščami. Fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica

Leta 1975 je idrijski slikar in domoznanec Rafael Terpin fotografiral slamnati strehi na hiši in *kleti* pri Šebrejencu v Lokovcu 208. Hiša je bila v celoti krita s slamo, klet pa je imela skrile na svislih in kapu. Leto kasneje je Terpinov soimenjak fotograf Rafael Podobnik z odlično fotografijo ovekovečil domačijo pri Lovrču v Novem mestu, Lokovec 116, kjer so bile s slamo krite hiša, *klet* in *štala*.⁹¹

Izdelava slamnate strehe v Lokovcu

Za slamnato streho so uporabljali rženo in pšenično slamo. Pšenica zraste do enega metra, rž pa 120–130 centimetrov visoko, zato je za pokrivanje streh najboljša. Ko so žito poželi, so ga povezali v približno tri kilograme težke manjše snope in jih dali za dva do tri tedne sušit v kozolec.

⁸⁹ Slamnato kritino so nadomestili z betonskimi *špičaki*, zdaj pa so na strehi opečni zarezniki.

⁹⁰ Domačini rečejo temu zaselku Podgozd, na zemljevidu pa piše Zadruga.

⁹¹ PODOBNIK, Rafael, *Osojna Primorska*, Idrija 1989, str. 45.

Posušene so ročno omlatili; če bi jih mlatili strojno, bi se slama poškovala. Omlateno slamo so potem *oškopili* z grabljami, ki so imele petindvajset do trideset centimetrov dolge nožem podobne *špičaste* zobe. Tako očiščeno slamo so s srobotom povezali v deset do petnajst kilogramov težke snope, *škopnike*.

Pri objektih, ki niso imeli pozidanih *svisli*, so najprej začeli pokrivati te, in sicer od spodaj navzgor. Na strešnem previsu nad njimi so naredili *perot* ali *krajc* iz manjših *škopnikov*, ki so ga obrobili z lepo spleteno *čito*.⁹² Nato so začeli pokrivati streho tako, da so na prekle ostrešja, spet od spodaj navzgor, polagali velike *škopnike*. *Škopnik* so razprostrli dvajset do petindvajset centimetrov na debelo, ga pritrdili z leskovo *prtiskavko*, ki so jo zvezali z *bekovo* ali leskovo trto, kasneje z žico, in poravnali z *glavnikom*. Taka streha je zdržala do petindvajset let.⁹³ Pri Drejčkovih na Rutu so povedali, da jim je streho pokrival s slamo Jožef Pisk, po domače Hrvatov Pepč, Lokovec 171.⁹⁴

Portret lokovškega streharja Jožefa Piska - Hrvatovega Pepča

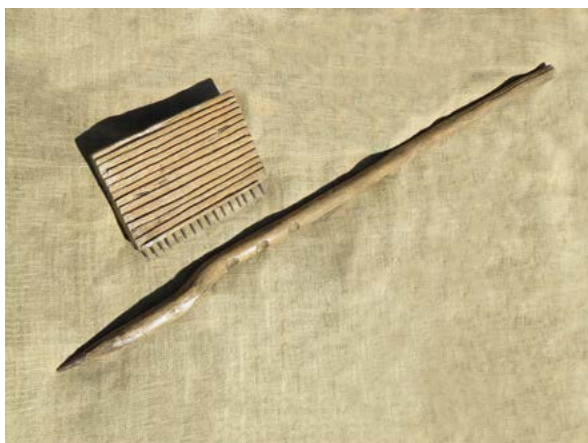

Domačija pri Lovrču v Novem mestu s hišo, kletjo in štaljo, kritimi s slamo, 1976. Foto Rafael Podobnik, Nova Gorica

⁹² *Peruot* rečejo samo strešnemu previsu na *svislih*, na kapu, najsi bo lesen ali kamnit, pa mu rečejo *linda*. Povedal Zdravko Bremec, Lokovec 181.

⁹³ Povzeto po zapiskih z domačij pri Drejčkovih na Rutu, Lokovec 168, in Na cingalci, Lokovec 182. ZVKDS, OE Nova Gorica: mapa Lokovec. Ustno dopolnil Zdravko Bremec, Lokovec 181.

⁹⁴ Jožef Pisk, sin Valentina in Marjane z dekliškim priimkom Bremec, se je rodil 7. novembra 1902 v Lokovcu 26 in se tam leta 1931 poročil s sovaščanko Zofijo Bremec. Umrl je leta 1987. ŽA Lokovec, rojstna knjiga 1895–1912.

Levo: streharji trgajo preperelo slamo s strehe hiše V Dolini, Lokovec 213, okrog leta 1960. Prvi z desne je verjetno Jože Rijavec - Klanfar. Fotografijo hrani Roman Rijavec v Lokovcu. Desno: glavnik in prtiskavka za slamo iz muzejske zbirke pri Klanfarjevih v Lokovcu

Pravi arhitekturni biserček je gotška cerkev sv. Tomaža nad Koprivščem, zaselkom **Kala nad Kanalom**, ki ima s skrilami krito vhodno lopo, zvončnico in enovito streho nad pravokotno ladjo in tristransko zaključenim prezbitერიjem.⁹⁵ Domači zidar Marjan Šuligoj, ki je v letih 1996 in 1997 cerkev na novo *okrival* z istimi *skrlami*,⁹⁶ jih je zelo pohvalil. »Prav zvonijo,« če potolčeš s kladivom po njih.⁹⁷ So približno treh debelin, zato je dal pod ene več, pod druge manj malte, da jih je poravnal. Debelejše kapne skrile na *lindi* imajo ravno odsekana čela, pri ostalih pa so poševno prisekana. *Peruti* na *svislih* so lepo oblikovane. Sleme cerkvene ladje in prezbiterijske pokrivajo podolgovati klesani slemenjaki, ki so spodaj izdolbeni, zgoraj nekoliko zaobljeni in na stikih prekriti z debelimi *skrlami*, na slemenu lope pa so kar navadne *skrle*. Pri prekrivanju celotne cerkve jih je zmanjkalo samo za tri, štiri *karjole*. Nadomestne *skrle* je nakopal Stane Murovec - Gomenčev, Kal nad Kanalom 119B, V rejdi ob odcepu ceste za Dol.⁹⁸

Cerkev sv. Tomaža nad Koprivščem, pokrita z zelo kvalitetnimi skrilami, pridobljenimi v bližnji okolici

⁹⁵ Cerkev, ki se v pisnih virih prvič omenja 2. maja 1475, ko je bilo izdano dovoljenje za njeno gradnjo, je datirana v leti 1475–1476. Na temenu slavoloka prezbiterijske je vklesan edini kamnoseški znak, ki je oblikovan enako kot mojstrski znak stavbarja Andreja iz Loke, vendar samo na podlagi tega ni mogoče reči, da je ta cerkev njegovo delo. PESKAR, Robert, *Gotška arhitektura na Goriškem. Stavbarske delavnice (1460–1530)*, Nova Gorica 1999, str. 72, 151 in 308–309 (dalje: PESKAR, *Gotška arhitektura na Goriškem*).

⁹⁶ Marjan Šuligoj, pri Banútu v Ilovici, Kal nad Kanalom 36. Ker je to delal prvič, si je šel najprej ogledat take strehe na Kras, da se je poučil, kako jih je treba zidati. Delo je vodil arhitekt Branko Zbačnik, konservator ZVKDS, OE Nova Gorica, občasno pa ga je nadzoroval Robert Červ z istega zavoda.

⁹⁷ Pavel Levpušček, pri Jugovih v Avšju, Seniški Breg 3, je povedal, da so *skrle* rabili za vse: lepe, ki so zvonile, so šle na streho, *škart* pa za *lašto*, tlak na poti, in za zidovje, s katerim so spodzivali *flančnike* in njivice.

⁹⁸ Ta je povedal, da je te *skrle* kopal ob cesti med Kalom in Koprivščem na mestu, kjer se odcepi pot v Dol, a niso bile najboljše kvalitete. Ko se je cesta širila, so tudi drugi tam kopali in *brali skrle* za tlakovanje dvorišč, potem pa je pokojni gospodar tiste parcele, doma iz Kala, to prepovedal. Zdaj se je tisto zemljišče že zaraslo.

Levo: škarjasto povezje s prekrizanimi škarnikoma nad vhodno lopo cerkve sv. Tomaža. Desno: edini doslej odkriti kamnoseški znak na temenu slavoloka prezbiterija v tej cerkvi

Zidanje cerkve sv. Tomaža nad Koprivščem

O zidanju te cerkve se je ohranilo zanimivo krajevno ustno izročilo. Po eni različici sta jo pred kakšnimi šeststo leti postavila dva veleposestnika: Lango s Koprusch, ki je imel tudi tako hišno ime, in Šuligoj iz Dola s hišnim imenom pri Ščurku. Po drugi različici pa so bili zanjo zaslužni štirje veleposestniki: Lango, Šmonc, Ščurk in Hudajužen.⁹⁹ *Skrle* za cerkveno streho so kopali na nekdanjem vaškem pašniku Na robu med kalskim zaselkom Cvetrež in Govejo drago,¹⁰⁰ kjer se še vidijo neki ostanki in še zdaj pobirajo *skrle* (*skrilje*). Tisto je sivkast kamen, bolj *soudán* kot apnenec.¹⁰¹

⁹⁹ RIJAVEC, Darja, Kal nad Kanalom v mozaiku časa, v: *Zahodna Banjška planota skozi čas*, str. 393.

¹⁰⁰ V Goveji dragi pa so kopali kamenje za zidanje cerkve v Kalu in ga *po cugu* podajali do gradbišča. Povedala Stanko Kofol, pri Kafolovih v Cvetrežu, Kal nad Kanalom 171, in Anton Lipičar - Tone Kuščerjev z Brega, Kal nad Kanalom 103, rojen leta 1913. – Sedanja cerkev sv. Jurija v Kalu, ki je bila porušena med prvo svetovno vojno v letih 1915–1918, je bila na novo zgrajena leta 1924.

¹⁰¹ Povedala Anton Lipičar, Kal nad Kanalom 103, ki je to slišal od staršev, in Karel Lipičar - Verbov z Dola, Kal nad Kanalom 109.

Na območju Kala so *skrle* pridobivali še na drugih mestih. Kazimir Pirih, pri Dugarju v Dolu, Kal nad Kanalom 110, ki omenjenemu kamnu Na robu pravi *sivc*, je povedal, da so jih kopali na svetu Petrovih v hribu Podstraženci, pobirali pa so jih tudi na parceli Stajne za njegovo hišo.

Po ustnem izročilu je bila s skrilami krita tudi **cerkev Marije Snežne v Nadavču**.¹⁰²

V **Kanalskem Lomu** so bile še v drugi polovici 20. stoletja tri kamnite strehe, do današnjih dni pa sta se ohranili le na župnijski cerkvi sv. Primoža in Felicijana in na stari hiši pri Arneju v Dolu, Kanalski Lom 36.

Cerkev sv. Primoža in Felicijana s tristransko zaključenim prezbiterijem, dolgo pravokotno ladjo in prizidano zakristijo, ki je v celoti pokrita s skrilami, ima na prekladi portala vklesano letnico 1775, na notranji strani levega podboja pa še okrajšani napis C. A. 1791, po čemer bi se dalo sklepati, da so jo zidali v obdobju šestnajstih let, ki ga zamejujeta ti dve letnici.¹⁰³ V sklopu obnove po prvi svetovni vojni je leta 1925 italijansko podjetje cerkveno ladjo podaljšalo za tri metre, kolikor je globok pevski kor.¹⁰⁴

Na dvokapni strehi nad ladjo so na kapu lepo oblikovane spodnje kapne skrile z ravno odsekanim čelom, na njih pa je plast tenkih kapnih skril. Strešne skrile s poševno posnetimi čeli so srednje debele. Na slemenu sta dve plasti dolgih in širokih skril. Podobno je izdelana streha prezbiterija. Vogalne kapne skrile imajo po dve enako dolgi čeli ali eno dolgo in eno kratko, sleme pa je zidano iz štirih plasti skril. Na levi strani se s streho prezbiterija povezuje enokapna streha zakristije, ki ima enak naklon.

Pogled na cerkev sv. Primoža in Felicijana s skrilnato streho

¹⁰² Pavel Levpušček, Seniški Breg 3, je leta 2002 povedal, da je bila s skrilami krita še pred kakšnimi sto petdesetimi leti.

¹⁰³ V rubriki *Variae adnotationes* v lomski družinski knjigi je podatek, da je bila cerkev sezidana leta 1792. ŽA Most na Soči, družinska knjiga Kanalski Lom, Tolminski Lom in Lokovec 1882 (dalje: družinska knjiga Lom 1882), ki jo je lomski župnik Anton Pipan povzel po treh starih družinskih knjigah in popravil napake v njih. – Levi oknjak zakristijskega okna z letnico 1659 in povezanima inicialkama P–K pa je nedvomno prežitek stare lomske cerkve.

¹⁰⁴ Letnico 1925 najdemo v dokumentu *Stato patrimoniale ed economico della curazia di ss. Primo et Feliciano Mm. di Lom di Canale*, Archivio della Curia Arcivescovile di Gorizia (Nadškofijski arhiv Gorica – ACAG), *Parrocchie oltre confine, Atti*: fasc. 52, Lom di Canale – Kanalski Lom. – Milan Rejc, pri Martinu, Manfredi, Kanalski Lom 29, ki mi je pomagal pri raziskovanju cerkvenega ostrešja, pa je navajal leto 1924. Verjetno so gradbeni posegi na tej cerkvi potekali v obeh navedenih letih.

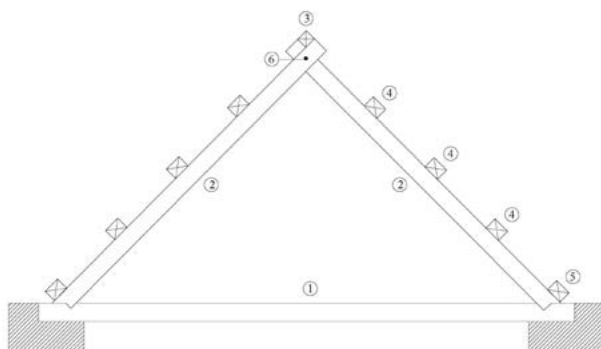

Ostrešje skrilnate strehe cerkve sv. Primoža in Felicijana v Kanalskem Lomu nad prezbitერიem in nad ladjo

Pri kritju strehe s skrilami so se držali pravila:
»Skreli morajo biti križane, položene morajo biti križem.«¹⁰⁵

Ostrešje ali *rušt* nad ladjo sestavlja dvanajst škarjastih povezij iz hrastovega lesa z medsebojnimi razmiki od sto do sto deset centimetrov. *Lemezi* ali škarniki so *tapirani v podškarnike*, se pravi, da so s poševnim zasekom ali na peto upetani v poveznike,¹⁰⁶ pod slemenom pa so prekrížani.

Poleg slemenske lege nosijo še štiri vmesne lege od kapa proti slemenu. Le na prvih povezijih nad podaljšanim prednjim delom ladje je videti novejši način tesarskih zvez med škarniki in povezniki. Nekaterim povezjem so bili kasneje dodani šibki goltniki. Na lege so s precejšnjimi presledki prečno položene in pritrjene *plajnke*, klan les, širok deset centimetrov ali več. Debeline lesa v ostrešju so: povezniki 24 cm × 26 cm; škarniki 24 cm × 23 cm; vmesne lege 14 cm × 16 cm. Višina podstrešja od gornje strani poveznikov do vrha slemenske lege je 380 cm, razpetina poveznikov pa je 7,50 m. Ostrešje nad prezbitერიem je narejeno na podoben način.

Škarjasto povezje z legami in slemenom na prekrížanih škarnikih: 1 – poveznik, 2 – škarnik, 3 – sleme, 4 – vmesne lege, 5 – kapna lega, 6 – lesen klin. Risba Teje Mržek

Zidanje cerkve sv. Primoža in Felicijana v Kanalskem Lomu

O zidanju te cerkve govori tudi lomsko ustno izročilo. Ena različica pravi, da so se prebivalci Tolminskega in Kanalskega Loma, med katerimi je bil zmeraj spor, pričkali in tožili tudi o tem, kje naj bi stala nova cerkev. Tolminski Lom je zahteval, naj se postavi na Kamnarjevi glavi, na svetu Kamnarjevih iz Kanalskega Loma, ki jim je bližje, Lomljani pa so pritiskali, naj se sezida tam, kjer je zdaj. Potem je bilo sklenjeno, da jo bodo postavili tam, kjer bodo na določen dan opolnoči prvi iz ene ali druge vasi začeli kopat *fondo* zanjo. Lomljani, ki so bili na svojem mestu že pred polnočjo, so prvi zasadili *pikon* v tla in zmagali v tem sporu. Po drugi različici je Tolminski Lom vlekel na svojo stran, Kanalski Lom z Grudnico, zaselkom Lokovca, ki je spadal v lomsko župnijo, »pa je vlekel bližje sem«. Potem ko so se nekaj časa tako pričkali, kam naj jo postavijo, in se niso mogli dogovoriti, so šli v Gorico k sodniku, da bi on razsodil v tem sporu. Zastopnik Kanalskega Loma,

¹⁰⁵ Povedal Anton Bavdaž, pri Lovru, Kanalski Lom 18.

¹⁰⁶ Poveznikom v *škarjah* rečejo tudi *veznice*.

ki je bil iz Arnejeve hiše, je sodniku dal eno tele za podkupnino, zato je ta razsodil: tam, kjer začnejo prej kopati *fondo*, tam naj stoji cerkev. Ker je zastopnik Tolminskega Loma šel na sodišče peš, Arnejev pa s konjem, se je ta prej vrnil in prvi začel kopati *fondo* na mestu, kjer zdaj stoji cerkev.¹⁰⁷

Skrālī za streho cerkve sv. Primoža so kopali na več krajih. Eno nahajališče je bilo Pri ta stari cerkvi,¹⁰⁸ ob cesti iz Loma proti Lokovcu, kjer je bilo kasneje kamnito korito za napajanje živine, ki se je pasla višje na planini; ko ga je zmrzal razgnala, pa so naredili novo betonsko. Dobili so jih še v Kremencah »in več ali manj povsod«.¹⁰⁹

Edina hiša v Kanalskem Lomu, ki ima streho še krito s *skrlami*, je stara hiša na domačiji **pri Arneju v Dolu**, Kanalski Lom 36, ki velja za najstarejšo v vasi.¹¹⁰ Po izročilu je bil v tej hiši *faruž*, v katerem je bival župnik Štefan Kofol, doma iz sosednje hiše Arnejevih, ki se je lotil zidanja sedanje lomske cerkve.¹¹¹ Svojevrstna priča tega izročila je gotska figuralna konzola, vzdana na njenem pročelju, ki je nedvomna ostalina stare predhodnice sedanje lomske cerkve.¹¹² Kasneje je bila v tej hiši, ki je bila nekajkrat dozidana, kovačija.

Dvokapna skrilnata streha je podobna kot na cerkvi, dotrajana kritina na desni strešini prednjega dela hiše pa je bila nadomeščena z valovitimi salonitnimi ploščami. V slemenu, zidanem iz plasti skril,

Levo: stara hiša s skrilnato streho na domačiji pri Arneju v Dolu, v kateri je bilo župnišče, kasneje pa kovačija. Foto Miljko Lesjak, Most na Soči. Desno: figuralna konzola iz stare lomske cerkve, vzdana v svislih

¹⁰⁷ Pripovedovali so Zdravko Levpušček od Ta gorejnih v Kanalskem Lomu, Most na Soči 25A; Marko Pregelj pri Arneju, Kanalski Lom 36, ki mu je to pravila njegova stara mati, in Rafael Bavdaž - Rafel, pri Marcinu, Kanalski Lom 52. Povzetek teh različic je objavljen na informativni tabli pri cerkvi.

¹⁰⁸ Predel Pri ta stari cerkvi je kakšnih tristo metrov od domačije pri Arneju. Tam je vzpetinica, kjer je po izročilu stala kapelica, predhodnica sedanje cerkve. Povedal Marko Pregelj, Kanalski Lom 36.

¹⁰⁹ Povedal Feliks Skrt, pri Uerbu Na kalu, Tolminski Lom 34. – Da so kopali *skrilī* za cerkev Pri ta stari cerkvi in v Kremencah, kjer je *skriljivo*, je slišal tudi Milan Kofol, pri Tojnšču, Kanalski Lom 48; Milan Rejc, Kanalski Lom 29, pa je omenjal samo *skrilī* iz Kremenc.

¹¹⁰ Primerjaj SEDEJ, Ivan, *Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem*, Ljubljana 1989, str. 114–115.

¹¹¹ Povedal Marko Pregelj, Kanalski Lom 36. – Štefan Kofol se je rodil v Kanalskem Lomu 26. marca 1705 ali 1703, bil posvečen v duhovnika leta 1728 in umrl v Kanalskem Lomu 5. marca 1782. Bil je prvi kurat v Lomu, kjer je služboval od leta 1756 do smrti. ŽA Most na Soči, družinska knjiga Lom 1882; Archivio della Curia Arcivescovile Udinese (Nadžkofijski arhiv Videm – ACAU), *Ordinazioni Sacre*, busta 637, fasc. 1728.

¹¹² Še ena podobna kamnita glava je bila v *svislih* stare *štale* Arnejevih, a so jo dali Aldu Lebanu iz Gorenjega Loga. Povedal Marko Pregelj, Kanalski Lom 36.

sta vrhnji plasti širši, vrhnji slemenjak na zatrepu pa ima tudi večji previs. Po izročilu Arnejevih so *skreli* za to streho vozili iz Kremenc.¹¹³ Na podstrešju je videti tudi podobno ostrešje kot v cerkvi: sestavljajo ga škarjasta povezja z zgoraj prekrizanimi škarniki; sleme, ki ga nosijo škarniki; po štiri vmesne lege na škarnikih, na njih pa klan les s širokimi vmesnimi špranjami. V spodnjem delu stavbe je v breg vkopana starinska klet z *uelbom*, ki ima *korenine* v vseh štirih kotih.

Do prvih let tega tisočletja je bil s skrilami krit tudi večji del dvokapne strehe hiše **pri Martinu v zaselku Manfredi**, Kanalski Lom 29. Manjši zadnji del z enakim strešnim naklonom je bil krit z opečnim bobrovcem, po zadnji obnovi pa je bila z njim pokrita cela hiša. V prednjih *svislih* je *zračanca*, trikotna lina iz treh skril, ki se po obliki ujema z naklonom strehe, v vrhu zadnjih *svisli* pa je v omet vrezan enakokraki križ v krogu in nad njim latinski križ.¹¹⁴

Na levi strani je hiša pri Martinu v Manfredih okrog leta 1935, ko je bila krita s skrilami; v ospredju lomski fantje. Zasebni arhiv Matjaža Žbogarja iz Kanalskega Loma

Zdaj že pokojni gospodar Milan Rejc mi je pred leti pravil, da je bila hiša zidana oziroma dozidana trikrat:

najprej njen večji osrednji del, potem prednji in nato še zadnji.¹¹⁵ V notranjščini priča o prvi dozidavi preprosti portal iz štirih delov, ki vodi iz prvega prostora v njen prvotni del. Na kamnu v zidu, kjer se je šlo iz hiše v *štalo*, je bila vklesana letnica 1714 ali 1712, a so kasneje tisti kamen »stolkli dol«. Spodnji prostori so vsi obokani: v osrednjem, v katerem so menda nekdanj kovali, je *uelb na štiri korenine*, v zadnjem pa je banjasti obok v smeri jug–sever. Tam je tudi *štjarn*, po tleh pa so skrile nepravilnih oblik.

Pred zadnjo obnovo hiše je bil v prvem delu stavbe *rušt iz škarij*, ki so bile pretežno iz lipovega,¹¹⁶ deloma tudi iz kostanjevega lesa. Prečno na *škarje* so bili položeni sleme in po trije *podrebankarji*, nekateri med njimi iz *črešnjevega* lesa. V prednjem delu hiše je bilo v stropu videti tri *veznice škarij*, oprte na kamnite konzole, v daljšem srednjem delu pa je bilo šest *veznic* brez konzolne opore.

»Skreli na strehi so na malti. Tistim na *svislih* pa se reče perot,« je povedal gospodar.¹¹⁷ Tudi tukaj je bilo sleme iz več plasti skril, ki so bile v zgornjih dveh plasteh večje in širše kot v spodnjih. Na začetku slemena s previsom je bila v predzadnji plasti velika in dolga skrila z dodatnim previsom in luknjo za pritrditev na *svisli*.¹¹⁸

Stavbe s slamnato streho so v teh krajih praviloma imele *svisli* pokrite z velikimi pravokotnimi skrilami, privezanimi ali pribitimi na podlago.¹¹⁹ Mestoma so bile skrile tudi na kapnih zidovih. Skrilnate *svisli* so imele tudi nekatere stavbe s korčno streho.

¹¹³ Povedal Marko Pregelj, Kanalski Lom 36.

¹¹⁴ Podobno znamenje je bilo videti še na domačiji pri Tomažu v Lokovcu 204, kjer je bil v omet zatrepane stene hiše vrezan krog s križem.

¹¹⁵ Naj tej domačiji so imeli kovačijo, mlekarno in žago.

¹¹⁶ Lipov les se v suhem dobro obnese, je še povedal Milan Rejc.

¹¹⁷ Roman Žbogar, pri Gorjupu, Kanalski Lom 11, je dodal, da rečejo *perut* (*perot*, *peruət*) tudi previsu strešnega kapa na stranskih oziroma kapnih stenah.

¹¹⁸ Morda je bila ta skrila z luknjo za pritrditev prvotno na zatrepu neke slamnate strehe in je bila tukaj uporabljena sekundarno.

¹¹⁹ V Tolminskem Lomu sem zmeril dve prevrtani skrila s *svisli*, dolgi okrog 80, široki 65 oziroma 70 in debeli 3,5 do 4 centimetre, nekatere pa so dosegale debelino do 6 centimetrov. Spodnji robovi ali čela teh skril so poševno posneta.

Slamnata kritina je že povsod dotrajala, skrile na *svislih* in na kapnih zidovih pa so se ponekod še ohranile.¹²⁰ Na domačiji pri Žefču, Kanalski Lom 5 in 8, so bile *svisli* na številki 8 pokrite z zelo velikimi sivimi skrilami, na vrhnji skrili pa je bil tudi stožčast nastavek iz belega apnenca. Na zadnji zatrejni steni *štale* sta še ohranjena dolga venca iz dveh plasti skril, ki tečeta drug nad drugim. *Klet* in skedenj sta bila prav tako krita s slamo, nato s salonitom.¹²¹ Pri Ta gorejnih ali pri Zagričarju v zaselku Za Gričem, Kanalski Lom 10, je redek primer v teh krajih, da ima hiša štiri plasti skril na *peruatih* na kapnem zidu.¹²² Pri Kamnarju na številki 12 so imeli skrile na *peruatih* na *svislih*. Na domačiji pri Marcinu, Kanalski Lom 51, je bila do leta 1968 na *štali* slama, na obojih *svislih* pa so bile *skreli*. Pri Čebróvcu, Kanalski Lom 54, so bile na svinjaku, ki je bil nekdanj krit s slamo, velike skrile na *svislih*, na kapnem zidu pa je bilo več plasti navadnih skril.

Z ustnim izročilom in pisnimi viri je izpričanih še nekaj slamnatih streh. S slamo so bili kriti stara hiša pri Lošču, Kanalski Lom 16, drvarnica pri Kugestu na številki 42 in senik pri kapelici nad Ravnami.¹²³ Pri Lašču in Štefcu sta bili *štali* s *slamnasto* streho,¹²⁴ Martinovi pa so imeli slamnato streho na seniku na *snežeti*.¹²⁵ Zadnja slamnata streha je bila na *pajštvi* Na Vodicach, Kanalski Lom 55.¹²⁶

V **Tolminskem Lomu** je zdaj edina hiša s slamnato streho na vsej Banjški planoti. To je stara hiša na nekdanj najpremožnejši domačiji pri Šaunu v zaselku Kal, Tolminski Lom 33,¹²⁷ ki je imela pred nedavno temeljito obnovo položno korčno streho z velikimi pravokotnimi skrilami na enem zatrepnem zidu.¹²⁸ Pred približno desetimi leti je sedanji lastnik dal dozidati strma zatrepa in hišo pokriti s slamnato streho. Izvajalec je bil krovec s slamo Anton Golnar iz Sovjaka pri Svetem Juriju ob Ščavnici. Ker se je prvotnih velikih skril, ki so bile s *čebijami* pribite v čokce, vzdane v zatrejni zid, ohranilo le za vzorec,¹²⁹ so en zatrejni zid hiše pokrili z velikimi betonskimi ploščami, drugega pa z manjšimi rezanimi kamnitimi ploščami. Betonske plošče, ki so na podlago pritrjene s fasadnim lepilom in vijaki, imajo enak naklon kot strma streha, manjše rezane skrile, položene v malto, pa imajo le minimalen nagib. Z naravnimi skrilami iz bližnjih Kremenc in s Šentviške planote so sočasno pokrili dvokapni strehi kašče in zaprtega vodnjaka ter nastrešek pred vhodom v klet.¹³⁰ Na tej domačiji je treba omeniti še *štalo* iz leta 1725, ki je imela slamnato streho, zdaj pa je krita z valovitimi salonitnimi ploščami.

Hiša pri Šaunu v Tolminskem Lomu med prvo svetovno vojno, ko je imela položno korčno streho in skrile na *svislih* ter portal z letnico 1886. Zasebni arhiv Matjaža Žbogarja iz Kanalskega Loma

¹²⁰ Slamnate strehe s skrilami na zatrepnih in kapnih zidovih so bile nekdanj značilne za Kras.

¹²¹ Povedala Valerija Pregelj, pri Žefču, Kanalski Lom 5.

¹²² Na portalu kleti te hiše, v kateri so *uelbi* z *nogami* iz tal, je vklesana letnica 1619, ki je najstarejša v vasi in je celo starejša od letnice na zakristijskem oknu lomske cerkve.

¹²³ ZVKDS, OE Nova Gorica, mapa Kanalski Lom.

¹²⁴ Povedal Roman Žbogar, Kanalski Lom 11.

¹²⁵ Milan Rejc, Kanalski Lom 29, je povedal, da je bila streha iz ržene in *šunične* slame.

¹²⁶ Povedal Milan Kofol, Kanalski Lom 48.

¹²⁷ Hišno ime pri Šaunu izvira iz nekdanjega hišnega priimka Šavli.

¹²⁸ Tako streho je verjetno imela od večje preнове v letu 1886, ko je dobila tudi nov portal s to letnico.

¹²⁹ Ena izmed njih, ki ima pod gornjim robom zvrtno luknjo za pritržitev, je dolga oziroma visoka 107, široka 70 in debela 4 cm.

¹³⁰ Povedal Valentin Leban, pri Jakču, Volče 54R, lastnik domačije pri Šaunu.

Pogled na domačijo pri Šaunu v Tolminskem Lomu po nedavni obnovi

O nekdanjih slamnatih strehah v Tolminskem Lomu pričajo skrile na *svislih štale* pri Andrijaču na številki 7, ki je zdaj krita z opečnimi zarezniki.¹³¹ Izpričane so še slamnata streha s skrilmami na *svislih* na *štali* pri Uerbu Na kalu, Tolminski Lom 34, in slamnate strehe na senikih.¹³²

Izdelava slamnatih streh s skrilmnatimi zatrepi v Tolminskem Lomu

Ruš slamnate strehe je bil *skonca*, kjer je bolj izpostavljen, macesnov, sicer pa smrekov ali lipov, ker je tod dosti lip. Sestavljali so ga: dve *postrešnici* ali *pozidnici*, ki sta ležali podolžno na kapnih zidovih, pari *lemezov*, ki so bili pod slemenom prekržani, in na vrhu slame. Zbili so jih z lesenimi, večinoma jesenovimi ali hrastovimi *cveki*. Če je imela streha velik razpon, so dali po sredini pod *lemezi podrebrnik* (*podrebrnikar*), ki je šel od enih do drugih *svisli*. Na *lemeze* so bile počez pritrjene *prekrójene* in obtesane bukove prekle, na katere so privezali rženo ali pšenično *škopo* z okroglimi *latami* ali *raklami*. Po starem so jih vezali z leskovimi trtami, potem pa z *dratom*.¹³³

Za strehe je bila najboljša ržena slama, dolga do metra in pol, če ne, pa približno meter dolga *šunična* slama. Za *škopo* so jo očistili tako, da so jo *švigali* in *česali* na roke.¹³⁴ Velike snope očiščene slame so s slamnati pasovi povezali v *škopanke*, ki so morali biti zvezani dvakrat. *Škopank* ima zgoraj prazno klasje, spodaj pa *ret*. *Ta gorš škopank* je bil težek petnajst do dvajset kilogramov. Na strehi so *škopank* razgrnili do dvajset centimetrov na debelo. Če je bila slama debela in je imela debele luknje, so jo morali na strehi bolj stisniti. Vrh nje so dali prečno *raklo*, jo rahlo pritisnili s *streharskim kouce*m in privezali z *dratom*, po starem s srobotom ali s trto. Najboljša trta pa je *drgovita*. Veljal je rek: »Dente trto drgovit, potle bo stanovit.« Na vrhu strehe so slamo prepognili čez slame, najprej z ene, nato z druge strani. Ponekod je bila streha na *svislih* oziroma na opažu skončana s snopiči, povezanimi s srobotom ali *dratom*. Zaključku ali previsu strehe na *svislih* rečejo *perut*.

Slamnata streha naj bi zdržala dvajset let brez popravil, njen vrh pa je treba popraviti vsakih pet let. O *lemezih* so rekli, da so boljši tesani kot žagani, »ker se jih voda ne prime tako«. Macesnove *rakle* so zdržale trideset let, slabši les pa so menjali na pet let.

¹³¹ Nekateri so bile privezane na les z *dratom*.

¹³² Feliks Skrt, Tolminski Lom 34.

¹³³ Feliks Skrt, Tolminski Lom 34, ki je tudi popravljaval slamnate strehe, je opisal nekoliko drugačno konstrukcijo ostrejša takih streh: na zidovih sta bili *podstrešni*, počez *podškarniki*, na njih *škarje* križem, na *škarjah* slame, na slame so bili naslonjeni *lemezi* in prečno na njih pritrjene klane prekle.

¹³⁴ Maks Kofol, pri Čebrovcu, Kanalski Lom 54: »Pozim so česal tiste snope in delal škuapo.«

Kot rečeno, so bile v teh krajih *svisli* pri slamnati strehi navadno pokrite z velikimi pravokotnimi *skrelmi*, ki so se le nekoliko prekrivale. Nekatere so bile prevrtane, da so jih lahko pribili ali privezali na podlago.¹³⁵ Pri Uerbu Na kalu v Tolminskem Lomu so imeli na *štali* prevrtane spodnje in zgornje skrile ter še kakšno skriilo vmes, pritrjene pa so bile z navadnim železom. Na senikih so bile prevrtane samo slemenske skrile in z drenovimi klini pribite v slemensko gredo. Vodoravno ležeči skrili na vrhu skrilnatih *svisli*, obteženi z zaobljenim kamnom, so rekli *br̂haunk* – vrhovnik. Velike *skreli* za pokrivanje *svisli* pri hišah so še nedolgo tega kopali na domačijah pri Malenču in V Osredku v Kremencah.¹³⁶

Skrile na svisljih štale pri Andrjaču v Tolminskem Lomu. Fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica

Slamnato streho sta delala dva *streharja*: mojster in pomočnik. Pri pokrivanju strehe sta uporabljala *pluh*, ki je imel na spodnji strani *štenge*, da sta z njim lepo poravnala *škopo*, na gornji strani pa železen kavelj, da sta z njim lahko še kaj počistila. Imela sta tudi *kouc*, ki je bil deloma raven, potem pa dol *upregnen*, da sta z njim pritisnila *škopo*, ko sta jo vezala. Pri tem sta stala na *lazu*, lahki ravni okroglici, ki je bila z dvema *štrikoma* privezana na sleme, med delom pa sta jo pomikala naprej proti slemenu.¹³⁷

V Kanalskem Lomu so pomnili *streharja* Rudolfa Kogoja - Marcinovega.¹³⁸ Rodil se je 14. aprila 1906 pri Marcinu (*Mrcin*) V Strani, Kanalski Lom 51, v bajtarski družini Franca Kogoja iz Lokovca 227 in Marije Kofol iz Kanalskega Loma 9, se leta 1935 poročil z Emilijo Kofol iz Čebrovca in umrl leta 1991.¹³⁹ V Tolminskem Lomu je bil kot *strehar* omenjen Princov Ivančk, ki je bil za *majstra* ali *ta glavnega* delavca.¹⁴⁰

Eno zadnjih slamnatih streh v Tolminskem lomu so delali na Jakončevi *štali* pred letom 1970. Nazadnje pa so okrog leta 1972 s slamo prekrivali krmilnico pri Jopču za lovsko družino Most na Soči. Pri tem delu je bil glavni Drago Štrukelj, po domače pri Jurču, pomagala sta Danijel in Radovan Levpušček - Jakončeva. Vezali so z *bekami*, poprej pa s srobotom.¹⁴¹

¹³⁵ Milan Rejc, Kanalski Lom 29: »Na peruotah je bila vsaka tretja skrill prevrtana, da ni dol lezla. Verjetno so jih pribili s čevilo dol v les.«

¹³⁶ Povedal Feliks Skrt, Tolminski Lom 34. Vera Gruden, doma od Malenča, ki je živela v Kanalskem Lomu 17, je povedala, da so oni skrile pobirali kar *po vrhu*. Te skrile se dajo lepo *krojit*. Iz njih so bile zidane *lašte* in most čez potok pred njihovo domačijo. Anton Lipičar, Kal nad Kanalom 103, pa je slišal stare ljudi praviti, da so nekdaj *sužnji* z naramnicami iz srobot na hrbtu nosili velike skrile iz Kremenc za strešni venec hiše na Graščah nad Levpo.

¹³⁷ O slamnatih strehah in njihovi izdelavi so pripovedovali: Milan Kofol, Kanalski Lom 48; zidar Stanko Kofol, Kal nad Kanalom 171; Roman Žbogar, Kanalski Lom 11; Milan Rejc, Kanalski Lom 29; Feliks Skrt, Tolminski Lom 34.

¹³⁸ Zanj je povedal Maks Kofol, Kanalski Lom 54, ki je tudi omenil, da jim je Rudolf prekrival slamnate strehe.

¹³⁹ Za matične podatke o njem se zahvaljujem domoznancu Matjažu Žbogarju, pri Robniku, Kanalski Lom 31 / Tolmin.

¹⁴⁰ Povedal Feliks Skrt, Tolminski Lom 34. – Po podatkih Matjaža Žbogarja je bil s Princovim Ivančkom verjetno mišljen Ivan Pavšič, ki se je rodil 26. aprila 1883 v družini Andreja Pavšiča in Ane z dekliškim priimkom Kofol v Kanalskem Lomu ter umrl samski 7. avgusta 1944.

¹⁴¹ Povedal Radovan Levpušček, pri Jakonču, Tolminski Lom 8.

Razglednica zaselka Zagrič v Kanalskem Lomu s številnimi slamnatimi strehami. Na nekaterih je slama kombinirana s skrilami. SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev, Kanalski Lom, št. 3231

V zvezi s slamnatimi strehami je treba posebej omeniti **prostostoječe dimnike**, ki so bili zaradi požarne varnosti odmaknjeni od hiš, da ne bi kakšna iskra iz njih vžgala zlahka vnetljive slame. Speljani so bili skozi tla in večinoma tako, da je iz brega za hišo gledal samo njihov gornji del. Take dimnike je še videti na domačijah Jakopčevih, Garjupčevih in Hilarjevih v Lokovcu 23, 210 in 225 ter pri Klanjščku in V bajti na hišnih številkah 13 in 14 v Čepovanu.

Kamnoseški stavbni členi

Vogali, vogelniki, odbijači

Kmečke stavbe na Trnovski in Banjški planoti imajo praviloma vogale iz krepkih grobo špičenih **vogelnikov** – *kantonov*. Zidani so tako, da se po višini izmenjujejo dolga in kratka lica ali glave vogelnikov po istem načelu kot v šivanih vogalih, značilnih za tako imenovano visoko arhitekturo. Take šivane vogale z vogelniki, ki so še mojstrsko brazdani s špico, je videti samo pri imenitni veliki hiši pri Lovrencu v zaselku Breg, Banjšice 95.

Izjemni so vogali, v katerih namesto običajnih ležečih vogelnikov stoji masiven pokončnik portala, vzdanega tik vogala. Tak primer vidimo v nadstropju obcestne stavbe v sklopu domačije pri Gulinih v Podlaki, kjer ima levi pokončnik portala hkrati vlogo pokončnega vogelnika. Podobno je pri Žbončevih v Fobci v vogal *okrila* vgrajen levi pokončnik uvoznega portona.

Lepo špičeni šivani vogali hiše pri Lovrencu v Bregu na Banjšicah

Vogelniki imajo praviloma živ rob, nekatere izpostavljene stavbe ob zavojih poti pa imajo tako imenovani *mrtev vogal* z bolj ali manj posnetim robom, kar omogoča lažje in varnejše zavijanje vozil mimo njih. Tak vogal, ki sega od tal približno do višine človeka, imata na primer hiša Šavlovih v Batah in gospodarsko poslopje Postrnakovih v Podlaki, Bate 73.

Na nekaterih hišah in gospodarskih stavbah so v vogelnike vklesani **napisi z letnicami**, ki praviloma povejo, kdaj so bile sezidane. Poredkoma je ob njih ime gospodarja, ki jih je dal postaviti, včasih tudi hišna številka, izjemoma Jezusov monogram IHS. Če upoštevamo še cerkvene stavbe na planoti, najdemo najstarejšo letnico 1697 na grobo klesanem četrtem vogelniku v desnem vogalu zvonika cerkve sv. Janeza Krstnika v Čepovanu.

Prvi znani napisi z letnicami na vogalih kmečkih stavb so šele iz prve polovice 18. stoletja. Najstarejši je na hišnem vogelniku z naravno gladkim licem pri Hojaku na Lohkah, Banjšice 20, ki se glasi:

IOSAF SBOGAR
OD FILIPA
1723

To je tudi edini napis, ki navaja še ime gospodarjevega očeta, in edini na tem območju, v katerem se letnica začneja z okrašeno tisočico, podobno črki A.¹⁴²

Nekdanji banjškarski župnik Martin Pavlin omenja tudi letnico 1728 na severnem vogalu zgradbe pod hišo Na Robu, Banjšice 36,¹⁴³ s katero je verjetno mišljena ruševina nekdanje štale, a zdaj te letnice na njej ni mogoče preveriti. Ravno deset let mlajša je letnica na prazni hiši v Zavrhu, Levpa 68, ki je imela do vštete prve polovice 20. stoletja hišno ime pri Bavdažu, zdaj pa ji rečejo Stara šola, ker je do leta 1970 v njej bila šola.¹⁴⁴ Na vogelniku v njenem severozahodnem vogalu sta pod letnico 1738 začetnici imena in primka M. B., ki sta, po hišnem imenu sodeč, pripadali nekemu Bavdažu. Z letnico 1753 sledi stara Solárjeva hiša v zaselku Pri Peči, Ravnica 44.

Mrtev vogal gospodarskega poslopja domačije Postrnakovih v Podlaki

Vogelnik pri Hojaku na Lohkah s podpisom Jožefa Žbogarja, Filipovega sina – najstarejši datirani vogelnik na Banjški planoti z imenom hišnega gospodarja in izjemno oblikovano tisočico v letnici 1723

¹⁴² Napis je objavil že banjškarski župnik Martin Pavlin, a je pri tem navedel napačno letnico 1725. PAVLIN, *Banjšice*, str. 11. – Ime očeta Jožefa Žbogarja je morda navedeno zaradi lažje prepoznavnosti gospodarja, ker je bil njegov priimek eden izmed najpogostejših na Banjšicah.

¹⁴³ PAVLIN, *Banjšice*, str. 11.

¹⁴⁴ ŽA Levpa, družinska knjiga 1936, in Slavko Brezavšček, pri Mihovih, Zavrh, Levpa 71.

Vklesana je na petem vogelniku na levi strani pročelja, ki je približno dva metra od tal, levo spodaj pa je še ponovljena na bolj rustikalen način. Hiša pri Hubjanih, Bate 5, ki smo jo že podrobneje predstavili, ima na tretjem vogelniku v desnem vogalu zatrepne fasade na veliko vklesano letnico 1768, v vogalu hiše pri Klemenu v Tolminskem Lomu 13 pa gleda iz ometa letnica 1782. *Zdišče* pri Tinčku v Lokovcu 195 je bilo na licu vogelnika datirano z grobo vklesano letnico 1786, pred njo pa je bila verjetno tudi okrajšava L za leto.¹⁴⁵ Stoletje se zaključí z letnico 1794, vrezano na naravno gladkem licu vogelnika ob *klenici* na Ščurarjevi domačiji v Puštalah, Čepovan 18.

Najstarejša letnica iz 19. stoletja je ohranjena na zatrepnem pročelju velike *štale* pri Murovcu V Dolini, Lokovec 170: na vogelniku z naravnim licem je s špico ali podobnim orodjem vklesana letnica 1804. Tudi naslednjo najdemo na gospodarskem poslopju. To je letnica 1807, vklesana na vogelniku lepo ohranjene *kleti* pri Hvalu v Čepovanu na hišni številki 26, ponovljena pa je tudi na njenih vratih.¹⁴⁶ Ta *klet* je imela prvotno strmo, najverjetneje slamnato streho, potem pa so zvišali stranski steni in jo pokrili s položno korčno streho. Samo dve leti mlajša je mojstrsko vklesana letnica 1809 na vogelniku zatrepnega pročelja hiše Petelinovih na Ravnu, Banjšice 91.

Naslednje desetletje zastopata dve gospodarski poslopji v Lokovcu. Prva je *štala* pri Črčih na številki 176, ki ima na tretjem vogelniku nad vogelnim kamnom v levem vogalu desne fasade rustikalno letnico 1814, pikčasto vklesano z zasilnim orodjem ali s špico; druga je *klet* na domačiji Na Prevali s hišno številko 172, ki ima na vogelniku letnico 1818, na glavni in zatrepni fasadi pa so bile pred leti obledele poslikave.¹⁴⁷ Potem se zvrstita letnici 1826, ki gleda iz vogala na novo ometane hiše Metkinih, Trnovo 61, in 1828 na hišnem vogalu domačije pri Ščurarju v Puštalah, Čepovan 18, pod katero sta tudi začetnici gospodarja – kamnoseka A. T. V naslednje desetletje sodi *štala* Na Robu, Banjšice 36, z rustikalno letnico 1839 na grobo obdelanem vogelniku.

Letnica 1786 na nekdanjem vogelniku zdišča pri Tinčku v Lokovcu. Fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica

Letnica 1794 na naravno gladkem licu vogelnika ob klenici na Ščurarjevi domačiji v Puštalah

¹⁴⁵ ZVKDS, OE Nova Gorica, mapa Lokovec. – Tega vogelnika tam ni več videti.

¹⁴⁶ Kolikor se spomni gospodar Zdravko Klanjšček, so v spodnjem prostoru, vkopanem v breg, shranjevali krompir in druge poljske pridelke, v gornjem pa seno.

¹⁴⁷ Lokovec, <https://sl.wikipedia.org/wiki/Lokovec>.

Klet pri Hvalu v Puštaloh, ki ima letnico 1807 vklesano na vogelniku in vrezano na vratih

Kmalu zatem je bila sezidana hiša že omenjene domačije pri Črčih v Lokovcu, ki ima na četrtem vogelniku v levem vogalu glavne fasade vklesano hišno številko 21 in letnico 1832. Istega leta je bil postavljen tudi senik, ki pripada Vodičarjevi domačiji v Kanalskem Lomu 55. Ta ima na vogelniku z naravno oblikovanim licem vklesan zrcalni Jezusov monogram SHI in letnico 1832.

Pri Ulčevih na Lohkah, Banjšice 4, se je nekdanji gospodar – podobno kot Jožef Žbogar pri Hojaku – na hišnem vogelniku ovekovečil s trivrstičnim napisom v bohoričici: 1843 / NU(MERO) 78 / BLASH GULIN.¹⁴⁸ Na enak način je bil oblikovan sočasni napis na vogelniku iz apnenčeve breče Šabalove hiše pri Buckih, Banjšice 48, ki se glasi: 1843 / NU 66 / JOSHAF BUCIK.¹⁴⁹ Po enakem oblikovanju napisa kot celote, enakih oblikah števk in zrcalni črki N v obeh napisih lahko sklepamo, da je pri obeh hišah delal isti mojster neznanega imena. Za Šabalovo hišo je sočasno sklesal tudi ne- navadno visok portal v stilu baročnih ločnih portalov.

Levo: lepo vklesana letnica 1809 na vogelniku zatrepne fasade hiše Petelinovih na Ravnu. V sredi: napis z letnico 1843, hišno številko 78 in imenom gospodarja Blaža Gulina pri Ulčevih na Lohkah. Desno: sočasni in enako oblikovani napis na vogelniku Šabalove hiše pri Buckih

¹⁴⁸ Blaž Gulin je bil Kristijanov sin, rojen 18. januarja 1807, poročen s Terezijo Brezigar, umrl 5. decembra 1879. ŽA Banjšice, družinska knjiga II, rojstna knjiga 1820–1860. Napis je bil objavljen v PAVLIN, *Banjšice*, str. 11.

¹⁴⁹ Jožef Bucik je bil Antonov sin, rojen 19. marca 1820, od leta 1844 poročen s sovaščanko Ano Ipavec, umrl pa je pred letom 1900. Leta 1863 se jima je rodil sin Jožef. ŽA Banjšice, družinska knjiga II. Napis je bil objavljen v PAVLIN, *Banjšice*, str. 11.

Leto dni kasneje je bila sezidana hiša pri Matevžu v Lokovcu 200, ki ima na vogelniku ob zunanjih stopnicah vklesano letnico 1844. V Lokovcu je tudi redki primer napisa na zidanem stebri kozolca v Gorenjem Senebiku na številki 201, ki vsebuje letnico 1852 in ime gospodarja Johana Š., ki se je pisal Šavli. Zadnji znani datirani vogelnik na planoti je pri nekdanji Ivancovi hiši, Lokovec 199, ki je z letnico 1902, pred katero je bila še okrajšava L. za leto, oznanjal 20. stoletje.¹⁵⁰

Ob vogalih je treba omeniti še **odbijače**, ki so jih varovali, da ne bi zadevali vanje z vozovi. V Grgarju in Ravnici jim rečejo *odrsniki*, v Batah pa *odrivniki*. Več jih je v strnjjenih vaseh, v raztresenih naseljih na planoti pa jih ni dosti. Obstajata dve vrsti odbijačev: v prvo sodijo grobo oblikovani večji spodnji vogelniki, ki štrlijo nekoliko navzven, v drugo pa k vogalu prislonjeni in v tla vsajeni večji kamni različnih oblik, kakršne je videti na primer v grgarskem Britofu. Zelo zanimiv primerek prve vrste je velik odbijač naravnih oblik pri obcestni stavbi na domačiji pri Gulinih v Batah, ki ima v naravni vdolbinici vložen novčič, pokrit s kamnom, kar je morda prežitek starega običaja, da so pod vogelni kamen vzdali kakšen novc.

Edinstven je desni vogal zatrepane fasade Gamzinovih v Lokovcu 10, zidan na visoki raščeni skali, ki nadomešča spodnje vogelnike z odbijačem vred.

Robustni odbijač naravnih oblik v vogalu obcestne stavbe na domačiji pri Gulinih v Podlaki

Razni napisni kamni na domačijah

Na nekaterih domačijah je videti letnice na **napisnih kamnih**, ki so vzdani na drugih mestih na fasadah hiš in gospodarskih poslopij. Ti napisni kamni, med katerimi je nekaj zelo starih, nimajo vsi tako enoznačnega pomena kot tisti na vogalih, ki pričajo o letu zidave stavbe, kateri pripadajo. Lahko označujejo tudi neko dozidavo, prezidavo ali obnovo domačije ali so celo prežitek neke prejšnje stavbe na istem ali drugem mestu ...

Kar trije taki napisni kamni izvirajo iz 17. stoletja. Najstarejša med njimi je preprosta bela plošča z letnico 1625, vzdana ob vhodu v zatrepni fasadi nekdanje kašče na že omenjeni popolnoma prenovljeni in prezidani domačiji pri Šaunu v Tolminskem Lomu.

Plošča z letnico 1625 zraven vhoda v kaščo na prenovljeni domačiji pri Šaunu v Tolminskem Lomu

¹⁵⁰ To hišo so pred leti podrl in jo potem na novo pozidali, vanjo pa so vzdali stare vogelnike, ki so jih v ta namen pred podiranjem oštevilčili.

Nekaj desetletij mlajši je izjemni napisni kamen v pročelju hiše Mihovih v Zavrhu, Levpa 71.¹⁵¹ V gornjem delu sta para povezanih inicialk S–B in L–B z visokima križcema na dolgih vezajih,¹⁵² pod njima je vklesana letnica 1657, spodaj pa sta še povezani inicialki M–L, ki imata na vezaju znamenje v obliki visoke štirice, ta pa ima še podaljšano prečko z enakokrakim križcem.¹⁵³ Prva dva para inicialk pripadata takratnima gospodarjema, najverjetneje daljnima prednikoma današnjega gospodarja Slavka Brezavščka, z inicialkama M. L. pa se je podpisal mojster, ki je zidal hišo Mihovih. Zelo verjetno se zdi, da je L začetnica priimka Levpušček, ki je doma v teh krajih. Morda je bil celo začetnik katere izmed kasnejših vej kamnosekov in zidarjev Levpuščkov, o katerih bo govor v nadaljevanju.

Pri Pirhu v Kalu nad Kanalom 133 pa je desno od vhoda v hišo vzidan podoben uokvirjen napisni kamen, na katerem so vklesani monogram IHS, letnica 1690 in povezani inicialki I–P s križcem na vezni prečki.¹⁵⁴ Črka P bi utegnila biti začetnica priimka Pirihi, na katerega namiguje hišno ime.¹⁵⁵

Levo: izjemni napisni kamen pri Mihovih v Zavrhu, na katerem so z inicialkami podpisani dva člana družine in zidarski mojster, ki je leta 1657 sezidal njihovo hišo. Desno: napisni kamen z monogramom IHS, letnico 1690 in povezanima inicialkama I–P s križcem pri Pirhu v Kalu nad Kanalom

¹⁵¹ Mihovi so bili eni pomembnejših posestnikov na tem območju; imeli so tudi gostilno in kasneje še trgovino. KOLENC, Petra, et al., *Krčme in gostilne na Trnovsko-Banjski planoti* (ur. Miroslav Šuligoj Brevec), Lokovec 2018, str. 337–338 (dalje: KOLENC, et al., *Krčme in gostilne na Trnovsko-Banjski planoti*). V tej knjigi je objavljena tudi fotografija napisnega kamna z deloma vidnim napisom, ker je bil večji del prekrit z belim fasadnim obrizgom.

¹⁵² Taki podpisi s povezanima inicialkama in križcem so značilni prav za napise v kamnu iz 17. stoletja.

¹⁵³ Znamenje v obliki štirice je skrajno poenostavljena oblika čarovne palice (kaduceja) rimskega boga Merkurja, zaščitnika trgovcev. Ta palica je ovita z dvema kačama, ki se na vrhu razpleteta v obliki nezaključene osmice. Oblika nepopolne osmice je v kasnejših obdobjih postajala vedno bolj stilizirana in je v srednjem veku, v obdobju gotike, postala znak za števko štiri, torej polovico osmice. Po drugi strani je znak v obliki arabske številke 4 v astrološkem koledarju simbol planeta in boga Jupitra, ki je bil v rimski mitologiji vrhovni bog in s tem ustanovitelj, ohranjevalec in zaščitnik vseh človeških dejavnosti. PREŠERN, Dušan, Nadomestni denar železnikarskih fužinarjev, *Loški razgledi*, 1993, letnik 40, št. 1, str. 32. – V Sloveniji mi je znanih še nekaj podpisov s povezanima inicialkama in simbolno štirico, ki verjetno označujejo trgovsko dejavnost. Na zvoniku cerkve sv. Andreja na Gočah pri Vipavi, datiranem leta 1608, je tudi tak podpis mojstra, ki ga je zgradil. Na povezanih inicialkah M–F, s katerima se je najverjetneje podpisal zidarski mojster Melihar Fabian iz Štanjela, je prav tako štirica s križcem kot pri Mihovih v Zavrhu. Primerjaj PREMRL, Božidar, *Nesmrtni kamen in njegovi mojstri v gornji Vipavski dolini in okolici*, Ljubljana 2022, str. 38 (dalje: PREMRL, *Nesmrtni kamen*).

¹⁵⁴ Gospodar Ciril Ipavec je povedal, da je bil to masiven napisni kamen nad enim izmed pritličnih oken v desni zatrejni fasadi, on pa ga je izrezal v debelini plošče in vzidal na sedanjem mestu. Po hišnem izročilu je pripadal stari cerkvi, ki je stala na tem mestu ali nekoliko višje.

¹⁵⁵ Nekdanji župnik Martin Pavlin domneva celo, da inicialki označujeta Janeza Piriha, ne da bi navedel še kakšen podatek o njem. PAVLIN, Martin, *Župnija Kal nad Kanalom včeraj in danes*, Kal nad Kanalom 2007, str. 9 (dalje: PAVLIN, *Župnija Kal nad Kanalom*).

Iz 18. stoletja je prva znana letnica 1717 na domačiji Na Vodica, Kanalski Lom 55, ki pa ni vklesana na pročelju hiše, temveč na kamnu zraven obokanega vhoda v drugo klet. Kmalu za to kletjo je bila sezidana *štala* na domačiji pri Šaunu v Tolminskem Lomu, ki je datirana z nekoliko načeto in komaj opazno letnico 1725 na majhnem kosu sivo-rjavega peščenjaka zraven jugozahodnega vogala, sezidanega iz mogočnih vogelnikov.

Na domačiji družine Humar v Seniškem Bregu 21 je v *štali* vzidan kamen z naravno gladkim licem, na katerem je vklesana letnica 1750. Domneva se, da je bil prvotno v njihovi stari hiši ali *štali*, ki jo je med prvo svetovno vojno zadela italijanska granata, izstreljena s Kambreškega, in povzročila, da je vsa domačija pogorela. Ko so Italijani prekoračili Sočo in se prebijali na Banjško planoto, so mimo sedanje Humarjeve hiše zgradili novo cesto in pri tem porabili vse kamenje od objektov njihove pogorele domačije. Ta kamen pa je ostal. Ko se je oče sedanjega gospodarja po vojni vrnil iz ruskega ujetništva, v katero je prišel kot avstrijski vojak na vzhodni fronti v Galiciji, ga je vzidal v steno v na novo zgrajeni *štali*.

V zaselku Pri Peči je na pročelju Belgrske hiše, Ravnica 45, na navadnem kamnu vklesana letnica 1755, pri Povščevih na številki 42 pa je v steni nekdanjega *okrila* kamen z letnico 1777. Pri Šavlovih v Batah 4 je v pročelju *okrila*, ki se drži hiše, večji kamen z naravno gladkim licem, v katero je vklesana letnica 1766, spodaj pa še letnica 1886 – ta najbrž priča o kasnejšem popravilu tega poslopja, ki je danes že brez strehe. V pročelju hiše pri Pituralu na Trnovem 49 je zadnja znana letnica iz tega stoletja – 1781.

Iz 19. stoletja je na takih mestih zelo malo napisnih kamnov. Kar trije od njih pa imajo poleg letnice zidave vklesano tudi hišno številko. Najstarejši je zraven mlajšega hišnega portala pri Šebrejencu v Lokovcu 208, napis s hišno številko in letnico na njem pa

Večji kamen v pročelju okrila pri Šavlovih v Batah z naravno gladkim licem, v katero je vklesana letnica 1766, ki ji je bila kasneje dodana še letnica 1886

je v zvestem prepisu videti takole: nr 131 / 1807.¹⁵⁶ Podobno je v Ščurcah v Lokovcu 215 v pročelju levo od hišnih vrat vzidan zanimiv večji kamen, na katerem sta v poglobljenem polju levo vklesani nekoliko nejasna letnica 1842 in pod njo verjetno stara hišna številka 8, desno pa je bila kasneje ponovljena letnica 1842. Pri Mešnarjevih v Mrcinjah, Banjšice 46, je v dolgem hišnem pročelju z dvema ločnima portaloma nad starejšim desnim portalom napisni kamen, ki ima v nekoliko poglobljenem gladkem napisnem polju vklesano letnico 1859, hišno številko 68, rokopisni inicialki *KV(?)*, spodaj pa še mali črki *ma*, verjetno začetek imena zaselka v starejšem zapisu z *ar* za zlogotvorni *r* (Marcinje).¹⁵⁷ Na domačiji pri Drejkcu na Rutu v Lokovcu 168 pa točno pol stoletja mlajša letnica 1909 na navadnem gradbenem kamnu v zidu rustikalnega dvoramnega stopnišča h *kleti* priča, kdaj je bila ta zgrajena.

¹⁵⁶ Okrajšava nr za numero ima nenavadno obliko ligature. Ista hišna številka je vklesana tudi na portalu iz leta 1926.

¹⁵⁷ Druga črka je sicer bolj podobna črki M, a je verjetno mišljen V, ker je bil v tistem času gospodar te hiše Valentin Humar, rojen leta 1802, v družinski knjigi zapisan kot Kumar (Cumar). ŽA Banjšice, družinska knjiga I. Primerjaj PAVLIN, *Banjšice*, str. 11.

Slopi, stebri, kolone

Slopi ali *kolone*, kot jim navadno rečejo na planoti,¹⁵⁸ so na tamkajšnjih domačijah razmeroma redki. Nekateri so zidani iz špičenih klesancev, ki imajo dejansko vlogo klesanih vogelnikov, večinoma pa so iz navadnega zidarsko obdelanega lomljenega kamna. Iz enakega materiala so običajno zidani slopi ali *stebri* kozolcev. Edini znani datirani kozolec ali *stog* (*stuog*) je tisti v Gorenjem Senebiku v Lokovcu, ki ima na enem izmed slopov vklesano letnico 1852 in podpis gospodarja. Iz navadnega kamnja je zidana tudi *kolona* na podstrešju hiše Danelotovih v Sedovcu, ki podpira strešno sleme; ta ima na predzadnjem vogelniku letnico 1902, ki obenem pove, kdaj je bila sezidana hiša.

Na nekdanj mogočni, zdaj pa zapuščeni in razpadajoči domačiji Bodinovih v Grgarskih Ravnah 71 priteguje pogled markantna *kolona* okrila, sezidana iz klesanega kamna. *Kolona* nima letnice, ve pa se, da jo je po prvi svetovni vojni zidal priseljeni furlanski zidar Andrej Goja, po domače Dreja Lah.¹⁵⁹ Za *štalo* Zajčevih v zaselku Sedevčiči, Bate 76, ki so jo sezidali leta 1923, pa je kamnosek Franc Petrevčič - Kuklč iz Raven sklesal masivno *kolono* s preprostim podstavkom in kapitelom, da je podpirala strop v njej. Redka primera sta *velbani štali* s *kolonami* iz klesanega kamna pri Grivrču v Čepovanu 179 in pri Jožu v Lokovcu 206; podobne je videti še na premožnih kmetijah na Šentviški planoti ter na Cerkljanskem in Idrijskem.

Grgurjeva domačija v Lokovcu z izjemnim kozolcem, ki ima spodaj obokana hrama. Foto Pavel Medvešček, fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica

Deli klesanega slopa, ki je podpiral strop v štali Zajčevih v Podlaki, v vlogi klopi in podstavka za vrtno mizo. Desno: velbana štala s klesanimi kolonami pri Grivrču v Čepovanu. Fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica

¹⁵⁸ Samo Branko Strgar pri Šoulčih v Podleščah, Banjšice 71, je zidani slop imenoval *pəlaštər*.

¹⁵⁹ Na lepoto in kvalitetno zidavo te *kolone* me je opozoril Pavel Pavlin iz Ozeljana, ki je še pripomnil, da v njej »ni niti za karjolo maltek«.

Portali in portoni

Na obravnavanem območju portalom večinoma rečejo *porton* (*prton*, *prtuən*) ali *rožanc* (*ražanc*, *rəžənc*, *režanc*, *ražanca*, *rəžanca*, *režanca*). O *portonih* sem slišal govoriti na Banjšicah, v Batah in Lokovcu, verjetno pa je ta izraz danes splošneje razširjen. V Batah, Grgarju, Kalu nad Kanalom, Kanalskem Lomu in verjetno tudi drugod enako imenujejo tudi velike portone gospodarskih poslopij. Izraz *rožanc* je še živ v Ravnici, pri Voglarjih, v Batah, na Banjšicah, na Trnovem in v Seniškem Bregu.¹⁶⁰

Portali se po obliki delijo na ločne portale in portale z ravno preklado, znotraj te osnovne delitve pa obstaja več tipov. Med starejšimi močno prevladujejo ločni portali z različnimi oblikami lokov, med mlajšimi pa portali z ravno in trikotno zaključeno preklado.

Pri hišah na planoti največkrat vidimo **ločne portale**, pogosto z bolj ali manj izrazitimi stilnimi značilnostmi baročnih portalov, čeprav verjetno večinoma datirajo v 19. stoletje. Njihovi gornji deli so v obliki polkrožnega, elipsastega, košarastega ali kako drugače potlaččenega loka.¹⁶¹ Navadni imajo samo bazi, pokončnika in enostaven lok, imenitnejši pa še profilirana kapitela in stiliziran volutni sklepni kamen, ki se zgleduje po baročnih portalih. Nekateri imajo vrh sklepnega kamna še sims. Le redki so dodatno okrašeni, navadno na bazah pokončnikov.

Z najstarejšimi datiranimi ločnimi hišnimi portali se ponašajo hiše na severozahodnem robu Banjške planote, ki datirajo celo v **16. stoletje**. Med prenovo domačije pri Šaunu v Tolminskem Lomu je prišel na dan gotski ločni portal iz nenavadnega belega apnenca s posnetim robom, ki se začinja s ploskima ajdovima zrnoma.¹⁶² V temenu njegovega polkrožnega loka je letnica 1512 z nenavdno oblikovanima enicama, ki je za tri leta starejša od letnice na oboku prezbiterija cerkve Marije Snežne v Nadavču in je torej najstarejša v kamen vklesana letnica na tem območju sploh.¹⁶³ Ta portal je zdaj vzdan v hišnem pročelju namesto mlajšega hišnega portala, ki je označeval prenovo hiše v drugi polovici 19. stoletja.

V bližnjem Gorenjem Logu so (bili) kar trije zelo stari hišni portali. Pri Kobalovi hiši, ki je bila porušena med prvo svetovno vojno, je bil ločni portal iz prve polovice **17. stoletja**, od katerega je ostal samo klinasti sklepni kamen s slovenskim napisom. Ta izjemni napis, ki je podrobneje predstavljen v poglavju o napisnih kamnih, sporoča, da je hišo leta 1630 sezidal Tomaž Pregelj (Pregl)

Na novo postavljeni gotski portal pri Šaunu z letnico 1512, ki je najstarejša v kamen vklesana letnica na Banjški planoti

¹⁶⁰ Na Banjšicah rečejo *rəžanca* tudi lesenemu okvirju vrat v hiši.

¹⁶¹ Anton Belingar - Nino z barake, Ravnica 4, je tak portal slikovito opisal kot »ujelban prtuan ko solkanski most«.

¹⁶² Njegovi deli so bili sekundarno uporabljeni za zunanje stopnice med hišo in kaščo.

¹⁶³ Nastanek tega portala bi utegnil biti v kakšni zvezi s potresom na Idrijskem leta 1511, ki je bil doslej najmočnejši potres na območju današnje Slovenije. Takrat je bila na Slovenskem najhujše prizadeta Idrija, ki je bila skoraj popolnoma porušena. Na to možnost me je opozoril lastnik domačije pri Šaunu Valentin Leban, Volče 54R.

in da jo je v letu 1772 obnovil drug Tomaž Pregelj, ki je verjetno bil njegov daljni potomec. Časovno sledita dva portala iz druge polovice **18. stoletja**, ki imata profilirani bazi in kapitela ter polkrožna loka s klinastima sklepnama kamnoma. Portal na domačiji pri Lušinu s hišno številko 19 ima na loku ob zelo poenostavljenem volutnem sklepnem kamnu vklesano deljeno letnico 1767, na portalu pri Skrtu na številki 5 pa je letnica 1790 vklesana na neobičajnem mestu na desnem kapitelu.

Večina datiranih ločnih portalov je iz **19. stoletja**, in sicer od všteti štirideseti let dalje. Starejši je le nekdanji portal Žabarjevih iz Avč s polkrožnim lokom, profiliranima bazama in kapiteloma ter zelo poenostavljenim volutnim sklepnim kamnom, ki je zdaj pri Jugovih v Avšju. Sklesan je iz apnenčeve breče, na levem delu loka pa ima vklesane letnico 1813, v kateri sta na glavo obrnjeni enici, in inicialki I. P. Pri Lazarjevih v Vrhavču, natančneje pri Murrovcih, Kal nad Kanalom 55, ki imajo na pročelju dolg balkon na profiliranih kamnitih konzolah, je podobno oblikovani hišni portal, ki ima na volutnem sklepnem kamnu vklesane letnico 1845 in staro hišno številko 45, pod njo pa še poudarjeno novejšo številko 37.¹⁶⁴ Še imenitnejši je portal s polkrožnim lokom ter tipičnim volutnim sklepnim kamnom in simsom pri hiši Bedalovih, Kanalski Vrh 2, ki ima na enakem mestu vklesani letnico 1849 in hišno številko 18.

Hišni portal Šmončevih v Zabrdi, Grgarske Ravne 9, pripada tipu portalov s košarastim lokom; na njegovem poenostavljenem volutnem kamnu s simsom je vrezana letnica 1855. Pri Jugovih v Avšju, Seniški Breg 3, je v stranskem krilu domačije polkrožni portal s poenostavljenim volutnim sklepnim kamnom; na njem je izbočeno napisno polje, v katerem je črtno vklesana monštranca z IHS-om, ob njej pa sta še deljena hišna številka 45 in letnica 1861 z nenavadno oblikovano zadnjo številko, ki bi jo bilo mogoče prebrati tudi drugače.¹⁶⁵

Kako trdoživo in priljubljeno je bilo na planoti posnemanje baročnih ločnih portalov, priča hišni portal s konca 19. stoletja pri Laščevih v Bitežu, Grgar 166, ki ima na sklepnem kamnu potlačenega loka napis: *L 1895 / L F*, kar beremo: *Leta 1895. Lasič Franc*. Še nekaj let mlajši je portal s potlačenim

Hišni portal pri Skrtu v Gorenjem Logu z letnico 1790 na desnem kapitelu

Hišni portal pri Lazarjevih v Vrhavču z letnico 1845 ter starima hišnima številčkama 45 in 37

¹⁶⁴ Ta portal je omenjen tudi v knjigi PAVLIN, *Župnija Kal nad Kanalom*, str. 10.

¹⁶⁵ Ta portal je menda prvotno pripadal neki hiši v Lokovcu.

košarastim lokom in poenostavljenim volutnim sklepnim kamnom pri Matičevih v Grgarskih Ravnah 66, ki z letnico 1903 spada že v 20. stoletje.

Izjemne oblike je ločni portal pri hiši Pulinovih v Ravnici 30. Ta portal, ki ga je sklesal domači kamnosek Andrej Pavlin, ima trikrat stopnjevane profilirane podboje z elipsastim lokom, ki ima v temenu kartušo z letnico 1874, nad njo pa školjkast nastavek s križcem.

Poseben tip predstavljajo portali, ki imajo **gornji del z lokom, nadločjema in simsom**. Takšen je izjemni hišni portal pri Hilarju, Lokovec 225, ki ima poglobljeni nadločji z vklesano deljeno letnico 1846, sklepni kamen z naivno oblikovano reliefno moško glavo in bogat sims na vrhu. Podoben portal, datiran z letnico 1843, je imela tudi hiša na domačiji pri Štruklju v Tolminskem Lomu 15, od Hilarjevega pa se je razlikoval po tem, da je bil njegov sklepni kamen volutno oblikovan, med njim in simsom pa je bil še (napisni) friz.

Portal z **jarmičastim lokom** je imela hiša na že večkrat omenjeni domačiji pri Šaunu v Tolminskem Lomu, zdaj pa je deponiran pri gospodarskem poslopju. Na prekladi z izbočenim zunanjim robom je vklesan lapidaren napis z inicialkama *J. Š.*, staro hišno številko 39 in letnico 1886, ki sporoča, da je takrat dal hišo prenoviti in povečati gospodar Ivan Šavli.

Portalov, ki so zaključeni s **segmentnim lokom**, je na planoti le za vzorec. Enega redkih primerkov vidimo pri hiši v Kanalskem Vrhu 22.

Sklepni kamen polkrožnega portala s podobo monštrance pri Jugovih v Avšju

Gornji del hišnega portala pri Hilarju s polkrožnim lokom, figuralnimi sklepnim kamnom, nadločjema in simsom

Hišni portal s potlačnim košarastim lokom pri Matičevih v Grgarskih Ravnah, ki ima na sklepnem kamnu letnico 1903

Nekdanji hišni portal pri Šaunu z začetnicama gospodarja Ivana Šavlija, staro hišno številko 39 in letnico 1886. Fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica

Izjemno oblikovani hišni portal s polkrožnim lokom in sklepnim kamnom, ki spominja na stilizirano ovnovo glavo, na domačiji V Zlomu v Lokovcu

Omeniti kaže še nekaj zanimivejših nedatiranih ločnih portalov. Po obliki sklepnega kamna, ki spominja na stilizirano ovnovo glavo, se med njimi odlikuje polkrožni hišni portal na domačiji V Zlomu v Lokovcu. Lep portal s profiliranima kapiteloma, elipsastim lokom in volutnim sklepnim kamnom s simsom je pri nekdanjem župnišču v Batah, medtem ko ima župnišče na Banjšicah preprostejši in manj kvaliteten portal s košarastim lokom in klinastim sklepnim kamnom. Pri Mešnjakarjevih v zaselku Mrcinje sta v hišnem pročelju kar dva portala: eden z elipsastim, drugi s košarastim lokom, ki ga je po letnici na napisnem kamnu nad njim verjetno mogoče datirati v leto 1859.

Najbolj preprosti so štiridelni **portali z ravno preklado**, katerih sestavni deli so prag, dva pokončnika in preklada. Starejši so klesani s krempačem, mlajši z zobatim kladivom, ponekod samo s špico. Pri gospodarskih poslopih je tu in tam videti tudi zelo rustikalno oblikovane primerke. Njihove različice so portali s podboji, sestavljenimi iz baze in pokončnika, imenitnejši imajo na prekladi še bolj ali manj bogato profiliran sims. Če so na njih vklesani napisi, so praviloma na prekladi. Redko okrasje je navadno na bazah pokončnikov, izjemoma tudi na pokončnikih.

Najstarejši portal z ravno preklado je pri obokani kleti v zahodni zatrejni fasadi Zagričarjeve domačije, Kanalski Lom 10. Z letnico 1619 na prekladi sodi med najstarejše datirane kamnoseške izdelke na planotarskih domačijah.

V prvi polovici 19. stoletja so se na planoti pojavili tudi **portali s trikotno zaključeno preklado**, ki so zelo značilni za kraške in vipavske stavbe iz 19. stoletja, tukaj pa niso prav pogostni.

Kar trije datirani portali omenjenih dveh tipov so v sklopu današnje domačije Kolčevih (*Kuolčevi*) v Podlaki, Bate 66. Starejša hiša ima preprost portal z ravno preklado, na kateri je vklesan lapidaren napis z inicialkama J. S., hišno številko 120 in letnico 1840, pod njim pa sta še povezani črki VK neznanega pomena. Na grobo klesani trikotno zaključeni prekladi portala *štale* je primitivno vklesana letnica 1843, na reprezentativnem portalu novejše hiše, ki ima preklado s simsom, pa letnica 1892. Pri Tinežu v Dolu, Kanalski Lom 34, je nad vhodom v *hram* videti le osrednji del navadne preklade z napisom: Nur · 70 · 1853 ·, ki ga preberemo kot Numero 70, 1853.

Najstarejši datirani portal z ravno preklado na vhodu v klet Zagričarjeve domačije v Kanalskem Lomu

Na domačiji Andrejščevih v Ravnici 31 se je ohranila samo trikotno zaključena preklada nekdanjega portala, ki je izjemna redkost, ker sta na njej poleg Jezusovega monograma vklesana nenavaden okrajšan nabožni napis in namesto običajne letnice celoten datum. Ti napisi so videti približno takole: IHS / HVA - BO - / 1883 / 9 / 6 / JE - KRI -, v urejenem in razvezanem prepisu pa se glasijo: *IHS.¹⁶⁶ Hva(ljen) bo(di) Je(zus) Kri(stus). 6. 9. 1883.¹⁶⁷*

Med zanimivejše portale s trikotno zaključeno preklado sodi tudi hišni portal pri Winklerju v Lokovcu 79 z deljeno letnico 1893, inicialkama takratnega gospodarja Blaža Winklerja B. W., hišno številko 49 in reliefno šesterolistno rozeto.

Pri hiši Kovačevih v Krvavcu, Banjšice 110, je eden najmlajših portalov s trikotno zaključeno preklado, ki ima v izbočenem napisnem polju vklesano letnico 1901, IHS ter ime takratnega gospodarja in starega očeta sedanjega gospodarja LUKA HUMAR. Na domačiji kamnosekov Šušmeljev Pod Školjem v Sedovcu je njihovo delo izjemen sočasni hišni portal iz dvajsetih let 20. stoletja z bogato profiliranim masivnim simsom, podprtim z okrasnima konzolama, ki se zgledujeta po sočasnem arhitekturnem stilu. Na prekladi je komaj opazen IHS.

Edinstveni Jezusov monogram s tremi križci in srci na hišnem portalu Cevknovih v Fobci

Posebej je treba omeniti še nekaj nedatiranih portalov, ki se odlikujejo z izvirnim okrasjem in simboliko. Pri Cevknovih v Fobci, Grgar 185, je hišni portal, ki ima bazi, okrašeni s šesterolistnima rozetama v kolobarjih, in preklado s trikotnim čelom, v uokvirjenem kvadratastem napisnem polju na njej pa je še edinstvena oblikovna varianta Jezusovega monograma JHS s tremi križci in srci.

¹⁶⁶ Jezusov monogram IHS razlagajo v Ravnici kot »Jezus v hostiji skrit«. Tako so povedali Marjana Pavlin in njen brat Angel Pavlin, Ravnica 30; Stanislava Pavlin pri Žnidarjevih, Ravnica 29, in Ciril Cej - Voglarjev iz Ravnice, takrat župnik v Mirmu. Le Gabrijel Pavlin - Jelko pri Andrejščevih, Ravnica 31, je poznal razlago Hvaljen Jezus Kristus.

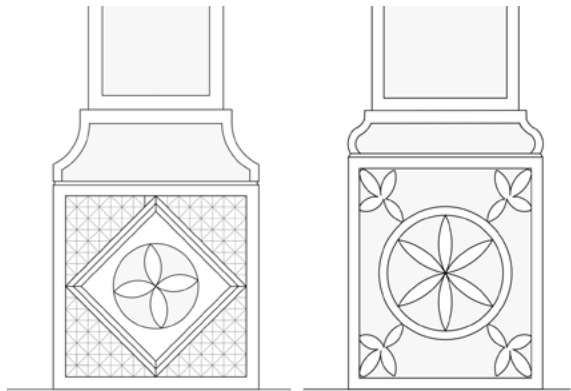
¹⁶⁷ Datum v tem napisu bi lahko razvezali tudi kot 9. 6. 1883, z ozirom na podobno oblikovani datum na portalu pri Podgorniku na Pečinah na Šentviški planoti, v katerem druga številka zanesljivo označuje mesec in zadnja dan, pa se zdi bolj utemeljeno gornje branje.

Pri Gorjupu v Lokovcu 11 sta v stranski fasadi drug nad drugim kar dva portala z ravnima prekladama, ki imata profilirane baze okrašene z reliefnim okrasjem. Pri spodnjem portalu sta na kvadratnih licih baz z diamantnimi okraski vklesana manjša kvadratna okvirja, zasukana za devetdeset stopinj, v katerih sta poglobljeni okrogli polji s križnima rozetama; pri gornjem sta na bazah reliefna kolobarja s šesterolistnima rozetama, v kotih ob njiju pa so še majhne štirilistne rozete.

Eden redkih primerov **sestavljenege portala s podboji iz različno velikih klesancev in z ravno preklado** je na vhodu v samostojno *klet* pri Medvedu v Lokovcu 117. Ta portal, h kateremu vodi nekaj stopnic, sestavljajo kladni prag, pokončnika iz različno velikih klesancev z zunanjimi robovi naravnih oblik in debela preklada, ki je na spodnji strani rahlo ločno spodrezana. Nad njim je nastrešek iz debele kamnite plošče, oprte na preprosti konzoli. Izjemen primerek takega portala je pri Kačarjevi *kleti* v Lokovcu 139. Sestavljen je iz pokončnih in podolgovatih klesancev, s katerimi se na obeh straneh kakor s koreninami vrašča v zid, znotraj pa ima še štiridelni klesan okvir za vrata. Poleg njega je na Kačarjevi domačiji še podoben manjši portal z ločno oblikovano masivno preklado.

Več je primerov rustikalnih različic podobnega **zidanega portala** s stranicama iz grobo obdelanih različno velikih kamnov in z zidanim segmentnim lokom iz ploščatih in klinastih kamnov namesto preklade. Lepa primerka takih portalov sta pri gospodarskem posloju Gadnikovih v Fobci, Grgar 181, in pri Kačarjevi *štali* v Lokovcu. Slednji se odlikuje še po tem, da so kar trije veliki kvadri levega podboja hkrati vogelniki te stavbe in da ima zgoraj skoraj raven lok, zidan iz manjših klinasto oblikovanih klesancev.

Na planoti in v njeni bližnji okolici je zelo malo **dvoriščnih portonov** ali **portonov uvozne lope**, ki so sicer značilni za obzidane vipavske in kraške domačije. Najstarejši je najbrž porton uvozne lope na domačiji Jugovih v Avšju. Na klinastem sklepnem kamnu njegovega elipsastega loka je videti sledi letnice s konca 18. stoletja, morda 1791, čez katero je bila kasneje vklesana letnica 1933. Sledijo ji še ime in priimek v zagonetni pisavi ter hišna številka 116.¹⁶⁸ Najmlajši porton tega tipa pa je pri

Zelo lepo okrašeni bazi dveh portalov pri Gorjupu v Lokovcu. Na risbah so robovi in drugi deli portala, ki so obdelani z dletom ali zglajeni, beli, hrupave ploskve, obdelane z zobatim kladivom ali krempačem, pa rahlo sivo osenčene. Risba Teje Mržek

Portal v pročelju samostojne kleti na domačiji pri Medvedu v Lokovcu, sestavljen iz različno velikih klesancev in masivne preklade

¹⁶⁸ Ta napis mi je uganka v več pogledih. Poleg tega da je nejasna prvotna letnica in da ne znam razbrati imena in priimka, se zastavlja tudi vprašanje o hišni številki 116. V matičnih knjigah za Levpo, ki se začnejo šele z letom 1846, namreč najdemo družino Jugovih, ki je dobila hišno ime po priimku Jug, v Avšju na hišni številki Levpa 52; številko 116 je takrat imela družina Skrt v zaselku Bizjak, ta priimek pa se nikakor ne ujema z napisom na portonu. Zaradi pomanjkanja starejših pisnih virov za te in sosednje kraje lahko samo domnevam, da je porton Jugovih pripadal neki neznani domačiji, zagonetni napis na njem, v katerem je verjetno ime Martin, pa bi lahko označeval prvotnega gospodarja ali kamnoseka.

Matjaževih v Zagorju, Grgar 209, na katerem je letnica 1924. Ta je tem zanimivejši, ker se ve, da ga je sklesal kamnosek Peter Bitežnik iz Slatne.¹⁶⁹ S fotografijami iz prve svetovne vojne sta v Grgarju izpričana še dvoriščni porton s košarastim lokom in dvo-kapno korčno strešico pri Kuljadovih v Dolu ter uvozni porton z enako oblikovanim lokom pri nekdanji gostilni Rozalija v Britofu. Pri Prščevih na Trnovem 26 je velik porton uvozne lope z masivnima bazama, preprostima kapiteloma in košarastim lokom, ki ima na klinastem sklepnem kamnu vklesane letnico 1841, inicialki *J. P.* in hišno številko 18. Poleg njega je v ulični fasadi domačije še podoben zazidan porton z letnico 1890 in inicialkama *F. P.*

V Batah stojita še dva dvoriščna portona: pri Sóvanu na številki 18 imajo masiven porton z nenavadnim segmentnim lokom in klinastim sklepnim kamnom, pri Šavletu, Bate 4, pa rustikalnen porton z ravno preklado. Ravno preklado je imel tudi dvoriščni porton tamkajšnjega *faroža*, od katerega stojita na mestu samo še pokončnika.

Pri gospodarskih poslopih je precej ločnih portonov. Najimennitnejši in najstarejši znani je gosposki porton *okrila* ali skednja pri Gulinih v Podlaki, Bate 70. To je velik **porton rustikalnega tipa** s potlačenim lokom, ki ga zaključuje volutni sklepni kamen s simsom.

Sestavljajo ga krepki bazi, pokončnika brez kapitelov in ločni deli, ki so samo navidezno sestavljeni iz posamičnih izmenjajočih se fino in grobo obdelanih klesancev. Na sklepnem kamnu je izbočeno napisno polje z nepravilno rimsko letnico MDCCCIXV in okrnjenim imenom gospodarja JOZF GUIJ, ki ga izpišemo kot JOZ(E)F GULI(N), nejasna letnica pa bo verjetno 1816.

Ostali datirani portoni so dosti mlajši: pri Jurétevi podrtiji v Zabrdru v Grgarskih Ravnah 6 je ločni porton z letnico 1883 in inicialkama *M. J.*, pri Prščevih na Trnovem je v zunanji fasadi gospodarskega poslopja zazidan porton z letnico 1890 in inicialkama *F. P.* na sklepnem kamnu, ki je oblikovan podobno kot uvozni porton domačije. Najmlajši je porton s potlačenim lokom pri *okrilu* ali skednju Zajčevih v Batah 76, na katerem je letnica 1898.

Novejši tip dvoriščnih in obzidnih portonov so tako imenovani **pilastrski portoni** brez preklade, sestavljeni iz para slopov na podstavkih. Njihovi slopi so monolitni ali sestavljeni iz enako velikih kvadratastih klesancev in zaključeni

Sklepni kamen portona lope pri Jugovih v Avšju s preklesano prvotno letnico, zagonetnim imenom in hišno številko

Edinstveni gosposki porton rustikalnega tipa s potlačenim lokom na domačiji pri Gulinih v Podlaki

¹⁶⁹ Povedal Aleksander Boltar, pri Kuharjevih, Grgar 153, ki je to slišal od Lojzeta Povšiča - Matjaževga.

s piramidnimi *kapami* ali profiliranimi kapiteli, ki imajo ponekod še piramidne oziroma drugače oblikovane nastavke. Nekaj preprostih pilastrskih portonov je videti na primer na dvoriščnih vhodih pri župnišču in nekaterih domačijah v Grgarju. Pred grgarsko cerkvijo je bil do prve svetovne vojne obzidni porton s piramidnima kapama. V obzidju batovške cerkve in pokopališča sta kar dva mogočna portona s profiliranimi bazami, monolitnimi pokončniki in kapiteli. Edini datirani primer tega tipa na planoti je obzidni porton s profiliranimi podstavkoma, kapiteloma in vitkima piramidama pri cerkvi sv. Janeza Krstnika v Čepovanu, ki ima na levem pokončniku vklesano letnico 1856. Pilastrski porton pred cerkvijo sv. Mohorja in Fortunata v Ravnici pa je bil verjetno postavljen sočasno s cerkvijo leta 1928.

Videti je še precej večinoma nedatiranih portonov gospodarskih poslopij. Taka sta na primer porton s polkrožnim lokom pri Martlunovih, Bate 6, in porton s preprostima kapiteloma, potlačenim lokom in klinastim sklepnim kamnom pri Levanovih v Zagorju, kjer je bila nekdanj gostilna. Pri gospodarskem poslopiju Andrejščevih v Ravnici 31 pa je nenavaden porton s potlačenim lokom z zelo ozkimi obdelanimi lici, kar je sicer značilno za nekatere okenske okvirje, ki so jih klesali ravniški kamnoseki Andrej Pavlin - Pulinov in Podškolevci v Sedovcu.

Podobno kot pri portalih obstaja tudi tip **zidanih portonov** s pokončnikoma iz večjih klesancev ter lokom iz ploščatih in klinasto oblikovanih klesancev. Tak porton je na primer pri Rokčevih v Fobci, Grgar 182. Pri *okrilu* nekdanje *furmanske* gostilne Ivančkovih v Grgarju 33, kjer so kar trije uvozni portoni tega tipa s potlačenimi loki, sta dva portona, ki stojita drug zraven drugega, kombinirana z osrednjim monolitnim slopom iz klesanega kamna.

Nekaj posebnega je iz betona uliti portal gospodarskega poslopija pri Kumru Na Vratih v Čepovanu 146, ki ima na prekladi prostozidarski simbol v obliki prekrizanega šestila in enakokrakega kotnika, pokončnika pa okrašena z geometrijskima likoma in okroglima rozetama.

Pilastrski porton z nenavadnima nastavkoma v obzidju pred cerkvijo sv. Mohorja in Fortunata v Ravnici

Zazidani uvozni portoni okrila nekdanje furmanske gostilne Ivančkovih v Grgarju

Edinstveni betonski portal s prostozidarskim znakom pri Kumru Na Vratih v Čepovanu

Omeniti je treba še lesene portone gospodarskih poslopij s kamnitimi podstavki podbojev. Dva taka portona sta bila na primer v glavni in zatrejni fasadi *štale* pri Šaunu v Tolminskem Lomu.

Anonimni mojster okrašenih portalov

Med portali na obravnavanem območju, ki so, kot rečeno, večinoma brez kamnoseškega okrasja, izstopa skupina šestih okrašenih portalov v Batah, na Banjšicah in v Grgarju, katerih okrasje je tudi stilno sorodno. Štirje imajo ravno preklado, eden je ločno zaključen, za enega, o katerem priča samo fotografija spodnjega dela podboja, pa se ne ve, kakšen je bil njegov gornji del.

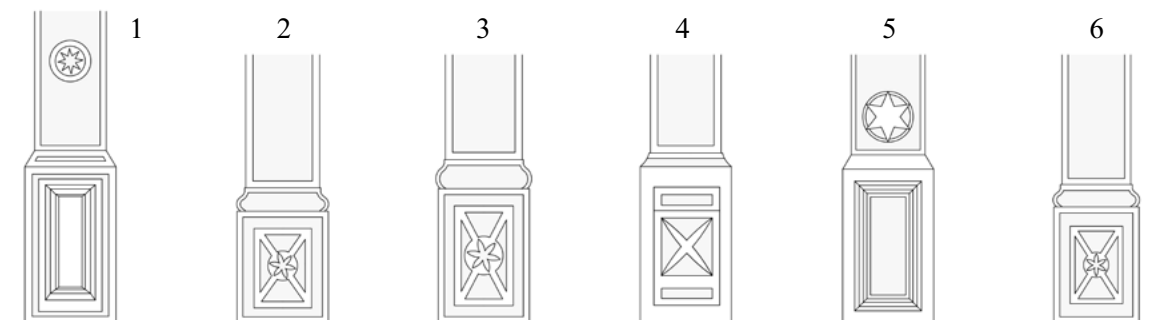
Pri hiši Škvarčnikovih v zaselku Breg, Banjšice 94, ki ima na pročelju balkon na štirih profiliranih kamnitih konzolah, okrašenih z okroglimi glaviči, je pod njim imeniten portal s profiliranim pragom, poševno priskeanima bazama in preklado z bogato profiliranim simsom. Lici baz sta okrašeni s poglobljenima pravokotnima poljema z dvojnima okvirjema, pokončnika pa s paroma kolobarjev z vklesanimi osmerokrakimi zvezdami.

Hiša Drmjenovih v Svetóm, Bate 40, se ponaša z *rážanco*, ki ima profiliran prag in profilirana kapitela, v temenu polkrožnega loka pa klinast sklepni kamen z nenavadnim simsom. Na licu sklepnega kamna so v peterokotnem napisnem polju, obdanem z majhnima okrasnima kolutoma s šesterolistnima rozetama, vklesani IHS, zaporedni hišni številki 148 in 22 ter letnica 1885. Na licih profiliranih baz pa sta poglobljeni pravokotni polji z reliefnim okrasom v obliki andrejevega križa z osrednjim kolutom, v katerem je vklesana šesterolistna rozeta.

Enako sta okrašeni bazi preprostega portala z ravno preklado pri Bazinovih v Podlaki s hišno številko Bate 72; na bazah portala pri Žuardih, Bate 43, pa sta v pravokotnih okvirjih samo reliefna andrejeva križa s koničastimi kraki.

Pri Tinščih v zaselku Madoni, Bate 56, ki imajo tako kot Škvarčnikovi na Banjšicah balkon na štirih profiliranih kamnitih konzolah, je izjemen hišni portal. Na njegovih bazah sta poglobljeni polji z reliefnima okvirjema, spodnja dela pokončnikov krasi par reliefnih kolutov s šesterokrakima zvezdama, zgornja dela pa par usločenih davidovih zvezd (heksagramov) v kolobarjih. Preklado krona bogato profiliran sims, ob straneh pa portal obroblyata niza izmenoma fino in grobo obdelanih kvadratnih klesancev.

V isto skupino portalov sodi še portal nekdanje hiše Potrebvih v Fobci, Grgar 190, ki je imel profiliran prag ter enako oblikovani in okrašeni profilirani bazi kot portal Drmjenovih v Svetom.¹⁷⁰ Ker je večina opisanih portalov v Batah, sem najprej sklepal, da so delo nekega tamkajšnjega kamnoseka,

Baze in spodnji deli portalov, pripisanih neznanemu mojstru: 1 – pri Škvarčnikovih, Banjšice 94, 2 – pri Drmjenovih, Bate 40, 3 – pri Bazinovih, Bate 72, 4 – pri Žuardih, Bate 43, 5 – pri Tinščih, Bate 56, 6 – pri Potrebvih, Grgar 190. Risba Teje Mržek

¹⁷⁰ Zanj vemo samo po fotografiji detajla, ki jo je leta 1978 posnel konservator Pavel Medvešček. ZVKDS, OE Nova Gorica, mapa Grgar.

po najdbi fotografije portala v Fobci pa se zdi bolj verjetno, da je bil mojster portalov z opisanimi okrasnimi značilnostmi iz Grgarja. Kateri izmed znanih grgarskih kamnosekov, o katerih bo govor kasneje, bi utegnil biti ta mojster, ni mogoče reči, po letnici 1885 na portalu Drmjenovih pa je mogoče sklepati, da je živel in deloval v drugi polovici 19. in morda še v začetku 20. stoletja.

Okna, okenca in line

Stare stavbe na planoti imajo večinoma manjša okna s preprostimi kamnitimi okvirji iz štirih oknjakov, le tu in tam je videti starejše okno s profilirano preklado. Omejnjeni okenski okvirji z ozkimi lici pri Pulinovih in Pod Školjem v Ravnici, ki so razmeroma veliki, so v teh krajih redkost. Oknjakom rečejo v Batah *rožanci*, na Trnovem *kamnasti rožanci*, v Lokovcu, Levpi, Seniškem Bregu, Kanalskem in Tolminskem Lomu pa *oknaki* (*aknaki*). Oknjaki so navadno klesani s krempačem ali z zobatim kladivom, v Lokovcu, Levpi in Tolminskem Lomu pa je videti tudi take, ki so poševno brazdani s špico, kar je značilno za Beneško Slovenijo in Soško dolino.

Na okenskih okvirjih praviloma ni letnic, pomembna izjema pa je zdaj zazidano okno nad vhodom v *štalo* pri Lakajšču v zaselku Škodniki, Seniški Breg 16, ki je prvotno spadala k mogočni stavbi na številki 17 s hišnim imenom pri Škodniku, v kateri je bil nekoč »grajski odškodninar«. ¹⁷¹ To je gotsko okno s svetlimi merami 44 cm × 60 cm, ki ima posnete robove na ajdovo zrno, na prekladi pa letnico 1554. Petici v njej imata obliko stegnjene črke S, na začetku in med števki pa so vklesane za tisti čas značilne privzdignjene oglate pike, tako da je v zvestem prepisu videti približno takole: · I · S · S · 4. Za letnicama na hišnem portalu pri Šaunu in na oboku cerkve Marije Snežne v Nadavču je to tretja najstarejša letnica na planoti sploh.

Okno z ozkimi lici oknjakov v novejšem krilu domačije Pod Školjem v Sedovcu

Gotsko okno s posnetimi robovi na ajdovo zrno in letnico 1554 pri Škodniku v Seniškem Bregu

¹⁷¹ Povedala NN, Seniški Breg 17, in Ivan Humar, Seniški Breg 21.

Rustikalen okvir line za spravilo sena nad enako oblikovanim portalom v prednji fasadi kleti na Dolenjih Lavtarcah v Lokovcu

Omeniti je treba še gotsko okence iz belega apnenca pri Šaunu, pri katerem se posneta robova stranskih oknjakov začenjata s polnima ajdovima zrnoma. Čeprav na njem ni letnice, lahko sklepamo, da je nastalo sočasno s portalom iz leta 1512, sklesanim iz enakega belega kamna, in je torej starejše od opisanega okna pri Škodniku.

V prednjih zatrepih hiš na planoti so navadno majhna, včasih rustikalno oblikovana okenca, v vrhu zatrepov pa so pogosto majhne trikotne line, narejene iz treh skril. Tu in tam je videti tudi zidane okrogle ali polkrožno zaključene line. V zatrepih na hrbtni strani gospodarskih stavb, ponekod tudi hiš, so velike line s štiridelnimi kamnitimi okvirji, podobne preprostim portalom, skozi katere so spravljali seno na podstrešje oziroma v senik. Za samostojne *kleti* v Lokovcu, Čepovanu in drugod je značilno, da imajo zelo majhna okna z železnimi križi.

Kamniti balkoni in balkoni na kamnitih konzolah

Pri raziskovanju starih stavb v vaseh na planoti me je presenetilo veliko število hiš z balkoni ali zunanjimi hodniki, po domače *gejnki*, ki so večinoma oprti na kamnite konzole. Prvotni balkoni so bili večinoma leseni, v novejšem času pa so

Fasadne odprtine v zatrepni steni Hilarjeve hiše v Lokovcu: čim višje so, tem manjše in skromnejše so. Nad majhnimi okni s klesanimi oknjaki v nadstropju, ki ga od zatrepa ločuje skrilnat venec, so grobo oblikovana podstrešna okenca s skrilnatimi napušči, v vrhu zatrepa pa je preprosta trikotna podstrešna line, značilna za stavbe na celotnem obravnavanem območju.

Hiša z balkonom na profiliranih kamnitih konzolah, okrašenih z glaviči, pri Škvarčniku na Bregu

njihove lesene pode nadomestili z železobetonskimi ploščami. Ohranjenih je le nekaj manjših balkonov s kamnitimi pohodnimi ploščami.

Balkoni so večinoma dostopni iz nadstropja in pred padavinami zaščiteni z globljimi strešnimi napušči. V glavnem je videti dva tipa takih balkonov. Prvega predstavljajo majhni balkoni, podprti s parom profiliranih kamnitih konzol, ki se praviloma nahajajo nad hišnim vhodom v osrednjem delu glavne fasade, drugega pa daljši balkoni na številnih konzolah, ki se pri nekaterih hišah raztezajo po vsej dolžini fasade.

V poseben tip sodita manjša kamnita balkona z dostopom po zunanjem kamnitem stopnišču pri Perinovih v Sedovcu, Ravnica 47, in pri Preku v zaselku Čefarinšče, Bate 82. Oba sta na začetku oprta na stopnišče, na sredi na konzolo, na koncu pa na zid oziroma na veliko pokončno skrilo, ki nadomešča podporni zid. Sem sodi tudi nekdanji kamniti *gejnk* pred zatrepno fasado pri Jakopcu v Lokovcu 23, ki se je naslanjal na eni strani na enoramno stopnišče, podprto s klesanim slopom, na drugi strani pa na preprosto kamnito konzolo.

Preproste konzole so navadno oblikovane tako, da se postopoma tanjšajo proti ravno odsekanemu ali zaobljenemu čelu, imenitnejše pa se odlikujejo z raznovrstnimi profili. Med slednjimi je treba omeniti posebno »gosposko« obliko konzol, za katere so značilni okrasni okrogli glaviči na spodnji strani. Domači izrazi za kamnite konzole so na planoti skoraj povsod pozabljeni. Samo v Batah, kjer je *gejnkov* na konzolah največ, je bilo pri dveh hišah slišati izraza *majoni* (*majuəni*)¹⁷² oziroma *pijoni*, v Lokovcu pa jim rečejo *pobi* (*puəbi*).¹⁷³

Edini datirani balkonski konzoli sta na zapuščeni in razpadajoči hiši Krištanovih v zaselku Čefarinšče, Bate 83. Leva ima na desnem licu vklesane inicialki A. G. in letnico 1827, pri čemer druga inicialka označuje priimek gospodarja Gulina, ki je verjetno takrat dal zvišati hišo in napraviti balkon. Na čelu desne konzole so vklesani štirje znaki, od katerih sta srednja dva poškodovana. Ker sta prva in

Balkon na mogočnih profiliranih kamnitih konzolah pri Tinšćih v Podlaki

Nekdanji kamniti gejnk pred zatrepno fasado pri Jakopcu v Lokovcu, ki je slonel na vrhnji konzolni stopnici, podprti s klesanim slopom, in na konzoli

Redek primerek balkonske konzole na razpadajoči hiši Krištanovih v Čefarinšću, ki ima na desnem licu inicialki A. G. in letnico 1827

¹⁷² Pri mlajšem rodu so se že preobrazili v *minjone*. V Batah je bilo slišati še zasilna izraza *rožanc* in *nosilc*.

¹⁷³ Tako tam rečejo tudi pokončnim tramovom v ostrešju. Z izrazom *pobi* za konzole je pomensko primerljiv tudi batovski izraz *fanti* za krajše tramove, ki podpirajo daljše tramove strešnega napušča.

zadnja številka 1 in 6, gre verjetno tudi v tem primeru za letnico, več ni mogoče reči. Vsekakor pa lahko trdimo, da je bil pri tej hiši najstarejši znani datirani *gejnk* na planoti.

Še starejši je verjetno *gejnk* na petih profiliranih konzolah pri Hubjanih v Batah, ki ga lahko posredno datiramo z letnico 1768 na hišnem vogalu. Še dva »gosposka« balkona lahko posredno datiramo po letnicah na hišnih portalih, znana pa sta tudi njuna izdelovalca. Pri Pulinovich v Ravnici ga je leta 1874 sklesal domači gospodar in kamnosek Andrej Pavlin, pri Lašču v Bitežu pa leta 1895 domači mojster Franc Lasič. Oba balkona imata profilirane konzole, na spodnji strani okrašene z okroglimi glaviči, pri Pulinovich pa so ohranjene še prvotne kamnite plošče.

Največ balkonov na kamnitih konzolah je bilo evidentiranih v Batah, in sicer trinajst, na Banjšicah šest in v Grgarskih Ravnah pet, v Lokovcu štirje, po trije v Ravnici in pri Voglarjih, po dva v Grgarju, na Trnovem, v Kalu nad Kanalom in Seniškem Bregu pa po eden. Največ je daljših balkonov, deset je majhnih balkonov, ki jih podpirata po dve profilirani konzoli, poleg njih sta še dva manjša kamnita balkona, oprta na stopnišče in po eno konzolo. Vseh skupaj je (bilo) 40.¹⁷⁴

Kamnite stopnice in stopnišča

Na domačijah na planoti je razmeroma malo ohranjenih zunanjih kamnitih stopnišč. Večinoma so iz preprostih kladnih stopnic. Taki sta omenjeni enoramni stopnišči pri Perinovich v Sedovcu in pri Preku v Čefarinšču, ki vodita na kamnita balkona. Podobno je tudi v Koprivšču pri hiši Baštonovich in podrtiji Škrekovich na koncu vasi. V Lokovcu ima *štala* pri Šobreljencu ob stranski fasadi zunanje enoramno kamnito stopnišče, ki vodi na lesen balkon pred vhodom v nadstropje; pri Benškarjih je podobno enoramno stopnišče iz kladnih stopnic s podestom pred vhodom v nadstropje v stranski fasadi *kleti*. Pri nekaterih domačijah, vkopanih v breg, so kladne stopnice položene kar na strmo zemljišče ob njih. Taka stopnišča so, na primer, na domačijah V bajti v Puštalah ter pri Matevžu, pri Pocalarju in pri Podrobarskih v Lokovcu.

Imenitnejše dvoramno zunanje stopnišče s kamnitimi stopnicami, »delanimi na ruab«, kakor rečejo profiliranim stopnicam, je pri Šmonču v Zabrdu, Grgarske Ravne 9. To stopnišče, ki vodi na lesen balkon, je mogoče relativno datirati v obdobje, ki ga zamejujeta letnici 1855 in 1880, s katerima sta datirana hišni portal in vodnjak Šmončevih.

Gosposki balkonček na paru profiliranih konzol nad hišnim portalom pri Lašču v Bitežu

Stopnišče v bregu na domačiji V bajti v Puštalah. Fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica

¹⁷⁴ Upoštevanih je tudi nekaj balkonov, ki jih danes ni več.

Zunanja in notranja kamnita oprema kmečkih domačij

Na kmečkih domačijah na planoti je videti še precej notranje in zunanje kamnite opreme. V slednjo spadajo predvsem kamnite plošče pred vhodom v hišo, pločniki in tlaki ter kamnite mize in klopi.

Nekatere hiše imajo pred vhodom ploščat »predpražnik« pravokotne ali polkrožne oblike. Taki plošči sta na primer pred hišnim pragom pri Mraku v Lokovcu in pri Petelinu v Mrcinjah. Podobne plošče so tudi pred vodnjaki. **Pločnike** iz pravokotnih klesanih plošč je videti pred hišami Pulinovih in Pod Školjem v Ravnici ter pri Tlakarjevih v Grgarju; vse so izdelali hišni kamnoseki.¹⁷⁵ Pri Šavlovih v Batah je pločnik iz takih plošč na prednji strani obrobljen z robnikom. Prostran kamnit tlak iz obdelanih apnenčevih plošč je tudi v prijetnem ambientu pod latnikom pred hišo Petračevih v Fobci, Grgar 193, ki ga dopolnjujeta še monoliten valjast oklep vodnjaka in **kamnita miza** s kvadratasto mizno ploščo.¹⁷⁶ Prav na dvoriščih grgarskih domačij je videti največ kamnitih miz s pravokotnimi ali okroglimi miznimi ploščami. **Kamnite klopi** je videti pred pročelji nekaterih hiš v Lokovcu, kjer jim rečejo *počivala*. Na domačiji Občna v Čepovanu 143 sta bili zraven vodnjaka veliki podolgovati kamniti kladi, ki sta nekdanj služili gospodinji za *perivnico*; zdaj je tam samo še ena. Ob manjšem hudourniškem potoku sredi Kanalskega Loma, kjer se je reklo Na perilih, je imela enako vlogo debela *skril*, ki so ji rekli *perivnik* ali *perivanca*.¹⁷⁷ Kasneje so jo tam uporabili za mostiček čez potok, zato se je potem tistega mesta prijelo ime Na mostičku. Omeniti kaže še velika **kamnita korita** za napajanje živine zraven vodnjakov in manjša korita za prašiče v svinjakihi oziroma *hlevih* ter kamnita pojila za kokoši.

Med hišno **notranjo kamnito opremo** štejemo tlake, ognjišča, ližake in police za odlaganje posode. S kamnitimi ploščami so bili tlakovani veže, kuhinje in dnevni prostori v hišah. Nekatere hiše, na primer pri Šaunu v Tolminskem Lomu, so imele skromnejši **tlak iz skril** naravnih, nepravilnih oblik, premožnejše pa so si privoščile tlak iz klesanih plošč pravokotne oblike. Nekaj posebnega je bil tlak *sale* v hiši pri Matevžu v Lokovcu 200, ki je bil vklesan v živo skalo.¹⁷⁸ Izjemen je **tlak iz klesanih plošč** v hiši Pod Školjem v Sedovcu, datiran z vklesano letnico 1872, ki je delo domačega kamnoseka Štefana Šušmelja.

Vabljivi kamniti ambient pod senčnim latnikom Petračevih v Fobci

¹⁷⁵ Pločniku ali tlaku so v Grgarju rekli *šalic*, je povedal Anton Bitežnik v Slatni, Grgar 138, rojen leta 1923. Obdelanim ploščam za tlak so po besedah Pavle Šušmelj, Ravnica 51, rekli *lašte*, medtem ko naravnim ploščam rečejo *skrle*. V Lokovcu in Trnovem tako enim kot drugim rečejo *skale*.

¹⁷⁶ Oklep vodnjaka je menda izdelal nekdo iz Grgarja v Zorčevem kamnolomu pod Fobco. Podatek ZVKDS, OE Nova Gorica, mapa Grgar.

¹⁷⁷ Povedal Jože Gruden - Urbančev, Kanalski Lom 17.

¹⁷⁸ ZVKDS, OE Nova Gorica, mapa Lokovec.

V istem prostoru je ohranjen še monolitni prednji del nekdanjega visokega **ognjišča** z vklesanimi začetnicama Štefanovega sina Antona in letnico 1897, ki ga je kasneje nadomestil zidan *šparget*. Pri Kolčevih v Batah 66 še hranijo profiliran prednji robnik ognjišča z vklesano letnico 1892.¹⁷⁹ Po izročilu iz Lokovca so tam »še pred drugo vojsko in hitro po njej« v nekaterih hišah imeli ognjišče prav na tleh ali za prst ali dva visoko, ponekod srednje visoko, premožnejši pa osemdeset do sto centimetrov visoko.¹⁸⁰ Pri Štrinu v Lokovcu 1 so imeli nizko ognjišče tja do leta 1985.¹⁸¹ Skromnejša ognjišča so bila zidana, kurišče pa je bilo obdano z lesenim okvirjem.

Bosonoga družina ob kadečem se kotlu na skromnem ognjišču v grgarskem Dolu med prvo svetovno vojno, 26. maja 1917. Iz zbirke Benjamina Černeta v Grgarju

Na domačiji Pod Školjem je v hiši tudi edinstven *vodnik*, lijak s pipo za vodo, ki ga je leta 1920 naredil in podpisal Štefanov sin Anton Šušmelj, prav tako kamnosek. Bolj običajne so bile kuhinjske niše s kamnitim lijakom in polico za *kajngle* z vodo, tako imenovani **vedrniki** (*vjadrniki*),¹⁸² kakršne so imeli na primer v Grgarju, Grgarskih Ravnah, Batah, Ravnici in pri Voglarjih. Pri Šaunu v Tolminskem Lomu je taka niša z dvema kamnitima policama za posodo z vodo, na katerih imajo zdaj knjige, kamnit lijak pa je bil nekoč vzdian pod bližnjim oknom. Pri Drejčku na Rutu v Lokovcu so imeli pod oknom v kuhinji v ta namen vzdiano veliko debelo kamnito ploščo, pri Matevžu v istem kraju pa so imeli vedra z vodo na konzolno vzdiani kamniti polici. Podobno je bilo tudi pri Štimovih na Trnovem, ki so imeli na steni *vedrnik*, podprt z lepima profiliranima konzolama, *umivnik* pa pod oknom.¹⁸³

Vedrnik s kamnitim lijakom in polico pri Matičevih v Grgarskih Ravnah

Redek primerek hišne kamnite opreme je bil **konzolni kropilnik** skledaste oblike, vzdian v nadstropju nekdanje hiše Potrebovih v Fobci, Grgar 190. Še eden drugačne oblike, ki je verjetno prišel iz lokovške cerkve, leži na dvorišču domačije pri Mokrinu v Lokovcu 68.¹⁸⁴

¹⁷⁹ V Podlaki so bila po drugi svetovni vojni še štiri ognjišča. Poleg Kolčevih so ga imeli še Janezovi, Čukovi in Prekovi. Povedal Davorin Sedeščič, Kanalski Vrh 27.

¹⁸⁰ Povedala Danica Šuligoj, Lokovec 16. Za kuhanje na ognjišču so uporabljali *zaglaunk* oziroma zglavnik kot podstavek za drva, *trpiš*, trinožni podstavek za lonce, in *kotu*, ki je bil s *čjotunkom* privezan za *glisti*, dva vzporedna vodoravna droga nad ognjiščem. Mapa nad ognjiščem je bila že novejša pridobitev.

¹⁸¹ ZVKDS, OE Nova Gorica, mapa Lokovec.

¹⁸² V Lokovcu *vedrniku* rečejo *bedernik*.

¹⁸³ Povedal Julij Rijavec, pri Lovrinki, zdaj pri Juliju z Rezije, Rezija, Trnovo 66.

¹⁸⁴ Na prednji strani ima vklesane črke A D F M K N, ki so najbrž okrajšave nerazložljivega napisa.

V kamnito opremo domačij spadajo še *korita za prašiče fotrat* v svinjaki. Pri Šavlovih v Batah 4 imajo izjemen prežitek takega dvoprekatnega korita, ki ima na gornjem robu vklesano letnico 1755.

V **mlinih** so imeli **mlinske kamne** in **stope**. Anton Bitežnik Na Tlaki v Slatni, Grgar 138, je pripovedoval, da so imeli v svojem mlinu na potoku Slatna po en par *belih* in *črnih kamnov* za belo in črno moko. *Bel kamen* za pšenično moko so kupili blizu Pordenona, bolj temne in trde kamne za *sirk* pa se je dobilo v Benečiji in v okolici Bergama v Italiji. Imeli so tudi *stuəpo na štiri pahuove*, v kateri so stopali ječmen v kašo. Podobne stope si je mogoče ogledati v zbirki kamnitih starin pri Kovačevih v Krvavcu, Banjšice 110.

Ob hišah so imeli kamnite **stope** ali **stopice**, v katerih so domači ročno phali ječmen. V Ravnici jim rečejo *stuəpa* ali *stuəpca* za *tučt kašo*, v Batah in Lokovcu *mrtal* (*mrtau*), v Široki Njivi v Seniškem Bregu pa *tuklež*.¹⁸⁵ V Lokovcu je bila stopa za tolčenje ječmena v kašo marsikje takoj za vrati izbe.¹⁸⁶ Pri Ivənčkovih so imeli tako stopo, ki jo je sklesal Štife Glažarjev.¹⁸⁷ Stari Davorin Sedevčič v Kanalskem Vrhu je pripovedoval, kako dobrodošlo je bilo v vojnem času, da so lahko doma v *mrtalu* tolkli ječmen za kašo. Pri tem opraviu so vanj usuli kakšna dva kilograma zrnja in ga zmočili s prgiščem tople vode, da se je oluščilo. Angel Belingar pri Solarjevih v Ravnici 44 se je podobno spominjal, kako so se med drugo svetovno vojno kot *muli* doma vsak večer vrstili pri tolčenju kaše. Od kamnitih posod se v Sedovcu omenjajo še kamniti *vrči*, v katere so shranjevali zaseko.

Kamnite stope iz Matičevega mlina v Slatni v zbirki starin pri Kovačevih v Krvavcu

Kamnita stopa na svojem mestu pri vratih v izbi hiše na Gorenjem Humu v Lokovcu

Vodnjaki

Na Trnovski in Banjški planoti je največ vodnjakov, v katerih se je zbirala kapnica, deževnica ali strešnica,¹⁸⁸ na Trnovem, pri Voglarjih, v Podgozdu, Lokvah in v Lokovcu.¹⁸⁹ V tleh so oblikovani kot *buč* ali kot *flaška*, jajčasto ali trebušasto, pri vrhu so obokani, na oboku pa imajo kamnit obod ali oklep različnih oblik. V Grgarju sem za vodnjak slišal samo izraz *štern* (*štjern*), medtem ko mu v Ravnici rečejo *štirna* (*štjarna*), klesanemu obodu na njej pa *kamen od štirne* (*kəməŋ od štjərne*). Na Trnovem vodnjaku prav tako rečejo *štirna* (*štjarna*), različnim obodom pa *kamen od štirne*,

¹⁸⁵ SKRT, Darja, Ko etnološka zbirka postane izziv novih znanosti: razstava Staroverstvo in staroverci, v: *Zahodna Banjška planota skozi čas*, str. 279.

¹⁸⁶ ŠULIGOJ BREMEC, Lokovška hiša, str. 7.

¹⁸⁷ To stopo ima zdaj Aleksander Boltar v Grgarju 153, ki je tudi povedal, kdo jo je naredil. – Štefan Šuligoj, po domače Štife, je bil sin Franca Šuligoja in Karoline z dekliškim priimkom Vončina, rojen 22. decembra 1911 pri Glažarju, Lokovec 89. Poročil se je s Frančiško Danijelo Vončina - Vončinovo iz Lokovca, s katero sta na *kantu* kupila hišo pri Kolencu, Lokovec 16. Umrl je leta 1997.

¹⁸⁸ V Lokovcu ji duhovito rečejo tudi »voda od Bogà«.

¹⁸⁹ Pred nekaj leti so na Trnovem našli sedemdeset starih vodnjakov, pri Voglarjih šestdeset in pri Nemcih enajst. Primerjaj RIJAVEC v sodelovanju z MATEŽIČ, *Trnovska čitanka*, str. 19.

grlo od štirne¹⁹⁰ ali *firtoh* (*fjærtoh*). Pri Voglarjih poznajo *štirno* in *firtoh*, pri Nemcih *šterno* in *tulc pri šterni*, po starem tudi *žakno*, v Lokvah *tulc*. V Ravnici rečejo vodnjaku *šterna* in obodu *kamān od šterne*, na Banjšicah *štjarm* in *grlo od štjarma* ali *krniž*, v Čepovanu *štern* (*štjern*) in *krniž*, v Seniškem Bregu *šterm* in *grlo*, v Lokovcu, Kalu nad Kanalom in Kanalskem Lomu pa *šterm* (*štjarm*) in *krniž*. V vsakdanji govorici se za zunanji obod vodnjaka pogosto uporablja isti izraz kot za vodnjak sam.

Na Trnovem in v okolici so za vodnjak najprej izkopal štiri, pet, šest metrov globoko okroglo jamo in jo na suho obzidali z *upuornim zidom*, da se vanjo ne bi usipala zemlja.¹⁹¹ Dno so zatesnili s steptano *ilovno*, obložili z *laštami* in z ilovico skrbno zadelali tudi špranje med njimi, da ne bi prepuščalo vode. Nato so začeli na ustrezni razdalji od prvega zida v vrstah zidati notranji »trebuh« vodnjaka z lepo klesanimi *vrstnaki* (*brstnjaki*, *vrsnaki*, *vārstnaki*, *vrstniki*, *vrsniki*) s kvadratnimi lici, ki so spredaj ožji in zadaj širši, vmes pa so sproti močno nabijali pol metra debel sloj ilovice, da je tesnil.¹⁹² *Vrstnake* so skrbno skladali drugega zraven drugega in jih prav tako tesnili z ilovico, da v *šterno* ne bi prilezli deževniki, ki bi povzročili, da bi začela puščati.¹⁹³ Navzgor se je vodnjak z obokanjem ožal do notranjega premera kamnitega *grla*, ki so ga postavili nanj.¹⁹⁴ V prenesenem pomenu rečejo *vrstnak* ali *vrstnik* tudi vodnjaku, zidanemu z *vrstnaki* oziroma *vrstniki*.

Oklepi ali obodi na vodnjakih so bodisi sklesani iz enega samega kosa kamna ali sestavljeni iz več klesanih delov, lahko pa so kombinacija zidanih in klesanih delov. Monolitni vodnjaki so valjaste ali trebušaste oblike in večinoma zgoraj zaključeni z nekoliko širšim vencem. Redki imajo venec s pomolom, na katerega so lahko odložili posodo z vodo.¹⁹⁵ Nekateri stojijo na klesanih krožnih podestih, drugi pa na velikih *skalāh* naravnih oblik. Pri takih vodnjakih na Trnovem je bila izmerjena višina od 73 do 78 centimetrov, notranji premeri se gibljejo od 48 do 57 centimetrov, zunanji pa od

Posebna različica trebušasto oblikovanega oklepa vodnjaka pri Kovačevih na Trnovem

¹⁹⁰ Po razlagi Izidorja Rijavca, pri Žežnih, Trnovo 36, je *grlo* samo odprtina v *kamnu od štirne*. Podobno poimenujejo obod vodnjaka na Vojskem, kjer mu rečejo *vrat*. ŠARF, *Ljudsko stavbarstvo in notranja oprema*, tek. št. 6, str. 16.

¹⁹¹ Ta izraz sem slišal samo od Izidorja Rijavca, Trnovo 36. Na Gori nad Ajdovščino so takemu zidu rekli *komunski zid* ali *mrtev zid*. Glej PREMRL, *Nesmrtni kamen*, str. 384.

¹⁹² Angel Belingar pri Solarjevih, Pri Peči, Ravnica 44, je omenil, da so *štirne* tesnili z rumeno ilovico.

¹⁹³ Franc Plesničar, pri Plesničarjevih, Nemci 3, je pojasnil, da se dostikrat zgodi, da pride v *šterno* skozi ilovico kot prst debela glista in potem *šterna* skozi luknjo, ki jo naredi, spušča. Zato so v sloj ilovice dali tudi nekaj kamnov, ki glisto prisilijo, da naredi ovinek okoli njih.

¹⁹⁴ Primerjaj RIJAVEC v sodelovanju z MATEŽIČ, *Trnovska čitanka*, str. 15. Nekaj dodatnih pojasnil o zgradbi vodnjakov so prispevali še Ivan Rijavec, pri Ta garanjih, Rijavci, Trnovo 74; Franc Plesničar, Nemci 3; Franc Hvala, Trnovo 6.

¹⁹⁵ Po izročilu kamnov zanje niso dobili v *javah*, temveč so morali poiskati primerno velike samce v okolici. Povedal Marino Volk - Karnjelov s Trnovega 64, stanujoč Na Vratih, Čepovan 158.

81 do 101 centimetra. Na Lokvah, kjer sem zmeril šest valjastih oklepov vodnjakov – *tulcev*, so ti visoki od 60 do 82 centimetrov, njihovi zunanji premeri pa segajo od 85 do 105 centimetrov.¹⁹⁶ Vodnjaki z monolitnimi obodi imajo letnice približno od sedemdesetih let 19. stoletja do prve svetovne vojne.¹⁹⁷

Poleg monolitnih je tudi nekaj širših valjastih oklepov, sestavljenih iz več pokončnih delov in monolitnega venca. Krožno so oblikovani tudi zidani obodi vodnjakov z gornjim vencem iz klesanega kamna.

Drugačen tip zunanjih obodov imajo tako imenovane *štirne na firtoh*, ki so zlasti značilne za **Trnovo, Voglarje, Nemce in Podgozd**. Na teh vodnjakih so iz debelih plošč sestavljeni ali zidani obodi krožne, polkrožne ali ovalne oblike, ki imajo spredaj pokončno klesano ploščo, imenovano *firtoh*, obdano s klesanima bočnikoma, pokriti pa so z velikimi skrilami s pravokotno odprtino za zajemanje vode. Taki so najstarejši datirani vodnjaki pri Trpinovih in pri Marjanci na Trpinovšču, Trnovo 123 in 120, ki imata vklesani letnici 1836 in 1842,¹⁹⁸ ter na samotni Belačevi domačiji pri Voglarjih z letnico 1840, ob katerem stoji tudi *vaga* – lesena naprava za zajemanje vode na vzvod. Zelo zanimiv je veliki *firtoh* na domačiji Plesničarjevih pri Nemcih 3, ki sta ga leta 1865 za skupno uporabo naredila nekdanja soseda Kušman in Strosar na meji svojih parcel. Na pokrovu sta vklesala navedeno letnico, na sredi pa še križec, ki označuje mejo.¹⁹⁹ Za vse štiri *štirne* je bilo rečeno, da so zidane iz *vrstnakov* oziroma *vrstnikov*.

Na nekaterih vodnjakih pri Voglarjih in v Podgozdu je zanimiva posebnost v napisih, da namesto običajnih letnic vsebujejo celotne datume. Tako so na obodu vodnjaka na Repušču, Voglarji 21, vklesani datum 5. 5. 1887 in inicialki *Š. P.*; v Cvetrežu, Voglarji 44, je na vodnjaku samo

Velika štirna na firtoh pri Marjanci na Trpinovšču, pokrita z dvema ploščama in datirana z letnico 1842

Firtoh z letnico 1840 na samotni Belačevi domačiji pri Voglarjih, ob njem korito in vaga za zajemanje vode

¹⁹⁶ Dva sta datirana v leto 1884, eden v leto 1886.

¹⁹⁷ Po prvi svetovni vojni so na Trnovem ulivali šesterkotne obode vodnjakov iz betona po kalupu, ki so si ga po potrebi sposojali. Povedal Jože Volk, doma s Trpinovšča, Trnovo 20A.

¹⁹⁸ Po hišnem izročilu Marijančnih sta bili krovni plošči vodnjaka pripeljani na saneh kot dota mlade gospodinje. Zapisi ZVKDS, OE Nova Gorica, mapa Trnovo.

¹⁹⁹ Vodnjak je zidan v obliki *buča*, globok je štiri metre, na srednji višini pa ima največji premer 290 centimetrov. Mere *vrstnakov* so 25 cm × 25 cm × 40 cm. Povedal Franc Plesničar, Nemci 3. – Mere navajam v zaporedju višina, širina, debelina/globina.

datum 18. 5. 1893; pri Tomaževih v Podgozdu 16 je zidani kvadratni obod vodnjaka datiran s 7. 6. 1898, monolitni trebušasti oklep pri Balanču v Podgozdu 6 pa z 19. 4. 1900.²⁰⁰

Veliko število ohranjenih vodnjakov, po domače *štermov*, je tudi v **Lokovcu**. V tleh imajo obliko soda, zidani pa so iz *vrstnikov*, ki jim rečejo tudi *glidniki*.²⁰¹ Na njih je videti dva tipa oklepov vodnjakov: monolitne ali sestavljene okrogle, ki so večinoma valjaste oblike, in pravokotne, ki so na prednji strani podobni trnovskim *firtohom*.

Najbolj na očeh je zajetni *krniž* valjaste oblike, ki stoji na nekakšnem vaškem trgu pri Winklerju v Srednjem Lokovcu, pred njim pa je še zaobljena stopnica.²⁰² Inicialki B. W. in letnica 1892 na njem sporočajo, da ga je tistega leta dal postaviti gostilničar Blaž Winkler (1841–1919), ki je bil tudi lokovski podžupan.²⁰³

Prava znamenitost pa je veliki okrogli *krniž* V Zlomu v Gorenjem Lokovcu, sestavljen iz devetih klesanih pokončnih delov in štiridelnega širokega profiliranega venca. Visok je 76 centimetrov, njegov gornji zunanji premer pa znaša 181 centimetrov. Odprtina vodnjaka je deloma pokrita z vdolano pravokotno kamnito ploščo, preostali del pa se je prvotno zapiral z gibljivo pritrjeno leseno loputo. Na vencu je *kolovrat* za zajemanje vode z vedrom. Zraven *krniža* je še veliko kamnito *korito* za *pojit žival*. Posebno zanimiv je štirivrstični napis v bohoričici na eni izmed pokončnih obodnih plošč, ki je v zvestem prepisu videti takole:

TA SHTERM
KOSHTA F: 176
ANDREI MURAVIZ
I 8 4 I

V gajici ter v razvezani in posodobljeni obliki se glasi: *Ta šterm košta 176 forintov. Andrej Murovec. 1841.*²⁰⁴ Andrej je bil sin Mihaela Murovca in Katarine z deklškim priimkom Pertovt iz Kala, ki se je

Masivni krniž valjaste oblike pri Winklerju v Srednjem Lokovcu

²⁰⁰ Podoben napis je tudi na oklepu vodnjaka pri Mokrinah na Banjšicah 122, ki vsebuje datum 13. 11. 1883 in okrajšano ime gospodarja: Jož. Hum., se pravi Jožef Humar.

²⁰¹ Pravijo tudi, da je *šterm narjen na glidanke*. Cvetka Strgar, Banjšice 71, mi je pojasnila, da beseda *glida* pomeni vrsto, niz, sklad.

²⁰² Rafael Vončina, Na kleti, Lokovec 80, je pravil, da je ta *krniž* delal na Travnem brdu na svetu Krogarskih Ta gorejni ali Ta dolejni Stajar, njegovega imena pa ni vedel povedati. K temu lahko dodamo, da je bil v tistem času Na Dolenjih Stajah, Lokovec 138, gospodar Andrej Šuligoj, Na Gorenjih Stajah na številki 140 pa Andrej Vončina.

²⁰³ KOLENC, et al., *Krčme in gostilne na Trnovsko-Banjški planoti*, str. 208–209.

²⁰⁴ O tem vodnjaku in napisu na njem je pisal že idrijski potohodec Rafael Terpin, ki ga upravičeno označuje kot »najslejši ocvirek na polenti«. In dodaja: »Kako ponosen je moral biti gospodar Andrej, da je dal na krono vklesati, koliko je vodnjak stal! Lokovec nima tekoče vode. Nekdaj se je vsaka novogradnja začela s štirno, z vodnjakom. Od kapnice so živeli ljudje in živali.« TERPIN, Rafael, *Klanec do doma 2*, Idrija 2021, str. 218.

rodil 13. novembra 1804 v Zlomu v Lokovcu 31, se leta 1822 oženil s sovaščanko Katarino Šuligoj in umrl 24. aprila 1870.²⁰⁵

Podobno oblikovan *krniž* z napisom je na Gorenjih Lavtarcah, Lokovec 7. Tja je prišel pred več kot štiridesetimi leti s *šterma* iz *vrstnikov* na razpadajoči domačiji pri Štrinu,²⁰⁶ ki je imela nazadnje hišno številko 1.²⁰⁷ Visok je 83 centimetrov, v premeru pa meri 149 centimetrov. Lapidarni napis v poglobljenem napisnem polju na prednji plošči oboda, zaključen z okrasno vinjeto, ki navaja hišno številko, krajšavi imena in priimka ter letnico izdelave, se glasi:

n 104
MA KU
1856

V lokovških matičnih knjigah zremo, da ga je dal postaviti gospodar Matevž Kuštrin, ki se je rodil 3. septembra 1822 v družini Blaža Kuštrina in Marije z dekliškim priimkom Podgornik v Lokovcu 104, se leta 1845 poročil z Ano Hvala, ki je bila doma z Gorenjih Lavtarcah, in umrl 1. junija 1900 na številki 61, kjer se je takrat reklo V klancu.²⁰⁸ Na Gorenjih Lavtarcah je zdaj poleg vodnjaka še kamnito *korito za žvau*, ki je bilo izdelano v Šonigi, gozdnatem predelu med Lokovcem in Batami;²⁰⁹ nekoliko v stran je v tla vsajen okrogel kamnit podstavek z veliko okroglo luknjo za *vago*, s katero so vlekli vodo iz vodnjaka.²¹⁰

Za Lokovec je še zlasti značilen tip **oboda vodnjaka s pravokotnim tlorisom**, po domače *na štiri kantone*. Tak obod je praviloma sestavljen iz štirih pokončnih plošč in delnega pokrova. Štefan Šuligoj, po *zmerjajnu* pri Petru Na štengah, Lokovec 12, ga je jedrnato opisal takole: »Krníž je navadno iz štirih skal.« Pogosto stoji na velikih debelih skrilah naravnih oblik ali pa je skrila kot nekakšen predpražnik v tleh pred njim.

Okrogli krniž v Zlomu v Gorenjem Lokovcu z napisom iz leta 1841. Ob njem kamnito korito za napajanje živine, pred leti tudi lesen žleb za dovajanje strešnice

²⁰⁵ ŽA Lokovec, družinska knjiga I.

²⁰⁶ Hišno ime Štrin je okrajšava priimka tamkajšnje družine Kuštrin.

²⁰⁷ Sedanji gospodar Marjan Kolenc, po domače Lavtarški Marjo, ga je takrat dobil za liter vina in zavitek *kofeta*.

²⁰⁸ ŽA Lokovec, rojstna knjiga 1820–1854, poročna knjiga 1819–1881, mrliška knjiga 1870–1907, družinska knjiga II.

²⁰⁹ Povedal Marjan Kolenc, Lokovec 7.

²¹⁰ Zanimivo je, da je enako oblikovan podstavek za *vago* tudi pri Štrinu.

Masivni stranski plošči sta daljši in ponekod na notranjih straneh poševno prisekani; zadnja in prednja plošča sta vdeleni v ti debeli stranici, pri čemer je prednja, ki je praviloma tanjša, zamaknjena navznoter. Na prednji plošči je pogosto vklesan napis z letnico in inicialkama gospodarja, nekajkrat pa se je z inicialkama podpisal kamnosek, ki je sklesal *krniž*. Največ letnic na vodnjakih je iz zadnjih desetletij 19. stoletja in prvega desetletja 20. stoletja. Ponekod je v napisu tudi Jezusov monogram IHS.

Pri šestih takih *krnižih*, izdelanih med letoma 1901 in 1911, je prednja plošča okrasno nabrazdana tako, da se brazde iz središča žarkasto širijo na vse strani, po čemer je utemeljeno sklepati, da so delo istega kamnoseka. Razen vodnjaka pri Iluščku so vsi datirani, poleg letnic pa so na njih vklesane še inicialke gospodarjev in v treh primerih tudi IHS. Poglobljena napisna polja so pravokotne oblike ali trikotno zaključena. Najstarejši je vodnjak pri Mavrnu (*pr Mournu*) v Lokovcu 76, na katerem so vklesani inicialki J. M., IHS in letnica 1901. Kar trije so bili narejeni leta 1904: pri Krogarju na številki 36 so v trikotno zaključenem napisnem polju poleg letnice vklesani IHS in inicialki J. S.; pri Lajnarju na številki 60 v enako oblikovanem napisnem polju IHS in inicialki J. V.;²¹¹ pri Matevžu na številki 200 pa je samo letnica 1904 v pravokotnem polju. Zadnji je bil izdelan obod vodnjaka pri Boštjanu na številki 34, ki ima v pravokotnem polju vklesane inicialki L. Š. in letnico 1911. Ker o teh *krnižih* ustno izročilo molči, najbrž ne bo več mogoče izvedeti, kdo jih je izdelal.

Med najmlajše datirane vodnjake tega tipa spadata vodnjak z vretenom in dvokapno strešico nad njim pri Tončku v Tolminskem Lomu 8A, ki nosi letnico 1927, in vodnjak pri Sáluču v zaselku Robi, Levpa 57, ki ga je z letnico 1952 datiral in z začetnicama podpisal domači samouk Ivan Skrt.²¹²

Take in podobne obode vodnjakov je v manjšem številu videti tudi drugod na planoti, na primer v Kalu nad Kanalom, Levpi in Seniškem Bregu. V Levpi, kjer imajo za vodnjak enak izraz *šterm* kot v Lokovcu, zvedo, da so tudi tam vodnjaki

Vodnjak na štiri kantone pri Mavrnu v Lokovcu, ki ima na prednji plošči inicialki J. M., IHS in letnico 1901

Izjemni osmerokotni oklep vodnjaka s podestom in koritom na obnovljeni domačiji Podrobarskih

Valjasti oklep vodnjaka s polkrožnim izrezom za zaje-manje vode V Leščah pri Voglarjih

²¹¹ Ta vodnjak je pripadal nekdanji tamkajšnji domačiji, po domače Pri bajti. Povedal Milan Vončina, pri Lajnarju, Lokovec 60.

²¹² Obod tega vodnjaka je zidan, ne iz klesanega kamna.

zidani iz *štancanih glidnikov*, da so torej zidani *zglidno*, zato vodnjaku rečejo tudi *glidnik* (*glidank*) ali *šterm*, *narjen na glidnik*.²¹³

Redki so vodnjaki z **osmerokotnim oklepom**. Izjemen primerek takih vodnjakov je na obnovljeni domačiji Podrobarskih, Lokovec 131. Spodaj ima profiliran podstavek, ki je na sprednji strani podaljšan v podest, zgoraj debel profiliran venec, na izbočenem napisnem polju na prednji stranici pa razprto vklesan napis z inicialkama P. Š, hišno številko 61 in letnico 1900. Zraven njega je še manjše kamnito korito. Podoben mu je še osmerokotni oklep z letnico 1907 pri Zorčevih v Grgarju 85, ki je delo hišnih kamnosekov.

Omeniti kaže še nekaj zanimivih oklepov vodnjakov na obravnavanem območju. Na zapuščeni domačiji V Leščah pri Voglarjih je valjast oklep, pokrit z okroglo ploščo z izjemnim polkrožnim izrezom za zajemanje vode. V Grgarju, kjer je videti različne tipe vodnjakov, je nekaj posebnega okrogli oklep vodnjaka pri Gadnikovih v Fobci, sestavljen iz navznoter nagnjenih plošč in pokrit z veliko okroglo ploščo s kvadratno odprtino. Z letnico 1830, ki je vklesana na njej, je najstarejši datirani vodnjak v Grgarju. Pri Štefinih v Bitežu, Grgar 181, je zelo velik valjast oklep z merami 99,5 cm × fi 127,5 – 71 cm, ki je bil po hišnem izročilu narejen pred letom 1900. V ravenskem Zabrdu je na zapuščeni domačiji pri Juretčevih valjast oklep vodnjaka z izjemnim okrasom v obliki štiriholistanih vejic, reliefno sklesanih v poglobljenem polju z ločno posnetimi vogali. Pri Povščevih v Ravnici 42 je na kvadratni *štirni*, ki jo je leta 1910 skopal in sezidal gospodar Jožef Povšič, velik valjast *kamen od štirne*, ki so ga po pripovedovanju sklesali Na Plesah pri Skoznem.²¹⁴

V Batah je lep primerek valjastega oklepa pri Zajčevih v zaselku Sedevčiči, Bate 76, ki je pokrit s profilirano debelo okroglo ploščo, v kateri je pravokotna odprtina za zajemanje vode. Na njem sta vklesani nekdanja hišna številka 128 in letnica 1848, pred njim je zaobljena stopnica, zraven pa je še veliko kamnito korito za napajanje živine. To, da so dali na vodnjake vklesati hišne številke, zgovorno priča o

Valjasti oklep vodnjaka z rastlinskim okrasom na zapuščeni domačiji Juretčevih v Zabrdu; ob njem veliko korito za napajanje živine

Oklep vodnjaka pri Zajčevih v zaselku Sedevčiči, na katerem sta vklesani nekdanja hišna številka 128 in letnica 1848; ob njem stopnica in veliko kamnito korito za napajanje živine

²¹³ Povedali Pavel Levpušček, Seniški Breg 3, Stojan Berlot, pri Dolenjem Štefču, Levpa 12, in Jožef Skrt, pri Mežnarjevih, Levpa 22.

²¹⁴ Povedala Avgušтина Pavšič, pri Povščevih, Ravnica 42, rojena leta 1901, ki je še pripomnila, da so iz *štirne* vlačili vodo s *kuotlčem* na *kjetni*.

njihovi reprezentativni vlogi na kmečkih domačijah v teh krajih. V čepovanskih Puštalah je ohranjen izjemen, mojstrsko oblikovan in izdelan valjast obod vodnjaka iz treh skladov fino obdelanih zaobljenih klesancev, ki pripada domačiji pri Kulinu (Jakulin) na hišni številki 23. Pri sosednjih hišah pa je nekaj zanimivih rustikalnih obodov vodnjakov, ki so v tlorisu polkrožne ali pravokotne oblike, pokriti pa so z debelimi ploščami z izrezi za zajemanje vode.

Nekaj vodnjakov ima venec na eni strani podaljšan v zaobljen pomol, na katerega so lahko odlagali posodo z vodo. Eden je pri Perinu v Sedovcu, drugi pri Humarjevih na številki 202 v grgarskem Zagorju, kamor je bil pripeljan z domačije Na koncu v bližnjem Podgozdu. Samo pri Iluščku v Lokovcu 42 so zraven pravokotnega vodnjaka v ta namen postavili poseben stebriček.

Ob vodnjakih so pogosto večja kamnita **korita za napajanje živine**, ki so bila verjetno večinoma izdelana sočasno z vodnjaki. Ta korita so različnih velikosti in pogosto bolj rustikalnega videza. Precej veliko in mojstrsko sklesano kamnito korito pravilne oblike imajo na domačiji Garjupčevih v Lokovcu 210.

Še nekaj besed o napravah za zbiranje in zajemanje vode iz vodnjakov. Po starem je bila kapnica ali strešnica speljana v vodnjake po lesenih žlebovih, ki so bili ponekod oprti na kamnite konzole ali po domače *kluke*.²¹⁵ Voda, ki se je stekala s slamnatih streh, je bila rumenkaste barve.

V Ravnici so jo po starem iz vodnjaka vlačili na roke s *kuotlčem* na *kjätni*, na Trnovem kasneje s *štenjakom*.²¹⁶ Potem so Trnovci vpeljali vreteno na železnem podnožju, ki mu rečejo *vinta na jarmu* ali *motovilo*.²¹⁷

V Lokovcu so vlačili vodo iz vodnjaka bodisi *na moč*, s *kolovratom na binto* ali *na vago (uaga)*. Večina vodnjakov je imela *vago*.²¹⁸ *Vaga*, ki ji rečejo tudi *vaga na kamen*, je lesena naprava na vzvod. Sestavljajo jo pokončen rogovilast kol ali drog, zabit v tla, ter v rogovilo vstavljen prečnik,

Vodnjak z vago pri Murovcu V Dolini v Lokovcu

Vodnjak z vago pri Rojcu v Lokovcu 221, 17. decembra 1974. Foto Rafael Terpin iz Idrije

²¹⁵ Tako jim rečejo pri Voglarjih in v Lokovcu.

²¹⁶ Franc Hvala, Trnovo 6. – V Tolminskem Lomu 34, kjer so vodo iz vodnjaka še črpali na roke, so rekli, da imajo *šterm na palento*.

²¹⁷ Povedala Dušan Rijavec, pri Žežnih, Trnovo 36, in Miroslav Volk, pri Metkinih, Trnovo 61.

²¹⁸ Povedal Zdravko Bremec, Lokovec 181.

ki ima na zadnjem koncu kamnito utež, s prednjega pa visi gibljivo pritrjena palica z verigo, na katero je obešeno vedro. Rogovilastemu kolu rečejo v Lokovcu *karanča*, prečniku *vaga*, palici *rašče* ali *rača*, vedru pa *kangla*.²¹⁹

Izraz *vaga* poznajo tudi na Trnovem in pri Voglarjih. Jožef Šušmelj V Ogradi, Voglarji 26, je povedal, da so njihovo *vago* sestavljali: v tla zabit *kouc*, ki je bil zgoraj *korakast*, na njem pa *lata*, pritrjena s *klincem*. Zadaj je imela kamen za obtežbo, da se je lažje vleklo vodo iz *štirne*, na prednjem delu pa je visela z *dratom* privezana tanjša *lata*, ki je imela koncu bakren ali pocinkan *kotliček*, gibljivo pritrjen z ozkim *plehastim* pasom.

Ponekod je imela rogovila za oporo kamnit podstavek z luknjo kvadratnega ali okroglega prereza. Tak podstavek z okroglo luknjo skozi in skozi je še ohranjen na domačiji pri Preku v Podlaki in na Gorenjih Lavtarcah v Lokovcu, s kvadratno luknjo pa pri Rojcu v Lokovcu 31.

Zajetja izvirne vode in kali

Poleg zelo številnih vodnjakov s kapnico je na planoti tudi nekaj **vodnjakov z izvirno vodo studenčnico**, ki jim rečejo *zdeni*. Ti majhni izviri, ki se praviloma nahajajo na nagnjenem zemljišču, so v večini primerov s treh strani obdani z velikimi debelimi pokončnimi skrilami in tudi pokriti z njimi. Nekateri imajo na prednji strani za dostop do vode nekaj kamnitih stopnic. Tak je, na primer, *zdenec* v Zaklancu pri Zabrdi v Grgarskih Ravnah. Na enak način so ograjeni in pokriti s skrilami tudi nekateri kali, na primer *kalč (kolč)* pri Ivànčku v Lokovcu.

Drug tip vodnjakov z izvirno vodo so obokani vodnjaki z notranjimi stopnicami, pokriti z zemljo in travno rušo. Taki sta na primer *močili* pri Martinu v Kanalskem Lomu, ki ima na sklepnem kamnu oboka vklesano letnico 1882, in pri Šaunu v Tolminskem Lomu.

Zdenec v Zaklancu pri Zabrdi, obdan z velikimi skrilami

Korita in fontane

Ko so v letih 1855–1860 pod vodstvom gozdarskega nadzornika Jožefa Kollerja delali cesto od Solkana na Trnovo, so za potrebe voznikov tik ob njej postavili kamnito korito ob izvirku pod današnjo gostilno Oddih nad Solkanom. V tem koritu, ki ga danes ni več, so vozniki napajali vole, ki so bili njihova glavna vprežna živina.²²⁰ Leta 1917, med prvo svetovno vojno, so ob trnovski cesti naredili še dve betonski koriti pri Belem kamnu na območju Ravnice, ki ju je napajala studenčnica iz bližnjega izvirkarja.²²¹ Kamnito korito z izvirno vodo je ohranjeno pri Cekovi domačiji v Ravnici 25.

²¹⁹ Povedala Zdravko Bremec, Lokovec 181, in Danica Šuligoj, Lokovec 16.

²²⁰ Povedal Angel Pavlina, Ravnica 30.

²²¹ ZVKDS, OE Nova Gorica, mapa Ravnica.

Prava znamenitost je v Ravnici izvir pod navpično skalno steno, ki nikoli ne presahne, imenuje pa se Na vodi ali Pri koritih Na vodi. Po ustnem izročilu je bil zajet v kamnito korito že leta 1865, med prvo svetovno vojno pa so madžarski huzarji v avstro-ogrski vojski to zajetje preuredili za potrebe vojske na soški fronti.²²² V spomin na to dejanje so v skladnati steni nad izviro izklesali izbočeno napisno polje z ločno posnetimi vogali, vanj pa vklesali napis v nemškem jeziku, ki jedrnato sporoča, da je ta studenec ali vodnjak leta 1915 uredil 10. polk huzarjev. V zvestem prepisu se glasi:

10
HUSAREN
Brunnen
1915.

Leta 1926 so Ravničani poleg kamnitega korita napravili še dve betonski: eno za napajanje živine, drugo za perišče.²²³

Nekaj posebnega je še *fontana* na vaškem trgu v Batah, kjer tudi rečejo Na fontani. V sredi je lepo oblikovano manjše globoko korito, ki ima tenke poševne stene s profiliranimi gornjimi robovi, ob njegovih straneh pa sta grobo klesani nižji dolgi koriti z debelimi stenami. Vsa so sklesana iz sivega apnenca, po vaškem izročilu pa so jih naredili domači *špičkarji*.²²⁴ V zidu nad srednjim koritom je tudi velika kamnita plošča z reliefno levjo glavo, skozi katero je pritekala izvorna voda Izpod čela.²²⁵ V gornjem delu plošče je vklesan zagoneten napis: ŠT. V 1861. Domačini ga zmotno razlagajo kot začetnici priimka in imena znanega duhovnika Valentina Staniča, ki je služboval na bližnjih Banjšicah precej pred letom, ki je vklesano na *fontani*.²²⁶

Korita in napis iz leta 1915 na skalni steni Na vodi v Ravnici

²²² Huzarji so bili vojaki konjeniške enote v značilnih pisanih uniformah.

²²³ Glej ŠČUKOVT, Andrejka, Ravnica – Korita in kal Na vodi, *Varstvo spomenikov. Poročila 52*, Ljubljana 2017, str. 198; ista, Ravnica – Korita in kal Na vodi (EŠD 25346), *Varstvo spomenikov. Poročila 53*, Ljubljana 2018, str. 223.

²²⁴ Povedal Miroslav Breščak, pri Sovanovih, Bate 18. Albert Humar, Bate 15, je celo domneval, da so *fontano* najbrž delali predniki kamnoseka Franca Petrevčiča iz Grgarskih Raven, a ni za to navedel nobenega argumenta.

²²⁵ Povedal Milivoj Valentin Stanič, pri Staničevih, Bate 1.

²²⁶ Res pa je v Batah živel njegov daljni sorodnik Valentin Stanič (1822–1900), ki je bil približno v tistem času ključar tamkajšnje cerkve.

Kolikor pomnijo vaščani, se je v teh koritih večinoma napajala živina, ko se je poleti vračala s paše, pozimi pa so jo tja gonili napajat iz *štal*.²²⁷ V letu 1988 je bila *fontana* vkomponirana v spomenik padlim borcem NOVJ in žrtvam fašističnega nasilja iz krajevne skupnosti Bate - Ravne.

Vaška fontana iz leta 1861 na placu v Batah, zdaj vkomponirana v spomenik padlim borcem NOVJ in žrtvam fašističnega nasilja

Kapelice in druga nabožna znamenja

V vaseh na obravnavanem območju sta dva osnovna tipa kapelice ali nabožnih znamenj: zidane kapelice in kapelice ali znamenja, ki so v celoti iz klesanega kamna.

Po številu kapelice in raznovrstnih nabožnih znamenj prednjači **Grgar**. Tam je tudi najstarejše klesano znamenje, tako imenovana Katarinca, ki je nastalo že v obdobju pozne gotike. Najprej je stalo nasproti nekdanje gostilne Ivančkovih, ob razpotju, kjer se na levo odcepi cesta v Gornjo vas in dalje na Banjško planoto, od tam pa se je moralo okrog leta 1959 umakniti spomeniku padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja na sedanje mesto nasproti hišne številke 31.

Znamenje je oblikovano kot hišica na mlajšem štirioglatem profiliranem podstavku, ki je na dve strani odprta s šilastima lokoma na oslovski hrbet in ima strmo kot fiala oblikovano streho, na kateri si v razmikih sledijo enaki listni vozli ali krabice do križne rože na vrhu. V notranjosti je na kamnite stene naslikana podoba sv. Katarine pred zvezdnatim nebom, po kateri je znamenje dobilo ime Katarinca. Umetnostni zgodovinarji domnevajo, da je to nekdanja stenska zakramentalna hišica v grgarski cerkvi, ki je morda nastala že v poznih petdesetih letih 15. stoletja,²²⁸ grgarsko ustno izročilo pa znamenje pripisuje neimenovanemu mojstru, ki je izdelal prižnico za cerkev na Sveti gori.²²⁹

²²⁷ Povedal Pavel Pavlin, Ozeljan 66D.

²²⁸ INDOK center pri Ministrstvu za kulturo, VELEPIČ, Ciril, *Topografija Primorske*, 1948/49, tipkopis, str. 81 (dalje: VELEPIČ, *Topografija Primorske*); PESKAR, *Gotska arhitektura na Goriškem*, str. 74. Glej tudi ŠČUKOVT, Andrejka, Gotsko znamenje »Katarinca« v Grgarju, v: *Grgarski zbornik* (ur. Justina Doljak), Grgar 2009, str. 302–304 (dalje: *Grgarski zbornik*).

²²⁹ ŽA Grgar, *Memorabilia iz Grgarja. Kronika 1495–1920*, rokopis, str. 10 (dalje: ŽA Grgar, *Memorabilia iz Grgarja*).

Nekaj posebnega je tudi kamnito znamenje na skali v strmem kamnitem bregu na levi strani ceste kakšnih petdeset metrov pred prvo hišo v Grgarju. Prvotno je stalo nižje ob cesti, na sedanje mesto pa je bilo prestavljeno leta 1968, ko so širili cesto s Prévala proti Grgarju.²³⁰ Oblikovano je kot masivna kamnita miza s profiliranim robom spodaj in zgoraj. Njene mere so 42,5 cm × 87,5 / 91 cm × 49 cm. Na prednjem licu ima vklesan napis, ki je v zvestem prepisu videti takole:

Anton. Černe. Je, Striu
Nardit, za Prijetne Dobrote
od Mater, božje, u, Neznani
Bolezni, Kolere, u, Letu 1855.

Zahvalno znamenje iz časa kolere ob cesti pred Grgarjem

Nabožno znamenje Katarinca, nekdanja gotška stenska zakramentalna hišica v grgarski cerkvi

Če zanemarimo odvečna ločila med posameznimi besedami in popravimo neustrezne velike začetnice besed, se napis glasi: *Anton Černe je striu / nardit za prijetne dobrote / od Mater božje u neznani / boleznii kolere u letu 1855.* »Prijetne dobrote« je treba tukaj razumeti kot prejete dobrote.

Čeprav na znamenju jasno piše, da ga je Anton Černe dal narediti, mu grgarsko ustno izročilo pripisuje tudi avtorstvo. Po pripovedovanju Julija Černeta iz bližnje hiše Mežnarčnih je ta *spomenik* naredil njegov *biznono*, doma iz te hiše, ki je menda bil *tišler*. Naredil ga je zato, ker so v času kolere pri njihovi hiši vsi ostali živi.²³¹ Anonimno vaško izročilo, ki kolero enači s kugo, pa ga ima za kužno znamenje ali za »kužno znamenje od živine«.

Leta 1855 je kolera v Grgarju hudo gospodarila. V grgarski mrliški knjigi najdemo od 26. julija do 7. decembra kar štiriindevetdeset primerov smrti zaradi epidemične kolere, daleč največ pa se jih je

²³⁰ Povedala Julij Černe, pri Mežnarčnih, Grgar 2, in Rino Milost, V Brajdi, Grgar 22. Takrat je Zavod za spomeniško varstvo Gorica interveniral pri Cestnem podjetju Nova Gorica in ga opozoril, da je to znamenje kljub rekonstrukciji ceste treba ohraniti. Konservatorska poročila, *Varstvo spomenikov*, XIII–XIV, 1968–1969, str. 214.

²³¹ Julijeva žena Marija je k temu pripomnila, da je tudi sosed Tino Urajov - Valentin Širok, ki je učakal devetdeset let, zmerom pravil, da je ta *spomenik* sklesal nekdo iz te hiše.

zvrstilo od 3. avgusta do 15. septembra. Takratni župnik je ob teh smrtih pripisal: »Tempo di flagello.«²³² Za kolero je umrl tudi požrtvovalni duhovnik Matija Juren, »junak krščanske ljubezni, ki je kot spovednik na Sv. gori ob času kolere dne 6. 9. 1855 dal življenje za Grgarce«. Tako piše na lepem obelisku, ki so ga hvaležni Grgarci dali postaviti na njegov grob pri pokopališki cerkvi sv. Petra. V bližnji Ravnici, kjer je za kolero umrlo dvajset ljudi, spominja na tisti čas napis v kamnu na cerkvenem prezbitteriju.

Najimunitnejša kapelica v Grgarju in daleč naokoli je bila postavljena leta 1938 v počastitev štiristote obletnice prikazovanja Matere božje njihovi rojakinji Urški Ferligoj na Skalnici - Sveti gori,²³³ pobudo in kamnoseška dela zanjo pa je prispeval pobožni kamnosek Peter Bitežnik - Tlakarjev iz Slatne. Postavili so jo na mestu njene rojstne hiše pri Piskovih, ki po prvi svetovni vojni ni bila obnovljena. Kapelica ima visoko podnožje, ki ga sestavljata dvostopenjski štirioglat podest iz klesanega kamna ter podstavek, sezidan iz rdeče opeke in kamnitih kvadrov. Na podstavku je goriški slikar Clemente del Neri na ometu naslikal prizore iz Urškeinega življenja. Ker so ti zbledeli, je leta 1992, ko so dali obnoviti vse kapelice v Grgarju, akademski slikar Lucijan Bratuš iz Vipave naslikal nove prizore.²³⁴ Na hrbtni strani je vzdana plošča z osemvrstičnim latinskim napisom: HIC AEDES NATALIS PIAE FUIT URSULAE FERLIGOJ CUI ANNO DOMINI MDXXXIX COELI REGINA APPARUIT, ki se v prevodu glasi: *Tukaj je bila rojstna hiša pobožne Uršule Ferligoj, ki se ji je v letu Gospodovem 1539 prikazala nebeška kraljica.*²³⁵

S podstavka se dviga obokan baldahin na štirih kamnitih stebrih, ki nosijo arkade s štirikapno korčno strešico. Na vrhu strešice je kamnito jabolko s križem, v zavetju baldahina pa stoji kip Marije z Detetom, ki ga je iz apnenca sklesal kipar Giovanni Battista Novelli iz Gradišča ob Soči.²³⁶ Kapelico obdaja kamnita ograja s slopiči in žično mrežo med njimi.

Imenitna kapelica, postavljena leta 1938 v počastitev štiristote obletnice prikazovanja Matere božje grgarski pastirici Urški Ferligoj na Skalnici

²³² V prevodu: *Čas šibe božje*. ŽA Grgar, mrliška knjiga Grgar 1820–1874. – V časnikih so takrat poročali: »Kolera na Goriškem sept. 1855 še ni ponehala. Najhujše divja v Grgarju in v Kojskem. Narod je šiba božja hudo pretresla. Vse se je oklepalo cerkve in zakramentov. Tudi bosí so hodili v procesijah k Marijinim svetiščem.« Povzeto po KJUDER, Albin, *Zgodovinski mozaik Primorske. S posebnim poudarkom gornjega Krasa*. Zbral in sestavil v letih 1956–1960, ciklostirano 1972; hrani Kosovelova knjižnica Sežana, str. 508.

²³³ Po ustnem izročilu se je grgarski pastirici Urški Ferligoj leta 1539 vrh Skalnice, kjer je pasla ovce, prikazala Devica Marija z Jezuškom v naročju in ji naročila: »Reci ljudstvu, naj mi tukaj zida hišo in milosti prosí!« Urška je nato v okoliških vaseh in v Gorici razglašala Marijino naročilo in potlej so na Skalnici, preimenovani v Sveto goro, postavili začasno kapelico, nato pa so v letih 1541–1544 sezidali romarsko svetišče, ki je bilo leta 1544 tudi posvečeno. *PSBL*, 4. snopič, Gorica 1977: Rudolf Klinec, geslo Ferligoj (Ferligojnica, Ferligojniza, Ferligojka) Urška, str. 360–361, dostopno tudi na <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1008710/>.

²³⁴ ROSA, Jurij, Grgarci – »vitezi Svetogorske Kraljice«, v: *Grgarski zbornik*, str. 219–220 (dalje: ROSA, Grgarci – »vitezi Svetogorske Kraljice«); KRAGELI, Jožko, *Župnija sv. Martin*, Grgar 2007, str. 38 (dalje: KRAGELI, *Župnija sv. Martin*). Glej tudi BOLTAR, Aleksander, Zanimivost izpod Svete Gore. Peter Bitežnik - Slatinarjev iz Grgarja, spregledani, *Svetogorska kraljica. Glasilo prijateljev Svete gore*, maj 2008, leto XIII, št. 1, str. 31.

²³⁵ ROSA, Grgarci – »vitezi Svetogorske Kraljice«, str. 219–220.

²³⁶ Kipar Giovanni Battista Novelli (1879–1965) iz Gradišča ob Soči, sin kamnoseka Costantina Novellija. Na podstavku kipa se je tudi podpisal.

Sv. Uršuli je posvečena zidana kapelica z dvokapno korčno streho nad studencem v Gorenji vasi, ki je v ločni niši prvotno imela na omet naslikano podobo sv. Uršule in njenega spremstva na viharnem morju, od tod njeno ime Na Uršli. Potem je v njej visela slika prikazanja Matere božje Urški Ferligoj, leta 1992 pa je slikar Lucijan Bratuš naslikal novo stensko podobo mučenke sv. Uršule.²³⁷ Pred nišo je preprost oltarček s kamnito mizno ploščo, pod katero je videti izvir studenca. Zraven kapelice so bili veliki kamniti pretočni koriti za napajanje živine in okrogel kamen, ki so ga vaščanke uporabljale pri pranju perila.²³⁸

Zraven domačije Ježevih Za Gričem je zanimiva zidana kapelica z dvokapno korčno streho, ki je datirana v 19. stoletje. Oblikovana je kot masivna stena s tremi nišami, h kateri je prislonjena obokana lopa na dveh kamnitih stebrih. V večji osrednji niši je na steno naslikana podoba sv. Petra in Pavla, v manjših stranskih nišah pa sta sv. Florijan z golido in sv. Anton Puščavnik s prašičkom. Podobna zidana kapelica z nišo je posvečena Svetogorski Materi božji. Tudi ti dve kapelici je istega leta 1992 poslikal Vipavec Lucijan Bratuš.

Na Fobškem Kalu je na zidu pred Kalarjevo hišo tako imenovana Žbončeva kapelica v obliki majhne kamnite hišice z dvokapno streho in ločno oblikovano nišo, v kateri je Marijin kipec. Grgarsko ustno izročilo ve povedati, da so bili Žbončevi iz Fobce družina posebne sorte. Na primer: po seno niso nikoli šli ob običajni uri, temveč točno opoldne ali ko se je že delala tema. Ko so nekoč po temi peljali domov seno s svoje parcele na Fobškem Kalu, kjer je bil nekoč kal za živino, se jim je tam prevrnil voz na gospodarja, a na srečo brez hujših posledic zanj. Zato so Žbončevi ob priložnosti, ko je Kalarjev gospodar, ki je bil zidar, postavljaj zid pred svojo hišo, temu naročili, naj v spomin na ta dogodek s srečnim izidom napravi to kapelico, Marijin kipec in vratca pa so preskrbeli sami.²³⁹

V Ravnici je bila v zatrejni fasadi štale pri Cekovih na številki 25 kapelica v obliki niše, a je bila med obnovo stavbe približno v letih 1995–1996 odstranjena, njeni sestavni deli pa so bili deponirani na domačiji. Niša je imela skrlnato polico ter okvir iz dveh klesanih pokončnikov in preklade. Na prekladi, ki je na spodnji strani ločno spodrezana, je razprto vklesana letnica 1773,

Kapelica Na Uršli nad izvirov studenca v Gorenji vasi

Nekdanja stenska kapelica pri Cekovih v Ravnici, v kateri je bila po ustnem izročilu kamnita pietà

²³⁷ KRAGELJ, *Župnija sv. Martin*, str. 36.

²³⁸ Povedala Aleksander Boltar, pri Kuharjevih, Grgar 53, in Anica Černe - Pirova, Grgar 160A.

²³⁹ Povedal Benjamin Černe, Grgar 21.

s katero se nekdanja kapelica uvršča med najstarejša nabožna znamenja na planoti. Po ustnem izročilu je bila v niši »ena Marija kamnasta«, kamnit kip Matere božje z mrtvim sinom, ki je kasneje prešel v last sosedov Pulinovih in bil nazadnje prodan Goriškemu muzeju v Kromberku.²⁴⁰

Pri Voglarjih sta dve kapelici iz klesanega kamna. V križadi, križpotju zraven hiše Pri bajti, Voglarji 11, je Marijina kapelica iz leta 1902, o kateri je Franc Plesničar V Drajsci, Voglarji 28, slišal, da jo je dal delati gospodar te hiše, naredil pa jo je menda kamnosek Tomaž Šušmelj Iz Pečine. Kapelica ima obliko hišice z dvokapno strešico in pravokotno nišo na grobo špičenem podstavku iz krajevnega apnenca. Na njenem licu so vklesani napisi, ki se vrstijo od trikotnega čela do spodnjega dela pod nišo in so v urejeni obliki videti takole: IHS. / MARIJA, ZEMLJA IN NEBEZ KRALICA. / R. M. 1902. Koga ali kaj označujeta začetnici R. M., ki se ne ujemata z imeni sočasnih gospodarjev bližnje hiše in sta bili mogoče vklesani kasneje, ni bilo mogoče ugotoviti.

Marijina kapelica iz leta 1902 na križpotju pri Voglarjih

Druga je Marijina kapelica V Dolini v Zavrhu, Voglarji 47. Po drugi svetovni vojni je bila razbita in podrt, leta 2018 pa je bila obnovljena. V njej je originalen samo še trikotni zatrep z dvokapno strešico, na katerem je vklesan podoben napis kot na kapelici Pri bajti. Glasi se: MARIJE / ZEMLJE · In · NEBEZ KRALI, kar kaže na roko istega kamnoseka. Po pripovedovanju Ivana Plesničarja s hišne številke 47, ki je dal kapelico obnoviti, se je napis nadaljeval na kamnitih ploščah, iz katerih je bila sestavljena niša z Marijinim kipom.²⁴¹

Pri Voglarjih je treba omeniti še dve kapelici, ki sta delo narave in človeka. Prva je preprosta pravokotna niša z Marijinim kipcem, izdolbena v veliko podolgovato skalno steno v predelu, imenovanem V koritu, ob poti iz Voglarjev v Podgozd, kjer se je od nje odcepila stara, danes zaraščena cesta v Sedovec, Pripeč in naprej v Gorico. Ob niši je vklesana komaj opazna letnica 1926, ki jo je že precej razjedel zob časa.²⁴²

O tej kapelici je bilo slišati dosti različnega ustnega izročila, iz katerega je težko izluščiti zrno resnice. Ivanu Šušmelju pri Cvekarju V školju, Podgozd 18, ki je sosed Tomaževih, je stari oče pravil, da jo je sklesal kamnosek od Tomaževih. Po besedah Jožeta Šušmelja, rojenega na domačiji Za Koritom v Voglarjih 27,²⁴³ se je V koritu prikazovala bela žena in prisedala na voz k voznikom, ki so peljali drva ali oglje v Gorico. Da bi se te žene znebili, njo pa rešili trpljenja, je družina Cej Iz Lešč, od koder je bila njegova mama, konec 19. stoletja ali morda še prej naročila Tomažu Šušmelju iz Podgozda, naj V koritu izkleše kapelico, posvečeno Materi božji. Izročilo o nastanku te kapelice v zvezi s prikazovanjem

²⁴⁰ Povedal Angel Pavlin, Ravnica 30.

²⁴¹ Glej tudi HVALA, *100 let od priključitve Voglarjev in Zavrha h kuraciji Trnovo*.

²⁴² Prvi mi je to kapelico pokazal in me opozoril na navedeno letnico Jožef Šušmelj, Voglarji 26.

²⁴³ Jože Šušmelj zdaj živi v Ulici Ivana Regenta 30 v Novi Gorici.

bele žene je bilo v literarizirani obliki in v italijanskem jeziku tudi objavljeno pod naslovom *Un altare*.²⁴⁴

To izročilo pa postavljajo pod vprašaj pripovedovalci, ki navajajo druge avtorje in naročnike te kapelice. Jožetova mama Justina Šušmelj, ki se je rodila leta 1906 v Leščah, danes Voglarji 15, in se omožila na domačijo Za Koritom v isti vasi, je povedala, da so kapelico v koritu naredili bratje njene mame Jakob, Filip in Blaž Cej leta 1892 ali 1893, »ker se je onde prkazovala truga«. ²⁴⁵ Jožef Plesničar, po domače Pepo Krnelov iz Voglarjev 41, rojen leta 1887, pa je trdil, da jo je izdolbel skoraj slepi »Jušto iz Sičca«, ²⁴⁶ ki mu je on z drugimi vaškimi fantiči ponagajal pri tem delu. ²⁴⁷ Da je ta pripoved verodostojna, so pričali tudi drugi pripovedovalci. ²⁴⁸

Druga kapelica ima obliko trikotno zaključene niše, izdolbene v skalo Na veliki poti v rebu pod Fondekom. Tudi o njej kroži več zgodb. Večina jih pripoveduje, da jo je sklesal neki domačin v zahvalo za srečno vrnitev iz prve svetovne vojne, nekateri pa omenjajo, da so jo naredili madžarski vojaki med prvo svetovno vojno. ²⁴⁹

Na začetku vasi **Bate**, kjer se reče Na mostu, stoji na desni strani ceste Marijina kapelica z lopo, podprto z dvema stebroma in pokrožnim lokom iz klesanega kamna, pokrita pa je z ravno betonsko streho. Leta 1923 jo je dal, menda v zahvalo za nekaj, postaviti gostilničar in vaški župan Valentin Stanič (1862–1944) na svojem svetu

v bližini stare hiše, porušene med prvo svetovno vojno. Sezidal jo je zidar furlanskega rodu Andrej Goja, po domače Dreja Lah, ki je zidal tudi novo hišo Staničevih, Bate 1. Stebra iz klesanega kamna

Velika skala v koritu, v kateri je leta 1926 izdolbena niša za Marijin kipec

Kapelica v skali Na veliki poti v rebu pod Fondekom. Foto Boža Hvala

²⁴⁴ VONCINA, Antonia, *Confine Orientale 1945–1991*, Empoli 1999, str. 53.

²⁴⁵ V skupni družinski knjigi za Ravnico in Voglarje najdemo, da so bili Jakob, Filip in Blaž Cej otroci Luke Ceja in Jere z dekliškim priimkom Plesničar, rojeni na domačiji v Leščju na takratni hišni številki Voglarji 40. Dvojčka Jakob in Filip sta se rodila leta 1868, Blaž pa leta 1877.

²⁴⁶ To je bil Just Volk (1864–1914) z domačije v Seči, Voglarji 26A. ŽA Ravnica, skupna družinska knjiga.

²⁴⁷ HVALA, Boža, *Ma usegljih je blo lepo. Zgodbe s Trnovega, od Rijavcev, Nemcev, Voglarjev in iz Zavrha* (ur. Petra Kolenc in Polona Kante Pavlin), Trnovo pri Gorici - Lokve 2011, str. 151 (dalje: HVALA, *Ma usegljih je blo lepo*).

²⁴⁸ Stojan Gruden - Palirjev, Trnovo 2E, in NN, ki je tudi povedal, da je Jožef Plesničar vedno popravljaval oziroma *špičkal* kamnito pot, ki gre mimo kapelice.

²⁴⁹ HVALA, *100 let od priključitve Voglarjev in Zavrha h kuraciji Trnovo*.

sta bila po hišnem izročilu od nekdanje kapelice na Sv. Lovrencu nad Batami. Ker je kapelico nekoč po nesreči podrl tovarnjak, so jo dali leta 1977 na novo postaviti na sedanje mesto nekoliko proč od ceste. Delo je opravil zidarski delovodja Zdravko Breščak - Martinov iz Krvavca na Banjšicah.²⁵⁰

V Batah je treba omeniti še sklepni kamen z bogato profiliranim simsom in reliefno podobo Križanega, ki je verjetno krasil nekdanji portal domačije pri Gulinih v Podlaki, zdaj pa je vzdian nad vhodom v *štalo*. To je edina upodobitev Križanega v kamnu na vsej planoti.

V **Čepovanu** je v zatrejni fasadi hiše pri Blažetu na številki 64 velika, zdaj zazidana polkrožna niša s kamnitim okvirjem, ki ima na sklepnem kamnu vklesano letnico 1771.²⁵¹ Po njeni obliki sodeč, se zdi zelo verjetno, da je bila v njej stenska kapelica.

Več kamnitih kapelic in nabožnih znamenj je tudi v **Lokovcu**. Najbolj zanimivo je nenavadno znamenje iz enega kosa krajevnega apnenca, ki stoji na nizkem podstavku nad visoko travnato brežino ob cesti na Murovčevi Lazni v Srednjem Lokovcu. V gornjem ločno zaključenem delu znamenja je enako oblikovana niša z novejšim Marijinim kipcem, zaprta z železnimi vratci. V zadnji steni niše je vklesan preprost križec. Celotno lice znamenja je okrašeno s preprostim, a izvirno oblikovanim geometrijskim okrasjem, spodaj pa je v poglobljenem napisnem polju vklesana letnica 1907.²⁵² Lokovško ustno izročilo pravi, da ga je sklesal *štančar* samouk Alojzij Murovec, po domače Šmonov Luž,

Podoba Križanega nad vhodom v štalo na domačiji pri Gulinih v Batah

Kapelica na Murovčevi Lazni v Lokovcu, ki jo je sklesal in postavil samouk Šmonov Luž

²⁵⁰ Povedala Milivoj Valentin Stanič, Bate 1, in Pavel Pavlin, Ozeljan 66D.

²⁵¹ Če drži domneva cerkljanskega domoznanca Viktorja Prezlja, je v tej hiši živela ena veja čepovanskih Kofolov, katerih prednik Matija Kofol počiva v grobnici v cerkvi sv. Janeza Krstnika v Čepovanu. Glej PREZELJ, Viktor, *Od kdaj in kod Kofolov rod*, Idrija 1994, str. 60a (dalje: PREZELJ, *Od kdaj in kod Kofolov rod*).

²⁵² Primerjaj *Lokovec*, <https://sl.wikipedia.org/wiki/Lokovec>.

v gmajni za Laščkom,²⁵³ kjer je menda ostalo še njegovo nedokončano *korito za prasce*. Znamenje je postavil na tisto mesto, ker je tam vsak večer iz svoje hiše videl neko luč, kar je imel za znak, da mora ondi nekaj napraviti. Po drugi verziji pa je na tistem kraju strašilo.²⁵⁴

V Dolenjem Lokovcu, pred križiščem za Srednji Lokovec, se nahaja Mokrinova kapelica, ki jo je v neki noči leta 1952 neznanec podrl, a je bila v začetku devetdesetih let 20. stoletja iz ohranjenih delov ponovno pozidana približno petnajst metrov proč od prvotne lokacije. Na zidanem kamnitem podstavku je plitva niša z okvirjem iz klesanega kamna, zaključenim s segmentnim lokom. Dvokapna streha kapelice, ki je bila prvotno krita s kamnitimi ploščami, je zdaj krita s korci. Sredi trikotnega čela nad nišo je vklesan monogram IHS, ob straneh pa so deljena letnica 1901 in inicialki M. M., ki označujeta Matevža Mokrina, naročnika kapelice z bližnje Mokrinove domačije, Lokovec 56.²⁵⁵ V niši je zdaj relief Svetogorske Matere božje, delo kiparja Zmaga Posege.

Po besedah Matevževega vnuka Bogomirja Mokrina je bila kapelica postavljena v skladu s slovenskim običajem, da se napravi kapelica na mestu, kjer se na poti v vas prvič zagleda zvonik tamkajšnje cerkve. Takemu mestu so nekdaj rekli Na poklonu. Ker se z Mokrinovega sveta ob cesti iz Čepovana v Lokovec prvič ugleda lokovško cerkev, je njegov stari oče Matevž dal leta 1901 napraviti kamnito kapelico in vanjo postaviti visok lesen kip sv. Kvirina, zavetnika živinorejcev, v škofovski opravi.²⁵⁶

Podobno je oblikovana kapelica z nišo nasproti Lipuščkove domačije v Dolenjem Lokovcu, le da je postavljena na naravno skalo, dvokapno streho pa ima pokrito s kamnitima ploščama. V niši je razpelo, pod njo pa je prazno napisno polje.²⁵⁷

Še ena kamnita kapelica je ob glavni cesti pri Benškarjih Vrh Lipuščka. To je majhna hišica s trikotno zaključeno nišo, sklesana iz enega kosa, postavljena na kamnit podstavek naravnih oblik na naravni skali. V niši je Marijin kipec, na novejši opečni dvokapni strešici pa kamnit križ. Kapelica je bila postavljena leta 1920 v zahvalo za srečno vrnitev iz prve svetovne vojne.²⁵⁸

Na zgonu v **Levpi**, ob nekdanji pešpoti, ki je vodila od zaselkov Bizjaki in Sukavec k Sv. Štefanu,²⁵⁹ stoji slopasto znamenje, ki mu domačini rečejo *poklon*.²⁶⁰ Visoko je približno 230 centimetrov in sklesano

Tipična kapelica z nišo nasproti Lipuščkove domačije v Dolenjem Lokovcu

²⁵³ Lašček je hrib v Gorenjem Lokovcu, visok 1.069 metrov. Po drugi verziji je Luiž kamen pod Laščkom s koli *spajsal* na voz, ga odpeljal na Murovčevo Lazno in tam obdelal. ZVKDS, OE Nova Gorica, mapa Lokovec, evidenčni list enote etnološke dediščine: Lokovec 167, Šmon.

²⁵⁴ ZVKDS, OE Nova Gorica, mapa Lokovec, evidenčni list enote etnološke dediščine: Lokovec 167, Šmon; Zdravko Bremec, Lokovec 181.

²⁵⁵ IHS in svoji inicialki je dal Matevž Mokrin vklesati tudi na vodnjak na svoji domačiji, ki je bil narejen leta 1913.

²⁵⁶ *Lokovec*, <https://sl.wikipedia.org/wiki/Lokovec>; ZVKDS, OE Nova Gorica, mapa Lokovec, znamenja.

²⁵⁷ Primerjaj *Lokovec*, <https://sl.wikipedia.org/wiki/Lokovec>.

²⁵⁸ Primerjaj *Lokovec*, <https://sl.wikipedia.org/wiki/Lokovec>, in ZVKDS, OE Nova Gorica, mapa Lokovec, znamenja.

²⁵⁹ Otroci iz Bizjakov so hodili do tega znamenja bos, se pri njem pokrivali in zmolili, potem so se obuli in nadaljevali pot k maši v cerkvi sv. Štefana. *Zahodna Banjška planota skozi čas*, str. 417.

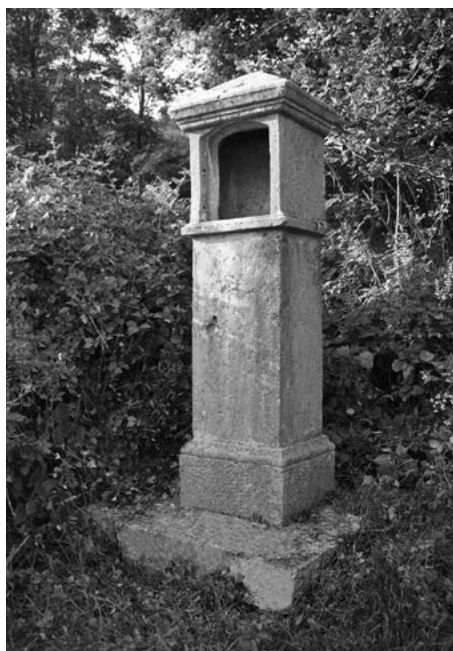
²⁶⁰ Povedala Marta Perkon, pri Toncovih, Levpa 19.

iz sivega apnenca. Sestavljajo ga debel ploščat podstavek, slop kvadratnega prereza ter hišica z ločno nišo, profiliranim strešnim vencem in nizko piramidasto streho. Krepkejši spodnji del slopa je špičen, ostali deli znamenja pa so obdelani z zobatim kladivom, po čemer je mogoče sklepati, da je bilo postavljeno v zadnjih desetletjih 19. stoletja. Poprej je bila v hišici slika Svete družine, od leta 2002 pa je v njej Marijina podoba, ki jo je naslikal domači amaterski slikar Davorin Brezavšček.²⁶¹

V Senici v bližnjem **Seniškem Bregu** na številki 21 je družina Humar leta 2021 v škarpi zraven svoje hiše dala napraviti kapelico, s katero je oznamovala stoto obletnico ponovne postavitve njihove domačije in trideseto obletnico razglasitve samostojne države Slovenije. Kapelica, ki ima obliko plitve niše, je uokvirjena s portalom, ki so ga kupili v Roženberku pri Trebnjem na Dolenjskem. Portal iz obledelega črnega apnenca ima bazi okrašeni z romboma, po pokončnikih se vije vinska trta, profilirana kapitela pa nosita potlačeni lok. Na sklepnem kamnu loka sta bili prvotno vklesani inicialki gospodarja Antona Jakliča z letnico 1882, zdaj pa sta namesto prvotnega napisa Jezusov monogram IHS in rimska letnica MMXXI. Celo steno v kapelici zavzema mozaik, ki je delo patra Ivana Rupnika.

Po avtorjevi lastni razlagi so v njegovem gornjem delu upodobljeni trije angeli, ki so obiskali svetopisemskega očaka Abrahama in njegovo ženo Saro ter so po krščanski ikonografiji dogmatsko-duhovno-teološka podoba Svete trojice, v spodnjem delu pa je podoba Svete družine iz Nazareta.²⁶²

V **Kanalskem Lomu** je izjemna kapelica iz klesanega kamna, posvečena Jezusu, Mariji in angelu varuhu. Stoji na skalni steni ob cesti V Logu na začetku vasi in v neposredni bližini hiše pri Blažu, v kateri je živel in delal njen avtor, kamnoseški samouk Andrej Murovec. Murovec jo je postavil na naravno skalo v obcestni škarpi, ki jo je obklesal kot stopnjevan visok podstavek; ko so pred leti tam širili cesto, so jo na istem mestu nekoliko odmaknili. Podrobnejši opis te kapelice je v poglavju o Andreju Murovcu.

Pred leti zapuščeno in zaraščeno slopasto znamenje Na zgonu v Levpi

Kapelica na svojem prvotnem mestu V Logu v Kanalskem Lomu. Fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica

²⁶¹ *Zahodna Banjška planota skozi čas*, str. 425.

²⁶² Povzeto po podrobnem pisnem opisu in razlagi simbolne vsebine mozaika patra Ivana Rupnika, ki ga hranijo pri Humarju, Seniški Breg 21.

Razna javna znamenja in napisi

Obcestna znamenja

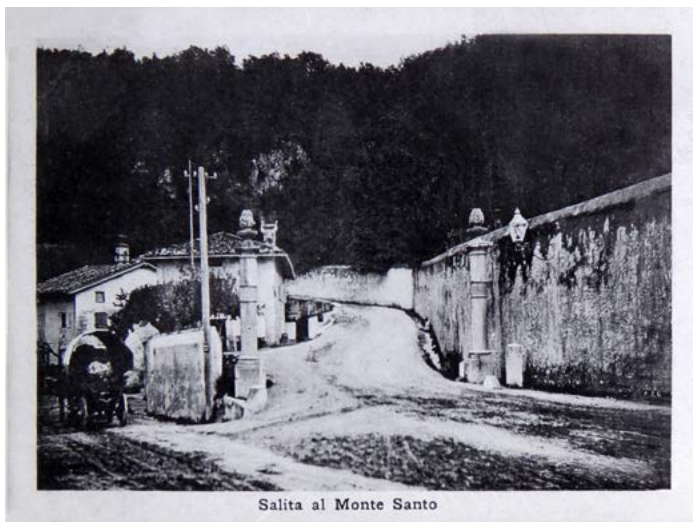
Solkanske kalonce

Na koncu Solkana, na Goriščku, kjer se cesta odcepi desno navkreber proti Prévalu in Sveti gori, sta ob njej stala dva kamnita stebra, visoka tri do štiri metre, ki so jima Solkanci rekli *kalonce*.²⁶³ Imela sta podstavka v obliki pokončnih kvadrov, ki sta bila v gornjem delu profilirana, visoka valjasta trupa s profiliranima kapiteloma, na vrhu pa vazi s plamenicama. Na trupih stebrov sta bili uokvirjeni ploščici z latinskim napisom. Na levi je pisalo: INGRESSUS IN VIAM AD MARIANAS GRATIAS MONTIS SANNCTI (sic!), na desni pa ANNO PARATAE SALUTIS MDCCCXXVI. V prevodu: *Vstop na pot k Marijinim milostim na Sveti gori. / V letu odrešenja 1826*.²⁶⁴

Na svoje stroške ju je dal v tistem letu postaviti premožni lekarnar Krpan (Kerpan) iz Gorice, ki je bil velik ljubitelj svetišča na Sveti gori, da bi označevala začetek božje poti nanjo.²⁶⁵ Med prvo svetovno vojno sta bili *kalonci* poškodovani, kasneje sta utrpeli še dodatno škodo od mimo vozečih vozov, ko so leta 1934 širili takratno Svetogorsko, zdaj Soško cesto, pa so odstranili še večji del njunih ostankov.²⁶⁶

V letu 2023 so Solkanci na pobudo komisije za ohranjanje naravne in kulturne dediščine Solkana, ki deluje v svetu Krajevne skupnosti Solkan, sklenili izdelati kopijo ene *kalonce* in jo postaviti na stičišču nekdanje ceste na Sveto goro in ceste proti solkanskemu pokopališču. Načrt zanjo je napravil solkanski arhitekt Vinko Torkar, iz repenskega apnenca pa so jo sklesali v kamnoseškem podjetju Marmor granit Mužina v Selu. Blagoslovljena je bila v nedeljo, 14. januarja 2024, ob spremljavi svetogorskih zvonov.

Nova *kalonca* ima prednjem licu podstavka vklesan napis: INGRESSUS IN VIAM AD MARIANAS GRATIAS MONTIS SANCTI, na desnem pa slovenski prevod. Na plinti v podnožju stebra je na eni strani dodan spominski napis: A. D. 1826 – A. D. 2023 + Postavila KS Solkan, na drugi strani je podpis kamnoseka MUŽINA z letnico 2023, na sredinskem prstanu stebra pa še PAX, ki napotuje na bližnje pokopališče.²⁶⁷

Kamnita stebra na koncu Solkana, ki sta od leta 1826 označevala začetek vzpona ceste »k Marijinim milostim na Sveti gori«

²⁶³ Na širšem območju Primorske so solkanskim *kalonc* podobne samo še tako imenovane *kriške kalune* ob sedanji pokrajinski cesti med Križem pri Trstu in Nabrežino, postavljene v spomin na obisk cesarja Franca I. Avstrijskega, ki je 30. aprila 1816 potoval iz Gorice v Trst. Latinski napis na teh stebrih, ki ga danes ni več, je opozarjal tudi na severozahodno mejo tržaškega ozemlja. BRECELJ, Aleš, Nekaj zgodovinskih podatkov o Nabrežini in okolici, v: *Nabrežina skozi stoletja*, Nabrežina 1996, str. 60; MONET, Luca, *Le nostre pietre. Naši kamni*, Nabrežina 2019, str. 64–65.

²⁶⁴ Primerjaj VUK, Marko, Umetnostnozgodovinska podoba Solkana (oris), v: *Goriški letnik*, 2013–2014, št. 37–38, str. 48.

²⁶⁵ Glej VASCOTTI, Chiaro, *Storia della Castagnavizza*, Gorizia 1848.

²⁶⁶ Po informaciji Jerneja Vidmarja Bašina iz Solkana je menda bil kos ene *kalonce* z latinskim napisom shranjen v Marijanskem muzeju na Sveti Gori, vendar ga ni več tam.

²⁶⁷ Primerjaj VIDMAR BAŠIN, Jernej, Izdelava kalonce in informativne table o cerkvi sv. Roka, 1001. *Solkanski časopis*, september 2023, leto XXIX, št. 116, str. 8; isti, Otvoritev in blagoslov kalonce, 1001. *Solkanski časopis*, januar 2024, leto XXX, št. 117, str. 2 in 21.

Spominska plošča Josipu Kollerju iz leta 1875 ob cesti Solkan–Trnovo

Nekoliko dalje od solkanskih *kalonc* je visoko na navpični skalni steni v useku ceste Solkan–Trnovo vzidana plošča z dvojezičnim nemško-slovenskim napisom v spomin Josipu Kollerju, ki je vodil gradnjo te ceste. V zvestem prepisu po črki je videti takole:

Dem Andenken des Gebauers dieser StraÙe

(18 $\frac{55}{60}$), des hochverdienten k: k: Forstmeisters

Josef Koller die Verehrer.

Mnogo zasluženemu c. k. gojzdnemu nadzorniku Josip-u Koller-ju usta-

novitelju te ceste 18 $\frac{55}{60}$ v spomin

čestitelji.

Napisna plošča v spomin Josipu Kollerju na skalni steni ob cesti proti Trnovemu, katere gradnjo je vodil v letih 1855–1860

V bolj razvidni obliki se napis glasi: *Dem Andenken des Gebauers dieser StraÙe (1855–60), des hochverdienten k: k: Forstmeisters Josef Koller, die Verehrer. / Mnogo zasluženemu c. k. gojzdnemu nadzorniku Josip-u Koller-ju ustanovitelju te ceste 1855–60 v spomin. Čestitelji.*

Ploščo, ki je bila slovesno odkrita 8. maja 1875, so dali postaviti uslužbenci gozdne in domenske direkcije v Gorici. Ko so Italijani po prvi svetovni vojni zasedli Primorsko, so jo nameravali razbiti, pred uničenjem pa jo je obvaroval gozdar Rafael Šebenik, ki je služboval v Krnici v Trnovskem gozdu. To je storil tako, da jo je prekril s cementnim ometom.²⁶⁸ Leta 1977 so jo očistili in ponovno odkrili, leta 2014 pa je bila tudi restavrirana.²⁶⁹

Josip ali Jožef Koller se je rodil 25. marca 1798 v Bohinjski Bistrici v družini Andreja Kollerja, ki je bil upravnik fužin Mihaela Zoisa v Bohinju, in Jožefine z dekliškim priimkom von Seethal. Oženil se je z Marjano Divjak in umrl v Gorici 2. avgusta 1870.

²⁶⁸ Povedal inž. Vitomir Mikuletič, Kromberška cesta 14, Nova Gorica. O Rafaelu Šebeniku glej MOČNIK, Hubert, *Trnovska planota*, Gorica 1974, str. 119 (dalje: MOČNIK, *Trnovska planota*).

²⁶⁹ SMOLE, Emil, Preliminarna poročila, *Varstvo spomenikov*, XXII, 1979, str. 422, in podatek restavradorja Antona Naglosta iz leta 2014.

Velike zasluge si je Koller pridobil pri urejanju gozdov na Primorskem in pri pogozdovanju Krasa. Služboval je kot gozdni in rentni mojster v gozdnem uradu v Gorici in do upokojitve tudi kot njegov predstojnik. Takoj po prihodu v Gorico se je lotil urejanja državnega gozda na Trnovski planoti, da bi ga lahko bolje izkoriščali. V ta namen je izdelal temeljit ureditveni elaborat in dolgoročen gozdno-gospodarski načrt, poleg tega je dal ves državni gozd obzidati s suhim zidom. V letih 1855–1860 je osebno vodil gradnjo nove ceste iz Solkana čez Prevalo na Trnovo, ki je odprla za promet velik del Trnovskega gozda in je koristila tudi vasem na Trnovski planoti. Dolga je dvanajst kilometrov, široka pet metrov, njen največji naklon pa je deset odstotkov. Med izhodiščem v Solkanu in končno točko na Trnovem je okrog sedemsto metrov višinske razlike.²⁷⁰

Kamniti kažipot v Batah

S cestami je povezan tudi kamniti kažipot iz avstrijskih časov v Batah. To je štirioglat slopič v vogalu dvorišnega zida domačije Sóvanovih, Bate 18A, kjer se križa več cest.²⁷¹ Sklesan je iz sivega školjčnega apnenca, njegove mere pa so: 107 cm × 35 / 29 cm × 36,5 / 31 cm. Na prednjem licu je vklesan napis s smerno puščico in letnico:

Sveto -
Podlaka
»→
1890.

Na levem licu pa:

Banjšice
←«
Vrh - Kanal
←«
Grgar
»→

Potnike torej usmerja na desno proti zaselkoma Sveto in Podlaka, naravnost proti Banjšicam, na levo v Kanalski Vrh in nazaj proti Grgarju.

Kamniti kažipot iz leta 1890 na križišču v Batah

²⁷⁰ Povzeto po: BEYER, Mihael, Omrežje cest in poti v Trnovskem gozdu, *Centralblatt für das gesamte Forstwesen*, Wien 1891, str. 333ss. (tipkopijski prevod inž. Antona Šivica) (dalje: BEYER, Omrežje cest in poti v Trnovskem gozdu); JURHAR, Franjo, MIKLAVŽIČ, Jože, SEVNIK, Franjo, ŽAGAR, Bogdan, *Gozd na krasu Slovenskega primorja*, Ljubljana 1963, str. 26–27; SEVNIK, Franjo, Jožef Koller, v: *Naši znameniti tehniki* (ur. Albert Struna), Ljubljana 1966, str. 74–76; *Krajevni leksikon Slovenije*, I, str. 219; SEVNIK, Franjo, Obnova gozdov na golem krasu, v: *Jadranski koledar*, 1968, str. 211; LIKOVIČ, Josip, BOHINEC, Valter, DOBRE, Andrej, GOLIA, Ludvik Modest, PETRU, Peter, et al., *Zgodovina cest na Slovenskem*, Ljubljana 1972, str. 246; MOČNIK, *Trnovska planota*, str. 85; s. a., Spominska plošča gozd. nadzorniku Koller Josipu blizu Solkana, *Soški gozdar*, 1976, letnik 12, št. 2, str. 53; PAVŠIČ, Tomaž, Spomeniki in spominske plošče osebam v občinah Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Sežana in Tolmin, v: *Goriški letnik*, 1980, št. 7, str. 154; *Primorski slovenski biografski leksikon*, 8. snopič, Gorica 1982, str. 106–106; Branko Marušič, geslo Koller Jožef; KOZOROG, Edo, MIKULETIČ, Vitomir, Josip Koller in njegova spominska plošča v Solkanu pri Novi Gorici, *Gozdarski vestnik*, 2011, letnik 69, št. 2, str. 131.

²⁷¹ NN iz Bat mi je o njem povedal: »Italija ga je vrgla dol, po osvoboditvi pa so ga nazaj gor ložli.«

Kamniti kaŕipot pri Nemcih

Ob poti, ki se odcepi od glavne ceste Trnovo–Lokve proti domačiji Strosarjevih pri Nemcih 5, je bil precej poškodovan kaŕipot trikotnega prereza, sklesan iz apnenca in visok 56 centimetrov. Njegove ploskve so bile fino ŕpičene, v zglajenih napisnih poljih pa sta bila vklesana okrnjena napisa:

[LOKVE]
←←
TERNOVO
»→

[TURŠKI]
KLANC
4 · 0 Km
»→

Po pripovedovanju Marije Strosar pri Strosarjevih je ta kaŕipot na tisto mesto prinesel in postavil *nono* Rudolf Strosar, prej pa je stal nedaleč proč ob glavni cesti Nemci–Lokve, kjer se odcepi cesta v Turški klanec.²⁷² V zborniku *Mati Gora* najdemo podatek, da so cesto v Turški klanec zgradili že leta 1789, leta 1868 pa so jo »preložili«. Kaŕipot bi torej utegnil biti iz tistega časa.²⁷³

Kamniti kaŕipot pred kriŕiŕcem cest Predmeja–Nova Gorica–Čepovan na Lokvah

Sklesan je iz apnenca in meri 61 / 58 cm × 26 cm × 27 cm. V zglajenih napisnih poljih na dveh stranicah sta vklesana okrnjena napisa:

[...]
←←
Lokva
Kr[nica]
←←
Dol
km . 6. 2
»→

[...]
»→
Idria
»→

Kot je povedal Rajmund Kolenc - Lazarski v Lokvah 22, je ta kaŕipot stal na kriŕiŕču cest Golljaki–Idrija–Predmeja nad Paradano, potem pa je bil vrŕen pod *laŕto* na Globoki ŕkarpi nad Paradano, naprej od Male Lazne. Na sedanje mesto pri hiŕni ŕtevilki 22 ga je prinesel on okrog leta 1990.

²⁷² V zvezi s tem kaŕipotom naj omenim, da je podoben trioglat kamnit kaŕipot na kriŕiŕču treh poti pri Bucku, Prapetno Brdo 2, na ŕentviŕki planoti. Visok je 110 centimetrov, na dveh licih pa ima puŕčici v nasprotnih smereh z napisoma: PRAPETNA / GORA in PEČINE / VERH. Prapetna pomeni vas Prapetno Brdo, Gora ŕentviŕsko Goro, Verh pa vasici Gorski Vrh in Bukovski Vrh.

²⁷³ ČIBEJ, Ljubo - s Hriba, Gozd in gozdarstvo na Gori, v: *Mati Gora. Zbornik o Gori, Gorjankah in Gorjanih, ob 400-letnici naselitve Gore* (ur. Franc Černigoj), Predmeja 2001, str. 102.

Po navedbi goriškega gozdarskega mojstra Mihaela Beyerja v članku o omrežju cest in poti v Trnovskem gozdu, da so bile v letih 1887 in 1888 popolnoma dograjene ceste »kilometrirane« ter na križiščih in odcepih opremljene s kažipotami z navedbo razdalj, sklepam, da je bil tudi ta kažipot postavljen v tistih letih.²⁷⁴

Na hrbtni fasadi hiše brez hišne številke v Krnici, ki spada pod Vitovlje v Vipavski dolini, sta verjetno vzdana dva kažipotna kamna z napisoma: levi s puščico v levo napotuje v smer DOL / LO-KVE, na desnem pa piše: 08T / KARNICA.

Italijanski napisni kamni iz prve svetovne vojne in po njej

Italijanski spominski napisi na skalah na Skalnici - Sveti gori

Vzhodno od pokopališča na Sveti gori poteka po slemenu pot, ki je vodila k velikemu spomeniku iz klesanega kamnja in betona, postavljenemu v spomin padlim italijanskim vojakom.²⁷⁵ V živih skalah ob njej so vklesani trije italijanski spominski napisi.

Prvega opazimo na večji podolgovati skali na južni strani poti. Vklesan je v napisnem polju na njenem licu, ki gleda proti severozahodu. Besedilo se glasi:

1936
AI FANTI D' ITALIA
IL NOME DEL MONTE
FV PRESAGIO E COMANDO
DEL PRODIGIO DA COMPIERE

V prevodu: *1936. Italijanskim pešakom je bilo ime gore slutnja in povelje za čudež, ki ga morajo izvršiti.* Pod napisnim poljem desno so vklesani še podpis PUTI in inicialki P. A.

Nekoliko dalje je na severni strani poti višja in ožja skala, na kateri je prav tako vklesan napis s Putijevim podpisom:

VRRRA
ROSSA IN CIMA A QUESTO
MONTE
STA L' AVRORA DA

V prevodu: *Hura! Na vrhu tega hriba rdeča stoji zarja.*²⁷⁶

Še nekoliko naprej je na isti strani živa skala z vklesanim latinskim rekom: PER ASPERA AD ASTRA, se pravi: *Skozi trnje do zvezd*, tudi v tem primeru s Putijevim podpisom.

Napis iz prve svetovne vojne na skali na Vodichah

Na hribu Vodice je ob cesti med zaselkoma Zagomila in Vodice na skali pred kaverno, v kateri je med prvo svetovno vojno imel svoj štab italijanski general Maurizio Ferrante Gonzaga, vklesan daljši napis:

²⁷⁴ BEYER, Omrežje cest in poti v Trnovskem gozdu, str. 17 v prevodu.

²⁷⁵ Verjetno po drugi svetovni vojni je bil ta spomenik razstreljen, zdaj pa na njegovem mestu stoji kip sv. Frančiška.

²⁷⁶ Ta napis je prirojen navedek naslednjih verzov iz pesmi *Invito alla caccia* (Vabilo na lov), ki jo je Gabriele D'Annunzio objavil leta 1886 v svoji zbirki *Isaotta Guttadàuro ed altre poesie* (*Isaotta Guttadàuro in druge pesmi*): »Urrà, mia bella! Rossa in cima a le colline sta l'aurora.« Komentar in prevoda obeh italijanskih napisov na Sveti gori je prispeval Miran Košuta iz Križa pri Trstu.

LA 53.^A DIVISIONE DI FANTERIA
CONQUISTÒ IL VODICE
LI 18 · V · MCMXVII
IL · COMANDANTE · GENERALE · GONZAGA · DIRESSE · L'AZIONE
DA · QVESTI · ROCCE ·
OVE · RIMASE · COL · SVO · STATO · MAGGIORE
DAL · 17 · V – AL · 16 · VI – MCMXVII.

V prevodu: *53. pehotna divizija je osvojila Vodice 18. 5. 1917. Poveljnik, general Gonzaga, je vodil napad iz tega skalovja, kjer je bival s svojim glavnim štabom od 17. 5. do 16. 6. 1917. Za ta uspeh je bil general Gonzaga odlikovan z zlato medaljo, leta 1932 pa mu je bil podeljen še naslov markiza Vodiškega.*²⁷⁷

Mavzolej italijanskega generala Gonzage na Vodica

Na vrhu Vodice, na koti 652 metrov, stoji mavzolej generala Gonzage (Benetke, 1861 – Rim, 1938), ki je v oporoki izrazil željo, da bi ga pokopali na kraju, kjer so med vojno umirali njegovi vojaki. V mavzoleju je počival do leta 1943, ko je njegova družina dala prenesti njegove posmrtno ostanke na pokopališče Verano v Rimu, kraju njegove smrti.

Mavzolej je oblikovan kot nevisok okrogel stolp iz velikih grbastih klesancev, kronan z obročastim napisnim frizom na kolonadi iz nizkih valjastih stebrov. Na njem se vije na veliko vklesan napis: AL · GENERALE · PRINCIPE · MAURIZIO · GONZAGA · DEL · VODICE · LA · PATRIA. V prevodu:

*Pogled na skalo z napisom zraven kaverne, v kateri je italijanski general Gonzaga imel svoj štab. Fotografija iz knjige Antonio e Furio Scrimali, *Il Vodice. La montagna di Gonzaga*, Udine 2011, str. 15*

Mavzolej italijanskega generala Gonzage na Vodica

²⁷⁷ Glej A0208 - Plave - Italijanski napis na skali »53a divisione gen. Gonzaga« pri Zagomili, <https://register.prohereditate.com/sl/object/A0208/>; *Maurizio Ferrante Gonzaga*, https://en.wikipedia.org/wiki/Maurizio_Ferrante_Gonzaga.

*Generalu princu Mauriziu Gonzagi Vodiškemu. Domovina.*²⁷⁸ Kupolasto obokani notranji prostor je v celoti pokrit z mozaikom, v katerem so upodobljeni Gonzagov grb, orel in z lovorjevimi venci obdani napisi o njegovih zmagovitih bitkah v letih 1914–1918.

Italijanski spominski steber pri zaselku Sveto

Na razpotju na koncu Svetóga, kjer se od ceste proti Podlaki na levo odcepi pot Na Jesene,²⁷⁹ stoji spomenik v obliki stebra na podstavku, postavljen po prvi svetovni vojni na mestu starejšega kamnitega znamenja v spomin na italijanske vojaške enote, ki so med 11. soško bitko prodrle do Bat. Steber je iz rožnatega granita, podstavek pa iz apnenca. Na njegovi prednji strani je vklesan napis:

2a. ARMATA
XIV - XXIV - XXVII
CORPO D'ARMATA
10a. 22a. 25a. 47a. 49a.
60a. 64a. 65a. 68a.
DIVISIONE DI FANTERIA
E 2a. DIVISIONE
CAVALLERIA

Na hrbtni strani pa:

L'ALA DELLA VITTORIA
DALLA [S]FIORATA SPONDA DEL CHIAPOVANO
SI RITRASSE
A PREPARARSI VOLO PIU VIGOROSO

Steber na koncu Svetoga, postavljen v spomin italijanskim vojaškim enotam, ki so med prvo svetovno vojno prodrle do Bat

Ta smešno visokodoneči in slogovno ne ravno brezhibni italijanski napis se v dobesednem prevodu glasi: *2. armada, 14., 24. in 27. armadni korpus, 10., 22., 25., 47., 49., 60., 64., 65. in 68. pehotna divizija ter 2. konjeniška divizija. / Krilo zmage se je z oplaznega brega Čepovana umaknilo, da bi si pripravilo še čvrstejši let.*²⁸⁰

Gozdarski napis v Stari Krnici v Trnovskem gozdu

Pri nekdanji gozdarski koči v Stari Krnici v Trnovskem gozdu je v skalo vsekan italijanski napis, ki se glasi: *A / VIII / REVISIONE ASSESTAMENTO*. Oznako *A VIII* najbrž lahko izpišemo kot *Azienda forestale demaniale VIII*, kar pomeni gospodarsko enoto državnega gozda Dol,²⁸¹ ki je imela številko VIII, *revisione assestamento* pa se nanaša na obnovo ureditvenega načrta zanjo.²⁸² Znak pred napisom,

²⁷⁸ A0202 - Vodice - Mavzolej Generala Gonzage na Vodica, <https://register.prohereditate.com/sl/object/A0202/>.

²⁷⁹ Pod Italijo je bila tam šola. Povedal Silverij Fabjan, Bate 2A.

²⁸⁰ Prevod in komentar napisa je prispeval Miran Košuta iz Križa pri Trstu.

²⁸¹ Dol je nekdanje ime vasi Predmeja.

²⁸² Državni gozdovi so bili razdeljeni na gozdnogospodarske enote in taka razdelitev obstaja še danes. Enota Trnovo je imela številko IX, Dol številko VIII, Idrija I številko VII, Idrija II pa številko VI. Ureditveni oziroma gozdnogospodarski načrt za vsako gozdnogospodarsko enoto je bil izdelan vsakih deset let.

ki spominja na stiliziran fašjo, pa navaja na misel, da oznaka A / VIII obenem pomeni tudi *Anno VIII (era fascista)*, se pravi osmo leto fašistične dobe,²⁸³ kar se približno ujema z italijansko obnovo ureditvenega načrta za leta 1931–1940.²⁸⁴

Spomenik na Kobilniku nad Trnovim

Na hribu Kobilnik nad Trnovim je spomenik z grobnico za dvesto sedeminštirideset borcev IX. korpusa Narodnoosvobodilne vojske Slovenije, za katerega je načrt naredil arhitekt Edo Ravnikar, odkrit pa je bil leta 1958.²⁸⁵ V spodnjem delu razsežnega spomeniškega

Napis v Stari Krnici v Trnovskem gozdu, ki spominja na obnovo ureditvenega načrta za gospodarsko enoto državnega gozda Dol. Foto Edo Kozorog iz Tolmina

kompleksa se vrstijo granitne plošče z vklesanimi imeni padlih borcev in žrtev narodnoosvobodilnega boja, ki so jim bile kasneje dodane še plošče z imeni padlih borcev ruskega bataljona in azerbajdžanskih borcev v sestavi IX. korpusa. Na vrhu, kamor vodi tlakovana stopničasta pot,²⁸⁶ je grobnica, urejena kot razgledna ploščad. Z nje se dviga pod nebo ploščat obelisk, ki meri v višino 13 metrov, v prerezu pa 130 cm × 40 cm. Sklesan je bil v Koprivi iz koprivskega kamna. Pri izdelavi in tudi kasneje pri popravljanju obeliska, ko ga je prevrnila silovita burja, so sodelovali kraški kamnoseki Alojz Širca, Gabrijel Jeram, Viktor Guštin, Alojz Tragin in Drago Lavrenčič.²⁸⁷

V sklopu spomeniškega kompleksa je več napisnih kamnov. Na dveh so vklesani posvetilni verzi dveh primorskih pesnikov. V spodnjem delu se je spominu padlih takole poklonil Ciril Zlobec:

PO MERI SVOJEGA SRCA
SO SPOD RUŠEVIN SVETA
V SMRT PADAJOČ NAM IZKOPALI
SVOBODNO, NOVO DOMOVINO.
MI NJIM ZA PED PRSTI
IN SVETO JO IMENOVALI
ZAVOLJO NJIHOVE KRVI.
BILI SO, ŠE SO NAŠ SPOMIN.
STOPIMO V NJIHOVO TIŠINO,
SPET ŽEJNI NJIHOVIH GLOBIN.

Na pokrovu grobnice padlih borcev na vrhu spomenika pa beremo naslednje verze Franceta Bevka:

²⁸³ Fašistična doba je trajala od prihoda fašistov na oblast 28. oktobra 1922 do leta 1943. Njihov simbol je bil fašjo, leta fašistične dobe pa so označevali z rimskimi številkami. Fašistično leto VIII je trajalo od 29. oktobra 1929 do 28. oktobra 1930.

²⁸⁴ Ta načrt za gozdnogospodarsko enoto Dol/Predmeja za obdobje 1931–1940 je sicer izgubljen, sočasni načrt za gozdnogospodarsko enoto Trnovo pa ima naslov: *Azienda foreste demaniali. Foresta di Tarnova. Piano di assestamento per il decennio 1931–1940. A. / IX.* Za razlage in fotografije v zvezi s tem napisom se zahvaljujem Edotu Kozorogu iz Tolmina.

²⁸⁵ SILIČ - NEMEC, Nelida, *Javni spomeniki na Primorskem 1945–1978*, Koper – Trst – Nova Gorica 1982, str. 146 (dalje: SILIČ - NEMEC, *Javni spomeniki na Primorskem 1945–1978*).

²⁸⁶ Ta pot je bila zidana in tlakovana s ploščastim kamnom iz kamnoloma V Žgalinah.

²⁸⁷ PREMRL, Božidar, *Kraški kruh. Vas Kopriva – njeni kamnolomi in kamnarji*, Ljubljana 2016, str. 391 (dalje: PREMRL, *Kraški kruh*).

TU SPE BRATJE, KI ZA NAS SO PALI,
HIP POSTOJ, ZAGRNI SE V MOLČANJE,
MISEL LE NAJ GROBU GOVORI!
HVALA VAM, KI VSE STE DAROVALI,
DA IZPOLNJENE SO NAŠE SANJE.
VAŠI DRAGI ŽRTVI VEČNA SLAVA!
SPOMIN NA VAS ŽIVI IN KOT ZASTAVA
GRE PRED NAMI V NOVE LEPŠE DNI.

Spomeniški kompleks na Kobilniku nad Trnovim z grobnico za padle borce in visokim obeliskom

Napisi na cerkvenih objektih in v njih

Bazilika Svetogorske Matere božje na Skalnici - Sveti gori

Na pročelju sedanje cerkve, sezidane po prvi svetovni vojni, je na frizu pod pročelnim zatrepom na veliko vklesan napis, ki spominja na njeno gotsko predhodnico: · EGO · AVTEM · STETI · IN · MONTE · SICVT · PRIVS·, ki pomeni: *Jaz pa stojim na gori kakor nekdej.*

V cerkvi so nagrobne plošče v njej pokopanih cerkvenih dostojanstvenikov: kardinala Jakoba Missie († 1924) in goriškega nadškofa Frančiška Borgije Sedeja († 1931) z napisoma v latinskem jeziku ter apostolskega administratorja dr. Mihaela Toroša († 1963) in koprškega škofa Metoda Piriha († 2021) z napisoma v slovenskem jeziku.

Na skalni steni ob cesti pod vrhom Svete gore je pritrjena marmorna napisna plošča v spomin na padle slovenske vojake na soški fronti. Napis z verzi iz pesmi Grobovi generala in pesnika Rudolfa Maistra - Vujanova, ki je ob koncu prve svetovne vojne obranil slovensko severno mejo, se glasi:

KAM PA SKRILI STE GROBOVE
KJE VSADILI SVOJIM KRIŽ
NAŠI V NAS SO POKOPANI
MI SMO NJIH NAGROBNI KRIŽ
SLOVENSKIM VOJAKOM
NA SOŠKI FRONTI
1915 - 1918

Župnijska cerkev sv. Martina v Grgarju

V cerkvi sv. Martina v Grgarju je ob levi slavoločni steni **stranski oltar Matere božje**, ki je bil prvotno posvečen mučenkam sv. Katarini, sv. Luciji in sv. Neži.²⁸⁸ Oltar, ki pripada tipu baročnih stebrih oltarjev, je bil, po obliki in okrasju sodeč, izdelan v neki goriški kamnoseški delavnici. Na desnem boku njegovega podstavka iz svetlo sivega apnenca je vklesan italijanski napis, ki je videti takole:

FV FATO
SO.TO LA
CAMERA
RIA . DEL
MISIER.
ANDREA.
CERNIE.
ANNO
M.DCC

V prevodu se napis glasi: (*Oltar*) je bil *narejen*, ko je bil *ključar Andrej Černje*, leta 1700.²⁸⁹

Sredi tlaka v cerkveni ladji je bila **grobnična plošča**, ki je danes več ni. Zanj vemo iz grgarske župnijske kronike, v kateri je tudi prepis italijanskega napisa, ki je bil vklesan na njej: D. O. M.²⁹⁰ / LUCA DOLIAC ET MARTIN DOLIAC FECE FARE PER LI SUOI EREDI. ANNO 1732.²⁹¹ V prevodu: *Bogu najboljšemu, največjemu. Luka Doljak in Martin Doljak sta dala narediti za svoje naslednike. Leta 1732.*

O ključarju Andreju Černjetu ali Černetu, ki se je ovekovečil z napisom o svojih zaslugah za stranski oltar,²⁹² in obeh Doljakih, ki sta bila verjetno svoj čas najbolj ugledna in petična Grgarca, če sta si lahko privoščila grobnico v cerkvi, v grgarskih matičnih knjigah ni mogoče najti nobenega matičnega podatka, saj se najstarejša, to je mrliška knjiga, začenja šele z letom 1753.

K hrbtni strani prezbiterija grgarske župnijske cerkve, kjer je domnevni grob Marijine vidkinje Urške Ferligoj, je prislonjeno znamenje v obliki polkrožno zaključene plošče s kamnitim okvirjem

Napis na boku levega stranskega oltarja, ki govori o zaslugah grgarskega ključarja Andreja Černeta za njegovo postavitvev v letu 1700. Foto Benjamin Černe iz Grgarja

²⁸⁸ Katerim svetnicam je bil oltar posvečen, je grgarski kronist sklepal po nekdanji oltarni sliki ali pali. ŽA Grgar, *Memorabilia iz Grgarja*, str. 70.

²⁸⁹ ŽA Grgar, *Memorabilia iz Grgarja*, str. 70. Glej tudi KRAGELJ, *Župnija sv. Martin*, str. 6.

²⁹⁰ Kratica D. O. M. se bere kot D(EO) O(PTIMO) M(AXIMO), kar pomeni Bogu najboljšemu, največjemu.

²⁹¹ ŽA Grgar, *Memorabilia iz Grgarja*, str. 71. Glej tudi KRAGELJ, *Župnija sv. Martin*, str. 8.

²⁹² Isti grgarski kronist, ki mu ta samohvala ni šla v račun, je napis komentiral takole: »Čudno se človeku zdi, kako da je ovekovečen na kamnu 'misier Andrea Cernie' (pač Černe) in njegova kramarija, pardon, 'Cameraria'. Ni-li bilo takrat v Grgarju dušnega pastirja? In če ga ni bilo, je gotovo bil v Solkanu župnik, in ta je oskrboval tudi grgarske ovčice. Ni ta nič štel? 'Camerari' so bili, kakor se vidi, mogočni ljudje.« ŽA Grgar, *Memorabilia iz Grgarja*, str. 70–71.

v novogotskem stilu, na katero je slikar Clemente del Neri leta 1931 naslikal prizor Marijinega prikazanja na Skalnici,²⁹³ na njenem podstavku pa je vklesan slovenski napis:

PO IZROČILU JE TU POKOPANA
URŠULA FERLIGOJ
KATERI SE JE 1539. NA SKALNICI PRIKAZALA M. B.

Cerkev sv. Marjete, zdaj cerkev sv. Mohorja in Fortunata v Ravnici

V Ravnici je bila cerkev sv. Marjete iz 15. stoletja, v starih listinah imenovana »Sv. Marjeta v gozdu«, leta 1855 pa so ji sezidali novo svetišče ali prezbiterij z višjim obokom in prizidali novo zakristijo. Kakor beremo v ravniški cerkveni kroniki, so jo začeli zidati 18. junija, »zarad grozne boleznj kolere, ki je tukaj od 9. avg. do 5. sept. 20 ljudi pobrala«, pa je bilo delo za nekaj časa prekinjeno in srečno dovršeno jeseni. O tem priča tudi napisni kamen, vzdian v vogalu prezbiterija nove ravniške cerkve sv. Mohorja in Fortunata, naslednice v prvi svetovni vojni porušene cerkve. Štirivrstični napis s kronogramom, ki dá letnico 1855, se glasi: **SEDATA CHOLERA PERFECERE CHORVM**, v prevodu: *Ko je prenehala kolera, so dokončali prezbiterij. (1855.)*²⁹⁴

Latinski napis na prekladi glavnega portala, ki je bil postavljen sočasno z novo cerkvijo leta 1928, pa nagovarja sedanja cerkvena zavetnika z besedami: **MARTYRES DOMINI / DOMINVM BENEDICITE IN AETERNUM**, kar pomeni: *Mučenca Gospodova, slavita Gospoda na veke!*

Cerkev Marije Snežne na Trnovem

V baptisteriju cerkve Marije Snežne na Trnovem je lep krstni kamen s školjkasto skledo iz svetlega apnenca s toplim nadihom, ki ima na podstavku vklesano letnico 1887. Še dosti bolj zanimiva pa je v kotu krstilnice vzdiana stara krstna piscina iz vinsko rdeče pobarvanega sivega apnenca, pod katero je še manjši kvadraten kamen iz apnenca z okroglo vdolbino za iztok, ki je prestrezal krstno vodo ob krstih.

Na širokem ploščatem licu piscine, ki ima nad spodnjim robom na drobno vrezane križ, srce in sidro, simbole vere, ljubezni in upanja, je strnjeno vklesan okrajšan napis: **F:E:S:R:D:M:B:A:D:**, pod njim pa letnica 1792.²⁹⁵ Te okrajšave najverjetneje lahko razvežemo takole: **F(ACTUM) E(X) S(UMPTIBUS) R(EVERENDI) D(OMINI) M(ATHIAE) B(ATTIG) A(NNO) D(OMINI) 1792**, v prevodu: *Narejeno na stroške častitega gospoda Matije Batiča leta Gospodovega 1792.*²⁹⁶

Stara krstna piscina z dolgim okrajšanim napisom v kotu krstilnice v cerkvi Marije Snežne na Trnovem

²⁹³ KRAGELJ, *Župnija sv. Martin*, str. 11.

²⁹⁴ ŽA Ravnica, *Kronika župnije Ravnica*, str. 2, 19–20. Glej tudi CEJ, Ciril, *Ravnica. Kratka zgodovina in duhovni poklici*, Ravnica 2013, str. 20 (dalje: CEJ, *Ravnica. Kratka zgodovina in duhovni poklici*).

²⁹⁵ VELEPIČ, *Topografija Primorske*, str. 213: Trnovo – Marija Snežna župna cerkev.

²⁹⁶ O Matiji Batiču je bilo mogoče zvedeti samo, da je bil posvečen v duhovnika leta 1769 in umeščen za kaplana na Trnovem 14. maja 1789. ACAG, *Clero, Ordinazioni Libri (1765–1824)*, 1/2; *Parrocchie oltre confine, Atti*: fasc. 122, Tarnova della Selva – Trnovo pri Gorici (dalje: *Atti*: fasc. 122, Trnovo pri Gorici).

V zvoniku je v tlaku zvonišča sekundarno uporabljena plošča s poševno odrezanim desnim gornjim vogalom, na kateri je vklesan še starejši, a težko berljiv okrajšan napis v dveh vrsticah, ki se glasi: PL·B 177[4(?)] / 1684(?). Navedeni letnici verjetno označujeta gradbene posege v stari trnovski cerkvi, krajšavi PL. B. pa bi se morda dalo razložiti kot PL(EBANUS) B(ATTIG).

Zglajena napisna plošča iz sivega marmorja v zidu prezbiterja levo od oltarja z merami 40 cm × 48 cm priča o temeljiti obnovi cerkve sredi 19. stoletja.²⁹⁷ Zvesto po črki je napis na njej videti takole:

ANNO 1852 DIE 27. JULII
EGO FRANCISCUS XAVER.
ARCHIEPPUS GORITIENSIS
CONSECRAVI ECCLESIAM HANC
IN HONOREM B. M. V. AD NIVES.
— . —
FUNDITUS RENOVATA EST
ANNO DOMINI 1847.

V razvezani obliki: ANNO 1852, DIE 27. JULII, EGO FRANCISCUS XAVER(IUS), ARCHIEP(ISCO)PUS GORITIENSIS, CONSECRAVI ECCLESIAM HANC IN HONOREM B(EATAE) M(ARIAE) V(IRGINIS) AD NIVES. FUNDITUS RENOVATA EST ANNO DOMINI 1847. V prevodu: *Leta 1852, dne 27. julija, sem jaz, Francišek Ksaver, goriški nadškof, posvetil to cerkev v čast blaženi Mariji Devici Snežni. Temeljito je bila obnovljena leta Gospodovega 1847.*²⁹⁸

Samostojni zvonik pri cerkvi sv. Križa v Batah

Na prednji strani visokega samostojnega zvonika cerkve sv. Križa v Batah je na višini približno štirih metrov in pol vzdignjena napisna plošča iz temno sivega kamna, podobnega peščenjaku, z merami 50 cm × 54 cm.²⁹⁹ Na njej je vklesan naslednji napis v devetih vrsticah:

K ČASTI † SV. KRIŽA
PREBIVAVCI VIKARJATA NA BA=
TAH POD VODSTVOM Č. G. A. KEBER
VIK. VAL. STANIČ I ŠTEF. MADON KLUČ
IN
JOZEFA BREŠČAK ŽUPANA
POSTAVILI U LETU
1867
MDCCLXVII

V razvezani obliki se glasi: K ČASTI SV. KRIŽA / PREBIVAVCI VIKARJATA NA BA= / TAH POD VODSTVOM Č(ASTITEGA) G(OSPODA) A(NTONA) KEBER, / VIK(ARJA), VAL(ENTINA)

²⁹⁷ V inventarju te cerkve iz leta 1865 najdemo podatek, da je bila leta 1847 razširjena in zvišana na mestu stare cerkve. ACAG, *Atti*: fasc. 122, Trnovo pri Gorici.

²⁹⁸ Francišek Ksaver Lušin je bil goriški nadškof v letih 1835–1854. Rodil se je 3. decembra 1781 ob gradiču Pokajm pri Tinjah na Koroškem kmečkim staršem Lenartu in Barbari, leta 1804 je bil posvečen v duhovnika, umrl je 2. maja 1854 v Gorici. *PSBL*, 9. snopič, Gorica 1983, str. 316–317: Franc Kralj, Lušin (Luschin) Franc Ksaver.

²⁹⁹ Silverij Fabjan, Bate 2A, je povedal, da je *ter* visok kar osemindeset metrov. Tako visokega so sezidali zato, da lahko slišijo zvonjenje tudi v zaselkih Bat, ki ležijo na višji nadmorski višini kot osrednji del vasi s cerkvijo. Kamen zanj so po izročilu kopali v vaški gmajni. Povedal Miroslav Breščak, Bate 18.

STANIČ I(N) ŠTEF(ANA) MADON, KLUČ(ARJEV), / IN / JOZEFA BREŠČAK, ŽUPANA, / POSTAVILI U LETU / 1867. Letnici v arabskih številkah sledi še zapis z rimskimi številkami.

O vikarju Antonu Kebru vemo, da se je rodil 5. avgusta 1825 v briških Vipolžah, bil posvečen v duhovnika leta 1852 in umrl 26. januarja 1905 v Mavhinjah na Tržaškem.³⁰⁰ Prvi ključar je bil verjetno Valentin Stanič, ki se je rodil neznanu kje 4. februarja 1822 in se je leta 1850 s poroko z Nežo Fabjan - Matevževu iz Bat priženil v Bate.³⁰¹ Umrl je 5. julija 1900 v Gorici. Drugi ključar je bil Štefan Madon, sin Valentina Madona in Ane z dekliškim priimkom Žbona iz Podlake, Bate 112, rojen 14. novembra 1816 in od leta 1841 poročen z Marijo Bizjak od Sv. Duha na Banjšicah 51. Kdaj je umrl, ni znano. Župan je bil verjetno Jožef Breščak, sin Andreja Breščaka in Polone, rojene Žbogar, ki se je rodil 20. septembra 1831 pri Sovanovih (Sobanovi) v Batah,³⁰² se leta 1855 na Vogrskem poročil s Katarino Žbogar z Banjšic in umrl 1. maja 1907.³⁰³

V cerkvi je zanimiv latinski napis na kovinskih vratcih baročnega stenskega tabernaklja v levi steni prezbiterija, na katerih je naslikan pelikan, ki hrani mladiče z lastno krvjo. Nekoliko zabrisani napis, ki večji del teče krožno ob robu polkrožnih vratc, se glasi: PELICANE IESV DOMINE NOS IMUNDOS MONDA TUO SANGUINE. V prevodu: *Gospod Jezus, pelikan, očisti nas, nečiste, s svojo krvjo!*

Opozoriti kaže še na datirana baročna stranska oltarja stebrnega tipa ob slavoločni steni: na levi je oltar Matere božje, ki ima na podstavku desnega pilastra vklesano letnico 1742, desni oltar, ki je posvečen sv. Kvirinu, škofu,³⁰⁴ pa ima na podstavku levega pilastra letnico 1766.³⁰⁵ Oba izvirata iz neznanе goriške kamnoseške delavnice.

Napis na zvoniku v Batah, ki sporoča, da so ga leta 1867 postavili prebivalci vikariata Bate pod vodstvom takratnega vikarja, cerkvenih ključarjev in župana

³⁰⁰ *Necrologium sacerdotum Archidioecesis Goritiensis 1900–2013*, Gradisca d'Isonzo 2013, str. 430–431 (dalje: *Necrologium sacerdotum Archidioecesis Goritiensis 1900–2013*).

³⁰¹ V njunem zakonu se je rodilo deset otrok, med njimi Josip, rojen leta 1852, ki je postal odvetnik in politik, ter Valentin, rojen leta 1862, ki je leta 1923 na svojem zemljišču dal postaviti Marijino kapelico. Matevževi v Batah so imeli hišne številke 7, 80, 100, 115 in 113. *ŽA Bate*, družinska knjiga 1899.

³⁰² Naslov je bil Bate 16, 87, 109 in 125. *ŽA Bate*, družinska knjiga 1899.

³⁰³ *ŽA Bate*, poročna knjiga 1820–1879, družinska knjiga 1899.

³⁰⁴ ATTEMS, Karel Mihael, *Vizitacijski zapiski goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije 1750–1759* (ur. Franc Kralj in Luigi Tavano), Gorizia 1994, str. 135. Povedal tudi Silverij Fabjan, Bate 2A.

³⁰⁵ Zanimivo je, da so tega med Slovenci manj znanega svetnika, ki je zavetnik proti protinu in boleznim nog ter goduje 4. junija, častili prav na tem območju, kjer so mu bili posvečeni cerkev na Paljevem, kapelica v Lokovcu in verjetno stranski oltar v čepovanski cerkvi, njegov kip pa je bil tudi v cerkvi na Banjšicah. V Batah so na njegov praznik med mašo poljubljali relikvijo sv. Kvirina kot varuha živine, Čepovanci, ki so se temu svetniku zelo priporočali, pa so njegov god počastili z zvonjenjem. Glej KOLENC, et al., *Krčme in gostilne na Trnovsko-Banjški planoti*, str. 235; *ŽA Čepovan*, *Kronika župnije Čepovan 1876–1942*, str. 196; PAVLIN, *Banjšice*, str. 36.

Cerkev Svetega duha na Banjšicah

Cerkev Svetega duha na Banjšicah je bila sezidana leta 1824,³⁰⁶ leta 1906 pa je bila razširjena, zvišana in predelana v historističnem stilu.³⁰⁷ Takrat je bil narejen nov polkrožno zaključen profiliran portal, ki ima na vmesni prekladi oziroma frizu vklesan napis: SPIRITVS DOMINI CONSOLATOR OPTIME, v prevodu: *Duh Gospodov, najboljši tolažnik.*³⁰⁸

Posvečena je bila tri leta kasneje, o čemer priča napisna plošča iz kararskega marmorja s sivimi žilami, vzdana v levi steni ladje pod pevsim korom. Latinski napis na njej sporoča:

D . O . M .
ANNO 1909 DIE VERO 23 . JUNII
EGO FRANCISCUS BORGIA SEDEJ
ARCHIEPISCOPUS GORITIENSIS
CONSECRAVI ECCLESIAM HANC
EIUSQUE ALTARE MAIUS
IN HONOREM
SANCTI SPIRITUS.³⁰⁹

V prevodu: *Bogu najboljšemu, največjemu. Leta 1852, dne 27. junija, sem jaz, Frančišek Borgia Sedej, goriški nadškof, posvetil to cerkev in veliki oltar v čast Svetemu duhu.*³¹⁰

Cerkev sv. Janeza Krstnika v Čepovanu

V tlaku ladje pred prezbiterijem je grobna plošča iz enotnega sivega apnenca, ki meri 158 cm × 76 cm. Na njej je vklesan nekoliko poškodovan italijanski napis, pod njim pa grb. V grbu je ščit, ki je razdeljen na štiri polja. V prvem in četrtem polju je moška postava, ki drži meč v desnici, levico upira v bok; v drugem in tretjem polju pa je v levo obrnjen pokončen lev. Nad ščitom je kronan turnirski šlem s pregrinjalom. Iz krone raseta orlovi perutnici, med njima pa stoji enaka moška postava kakor v ščitu.³¹¹ Napis nad grbom se v zvestem prepisu po črki glasi:

MATIA [C]OFOV FECE
FARE [PER] SE ET
SVOI EREDI
1724

V prevodu: *Matija Kofol je dal delati zase in za svoje dediče (leta) 1724.*

Samouški domoznanec Viktor Prezelj v začetnih poglavjih knjige *Od kdaj in kod Kofolov rod* razpreda izmišljeno zgodbo o predniku rodovine Kofolov, podložniku grofov Alba z območja današnje Belgije,

³⁰⁶ Sezidala sta jo zidarska mojstra Franc Mozetič iz Ročinja in Josip Marušič iz Solkana od pomladi do začetka julija 1824. PAVLIN, *Banjšice*, str. 15.

³⁰⁷ ACAG, *Parrocchie oltre confine, Atti*: fasc. 108, Santo Spirito della Bainsizza – Banjšice: Stato patrimoniale ed economico della Chiesa curaziale Santo Spirito della Bainsizza, 1929. Primerjaj SAPAČ, Igor, Katalog pomembnejših klasicističnih, bidermajerskih in historističnih arhitekturnih stvaritev na območju Republike Slovenije, v: SAPAČ, Igor, LAZARINI, Franci, *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 2015, str. 363.

³⁰⁸ Besede so vzete iz pesmi slednice za binško. Prevod in komentar prevajalca Franceta Barage.

³⁰⁹ Napis je objavljen v PAVLIN, *Banjšice*, str. 17.

³¹⁰ Frančišek Borgia Sedej (Cerkno, 1854 – Gorica, 1931) je bil goriški nadškof od leta 1906 do 1931, ko se je pod pritiskom italijanskih oblasti zaradi svojega nasprotovanja italijanizaciji upokojil.

³¹¹ Strokovni opis grba ali blazon je naredil Miha Preinfalk iz Ljubljane.

ki se je uprl svojemu gospodarju in bil zato od tam izgnan ter se je naposled naselil v Volčah pri Tolminu. Tam se je domnevno rodil Matija, ki se je potem priženil v Čepovan. V Čepovanu je baje posedoval toliko gozda, da je imel pravico do lastnega lovišča ter je z lesom in divjačino oskrboval Gorico. Na lov je večkrat povabil tudi goriškega grofa, ta pa mu je iz hvaležnosti za usluge potrdil družinski grb, ki ga je njihove- mu predniku v določenih okoliščinah dovolil uporabljati grof Alba.³¹² Kdo je Matiji resnično podelil ali potrdil grb, ni bilo mogoče ugotoviti.

Pokrov grobnice v tlaku cerkve sv. Janeza Krstnika v Čepovanu, ki jo je leta 1724 dal napraviti Matija Kofol zase in za svoje dediče

O Matiji Kofolu (Coffou) in članih njegove družine v Čepovanu Prezelj v knjigi navaja v glavnem pravilne podatke iz matičnih knjig, ki jih tukaj še nekoliko preciziram in dopolnujem. Matija se je rodil okrog leta 1653, se verjetno okrog leta 1692 poročil s Katarino Lipušček (Liposchek) in umrl kot vdovec 2. maja 1733 v starosti okrog osemdesetih let. Žena mu je rodila več otrok: prva je prišla na svet Helena v letu 1693, zadnji pa sin Andrej leta 1708. Očeta je nasledil Matevž, rojen leta 1698.³¹³

Nad vrati iz prezbiterija v zakristijo je napisna plošča, ki obuja spomin na staro čepovansko cerkev. Latinski napis na njej v izpisani obliki sporoča:

D. O. M.
 AEDES HAEC IN HONOREM
 S(ANCTI) JOANN(IS) BAPT(IST)AE CHIAPOVANI
 DIE 21 JULII 1557
 A REVEREND(ISSI)MO D(OMINO) LUCA BISONIO
 EP(ISCO)PO CASTUAE
 AC SUFFRAGANEO
 ECCLESIA/E/ AQUILEIENSIS CONSECRATA
 FUT.
 SCULPTUM ANNO 1840.

V prevodu: *Bogu najboljšemu, največjemu. To stavbo v čast sv. Janezu Krstniku v Čepovanu je 21. julija 1557 posvetil prečastiti gospod Luca Bisonio, škof v Kastvu in sufragan oglejske cerkve. Vkllesano leta 1840.*

Pri poizvedovanju o tem skrivnostnem škofu v cerkvenih arhivih v Ljubljani, Trstu in Vidmu ter pri umetnostnih zgodovinarjih na Reki se je nazadnje izkazalo, da posvečevalec cerkve ni bil Luca Bisonio, domnevni škof iz Kastva nad Reko, kjer ni bilo škofije, temveč Dalmatinec Luca Bisanti iz Kotorja.³¹⁴

³¹² PREZELJ, *Od kdaj in kod Kofolov rod*, str. 5–33, 40–41, 46, 48–49, 51, 56, 60a. – Zamisel za zgodbo o belgijskem predniku čepovanskih Kofolov je pisec morda dobil v geslu o Avgustu Kafolu, rojenem leta 1882 v Čepovanu, v katerem se omenja podobno izročilo o njihovem izvoru brez jasne navedbe vira. Glej *PSBL*, 8. snopič, Gorica 1982, str. 8: Bernard Špacapan, geslo Kafol Avgust, gozdar.

³¹³ ŽA Solkan, rojstna knjiga Čepovan 1667–1743 in mrliška knjiga Čepovan 1687–1749.

³¹⁴ Najbrž je takratni čepovanski kurat Andrej Ferjančič na latinski listini o posvetitvi cerkve slabo prebral ime njegove izvorne škofije.

Luca Bisanti, ki se je rodil v plemiški družini leta 1503, je že zelo mlad postal diakon in kanonik ter leta 1524, pri komaj enaindvajsetih letih, napredoval v koadjutorja oziroma pomožnega škofa s pravico, da nasledi svojega strica, kotorskega škofa Trifoneja Bisantija.³¹⁵ Po stričevi smrti leta 1540 pa ni dolgo ostal v kotorski škofiji, temveč je postal sufragan ter glavni duhovni namestnik oglejskega patriarha Giovannija Grimanija. V tej vlogi je med drugim opravil postopek rekoncilijacije cerkve v Ovčji vasi v Furlaniji. Po letu 1557, ko je zapustil službo glavnega vikarja, je ostal v Furlaniji kot vikar *in pontificalibus*³¹⁶ in se v letih 1562–1563 udeležil koncila v Tridentu, današnjem Trentu v severni Italiji. Pokopan je bil v Vidmu.³¹⁷

Spominska plošča o posvetitvi stare cerkve sv. Janeza Krstnika, ki jo je 21. julija 1557 opravil škof Luca Bisonio iz Kastva alias Luca Bisanti iz Kotorja

Na nekdanjo poznogotsko cerkev v Čepovanu, ki jo je posvetil Luca Bisanti, spominja njen prežitek v podobi Matere božje z Detetom, vzidan na vzhodni steni prezbiterija sedanje cerkve.³¹⁸

Cerkev sv. Jurija v Kalu nad Kanalom

Če je na planoti na splošno malo napisov v kamnu, pa jih je zato tem več v cerkvi sv. Jurija v Kalu nad Kanalom. Iz njih zvemo, kdaj je bila sedanja cerkev sezidana in kdaj obnovljena, kdaj so bili izdelani posamezni deli njene notranje kamnite opreme ter imena njihovih naročnikov in ustvarjalcev.

Pri vstopu v cerkev najprej na desni steni ladje pod pevskim korom opazimo napisno ploščo iz belega kararskega marmorja s sivimi žilami. Na njej je italijanski napis s pozlačenimi črkami, ki sporoča, da je bila cerkev, ki je bila med prvo svetovno vojno v letih 1915–1918 porušena, leta 1924 obnovljena s pomočjo italijanske države. Glasi se:

DISTRUTTA DURANTE LA GUERRA
1915 – 1918
RICOSTRUITA A CURA DELLO STATO
1924

³¹⁵ Kot zanimivost naj omenim, da je iz Kotorja prišel v naše kraje tudi mlajši brat Luce Bisantija Pavel, rojen leta 1520. Tudi on je postal kotorski škof, a se je potem temu naslovu odpovedal in kasneje služboval v Vidmu (Udine) ter postal pomožni škof in generalni vikar oglejskega patriarhata. Leta 1582 je posvetil cerkev sv. Lucije na Logarščah, umrl pa je leta 1587 v Vidmu. Glej SLABE, Marijan, *Na rovašu življenja. Povestnica o podmelški fari*, Grahovo ob Bači 2004, str. 224–225. – Iz Kotorja je bil tudi duhovnik Mihael Fassio, ki je leta 1577 služboval na Erzelju pri Vipavi, nato pa kot župnik v Slavini in Hrenovicah na Pivki. Umrl je leta 1588 v Slavini, kjer je bil tudi pokopan v grobnici, ki jo je dal sam napraviti. Glej ZABUKOVEC, Janez, *Slavina. Prispevek k zgodovini župnij ljubljanske škofije*, Ljubljana 1910, str. 202–203; CEROVŠEK, Franc, Erzelj, *Vipavski glas*, 1997, letnik 12, št. 42, str. 12.

³¹⁶ Vikar *in pontificalibus* je škofov namestnik za opravljanje obredov.

³¹⁷ PASCHINI, Pio, *I vicari generali nella diocesi di Aquileia e poi di Udine*, Udine 1958, str. 22–23.

³¹⁸ Napis in relief sta bila evidentirana v VELEPIČ, *Topografija Primorske*, str. 43.

Kamnita notranja oprema je iz zadnjih desetletij 19. stoletja, ko je bila ta cerkev na novo zgrajena na mestu starega svetišča. Na glavnem oltarju, ki je tabernakeljskega tipa, sta vklesana kar dva napisa. Na desnem boku njegovega podstavka je črno pobarvan napis:

CERKEV
I ALTAR
V ČASU
PASTIROVANJA
Č. G. A. SKERTA
1889.

A. TROBEC
V TRSTU

V razvezani obliki se glasi: CERKEV I(N) ALTAR V ČASU PASTIROVANJA Č(ASITEGA) G(OSPODA) A(NDREJA) SKERTA. 1889. / A(NTON) TROBEC V TRSTU. Te lapidarne besede gre razumeti tako, da je bila v letu 1889, ko je službo božjo v Kalu opravljal duhovnik Andrej Skrt,³¹⁹ sezidana nova cerkev in izdelan glavni oltar.³²⁰ Po podpisu na koncu je upravičen sklep, da je načrt za cerkev naredil in oltar izdelal stavbni mojster in kamnosek Anton Trobec iz Trsta.³²¹

Kdaj sta bila posvečena, nam pove latinski napis na hrbtni strani oltarja, ki je s pozlačenimi črkami vklesan na plošči iz poliranega belega kararskega marmorja z gostimi debelimi žilicami in se glasi:

D. O. M.
ANNO 1892 DIE VERO 3. SEPTEMBRIS
EGO ALOISIUS MATHIAS ZORN,
ARCHIEPISCOPUS GORITIENSIS
CONSECRAVIT ECCLESIAM HANC
EIUSQUE ALTARE MAIUS
IN HONOREM
SANCTI GEORGII M.

Napis na glavnem oltarju o gradnji cerkve in postavitvi tega oltarja v letu 1889

Marmorna napisna plošča o posvetitvi cerkve sv. Jurija in glavnega oltarja v letu 1892

³¹⁹ Andrej Skrt, ki je služboval kot kurat v Kalu nad Kanalom od 16. oktobra 1877 do 28. septembra 1889, ko je bil upokojen, se je rodil 7. septembra 1845 pri Sv. Luciji (danes Most na Soči), bil posvečen v duhovnika leta 1871 in umrl 26. februarja 1890 v Gorici. *Status personalis et localis archidieceos Goritiensis ineunte anno 1899*, Gorizia 1898, str. 53; *Calendarium sacerdotum defunctorum dell'Arcidiocesi di Gorizia*, Gorizia 1977, str. 57; *ŽA Kal nad Kanalom / ŽA Levpa*, družinska knjiga Kal nad Kanalom 1891.

³²⁰ Po podatkih iz spisovnega gradiva te župnije je bila nova cerkev sv. Jurija sezidana leta 1888. ACAG, *Parrocchie oltre confine*, Atti: fasc. 14, Cal di Canale – Kal nad Kanalom: Elenco delle chiese e degli edifici ecclesiastici, 1928.

³²¹ Po vaškem ustnem izročilu je bila v Kalu poprej majhna, štiristo let stara cerkev, okoli katere je bilo pokopališče, nova pa da je bila sezidana leta 1892. (Izročilo leto dograditve zamenjuje z letom posvetitve, ki je bila opravljena tistega leta.) Kamen za zidavo so kopali v Goveji dragi blizu Cvetreža in ga *po cugu, iz roke v roko* podajali do cerkve. Tam so tudi žgali korce za cerkveno streho. Pripovedovali so Anton Lipičar in njegova žena Helena (Zdenka) v Bregu, Kal nad Kanalom 103, ter Stanko Kofol, Kal nad Kanalom 171.

V prevodu se glasi: *Bogu najboljšemu, največjemu. Leta 1892, 3. septembra, sem jaz, Alojzij Matija Zorn, goriški nadškof, posvetil to cerkev in njen veliki oltar v čast svetemu Juriju, mučencu.*³²²

Podobna napisa oziroma podpisa kot na podstavku glavnega oltarja sta vklesana tudi na paru mlajših stranskih oltarjev v cerkveni ladji. Na desnem boku menze Marijinega oltarja ob levi steni ladje je črno pobarvan napis: Č. G. JOS. SHEJBAL / KURAT 1900. / TROBEC, v razvezani obliki: Č(ASTITI) G(OSPOD) JOS(IP) SHEJBAL, KURAT, 1900. TROBEC, ki pove, da je oltar leta 1900 dal delati kalski kurat Josip Shejbal in da ga je naredil kamnosek Anton Trobec.³²³ Na stranskem oltarju sv. Jožefa ob desni steni ladje je na levem boku predele vklesano: Č. G. / ANT. GRBEC³²⁴ / KURAT 1908 / J. NEGODE. Ta oltar je torej po naročilu kurata Antona Grbca leta 1908 izdelal kamnosek Josip Negode. Vse tri oltarje je med popravilanjem poškodovane cerkve leta 1924 obnovila gradbena družba Morelli.

Na cerkveni zunanjščini je treba omeniti reliefno podobo svetega Jurija v timpanonu nad glavnim portalom, ki jo je leta 1942 datiral in podpisal Tone Kralj. Zavetnika kalske cerkve je upodobil kot viteza na konju, ki s kopjem prebada triglavega zmaja in rešuje mladenko, pokrito z značilno slovensko avbo.³²⁵

Anton Jurij Trobec je bil stavbni mojster, kamnosek, altarist, kulturni in politični delavec ter organizator. Rodil se je 5. aprila 1845 pri Sv. Ivánu v Trstu, na naslovu Guardiella 66, v družini vrtnarja Janeza Trobca in Marije z deklinškim priimkom Šeslin (Sheslin) ter tam umrl 23. novembra 1920. Poklicno se je izpopolnjeval v Milanu in se dalje zasebno šolal, da je okrog leta 1886 napravil tudi izpit za geometra, ki je v Italiji soroden poklicu stavbarja oziroma arhitekta.³²⁶ Znani so njegovi načrti za nove cerkve v Šmartnem v Brdih, v Budanjah na Vipavskem ter v Črnem Kalu in Pregari v Istri.³²⁷

Imel je lastno kamnoseško delavnico, s katero je bil tako uspešen, da je zaposloval do šest pomočnikov, med njimi tudi Josipa Negodeta. Poleg portalov, portonov, balkonov, stopnic in podobnega je klesal tudi oltarje za cerkve v Trstu in okolici. S svojim zavzetim društvenim delovanjem za gospodarski in prosvetni napredek svetoivanskega območja si je zaslužil vzdevek »svetoivanski narodni veljak«.³²⁸

Anton Trobec. Fototeka Odseka za zgodovino in etnografijo pri Narodni in študijski knjižnici Trst

³²² Alojzij Matija Zorn se je rodil 13. januarja 1837 v Prvačini v družini učitelja in cerkovnika Antona Zorna in matere Marijane z deklinškim priimkom Gregorič ter bil v letu 1857 posvečen v duhovnika. Leta 1882 je bil imenovan za poreško-puljskega škofa, od leta 1883 do 1897 pa je bil goriški knez nadškof. Umrl je 8. julija 1897 na Dunaju. V času svojega škofovanja je posvetil kar petnajst cerkva, med njimi cerkve v Grgarju (1884), Levpi (1885), Desklah (1891) in Kalu (1892). *PSBL*, 18. snopič, Gorica 1991, str. 362–364; Martin Dolinar, geslo Zorn Alojzij Matija.

³²³ Josip Shejbal, ki je služboval kot kurat v Kalu od 17. decembra 1897 do 30. novembra 1905, se je rodil 24. januarja 1865 v Cisti na Češkem, bil leta 1889 posvečen v duhovnika in umrl 20. oktobra 1939 v Stržišču v Baški grapi. *Status Personalis et Localis Archidieceos Goritiensis ineunte anno 1901*, Goritiae 1901, str. 175; *Necrologium sacerdotum Archidieceos Goritiensis 1900–2013*, str. 452–453; *ŽA Kal nad Kanalom / ŽA Levpa*, družinska knjiga Kal nad Kanalom 1891.

³²⁴ Anton Grbec, ki je služboval kot kurat v Kalu od 21. septembra 1907 do 6. maja 1915, se je rodil 30. aprila 1873 v vipavskih Šmarjah, bil posvečen v duhovnika leta 1898 in umrl 26. maja 1936 v Velikih Žabljah. *Necrologium sacerdotum Archidieceos Goritiensis 1900–2013*, str. 426–427; *ŽA Kal nad Kanalom / ŽA Levpa*, družinska knjiga Kal nad Kanalom 1891.

³²⁵ PAVLIN, *Župnija Kal nad Kanalom*, str. 21.

³²⁶ V Italiji sodi k poklicu geometra poleg zemljemerskih del tudi načrtovanje in vodenje civilnih gradbenih del manjšega obsega.

³²⁷ KRAGELI, Jožko, *Župnija Budanje*, Budanje 1995, str. 11.

³²⁸ Povzeto po *PSBL*, 16. snopič, Gorica 1990, str. 64–65; Martin Jevnikar, geslo Trobec Anton, kamnosek, kult. in polit. organizator in delavec, ter *Slovenski biografski leksikon*, 12. knjiga, Ljubljana 1980, str. 183; Fran Petre, geslo Trobec Anton, kamnosek in narodno-prosvetni organizator. Glej tudi PREMRL, Božidar, *Cerkve sv. Valentina v Črnem Kalu. Ob stoletnici njene dograditve*, Predloka 2012, str. 82, 85, 91; isti, *Nesmrtni kamen*, str. 355.

Josip Negode je bil kamnosek, kulturni in politični delavec. Rodil se je 25. februarja 1858 v Rocolu v Trstu v družini posestnika, zidarja in kamnoseka Antona Negodeta in Marije z deklinškim priimkom Brenčič. Ko je imel dve leti, se je družina preselila k Sv. Ivanu, ker je oče sodeloval pri gradnji tamkajšnje nove župnijske cerkve. Kasneje je kot šolar očetu nosil kosilo na gradbišče srbske pravoslavne cerkve v Trstu, ki jo je zidalo gradbeno podjetje inženirja Pietra Paleseja. Ker se je zelo zanimal za tako delo, ga je Palese vzel v svoje podjetje in pri njem se je izučil za punkterja, altarista in dekorativnega kamnoseka. Palese ga je poslal tudi na šolanje v Scuola triestina di disegno e professionale, ki ga je v letih 1883–1887 opravil z odličnim uspehom. Izpopolnil se je tudi v gradbeni in modelarski stroki.

Leta 1882 se je oženil z Marijo Jurkič in se z njo vselil v novo hišo na Črni cesti pri Sv. Ivanu, že naslednje leto pa je kupil posestvo v Bregu pri Sv. Ivanu ter se z ženo preselil tja. Kasneje je tam sezidal še dve hiši.

Od Paleseja je prešel v kamnoseško delavnico Antona Trobca pri Sv. Ivanu in skupaj sta izdelala vse oltarje za tamkajšnje cerkev. V začetku 20. stoletja je pri Sv. Ivanu odprl svojo kamnoseško delavnico in jo vodil do prve svetovne vojne, ko je morala zaradi vojnih razmer prenehati z delom. Potem se je zaposlil kot delovodja v kamnoseškem podjetju v Celju, leta 1923 pa sta z ženo odšla v Ljubljano. Tam je na Cesti sv. Petra 47 odprl kamnoseško delavnico in se uveljavil kot punkter. Delal je za kiparje Lojzeta Dolinarja, Frančiška Smerduja, Zdenka Kalina, Toneta Kralja, Ivana Zajca in druge. Upokojil se je po dvainosemdesetih letih dela in umrl 12. marca 1956 v Ljubljani.³²⁹

Josip Negode. Fototeka Odseka za zgodovino in etnografijo pri Narodni in študijski knjižnici Trst

V Lokovcu je skromen napis na zvoniku cerkve sv. Petra in Pavla. Na vogelniku desno od vrat je vklesana letnica 1813, pod njo pa ime: A REIZ. Kdo je bil ta Rejc, spričo pomanjkljivih pisnih virov ni mogoče zanesljivo ugotoviti. V Lokovcu priimka Rejc ni bilo, torej je moral priti od drugod. Lahko bi bil tamkajšnji duhovnik, ki je naročil zidavo zvonika, ali pa zidarski mojster, ki jo je vodil. Ker v lokovških matičnih knjigah ne najdemo sočasnega duhovnika s tem imenom, se je na zvoniku verjetno podpisal mojster, ki ga je zgradil. Ta bi utegnil biti iz bližnjega Kanalskega Loma, kjer sta v tistem času na domačiji pri Kovaču s hišno številko 15, danes 27, živela Anton Rejc, Simonov sin, ki se je rodil 18. februarja 1750 in se leta 1784 poročil z Marijo Štrukelj - Jakončevo iz Tolminskega Loma, ter njegov sin Andrej, rojen 16. oktobra 1787.³³⁰ Anton, ki se je po ženini smrti leta 1799 v drugo poročil z Ano Skrt iz Levpe, je umrl 4. januarja 1837, Andrej, ki je ostal samski, pa 23. novembra 1851.³³¹ Na lokovškem zvoniku se je najverjetneje podpisal oče Anton Rejc.

³²⁹ Povzeto po *PSBL*, 10. snopič, Gorica 1984, str. 498–500: Martin Jevnikar, geslo Negode Josip.

³³⁰ S tem se ujema pripoved Alojza Šuligoja - Terezinega Lujzeta v Lokovcu 88, da so glavna dela pri zvoniku menda opravili Šavletovi iz Gorenjega Lokovca, mojster pa da je bil nekdo iz Loma, čigar začetnici sta vklesani v kamen na zvoniku. Pismo Miroslava Šuligoja Bremca, Lokovec 50 / Cankarjeva 65, Nova Gorica, datirano 8. januarja 2002. K temu dodajmo še lomsko ustno izročilo, ki ga je sporočil domoznanec Matjaž Žbogar, da so pri Kovaču v Lomu kovali železje za novo lomsko cerkev, ki se je zidala v tistem času. Ker so Kovačevi imeli zelo malo zemlje, Žbogar sklepa, da je zelo verjetno, da so se ukvarjali s kakšno obrtjo.

³³¹ ŽA Most na Soči, rojstna knjiga Lom 1785–1820, poročna knjiga Lom 1821–1887, mrliška knjiga Lom 1820–1874, družinska knjiga Lom 1882 in podatki domoznanca Matjaža Žbogarja.

Cerkev sv. Štefana v Levpi

Isti priimek opazimo tudi v napisu na prekladi zakristijskega portala cerkve sv. Štefana v Levpi, ki se glasi: 1779 Simon Reiz. Tudi v tem primeru se je pri preverjanju, ali je bil Simon Rejc morda sočasni župnik v Levpi, izkazalo, da tega imena v popisih duhovnikov goriške nadškofije ni in da ga je torej treba iskati med gradbenimi obrtniki.³³²

Najverjetneje je bil to Simon Rejc, oče Antona, domnevno podpisanega na zvoniku v Lokovcu. O njem je znano, da se je rodil 28. oktobra 1712 pri Martinu v Kanalskem Lomu na današnji hišni številki 29, se okrog leta 1745 poročil z Jerico, katere priimek ni znan, in se odselil na današnjo hišno številko 27, ki jo je sezidal sam. Umrli je 23. septembra 1797. Po ustnem izročilu je bil on ali njegov sin Anton kovač, zato je hiša dobila ime pri Kovaču.³³³

Zakristijski portal cerkve v Levpi z letnico 1779 in podpisom domnevnega mojstra Simona Rejca

Z najstarejšo letnico med cerkvami na planoti se ponaša poznogotska romarska cerkev Marije Snežne v **Nadavču**, zaselku Avč, ki so jo verjetno začeli graditi v zadnjem desetletju 15. stoletja, a je gradnja iz neznanih razlogov zastala in bila zaključena šele leta 1515. Ta letnica je sklesana na okroglem sklepniku zvezdasto-rombastega oboka prezbiterija in je v izvirnih gotških števkih oblikovana kot ISIS s privzdignjeno piko na koncu. Domneva se, da je dokončanje cerkve oziroma njenega oboka prevzel drug mojster, ki pa ga – tako kot tudi svetniškega škofa na sklepniku – ni mogoče поблиže opredeliti.³³⁴

³³² Za preverjanje domneve, da je bil Simon Rejc morda duhovnik, se zahvaljujem arhivarki Francesci Missio v Nadškofijskem arhivu v Gorici.

³³³ Podatke o Simonu Rejcu je prispeval domoznanec Matjaž Žbogar.

³³⁴ PESKAR, *Gotska arhitektura na Goriškem*, str. 76–77, 166.

Najstarejši kamen s slovenskim napisom na Banjški planoti

Prava epigrafska relikvija je sklepni kamen ločnega portala, ki je po ustnem izročilu pripadal nekdanji Kobalovi hiši **na Gorenjem Logu**. O njem je že leta 1951 pisal etnolog Milko Matičetov v seriji objav o primorskih ljudskih napisih. Po njegovem takratnem védenju je bil tretji najstarejši slovenski napisni kamen na primorskem podeželju, zdaj pa lahko dodamo še, da je najstarejši kamen s slovenskim napisom na območju Banjške planote.

Ko si ga je Matičetov tistega leta šel ogledat, je bil kot navaden gradbeni kamen vzidan v kotu levo od vrat v hlevu Tomažinčevih na hišni številki 18. Sporazumno z gospodarjem Ivanom Kobalom je etnolog kamen previdno izkopal iz zida in na njegovem spodnjem licu odkril še pomemben del napisa, ki je bil v zidu zakrit.³³⁵

V zvestem prepisu po črki je ta dvodelni napis v bohoričici videti takole:

TOmaS: PreGl
Ie FaVerkau
Ta: HISHa: u
Tem: LeTu
J630: TOM
aS: PreGl: Ie
Panauleu

Ta HISH
a: utem
LeTu
J772

Napisni kamen mojstrov Preglov z Gorenjega Loga

V urejenem in prečrkovanem prepisu se glasi: *Tomaž Pregl je faverkau ta hiša u tem letu 1630. Tomaž Pregl je panauleu ta hiša u tem letu 1772.*³³⁶ V pisavi se mešajo velike in male črke. Črka I ima piko zgoraj, enica oziroma tisočica ima obliko črke J; ponekod so besede med sabo ločene z dvo-pičjem, pike pa so trikotne oblike.

Matičetov dalje pojasnjuje nejasni besedi *faverkau* in *panauleu* ter narečne oblike drugih besed v napisu. Prva beseda je izposojenka iz italijanskega glagola *fabbricare* in pomeni zidal, prehod glasa *b* v *v* pa je značilnost tolminskega narečja; *panauleu* pomeni ponavljal, obnavljal, prezidaval, ki v prvem zlogu izpričuje tolminsko akanje. To je tudi vzrok za na videz nepravilni tožilnik *ta hiša* namesto *to hišo*.

Ustno izročilo pravi, da je bil ta napisni kamen pri bogati Kobalovi hiši, ki je bila menda najstarejša v vasi. Zidali so jo približno v istem času kot cerkev sv. Lucije pri Sv. Luciji, ko je bil pri Kobalovih

³³⁵ Matičetov navaja višino stranic sklepnega kamna 24 cm, širino lica zgoraj in spodaj 27 in 15,5 cm ter globino 25 cm; po njegovih meritvah pa so njegove mere: višina 24,5 cm, širina 27,5 / 16 cm in globina 25 cm.

³³⁶ MATIČETOV, Milko, Primorski ljudski napis, 120. napis, *Primorski dnevnik*, 7. oktobra 1951, letnik 6, št. 237, str. 4: Loški napis, po starosti tretji do sedaj znani na Primorskem.

zelo premožen gospodar Blaž,³³⁷ med prvo svetovno vojno pa je bila porušena. Ko je rajna Terezija iz Kobalove hiše šla za nevesto k Bavdaževim, si je od brata izgovorila to ruševino. Okrog leta 1920, ko so Bavdaževi zidali hlev, jim je prav prišlo kamenje Kobalove hiše in tudi ta napisni kamen, ki ga na srečo niso uničili. Kasneje pa je Bavdažev hlev na dražbi prešel v last Tomažinčevih.

Kdo sta bila oba Tomaža Preglja, Matičetov ni mogel ugotoviti. Po njegovih poizvedbah prav na Logu Pregljev ni bilo, pač pa je za ta priimek slišal v zaselkih Pri Koroščih in Na Robu ter v vaseh bližnje in daljne okolice: Sv. Luciji, Modreju, Lomu ... Sklepal je, da sta bila nedvomno poklicna zidarska in kamnoseška mojstra iz družine, v kateri je zidarska in kamnoseška obrt prehajala iz roda v rod: od Tomaža Preglja iz prve polovice 17. stoletja do njegovega daljnega potomca v drugi polovici 18. stoletja. Pri tem se je skliceval na premožnost naročnika Kobala, ki »se gotovo ni zadovoljeval s komerkoli, ampak je najel za delo na lastnem domu pač le najboljšega mojstra na Tolminskem«, ter na lepe in pravilne črke napisa, ki kažejo na mojstrsko roko. Nazadnje je Matičetov še optimistično izrazil upanje, da se bo pravi naslov mojstrov Pregljev dalo izslediti v starih matičnih knjigah pri Sv. Luciji, v Kanalskem Lomu ali v kateri sosednji župniji, in pričakovanje, »da nam ljubitelji domače tolminske zgodovine odkrijejo kaj več sledov o mojstrih Pregljih«.

Od ljubiteljev tolminske zgodovine ni bilo odziva, iskanje mojstrov Pregljev v matičnih knjigah svetolucijske župnije in okoliških župnij pa otežuje ter njihovo prepoznavanje onemogoča dejstvo, da matice večinoma ne segajo dovolj daleč nazaj.³³⁸ Dodatno zadrego povzroča dejstvo, da najdemo v cerkvenih pisnih virih iz 18. stoletja dva sočasna Tomaža Preglja z Gorenjega Loga.

Eden, ki bi lahko bil istoveten z mlajšim Tomažem Pregljem, je bil družinski oče Tomaž Pregelj (Pregl), o katerem v mrliški knjigi svetolucijske župnije piše, da je umrl 9. januarja 1791 v starosti šestinsedemdesetih let na takratnem naslovu (Tolminski) Lom 21, danes Gorenji Log 26, po domače pri Robniku Na Robu.³³⁹ Ta Tomaž, ki se je rodil v Logu okrog leta 1715, bi utegnil biti ista oseba kot ženin Tomaž, sin Štefana Preglja iz Volčanskega oziroma Tolminskega Loma,³⁴⁰ ki je leta 1742 po predložitvi potrdila o samskem stanu pred pričama Gregorjem Pregljem in Valentinom Šavlijem v tolminski župnijski cerkvi peljal pred oltar Marino Kenda iz Poljubinja pri Tolminu.³⁴¹ Te domneve pa ni mogoče dokazati, ker v tistem času še niso bile vpeljane hišne številke in ker v poročni knjigi ni bila vpisana ženinova starost. Drugi kandidat je Tomaž Pregelj s Šemlaka na Gorenjem Logu,³⁴² o katerem vemo le to, da si je 1. julija 1776 od podružnične cerkve sv. Mavra sposodil šestdeset dukatov, za ktere je moral zastaviti svoj travnik in njivo, imenovana V novini, in plačevati ustrezne letne obresti.³⁴³ Če že ne moremo ugotoviti, kateri izmed teh dveh Tomažev je pravi, pa lahko z veliko verjetnostjo zapišemo, da sta bila tako prvi kot drugi mojster Tomaž Pregelj, ki sta se v letih 1630 in 1772 podpisala

³³⁷ Datum 24. junij 1612, vklesan na vogelniku v cerkvenem pročelju, ki označuje čas, ko je bila cerkev sezidana ali prezidana, se okvirno res ujema z življenjsko dobo Blaža Kobala, o katerem govori ustno izročilo. Po tem izročilu je Blaž Kobal novi cerkvi volil senožet Cerkovnico, ki je dajala po 150 kvintalov sena, in daroval par volov, ki sta vozila kar sama. Ko so delavci naložili na voz material za zidavo, sta ga vola odpeljala k cerkvi, ne da bi ju kdo poganjal. Stari ljudje so pripovedovali, da sta bila naslikana za glavnim oltarjem. Pripomniti pa je treba, da gre v tem izročilu zelo verjetno za kontaminacijo spominov na dogodke iz dveh obdobj. V urbarju cerkve sv. Lucije za leta 1781–1823 namreč leta 1787 najdemo zapis, da je Blaž Kobal volil cerkvi sv. Mavra (brez navedbe datuma) travnik Ta velika Cerkovnica z obveznostjo, da se vsako leto opravi pogrebni obred in ena peta maša ter da prav tako opravijo mašo vsi duhovniki v župniji. V letih 1789 in 1791 pa se omenja zidanje župnijske cerkve, s čimer je bila najbrž mišljena njena prezidava. Vse to omogoča sklep, da se navedeno ustno izročilo dejansko nanaša na Blaža Kobala iz 18. stoletja, ki ga ne moremo enačiti z domnevnim Blažem Kobalom, naročnikom zidave hiše leta 1630. Primerjaj ŽA Most na Soči, urbar cerkve sv. Lucije 1781–1823.

³³⁸ V župnijskem arhivu v Tolminu se je za bližnjo župnijo Volče ohranila družinska knjiga za leta 1760–1860, vendar v njej priimka Pregelj ni najti.

³³⁹ ŽA Most na Soči, mrliška knjiga 1785–1824. Za pojasnilo o hišni številki Lom 21 se zahvaljujem domoznancu Matjažu Žbogarju.

³⁴⁰ Tolminski Lom je tukaj imenovan Volčanski Lom, ker je spadal v župnijo Volče.

³⁴¹ ŽA Tolmin, poročna knjiga 1696–1742.

³⁴² Domačija pri Šemlakarju ima danes hišno številko 3.

³⁴³ ŽA Most na Soči, urbar cerkve sv. Lucije 1781–1823.

na portalu Kobalovih, doma z Gorenjega Loga. V prid tej domnevi govori tudi to, da je v pisnih virih iz 17. in 18. stoletja priimek Pregelj od zaselkov, ki so spadali v župnijo Sv. Lucija oziroma Lom, najti samo na Gorenjem Logu, v Drobočniku, Kanalskem Lomu in morda še pri Sv. Luciji.

Mejniki

Na Kanalskem Vrh, kamor nas usmerja kamniti kažipot v Batah, stoji na *kržadi* nasproti hišne številke 11 eden najstarejših znanih mejnikov na planoti. Sklesan je iz svetlo sivega apnenca in zgoraj trikotno zaključen. Na licu ima upodobljen grb plemiške družine Rabatta, pod njim je vklesana letnica 1719, na hrbtni strani pa grb družine Strassoldo. Pri obeh gre za osnovni grb, ki sta ga obe družini pozneje imeli kot srčni ščit v razširjenem grbu. V Rabattovem grbu na tem mejniku je trohrib z dvema druga proti drugi obrnjenima perutnicama, v Strassoldovem grbu pa je petkrat deljen ščit s tremi črnimi vodoravnimi prečkami.³⁴⁴ Mere mejnika so: 50 / 65 cm × 35 cm × 31 cm.

Mejniki v Kanalskem Vrh, ki ima na licu grb plemiške družine Rabatta in letnico 1719, na hrbtni strani pa grb družine Strassoldo

Po pripovedovanju Slavka Petrevčiča - Plavčevega s Kanalskega Vrha 8, ki je mejni kamen pripeljal v vas, je bilo njegovo prvotno nahajališče približno dva kilometra južneje od vasi na ledini, ki ji rečejo Križev breg.³⁴⁵ Stal je nekaj metrov pod današnjo cesto Bate–Kanalski Vrh, in sicer na mestu, kjer suhi zid, ki razmejuje katastrski občini Bate in Kanalski Vrh, spremeni smer. Domneva se, da je bil postavljen ob razmejitvi

³⁴⁴ Za opis grbov se zahvaljujem zgodovinarju Mihi Preinfalku.

³⁴⁵ Tam je namreč nekakšen *poklon*, od koder so ljudje, dokler svet še ni bil tako zaraščen, ugledali Sveto goro in se po stari navadi pokrižali. Povedal Iztok Brezavšček - Jožko s Kanalskega Vrha, ki živi v Grgarju 65C.

kanalskega gospostva in v zvezi z izdelavo urbarja tega gospostva v letu 1716.³⁴⁶ Po ustnem izročilu v obeh omenjenih vaseh so to katastrsko mejo začrtali na mestu, do koder je »en Bāčan upal nesti ta konfin«.³⁴⁷ Na Kanalskem Vrhju je bilo še rečeno, da se še danes vidi njegova roka na eni strani kamna.³⁴⁸

Na tem območju so gozdarji in arheologi dokumentirali še enak mejnik z letnico 1716, ki stoji na svojem mestu v bližini Bask,³⁴⁹ in mejnik z letnico 171.(?) zahodno od vrha Rebro nad Dragovico, prav tako na meji gospostva družine Rabatta.³⁵⁰

Na vrhu Špilja je v večjo živo skalo vsekana letnica 1738, ki označuje leto ureditve spornega *kunfina* med Kanalskim in Tolminskim Lomom. Tolminski in Kanalski Lomljani so imeli pravico skupaj pasti in sekati les, kar sta jim priznali tolminska in kanalska gosposka že leta 1695, vendar pa sta bili skupna paša in sečnja pogosto vzrok preprirov med njimi. Zato so leta 1738 prosili, naj se jim pašniki in gozdovi razdelijo, da bodo vsak zase znali bolje varovati svojo posest, in 17. oktobra 1738 so bili razdeljeni preko omenjenega vrha.³⁵¹

Živa skala na vrhu Špilja z letnico 1738, ki označuje leto ureditve sporne meje med Kanalskim in Tolminskim Lomom. Foto Miljko Lesjak, Most na Soči

³⁴⁶ KOZOROG, Edo, *Mejna znamenja na severnem Primorskem. Med miti in kulturno dediščino*, knjiga v pripravi (dalje: KOZOROG, *Mejna znamenja na severnem Primorskem*); JURIČIČ ČARGO, Danijela, ŽNIDARŠIČ GOLEC, Lilijana, *Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije. 1. zvezek. Urbarji v zbirki urbarjev in fondih zemljiških gospostev*, Ljubljana 2005, str. 86: AS 742, Gospostvo Kanal, knjiga 8: Urbar gospostva Kanal 1716.

³⁴⁷ Povedala sta Iztok Brezavšček, Grgar 65C, in Milivoj Valentin Stanič, Bate 1.

³⁴⁸ To je povedal leta 1921 rojeni Avguštín Gorjup pri Tonhovih na Kanalskem Vrhju 1, ki je peresa perutnic v Rabattovem grbu razlagal kot prste na roki. MIHELIČ, Miha, VINAZZA, Manca, Kanalski Vrh-Bate, Križev breg, Rebro, v: *Goriški letnik*, 2017, št. 41, str. 319–320 (dalje: MIHELIČ, VINAZZA, Kanalski Vrh-Bate, Križev breg, Rebro).

³⁴⁹ KOZOROG, Edo, *Mejna znamenja na severnem Primorskem*, v: *Goriški letnik*, 2008, št. 32, str. 80, slika 2.

³⁵⁰ MIHELIČ, VINAZZA, Kanalski Vrh-Bate, Križev breg, Rebro, str. 319–321.

³⁵¹ RUTAR, Simon, *Zgodovina Tolminskega*, Gorica 1882, str. 138; KOZOROG, *Mejna znamenja na severnem Primorskem*.

Kamnoseki in zidarji na Trnovski in Banjški planoti ter v okolici

Grgar – vas kamnarjev in zidarjev

Razglednica Grgarja iz začetka 20. stoletja. Atelier Weiss, Gorica, SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev, Grgar, št. 3637

Furlan Luigi Vetoraz – gostujoči kamnosek v Grgarju

Prvi kamnosek, čigar ime najdemo v grgarskih matičnih knjigah, je bil Luigi Vetoraz iz Foena pri mestu Feltre v pokrajini Belluno v severni Furlaniji.³⁵² V Grgar je prišel z družino, ko je kot kamnosek (»spizapietre«) delal pri gradnji železniške proge Nabrežina–Tržič–Gorica–Krmín, ki je bila izročena prometu leta 1860.³⁵³ V grgarskih maticah je vpisan kot oče dvojčkov Teresie in Giuseppeja, ki sta se rodila 20. februarja 1859 v Dolu v Grgarju 7 in zaradi slabotnosti že čez dva dni umrla, ter kot mož Beatrice Bisalbi (Bisalpi), ki je kmalu zatem, 3. aprila, pri komaj osemtridesetih letih umrla zaradi porodnega prisada in bila dan kasneje pokopana.³⁵⁴

Iz družinskih in matičnih knjig župnije sv. Jurija v Villabruni zvmemo, da se je Luigi Vetoraz rodil 17. junija 1816 v Foenu v družini Antonia Vetoraza in Antonie z dekliškim priimkom Cossalter ter se leta 1838 v Villabruni poročil z Beatrice Bisalbi, najdenko iz beneške sirotišnice (»Ospitale di Venezia«). Imela sta več otrok, med njimi prvorojenca Atanasia, ki se je rodil 7. maja 1842 v domačem Foenu

³⁵² Naselje Foen v občini Feltre in pokrajini Belluno spada v deželo Veneto. *La frazione di Foen*, https://italia.indettaglio.it/ita/veneto/belluno_feltre_foen.html.

³⁵³ Podatek upokojenega železniškega arhivarja Karola Rustje, Zavrh 9G.

³⁵⁴ ŽA Grgar, mrliška knjiga 1820–1874.

in se izučil očetovega poklica. Šest let po ženini smrti je Luigi v domači župniji za drugo ženo vzel Roso Scot iz Cesia. V tem zakonu sta se v domačem kraju rodila še dva sinova, ki sta šla po očetovi poklicni poti. Giovanni oziroma Janez je prijel na svet 13. februarja 1866, Giacomo Antonio oziroma Jakob pa 21. oktobra 1867. Tako kot oče Luigi so tudi vsi trije sinovi šli kot kamnoseki s trebuhom za kruhom na območje današnje Slovenije, se tukaj naselili in umrli.³⁵⁵ Luigi je umrl 23. marca 1892 v Pogoniku pri Litiji³⁵⁶ in kmalu mu je v grob sledila še njegova druga žena.³⁵⁷

Kamnosek in samouški kipar Blaž Bitežnik iz Grgarja v Gorici

Blaž Bitežnik se je rodil 30. januarja 1836 v družini Štefana Bitežnika in Marijane z dekliškim priimkom Belingar v Grgarju na današnji hišni številki 83, po domače pri Urbančevih (*Grbančovi*), kjer se je priimek Bitežnik obdržal do današnjih dni.³⁵⁸ Pri dvaintridesetih letih se je leta 1868 v stolni župniji sv. Hilarija in Tacijana v Gorici oženil z dvajsetletno Jožefo Vouk s Trnovega,³⁵⁹ ki mu je naslednje leto rodila sina in naslednika Antona. Umrli je kot vdovec 9. januarja 1916 v Gledališki ulici 20, danes Via Giuseppe Garibaldi v Gorici.³⁶⁰

V šematizmu mesta Gorica ga leta 1882 najdemo na Via Dogana 12, zdaj Via Nazario Sauro.³⁶¹ Deset let kasneje zveemo iz reklamnega oglasa v listu *Nova Soča*, da je takrat imel delavnico na dvorišču nasproti pošte v Vrtni ulici 24,³⁶² kjer je vedno imel na zalogi »nagrobne spominke«, izdeloval pa je tudi »oltarje, kipe, prižnice, vodotoke itd. po svojih izvornih načrtih.«³⁶³ V oglasu v *Ročnem kažipotu* za leto 1898, v katerem se predstavlja kot »kipar, umetni kamnosek za spomenike«, navaja isti naslov, v *Ročnih kažipotih* za leti 1906 in 1911 pa je na novem naslovu Corso Giuseppe Verdi 44.³⁶⁴

Za novo župnijsko cerkev v rodnem Grgarju, ki je bila sezidana leta 1877 in posvečena leta 1884, je iz domačega kamna sklesal velik relief sv. Martina na konju, ki daje pol svojega plašča revežu.³⁶⁵ Kronist grgarske župnije je o tem zapisal, da je Blaž Bitežnik, ki je le kamnosek, sicer pa »jako izreden mož«, sklesal kiparsko skupino sv. Martina, reveža in konja, ki »ni umetno, pa za samouka dovolj snažno delo«. Zanj je prejel le majhno odškodnino od stare slepe žene iz hiše v Zagorju, kjer je bil

³⁵⁵ Atanazija najdemo leta 1875 v Trebelnem pri Mokronogu na Dolenjskem, kjer se je tistega leta poročil z Nežo Kastelic, nazadnje pa v Stahovici na Gorenjskem, kjer se je ustalil in 20. julija 1905 umrl. Janez se je naselil v Pečah pri Moravčah, se tam leta 1900 poročil z Amalijo Avbelj in umrl 13. februarja 1935. Jakob se je ustalil v Ljubljani, kjer je imel svojo hišo in delavnico v Kavškovi ulici 108 v Spodnji Šiški ter tam 3. novembra 1946 tudi umrl. S kamnoseškim poklicem so nadaljevali tudi Atanazijevi in Janezovi potomci.

³⁵⁶ Primerjaj RUSTJA, Karol, *150 let proge Celje–Ljubljana*, Ljubljana 1999, str. 41–42.

³⁵⁷ Parrocchia di S. Giorgio di Villabruna, *Anagrafi della Popolazione della Parrocchia di S. Giorgio di Villabruna, nel Comune di Feltrina dal 1861 in poi*; ŽA Šmartno pri Litiji, mrliška knjiga 1876–1905. Za prijazno posredovanje podatkov iz matičnih knjig župnije v Villabruni se zahvaljujem tamkajšnjemu župniku don Valeriu Maschui.

³⁵⁸ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1820–1852. – Sedanji gospodar Dominik Bitežnik mi je leta 1997 pripovedoval, da je Blaž v Gorici spočetka »tolkel mizerijo«, potem pa si je gmotno opomogel. Dominikov oče, ki je dvakrat na teden hodil v Gorico, se je še *žlahtal* z njegovim sinom Tonetom in mu včasih nesel domačo zelenjavo. Tone jim je naredil nagrobni spomenik, a so potem dali narediti novega, starega pa so dali v *fundo* groba!

³⁵⁹ ACAG, *Matricole, Parrocchie Italiane*, kopije poročne knjige goriške župnije sv. Hilarija in Tacijana 1853–1872. Takrat je Blaž stanoval v Gorici na hišni številki 26, Jožefa na številki 20, ni pa zapisano, v katerih ulicah sta bivala.

³⁶⁰ ACAG, *Matricole, Parrocchie Italiane*, kopije mrliške knjige goriške župnije sv. Hilarija in Tacijana 1914–1931.

³⁶¹ *Guida schematica della città di Gorizia*, 1882: Popoln seznam lastnikov obrtniških delavnic, Scalpellini, <http://www.isonzo-soca.it/allegati/3/allegati3147.pdf>.

³⁶² Vrtna ulica se danes imenuje Corso Giuseppe Verdi.

³⁶³ *Nova Soča* (izdaja za Gorico), V Gorici, 23. septembra 1892, tečaj 4, št. 39, str. 4.

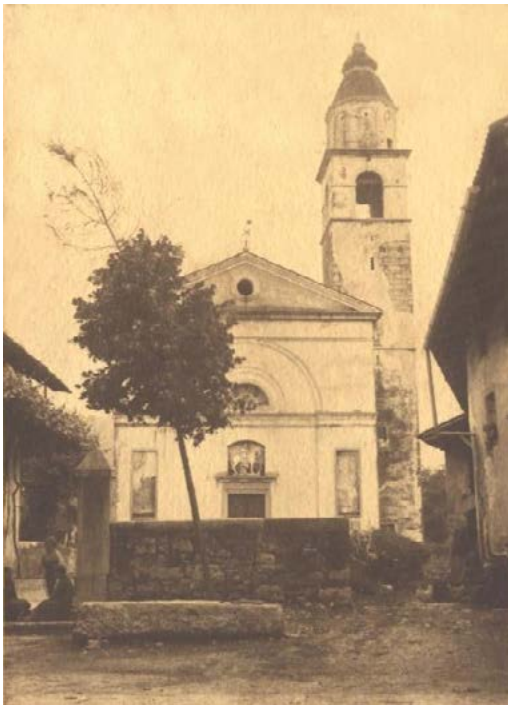
³⁶⁴ KRMPOTIČ, Josip, *Ročni kažipot po Goriškem, Trstu in Istri za 1898*, Gorica 1897, str. 190; *Ročni kažipot po Goriškem in Gradiščanskem in koledar za navadno leto 1906*, Gorica 1906, str. 60; *Ročni kažipot po Goriškem in Gradiščanskem za navadno leto 1911*, Gorica 1911, str. 65.

³⁶⁵ *PSBL*, 2. snopič, Gorica 1975, str. 86: Marijan Breclj, geslo Bitežnik (Bittesne(c)k) Blaž; KRAGELJ, *Župnija sv. Martin*, str. 41–42.

gospodar Matevž Povšič.³⁶⁶ Grgarsko ustno izročilo k temu dodaja, da je *kamnar* Bitežnik - Grbančov iz Grgarja, ki je bil tudi kipar, pod Avstrijo klesal konja, svetega Martina in berača iz enega kamna kar štiri leta.³⁶⁷ Relief je bil postavljen v nišo nad cerkvenimi vrati, med *prvo vojsko* pa je bila cerkev porušena in kip razbit.³⁶⁸ Od njega sta ostala le fragmenta konjske glave in berača, ki sta zdaj vzidana na zunanjsčini večnamenske dvorane ob grgarskem župnišču.

Prvo znano cerkveno delo Blaža Bitežnika je marmorna prižnica, ki jo je leta 1870 naredil za cerkev sv. Roka v Podturnu v Gorici, a je bila med bombardiranji Gorice v letih 1915–1918 uničena.³⁶⁹ Po načrtu goriškega stavbnega mojstra inženirja Carla Baubele je izdelal prvi kamniti oltar za cerkev na Sveti gori nad Grgarjem, ki ga je 1. septembra 1877 posvetil goriški nadškof Andrej Gollmayr. Nadškofu pa je Bitežnik naredil doprsni marmorni kip.

Bitežnik je tudi sicer dosti delal notranjo kamnoseško opremo za cerkve. Dokumentirani so njegov glavni oltar v cerkvi v Oseku (1885), nov kamnit nastavek stranskega oltarja Naše ljube Gospe v cerkvi v Ravnici (1894) in oltar v kožbanski cerkvi (1903) ter prižnice za cerkve v Črničah (ok. 1892), Oseku (1906) in Batah (1890).³⁷⁰ Na oltarju v Oseku in na prižnici v Črničah se je tudi podpisal.

Levo: pročelje cerkve sv. Martina v Grgarju z Bitežnikovim reliefom skupine sv. Martina nad portalom. Fotografija iz grgarske župnijske kronike. Desno: prižnica v cerkvi sv. Križa v Batah, ki jo je Bitežnik izdelal leta 1890

³⁶⁶ V kroniki dalje piše, da je »grgarski rojak umetni kamnosek Blaž Bitežnik iz Gorice« izdelal tudi novo menzo oziroma ploščo za oltar Matere božje ter postamenta kipov sv. Neže in sv. Lucije, vse iz belega marmorja. ŽA Grgar, *Memorabilia iz Grgarja*, str. 128–129, 191. V prenovljeni cerkvi teh njegovih izdelkov ni več.

³⁶⁷ Povedal Rudolf Kogoj, Grgar 36.

³⁶⁸ Primerjaj PODBERSIČ, Renato, Grgar med prvo svetovno vojno, v: *Grgarski zbornik*, str. 159.

³⁶⁹ MLAKAR, Liliana, *San Rocco a Gorizia*, Gorizia 2011, str. 15.

³⁷⁰ 16. septembra tistega leta je dopisnik lista Soča poročal, da je ta umetnik, domačin in zavedni Slovenec, ki ima svojo delavnico v Gorici na dvorišču nasproti cesarsko-kraljevega poštnega urada, to krasno prižnico dovršeno izdelal »iz marmorja Kararskega, Veroneškega, Nabrežinskega in Solkanskega« za prav primerno ceno. *S. a.*, Bate 16. septembra 1890, *Soča*, 19. septembra 1890, tečaj 20, št. 38, str. 2.

Kipar Anton Bitežnik v Gorici

Blažev sin **Anton**, ki se je rodil 31. januarja 1869 v mitniškem naselju (»in vico telonii«) v Gorici,³⁷¹ je bil prav tako kamnosek in kipar. Šolal se je na osnovni in srednji šoli v Gorici, nato pa študiral na akademiji v Milanu. V *Ročnem kašipotu* za leto 1899, v katerem je kot edini klesar v Gorici naveden Blaž Bitežnik v Vrtni ulici, se ob njem brez navedbe imena omenja tudi njegov sin kot kipar, ki »prevzema vsa v njegovo stroko spadajoča dela«. V *Ročnem kašipotu* za leto 1923 pa ga najdemo pod firmo Bitesnik Anton & Comp. na naslovu Casale 57, danes Via Brigata Casale.³⁷² Umrl je 27. decembra 1949 v Via Angiolina 27 v Gorici.³⁷³

Skupno delo očeta in sina Bitežnika je monumentalni spomenik Andreju baronu Čehovinu v vasi Dolanci v dolini Gornje Branice,³⁷⁴ ki je bil slovesno odkrit 14. avgusta 1898 ob petdeseti obletnici vladanja cesarja Franca Jožefa I. Oblikovan je v skladu s takrat veljavno shemo upodabljanja vojskovodij in podobnih pomembnih mož, z višino nekaj nad pet metrov pa je največji figuralni spomenik na Primorskem. Na trikrat stopnjevane kamnitem podstavku, od najnižjega in najširšega spodnjega do najožjega in najvišjega gornjega dela, ki ga je iz grgarskega rožnatega apnenca sklesal oče Blaž,³⁷⁵ stoji realistično oblikovan celopostavni kip Andreja barona Čehovina v naravni velikosti, ki je sklesan iz belega kararskega marmorja in je eno najboljših del njegovega sina Antona. Na kipu je tudi njegov podpis.

Znan je samo en njegov oltar, ki ga je izdelal leta 1925.³⁷⁶ To je tabernakeljski glavni oltar iz belega marmorja v cerkvi sv. Lucije na Mostu na Soči, ki ima antependij z reliefom Svete družine, oltarno mizo pa spredaj podpirata celopostavna puta.

Sicer pa je najbolj znano kiparsko delo Antona Bitežnika nagrobnik pesnika Simona Gregorčiča iz kararskega marmorja na pokopališču pri Sv. Lovrencu pod Libušnjem, ki je bil odkrit leta 1908.³⁷⁷

Kip žalovalke s podpisom kiparja Antona Bitežnika v lapidariju na dvorišču pokrajinskega muzeja v Gorici

³⁷¹ Na območju mitniškega naselja, ki je spadalo v goriško stolno župnijo, je bila potem Via Dogana, zdaj Via Nazario Sauro.

³⁷² GABRŠČEK, Andrej, *Ročni kašipot po Goriškem, Trstu in Istri za 1899*, Gorica 1898, str. 33; *Ročni kašipot po slovenskem Goriško-Gradiščanskem in njemu pridruženih okrajih za l. 1923*, Gorica 1922, str. 87.

³⁷³ ACAG, *Matricole, Parrocchie Italiane*, kopije mrliške knjige goriške župnije Srca Jezusovega (Sacro Cuore).

³⁷⁴ Andrej baron Čehovin se je rodil pri Rokcovih v Dolancih nedaleč od mesta, kjer stoji spomenik, in se kot topničarski častnik pod poveljstvom avstrijskega maršala Jožefa Radetzkega proslavil v vojni med Avstrijo in kraljevino Sardinijo - Piemontom v Italiji v letih 1848–1849.

³⁷⁵ Po mnenju arhitekta Simona Kerševana iz Oseka, ki si je ogledal tri kamnolome okoli Grgarja, je rožnati kamen za podstavek Čehovinovega spomenika najverjetneje iz kamnoloma v Brdcau zahodno od Grgarja, ki je bistveno večji od drugih dveh kamnolomov.

³⁷⁶ ACAG, *Parrocchie oltre confine, Atti*: fasc. 106, Santa Lucia d'Isonzo – Sv. Lucija ob Soči: Inventario delle opere d'arte, I. Chiesa parrocchiale di S. Lucia.

³⁷⁷ *PSBL*, 2. snopič, Gorica 1975, str. 86: Marijan Breclj, geslo Bitežnik Anton; MARUŠIČ, Branko, KOMAC, Jaro, *Vrsno in Simon Gregorčič*, Maribor 1973, str. 26.

V spomin Simonu Gregorčiču je naredil tudi napisno ploščo, ki so jo leta 1912 pritrdili na nekdanjem župnišču na Gradišču nad Prvačino, kjer je Gregorčič nekaj časa služboval kot vikar.³⁷⁸

Med Antonova znana dela sodita še marmorni doprsni kip Sirota in marmorno Kristusovo poprsje v slogu liberty za grob rodovine Gabršček na pokopališču v Solkanu, ki ga je sklesal okrog leta 1901.³⁷⁹

Na goriškem glavnem pokopališču je precej njegovih kiparskih nagrobnikov,³⁸⁰ ki so bili, po letnicah smrti pokojnikov sodeč, izdelani v obdobju od leta 1922 do 1936. Na nagrobniku družine Pascoli z žalovalko v podobi herme iz kararskega marmorja je tudi njegov podpis: ABITESNIK. Najlepši je doprsni kip Bojane Koršič z vencem vrtnic iz belega kararskega marmorja na nagrobniku, ki ima spodaj vklesan napis: BOJANA, / odšla si ko pesem, / ki ne izzveni ...³⁸¹

Nazadnje je treba omeniti še doslej spregledani Bitežnikov kip žalovalke z okrnjenim napisom: LA DESOLA[TA] / P[LANGENTE?] in njegovim podpisom, ki ga najdemo med kipi v lapidariju na dvorišču palače Attems-Petzenstein v Gorici, v kateri domujejo goriški pokrajinski muzeji.³⁸²

Goriški ornamentist Peter Valantič z grgarskimi »korenikami«

Na pokopališču na Sveti Gori je na grobu arhitekta Guglielma Semprinija, umrlega leta 1917, in njegovih sorodnic nagrobnik v obliki ploščatega križa na podstavku. Pod napisom o pokojnih v italijanskem jeziku je podpis kamnoseka: P. Valantig, Gorizia.

Ta kamnosek se je rodil kot Peter Valantič 26. aprila 1881 v družini kmeta Antona Valantiča in Ane z deklinškim priimkom Vernik v Via Macello ali Klavniški ulici 9 v Podturnu v Gorici.³⁸³ Leta 1913 se je v Via Cipriani 14 poročil z Marijo Pavlin, hčerjo goriškega kamnoseka Andreja Pavlina in Marije, rojene Culot, kasneje pa se je z družino preselil v Via Trieste 3. Umril je 28. septembra 1949 v Via Cipriani.³⁸⁴

O njem mi je leta 1998 pripovedoval njegov sin Emilio Valantig, ki se je izučil v istem poklicu in deloval v Gorici kot samostojni kamnosek. Po njegovih besedah je bil *tata* Slovenec s »korenikami« v Grgarju,³⁸⁵ mama pa je bila Furlanka, zato so doma govorili furlansko. Njen oče Andrej, rojen Goričan, je bil *kapo štancarjev* v Nabrežini, ki so montirali izdelke iz nabrežinskega kamna po vsej Avstro-Ogrski. Kot *hohmonter* je hodil montirat v Berlin, Prago in na Madžarsko. Bil je prijatelj arhitekta Maksa Fabianija, s katerim sta se pogovarjala – in preklinjala – po nemško.³⁸⁶

³⁷⁸ Spominska plošča Simonu Gregorčiču, *Primorski list*, 20. junija 1912, letnik 20, št. 25, str. 3.

³⁷⁹ ŽITKO, Sonja, Nagrobna plastika slovenskih akademskih kiparjev, *Zbornik za umetnostno zgodovino* (Nova vrsta), 1977, letnik 33, str. 48–49.

³⁸⁰ To pokopališče je bilo urejeno leta 1919 ob državni cesti, ki pelje v Trst. *Krajevni leksikon Slovencev v Italiji. Druga knjiga: Goriška pokrajina*, Trst 1995, str. 130.

³⁸¹ Bojana je umrla leta 1919, ko je imela komaj štiri ali pet let. Figura deklice z besedilom na podstavku je le gornji del samostojnega nagrobnika na grobu, ki so se mu Koršičevi pred desetletji odpovedali, skulpturo pa so zaradi lepote in spomina postavili na svojo kasnejšo družinsko grobnico. Sporočila Verena Koršič Zorn iz Ljubljane.

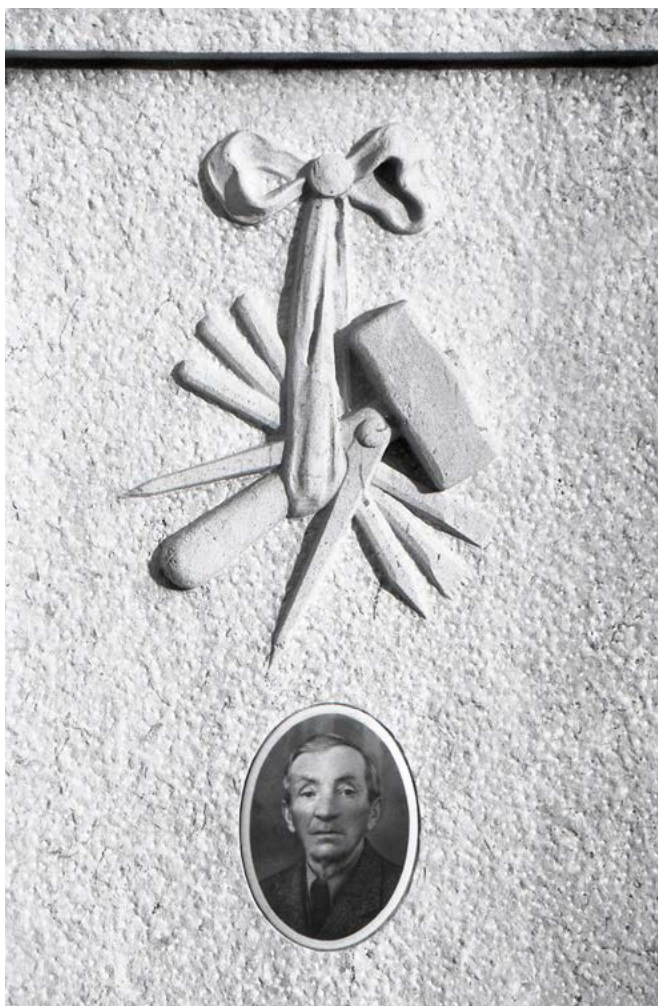
³⁸² Več o Blažu in Antonu Bitežniku glej v PREMRL, *Nesmrtni kamen*, str. 409–417.

³⁸³ Njegova krstna botra sta bila Fran Povše, ravnatelj deželne kmetijske šole v Gorici, in Angela Žepič, profesorjeva žena.

³⁸⁴ ACAG, *Matricole, Parrocchie Italiane*, kopije rojstne knjige goriške župnije sv. Roka 1881–1936, kopije poročne knjige goriške župnije sv. Hilarija in Tacijana 1906–1919 in kopije mrliške knjige iste župnije 1932–1978.

³⁸⁵ Njegov oče Anton Valantič se je rodil v Grgarju 10. junija 1842, mati Ana Vernik pa je bila iz Ajbe. ŽA Grgar, rojstna knjiga 1820–1852. O grgarskem izvoru te družine priča tudi pripis ob rojstvu Petrove hčere Marije Brune leta 1919, da je oče domovinsko pristojen v (občino) Grgar (»pertinente a Gargaro«). ACAG, *Matricole, Parrocchie Italiane*, kopije rojstne knjige goriške župnije sv. Roka 1881–1936 ter kopije rojstne knjige goriške župnije sv. Hilarija in Tacijana 1912–1921.

³⁸⁶ Andrej Pavlin, sin vrtnarja Štefana Pavlina in Neže z deklinškim priimkom Trpin, se je rodil v Via Cocevia v Gorici 14. septembra 1861 in umrl 27. novembra 1925. Ob vpisih rojstev njegovih otrok v letih 1884–1900 ga najdemo na naslovih Riva Castello 5 (zdaj Viale Gabriele d'Annunzio), Via Trieste 17 in nazadnje v Via Leoni 43. ACAG, *Matricole, Parrocchie Italiane*, kopije rojstne knjige goriške župnije sv. Hilarija in Tacijana 1881–1893 in 1894–1905.

Portret Petra Valantiča s simbolom njegovega poklica

s kratkim napisom o pokojniku, njegovi ženi in sinu v svinčenih črkah. Za Irmo Hrovatin, umrlo leta 1936, je naredil nagrobnik v obliki križa iz grčastih okroglic na rustikalnem podstavku. Podstavek z marmorno napisno ploščo je okrasil z oljno vejico, križ pa z razvejenim bršljanom. Nagrobnik Maria Martellanija, ki je umrl leta 1939, je narisal Emilio, klesali pa so ga oče, on in delavci v njihovi delavnici. Zadnje očetovo delo je bil nagrobnik Marie in Romana Bressana iz istega leta: oče je pred smrtjo naredil načrt in ga deloma sklesal, dokončal pa ga je Emilio.

Emilio se je učil kamnoseškega poklica pri očetu, podučeval pa ga je tudi *nono* Andrej. Črke je klesal že pri devetih letih. Potem je šel še na poklicno izobraževanje, »avviamento professionale«. »Scuola d'arte« je bila na Via di San Pietro, današnji Via Vittorio Veneto. Na večernih tečajih ga je poučeval »arte della pietra« profesor Anton Bitežnik, kipar. V poklic je šel leta 1926.

Od svojih del je Emilio omenil samo nagrobnik za očeta in mamo ter preprost, a estetsko oblikovan nagrobnik za *nonota* Antonia Valantiga.

Tata Peter je bil *ornatista*: klesal je kipe Jezusa, angelov in podobno.³⁸⁷ Pred prvo svetovno vojno je tudi on hodil delat po svetu: na Dunaj, v Budimpešto, Berlin, Prago, Ljubljano, Zagreb. Na svojih delih se ni hotel podpisovati. Emilio je vedel samo za njegov podpis na nagrobniku Črnigojevih na goriškem pokopališču, ki ga je vklesal, ker je tako hotel naročnik.

Takoj po vojni in tja do leta 1928 je popravljaval v vojni poškodovane oltarje v cerkvi sv. Ignacija in v stolnici v Gorici ter v cerkvi sv. Martina v Grgarju; pri tem mu je pomagal tudi Emilio. Ker je bila pod Italijo *mizerija*, si je *tata* za nekaj časa poiskal delo v Nabrežini. Tja je hodil v ponedeljek in se vračal domov v soboto. Šele leta 1926 je odprl svojo delavnico v Via Trieste. Leta 1939 pa je nenadoma umrl za kapjo: našli so ga mrtvega med njivami.

Emilio mi je tudi pokazal več nagrobnikov na goriškem pokopališču, ki jih je naredil njegov oče. Za tasta Andreja Pavlina, umrlega leta 1925, je v imenu užaloščene družine (»addolorata famiglia«) naredil čokat obelisk, na katerem je na izviren način upodobil kamnoseško orodje, ki simbolizira njegov poklic, plamen na vrhu nagrobnika pa je sklesal Emilio. Podoben obelisk iz zaloge nagrobnih kamnov pokojnega kamnoseka Carla Culota (2. 7. 1874 – 22. 4. 1930) je okrasil z enako oblikovanim simbolom kamnoseškega poklica ter ga dopolnil

³⁸⁷ Ob rojstvu Emilia leta 1914 je bil v rojstni knjigi označen kot »decorator«, ob rojstvu Marie Brune leta 1919 pa kot »scalpellino«. ACAG, *Matricole, Parrocchie Italiane*, kopije rojstne knjige goriške župnije sv. Hilarija in Tacijana 1850–1867 in 1912–1921.

Kamnoseki v Grgarju

Ročni kaŕipoti po Goriškem in Gradiščanskem za leta 1900–1911 navajajo med obrtniki v Grgarju kar šest klesarjev: Janeza Bitežnika, Janeza Kogoja, Andreja Míljavca, Janeza Černéta, Antona Pavšiča in Jakoba Humarja.³⁸⁸ V grgarskih matičnih knjigah najdemo tudi vse osnovne podatke o njih, le o Jakobu Humarju ni v njih niti sledu. O kamnoseku Janezu Bitežniku in njegovih kamnoseških naslednikih ter o Janezu Kogoju in njegovem kamnarskem potomstvu pa je bilo mogoče zbrati tudi dosti ustnega izročila. Poleg objavljenih kamnosekov se je v matičnih knjigah našlo še nekaj drugih Grgarcev, ki so se ukvarjali z istim poklicem.

Kamnosek, mlinar in kmet Janez Bitežnik - Tlakarjev v Slatni

Poleg goriških kamnosekov Bitežnikov iz grgarske družine Urbančevih je bila v Grgarju še družina Bitežnikov - Tlakarjevih ali Slatnarjevih, ki je dala kar tri kamnoseke. Domačija Na Tlaki, ki ima zdaj hišno številko 138, leži v samotnem zaselku Slatna. K njej je spadal tudi mlin, ki je bil dvanajsti in obenem zadnji mlin na potoku Slatna od Grgarja do Slatne ter je po pripovedovanju zadnjega gospodarja Antona Bitežnika - Tonija deloval do leta 1979.³⁸⁹

Prvi znani gospodar na domačiji je bil kamnosek, mlinar in kmet Janez Bitežnik, ki se je rodil 8. januarja 1833 nezakonski materi Katarini Bitežnik.³⁹⁰ Leta 1869, ko je imel enaintrideset let, je na dom v Slatni, ki je imel takrat hišno številko Grgar 166, pripeljal triindvajsetletno nevesto Nežo Bitežnik iz Bat 12.

Domačija Na Tlaki v Slatni

³⁸⁸ *Ročni kaŕipoti po Goriškem in Gradiščanskem* za leta 1900, 1901, 1902, 1903, 1906, 1907, 1911.

³⁸⁹ Anton Bitežnik, Grgar 138, rojen leta 1923.

³⁹⁰ ŽA Grgar, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja. Vpisa Janezovega rojstva ni ne v grgarski rojstni knjigi ne v rojstnih knjigah sosednjih duhovnij Bate, Banjšice, Ravnica in Solkan. Edina Katarina, ki bi prišla v poštev kot njegova mati, je bila hči Štefana Bitežnika iz Grgarskih Raven, ki se je rodila 28. decembra 1812 v Batah 64. ŽA Bate, rojstna knjiga 1812–1814. Zaradi pomanjkljivih matičnih podatkov o Janezu ni mogoče ne potrditi ne ovreči ustnega izročila Tlakarjevih, da so bili v sorodu s kamnoseki Grbančevimi.

V poročni knjigi je vpisan kot kmet in mlinar;³⁹¹ da je bil kamnosek oziroma klesar, pa pričajo objave v *Koledarju Družbe sv. Mohorja* za leto 1890³⁹² in v *Ročnih kašipotih* za leta 1900–1911.

V njegovem zakonu z Nežo sta se rodila sinova Peter in Valentin, ki sta se prav tako izučila za kamnoseški poklic. Janez je umrl 7. januarja 1911 v Slatni na takratni številki Grgar 140.³⁹³ O njegovih kamnoseških delih ni nič znanega.

Kamnosek Peter Bitežnik - Tlakarjev v Slatni

Po smrti Janeza Bitežnika je domačijo z mlinom prevzel prvorojeni sin Anton - Toni; njegov mlajši brat **Peter**, ki se je rodil 16. junija 1878, pa je ostal na domu za strica in med drugim pomagal Toniju pri delu v mlinu.³⁹⁴ Umrl je neporočen 1. novembra 1964.³⁹⁵

Po pripovedovanju nečaka Tonija Bitežnika, rojenega leta 1923, je stric Peter hodil delat z grgarskimi zidarji tudi v daljne kraje. Na velikonočni ponedeljek se je zbralo šest do osem možakarjev. V *rukzak* so dali zidarsko žlico, *livel*, *mačco* ali *maco*, *plajbo*, dve špici, stric, ki je bil *špičkar* ali *štancar*, pa dosti špic. Za popotnico so vzeli *pogačo* in *špeh*. Na delo so hodili tudi po tri dni. Vrnili so se jeseni, oktobra. Toni se je spominjal, da je stric delal na primer v Trenti in nekaj sezon celo v Luksemburgu. Za cerkev v Žireh pa je naredil dva portala.

Na domačiji je pred hišo naredil pločnik iz pravilno oblikovanih *škrli* – *šalic*. V hiši je kamnit lijak z njegovim podpisom in nekakšnim okrasnim znakom. Pred leti so bili pri hiši še posamezni deli ognjišča, ki jih je prav tako sklesal on. Robnik ognjišča je bil iz sivobelega kamna iz Zabrd, z Gore, njegova podstavka iz *belega kamna vodičarja* pa sta bila z Vodice. Ta kamen z značilnimi drobnimi školjkami ali *poušči*, ki mu rečejo tudi grgarski marmor, je Peter hodil kopat na svet Tince Vodičarjeve z Vodice in iz njega sklesal mnogo nagrobnikov. Za vsakega je moral *narit* en voz kame-nja: za prvi in drugi podstavke, za *tablo* in dve *kolonci* za zraven.³⁹⁶ V *javi* je kamen na grobo obdelal, doma pa je izoblikovane nagrobne na fino oklesal z *budžardo*. Leta 1996, ko sem obiskal Antona v Slatni, je bilo na grgarskem *žegnu* po njegovih besedah še kakšnih petnajst njegovih nagrobnikov.³⁹⁷

Portret Petra Bitežnika

³⁹¹ V batovski poročni knjigi je v opombah zapisan tudi spregled zadržka za poroko zaradi krvnega sorodstva v tretjem kolenu in svaštva v prvem kolenu.

³⁹² *Koledar Družbe sv. Mohorja* za leto 1890, Celovec, str. 7.

³⁹³ ŽA Grgar, mrliška knjiga 1875–1913; ŽA Bate, poročna knjiga 1820–1879.

³⁹⁴ Albin Černe pri Srovinčevih, Grgar 54, se je spominjal, da je kot otrok nosil po nekaj kil *sirka* mlet v mlin v Slatno, ko sta tam še mlela brata Toni in Peter.

³⁹⁵ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970.

³⁹⁶ David Tomažin, pri Kontih, Bitež, Grgar 178, je k temu dodal, da je Peter Bitežnik *bel kamen* kopal tudi na njihovi parceli Kónjëršce, kjer je kamen v plasteh, ki gledajo ven iz terena. To mu je pravil pokojni sosed Rudolf Bitežnik.

³⁹⁷ Albert Humar, Bate 15, je o *špičku* Petru Bitežniku vedel povedati, da je največ delal nagrobne kamne, »špičil je pa vse«, tudi mlinske kamne.

Anica Tlakarjeva, rojena leta 1928, poročena Pavšič in živeča v Desklah, je v spominih na dom in mlin v Slatni nadvse občudovala delavnost in iznajdljivost svojega očeta Antona, mlinarja, in strica Petra, kamnoseka, ki sta po prvi svetovni vojni obnovila porušeni stari mlin. Oče je izdelal vse, kar je bilo v mlinu lesenega, stric Peter pa mu je pomagal pri vseh delih in sam izdelal mlinske kamne; ko so se obrabili, pa jih *je špičkal*, da jih je izostril.³⁹⁸

Albin Černe pri Srovinčevih, Grgar 54, se Petra Bitežnika spominja kot zelo vernega moža, ki ni zamudil niti ene maše in je vedno prišel pravočasno v cerkev. Zmeraj je tudi nosil križ v procesiji, kar je bila čast, za katero so se vaščani zelo potegovali. Podobno ga je hvalil avtor članka v *Družini*, objavljenega kmalu po njegovi smrti, da se je odlikoval kot zgleden in ponižen vernik ter boter novih zvonov,³⁹⁹ ki so jih Grgarci dobili leta 1928.⁴⁰⁰

Na dvorišču domačije Na Tlaki v Slatni

Peter Bitežnik je imel tudi največ zaslug za postavitev kapelice v čast rojakinji Urški Ferligoj, ki se mu je menda prikazala v sanjah. Zastonj je sklesal vse kamenje za podstavek in stebričke ograje, za kar je potreboval okrog dvesto delovnih dni. Po pripovedovanju Rudija Kogoja, ki je bil tudi sam zidar in kamnosek, je *špičkar* Peter Bitežnik pri Slatnarjevih v Slatni, ki je delal predvsem nagrobne *spomenike*, »ne vem koliko časa delal ta spomenik Uršuli« in poleg tega naredil tudi »stol in volt za grob od Uršule za cerkvijo«.

V grgarski župnijski kroniki najdemo še zapis, da sta Peter Bitežnik in njegov brat Anton, ki sta bila na glasu, da znata »vse meštirje tega sveta«, oskrbela menzo in dva postamenta za stranski oltar v cerkvi sv. Martina, ki je zdaj posvečen presvetemu Srcu Jezusovemu.⁴⁰¹

Od drugih njegovih kamnoseških del je znan še ločni dvoriščni porton, ki ga je sklesal leta 1924 za domačijo Matjaževih v Zagorju, Grgar 209.⁴⁰²

³⁹⁸ Moji spomini na dom in mlin v Slatni. Pripoved Anice Pavšič - Tlakarjeve, v: *Ljudem. Ljudska dediščina za muzeje na Banjski in Trnovski planoti*, str. 221.

³⁹⁹ S. a., Zanimivosti izpod Svete Gore, *Družina*, 1965, letnik XIV, št. 22, str. 228.

⁴⁰⁰ Podatek Aleksandra Boltarja, Grgar 153.

⁴⁰¹ ŽA Grgar, *Memorabilia iz Grgarja*, str. 92–93.

⁴⁰² Povedal Aleksander Boltar, Grgar 153.

Nagrobniki Petra Bitežnika na grgarskem pokopališču pri Sv. Petru

Na podlagi pričevanj Grgarcev je bilo mogoče prepoznati šest nagrobnikov Petra Bitežnika na grgarskem pokopališču in odsluženih nagrobnih kamnov v lapidariju v škarpi pred njim ter mu po podobnosti z njimi pripisati še lepo število drugih.

1. **Nagrobnik Janeza Bitežnika - Tlakarjevega** iz Slatne v lapidariju. Sklesan je iz vodiškega školjčnega apnenca; v gornjem delu je najprej malce razširjen, nato vijugasto zaključen in na vrhu ima križec. Okrašen je s tremi črtno vklesanimi olistanimi vejicami, napis na njem pa se glasi:

TUKAJ
POČIVA
JANES BITEŽNIK
ROJ. 8 JANUA. 1833
UMR. 7 JANUA. 1911

BOG MU DAJ VEČNI MIR
IN VEČNA LUČ NAJ MU SVETI
NAJ POČIVA V MIRU.

Celoten nagrobnik, ki je stal na grobu ob zadnjem zidu, skoraj nasproti portona pokopališča, je imel dva podstavka, v lapidariju pa je vzidan samo nastavek s križcem. Mere celega nagrobnika so bile: 208 cm × 57 / 52 / 47 / 43 cm × 18,5 / 16 / 13 cm. Po izjavi Davida Tomažina pri Kontih v Bitežu, Grgar 178, ga je sklesal pokojnikov sin kamnosek Peter Bitežnik.

2. Imenitni **nagrobnik Franca Bitežnika** iz belega kararskega marmorja, ki je bil pred leti skupaj z drugimi odsluženimi nagrobniki prislonjen k pokopališki cerkvi, zdaj pa je vzidan v lapidariju. V spodnjem delu z napisom je oblikovan kot pravokotna plošča z dvopasovnim okvirjem, ki ima v vogalih kvadratne štirilistne rozete, zoženi gornji del s ploščatim križem pa je zapolnjen z lovorovim vencem, prevezanim z vijugastim trakom, ter okrasjem v obliki elips, stiliziranih listov in zvončastih cvetov. Kratki napis na njem se glasi:

TU POČIVA
FRANC BITEŽNIK
R · 11 · VII · 1912 ·
U · 29 · X · 1926 ·
POSTAVILA ŽALUJOČA TETA.

David Tomažin je povedal, da je Franca, ki je bil sin kamnoseka Valentina Bitežnika, Petrovega brata,⁴⁰³ ubila granata, nagrobni *spomenik* pa mu je sklesal stric Peter Bitežnik.

⁴⁰³ Ta je umrl že leta 1915 za jetiko.

Nagrobnik za Janeza Bitežnika, ki ga je sklesal njegov sin Peter

Marmorni nagrobnik za Franca Bitežnika, ki ga je sklesal Peter Bitežnik

3. **Nagrobnik Štefana Bitežnika in njegovih sorodnikov**, pritrjen na južno fasado pokopališke cerkve sv. Petra. Sklesan je iz enotnega sivega apnenca z obdelanimi rožnatimi lisami, na njem pa je vklesan tale napis brez datumov:

TU POČIVAJO.
ŠTEFAN. BITEŽNIK.
in
Usi svoji sorodniki.
ANA. MARIJA.
FRANC. ŠTEFAN.
JOHANA. JAKOP.
ANA.
CICILIJA.
JANEZ

Mere nagrobnika so: 99 cm × 57 / 37 / 11 cm × 10 cm. Po besedah Davida Tomažina je nagrobnik za te pokojnike iz Biteža sklesal Peter Bitežnik, ki je tak rdečkast kamen kopal pri Bitežu.⁴⁰⁴

4. **Nagrobnik Bruna Sedevčiča** v lapidariju, ki je sklesan iz izrazito školjkastega vodiškega apnenca. V gornjem delu je malce razširjen, nato pa zožen in zaključen v visokem loku. Na vrhu mu manjka križec. Okrašen je z dvema črtno vklesanima olistanima vejicama, napis z verzi pa se glasi:

TUKAJ . POČIVA
BRUNO SEDEVČIČ.
UMRL 28. 2 - 38
STAR SEDEM LET
VZBRSTEL BIL KOMAJ
TVOJ JE CVET, ŽE MORAL
SI PUSTITI SVET. OJ
SINKO DRAGI, LJUBLJENI –
NASVIDENJE NAD ZVEZDAMI!

Ker se je kamnosek zmotil, sta v prvi vrstici črki A in K vklesani ena čez drugo. Mere nagrobnika so: 85 cm × 39,5 / 37,5 cm × 13,5 / 11,5 cm.

David Tomažin je povedal, da je ta *spomenik* za Bruna Sedevčiča, brata njegove mame, po domače pri Kontih, sklesal Peter Bitežnik, besedilo napisa z verzi pa je zložil takratni grgarski župnik Alojz Filipič, po rodu iz Ravnice.⁴⁰⁵ Isti verzi so menda bili vklesani še na en spomenik.

Nagrobnik za Bruna Sedevčiča z verzi, ki jih je zložil takratni grgarski župnik Alojz Filipič

⁴⁰⁴ Dodal je še, da je tak kamen v Griču pri Bitežu, verjetno na parceli Drjonovih.

⁴⁰⁵ Alojz Filipič se je rodil 31. maja 1888 v Ravnici in umrl 29. decembra 1963 v Šempetru. *PSBL*, 4. snopič, Gorica 1977, str. 365: Rudolf Klinec, geslo Filipič Alojz.

5. Nekdanji **nagrobnik Štefanije Bitežnik** iz vodiškega apnenca, ki je stal v levem kotu ob zadnjem zidu pokopališča in je imel napis:

BITEŽNIK ŠTEFANIJA

* . 18 . 6 . 1920 .

† . 28 . 4 . 1941 .

LE KRATKO POT ŽIVLJENJA SI HODILA

ODŠLA SI K BOGU KI SI GA LJUBILA

V VEČNI SREČI

POMAGAJ TUD NAM NAŠ CILJ DOSEČI

Tudi o tem nagrobniku je David Tomažin povedal, da ga je sklesal Peter Bitežnik.

6. Manjši **nagrobnik Rajka in Slavice Bratuš** iz svetlo sivega apnenca enotnega videza, oblikovan kot okleščeno grčasto deblo na podstavku v obliki prisekanega stožca, okrašenega z rombastim vzorcem, ki stoji na prvem mestu v lapidariju. Na deblu je zgoraj sklesan izbočen križ, pod njim pa izbočeno napisno polje z imenoma dvojčkov Rajka in Slavice, ki sta se rodila 28. in 29. aprila 1947 v Zagorju, Grgar 193, in umrla že avgusta istega leta za astmo.

Po izjavi Aleksandra Boltarja pri Kuharjevih, Grgar 153, je tudi ta nagrobnik sklesal Peter Bitežnik. To je edini nagrobnik tega tipa v njegovem nagrobniškem opusu. Da je njegovo delo, pričajo tudi zanj značilne nestične pike za številkami datumov v napisu.

V **lapidariju** je še precej nagrobnikov, ki jih pripisujem istemu kamnoseku po vodiškem kamnu ter po značilnem oblikovanju in okrasju njegovih izpričanih nagrobnih kamnov. Te nagrobnike, od katerih so večinoma ohranjeni samo nastavki z napisi, predstavljam po časovnem zaporedju smrti pokojnikov.

Na prvem mestu med njimi je **nagrobnik zidarskega mojstra Valentina Lebana - Jožčevega Z Brega**, ki je umrl leta 1923, ter njegove žene Marije Julijane in sina Valentina, umrlih v letih 1940 in 1949. Zgoraj je zožen in polkrožno zaključen, okrašen pa je s črtno vklesanim vpisanim ploščatim križem in dvema na enak način vklesanima olistanima vejicama ob njem. Prvotno je bila vanj vdrelana tudi ovalna porcelanska fotografija. Kamen je podoben repenskemu sivemu školjčnemu apnencu.

Drugi je **nagrobnik Katarine Filipič**, umrle leta 1929, ki ga je dal »blagi materi« postaviti že omenjeni grgarski župnik Alojz Filipič. Sklesan je iz belega marmorja, zgoraj je pri straneh poševno prisekan in ravno zaključen, vanj pa je črtno vrezan ploščat križ z osrednjim kolutom.

Nagrobnik Ane Humar - Kuljadove iz Gorenje vasi, ki je umrla leta 1939 in so ji svojci v napisu na njem zaželeli »nasvidenje nad zvezdami«, je iz vodiškega apnenca in ima obliko ozke visoke plošče, ki je pri straneh zgoraj močno poševno prisekana in ravno zaključena.

Naslednji je nagrobnik iz vodiškega apnenca z imenoma **Jožefa in Franca Miljavca - Miljavčevih** iz Zagorja, ki sta umrla v letih 1937 in 1942. Oblikovan je kot nizka in široka plošča, ki je pri straneh zgoraj nekoliko poševno prisekana in oblo zaključena; v njej sta vklesani ovalni vdolbini za porcelanski fotografiji.

Sočasen z njim je kompletni **nagrobnik Andreja Miljavca**, umrlega leta 1942, sklesan iz izrazitega vodiškega apnenca. Zgoraj je zožen in oblo zaključen ter okrašen s črtno vklesanim vpisanim križem in parom bršljanovih vejic, ki obdajata ovalno vdolbino za že izpadlo porcelansko fotografijo. Nad spodnjim robom nagrobnika je še črtno vklesan peterolistni okras.

Nagrobnik za Marijo Bastjančič, rojeno Boltar - Boltarjevo, in njenega moža, kamnoseka Ivana Bastjančiča - Petakovega, ki sta umrla v letih 1938 in 1950, ima dva podstavka iz vodiškega apnenca,

nastavek pa je iz zrnatega sivega apnenca in je zgoraj zaključen s plitvim segmentnim lokom. Okrašen je s črtno vklesanim vpisanim ploščatim križem na obli vzpetini, po katerem se vije na enak način vklesana bršljanova vejica.

Nagrobnik Jožefa in Katerine Boltar, umrlih v letih 1965 in 1963, je moderneje oblikovan in okrašen s črtno vklesano dvojnato bršljanovo vejico, ki simbolizira spomin na pokojnika. Sklesan je iz vodiškega apnenca z maloštevilnimi školjkami.

Morda je delo istega kamnoseka tudi kompletni **nagrobnik Jožefa Černeta**, umrlega leta 1901, ki ima gornji zoženi del trikotno zaključen in okrašen s črtno vklesanim Jezusovim monogramom JHS, obkroženim s parom umetelno oblikovanih listnatih vejic. Kamen, iz katerega je sklesan, pa je neznanega izvora.⁴⁰⁶

Na grobovih je še precej nagrobnikov, ki jih Petru Bitežniku pripisujem po vodiškem kamnu in značilnih oblikah.

Nedvomno je njegovo delo **nagrobnik družine Slatnarjevih** iz kamna *vodičarja* z dvema podstavkoma in nastavkom, obdanim s stranskima slopičema oziroma bočnikoma. Le prvotni nastavek z značilnim gornjim delom je bil nadomeščen z enako oblikovanim novim iz sivega marmorja, na katerega so nalepljene kovinske črke napisa; na desni strani pa je dodana novejša napisna plošča. Na nagrobniku so imena pokojnikov z letnicami rojstva in smrti ter njihove porcelanske fotografije. Prvi je Janez Bitežnik (1833–1911), ki je edini brez fotografije, na dodani plošči pa je na prvem mestu Peter (1878–1964) s fotografijo.

Enako so oblikovani tudi nagrobniki, postavljeni **Štefanu Juretiču - Starčevemu** iz Gorenje vasi, ki je umrl leta 1942, **Zdravku in Stanku Milostu - Poštarjevima**, ki sta padla v letih 1945 in 1944, ter **Alojziju in Jožefu Kogoju - Matičevima** iz Gorenje vasi, ki sta umrla v letih 1941 in 1959. Na teh nagrobnikih je v gornjem delu plitvo sklesan križ, ob porcelanskih fotografijah pa po dve olistani vejici ali cvetlici.⁴⁰⁷

Podoben jim je tudi **nagrobnik Štefana, Janeza in Antona Černeta - Tončetovih**, umrlih v letih 1931, 1940 in 1941, ki ima v gornjem delu širokega ploščatega nastavka plitvo sklesan križ, ob paru porcelanskih fotografij pa po dve olistani vejici. V skupino tako oblikovanih nagrobnikov sodi še nagrobnik **Roze Drufovka, rojene Juretič, po domače Grubanjove**, umrle leta 1935, ki ima masiven rustikalen podstavek iz navadnega apnenca in ploščat nastavek z gornjim delom, ki je pri straneh močno vbočen in oblo zaključen.

Izpod Petrovega kamnoseškega dleta so nedvomno tudi nagrobniki iz vodiškega kamna z nastavki, ki so na straneh zgoraj poševno prisekani in ravno zaključeni ter obdani s stranskimi slopiči.

Nagrobnik za družino Slatnarjevih, ki ga je sklesal Peter Bitežnik, s kasneje dodano stransko ploščo, na kateri sta tudi njegovo ime in porcelanska fotografija

⁴⁰⁶ Nagrobniki v lapidariju so bili očiščeni, napisi in črtno vklesano okrasje na njih pa črno pobarvani.

⁴⁰⁷ Da je Peter Bitežnik napravil nagrobni kamen za Matičeve, so verjetno prispevale tudi sorodstvene vezi, saj je bila Matičeva nevesta Marija sestra Slatnarjeve neveste. Na to je opozoril Aleksander Boltar, Grgar 153.

Tak je nagrobnik osemletne deklice **Cvetke Zimic - Mamlove**, ki je umrla leta 1935 zaradi tetanusa.⁴⁰⁸ Na njem so vklesani naslednji verzi, ki so na nagrobnikih Petra Bitežnika prava redkost:

NI BIL RAZVIT ŠE MLADI
CVET, MORAL ŽE JE OVENET.
PRESADIL BOG GA V SVOJ
JE VRT, KJER NIKDAR VEČ
NE BODE STRT. OJ CVETKA
TO NAM IZPROSI TI,
DA TJA DOSPEMO TUDI MI.

Enako so oblikovani nagrobniki **Marije Boltar - Pancalarjeve**, umrle leta 1936; **Štefana in Marije Štrukelj - Štefinovih** iz Biteža, umrlih v letih 1944 in 1934, **Stanka Črneta - Srovinčevega** iz Britofa, ki je v začetku leta 1945 »daroval svoje mlado življenje na altar domovine«, ter **Katerine in Bruna Doljaka - Kolonovih** iz Grgarja, ki sta umrla leta 1944. Zadnji ima zglajen širok ploščat nastavek iz drugačnega školjčnega apnenca rjavkastega odtenka, okrašen s črtno vklesano dvojnato olistano vejico.

Levo: Bitežnikov nagrobnik za Štefana Juretiča - Starčevega, sklesan iz zelo izrazitega kamna vodičarja; desno: njegov nagrobnik za Stanka Črneta - Srovinčevega z obojestransko poševno prisekano napisno ploščo

⁴⁰⁸ Ta nagrobnik nima več stranskih slopičev, na podstavku pa je videti zapolnjeni luknji za kovinska trna, s katerima sta bila pritrjena.

Petru Bitežniku lahko pripišemo tudi **spomenik žrtvam vojne 1914–1918**, na katerem je dvo-delna napisna plošča iz vodiškega kamna s številnimi imeni padlih grgarskih vojakov, beguncev in ponesrečencev ter pripisanimi hišnimi številkami. Njihov seznam se konča s pozivom: NASVIDENJE V KRALJESTVU MIRU!

Zunaj Grgarja je njegovo delo **nagrobnik Štefajevih** iz Zabrda na pokopališču v Batah z imeni Štefanije, Jožefe in Franca Humarja, ki so umrli v letih 1941, 1944 in 1972. Izdelan je iz zelo izrazitega vodiškega školjčnega apnenca in oblikovan na enak način kot nagrobnik Slatnarjevih v Grgarju, le da je brez bočnikov. Marta Goljevšček iz družine Štefajevih je vedela povedati, da so kamen za nagrobnik sami skopali na Vodicach in ga z mulo peljali naravnost k Petru Bitežniku v Slatno. To je bilo verjetno po smrti Štefanije leta 1941.⁴⁰⁹

Kamnosek in zidar Valentin Bitežnik v Bitežu

Petrov mlajši brat **Valentin Bitežnik**, rojen 19. januarja 1886, je opravljal kamnoseški in zidarski poklic. 25. maja 1910 se je poročil z Emilijo Bitežnik - Pežikovo iz Biteža 26 in se priženil na njen dom v Bitež, zdaj Grgar 179.⁴¹⁰ V poročni knjigi sta bila z bratom Petrom, ki mu je šel za pričo, vpisana kot zidarja, ko se mu je leta 1911 rodila hči Marija Frančiška, pa je bil v rojstni knjigi označen kot kamnosek. Umrli je za jetiko 16. februarja 1915, ko je imel komaj devetindvajset let.⁴¹¹

Kamnosek Alojz Černe - Brajdarjev

Pred leti mi je nekdo v Grgarju povedal, da je po prvi svetovni vojni med drugimi Grgarci »delal kamen« za cerkev na Sveti gori tudi kamnosek Alojz Černe - Brajdarjev. V grgarskih družinskih in matičnih knjigah zvedemo, da je bil to Alojz Marij Černe, sin kmeta Ivana Černeta in Neže z dekliškim priimkom Sedeščič, rojen 27. januarja 1892 pri Gousovih v Fobci, Grgar 117, ki je leta 1919 vzel za ženo tri leta starejšo gostilničarjevo hčer Cecilijo Milost - Brajdarjevo iz Dola, Grgar 19, danes 22. Z družino je živel v Grgarju 165, umrl pa je 11. aprila 1970 v bolnišnici v Sežani.⁴¹²

Skupina kamnolomcev v kamnolomu: skrajno desno Lojze Gousov iz Fobce, kasneje Brajdarjev. Iz zbirke Aleksandra Boltarja v Grgarju

⁴⁰⁹ Marta Goljevšček, doma od Štefajevih iz Zabrda 6, zdaj pri Matičevih, Grgarske Ravne 66.

⁴¹⁰ Ker je družina Pežikovih izumrla in se je v njihovo hišo vselila druga družina, je domačija dobila novo ime pri Lorkih. Povedal David Tomažin, Grgar 178.

⁴¹¹ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943, kopije mrliške knjige Grgar 1835–1944.

⁴¹² ŽA Grgar, rojstna knjiga 1889–1920, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

Špičkar, zidar in čentomeštjeri Jožef Černe - Pepo Gousov

Kamnosek, zidar in vsestranski samouk Jožef Černe, Alojzov mlajši brat, se je rodil v Fobci 28. avgusta 1900 na takratni hišni številki Grgar 143, zdaj 183.⁴¹³ Leta 1925 se je oženil s sovaščanko Marijo Juretič - Juretičevo iz Vasi in 2. aprila 1964 umrl v bolnišnici v Vipavi.⁴¹⁴

O družini Gousovih mi je na domu v Fobci pripovedoval njegov vnuk Ivan Pavlin, ki se v pokoju prav tako ukvarja s kamnom, in sicer s skladanjem suhih zidov.

Prastari oče Ivan Černe je bil kmet in čentomeštjeri. Čentomeštjeri je bil tudi stari oče Jožef - Pepo Gousov, ki je bil zelo napreden. Po prvi svetovni vojni je delal kot špičkar pri podjetjih, ki so obnavljala porušene hiše. Sodeloval je tudi pri obnovi porušenega solkanskega mosta⁴¹⁵ in pri zidanju nove cerkve na Sveti gori nad Grgarjem. Tam se je zblížal z bodočo ženo, ki je malavarila zidarjem.⁴¹⁶ Za delom je šel celo do Genove. Poleg poklicnih del špičkarja in zidarja se je loteval tudi čevljarških in preprostih mizarških del. Bil je tudi »ljudski doktor«: ril je boleče zobe okoličanom, ki so prišli k njemu po pomoč. Po njem so pri hiši ostali poleg zidarskega in kamnarskega orodja še čevljarški pripomočki in tudi dvojne različnih klešč za ruvanje zob. Daleč naokoli je bil Pepo Gousov znan tudi po tem, da je znal pomagati v težavah, ko so krave telile. Če je krava dobila popadke ponoči, je prenočil kar v štali. Ljudje so ga imeli tudi za vremenarja: v času košnje, na primer, so ga spraševali, kdaj bo dež, da bi se je lotili ob pravem času. Pri napovedovanju vremena je hodil gledat neki kamen nad vasjo, ali se uščiva: po tem je vedel, ali bo dež ali ne.

Gousovi so imeli majhno kmetijo, na kateri so redili po eno kravo in tele, vola, prašiča do teže dvesto kilogramov, eno ovco za volno in nekaj kokoši. Volno so predli in iz nje pletli nogavice. Od zaklanega prašiča so prodali en pršut, da so lahko spet kupili prašička za rejo. Na svoji zemlji so pridelovali sirk za polento, krompir, fižol, korenje, repo, zelje ... Imeli so tudi nekaj trt malvazije in marakane, kot rečejo izabeli.

Običajna domača hrana so bili sirkovi žganci s kislim mlekom ali s projo, ki so jih jedli za zajtrk, kuhnje – mineštre, jota iz kislega zelja ali kisle repe, kaša – ješprenj, polenta, ki so jo zabelili z ocvirki in zalili s kislim mlekom, zmečkan krompir z ocvirki in kislim mlekom. Niso bili lačni. Kadar je nono delal blizu doma, mu je nona nosila kosilo v kiblci. Na delu se je dostikrat jedlo polento z okisanim fižolom. Včasih pa so si delavci malico sami nesli od doma.

Osebna izkaznica Jožefa Černeta, izdana leta 1951. Zasebni arhiv Gousovih v Fobci

⁴¹³ Sedanja hiša z gospodarskim poslopjem je bila zgrajena leta 1923 na mestu stare hiše, porušene v prvi svetovni vojni. Zgradilo jo je gradbeno podjetje iz Dolenje Vrtojbe, plačana pa je bila z vojno odškodnino, ki jo je prejel Ivan Černe. Družinski arhiv Gousovih: Stavbena pogodba, datirana v Grgarju 11. marca 1923.

⁴¹⁴ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1889–1920; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁴¹⁵ Med prvo svetovno vojno je bil leta 1916 razstreljen njegov glavni lok, obnovljen pa je bil v letih 1925–1927.

⁴¹⁶ Novo cerkev na Sveti gori namesto v prvi svetovni vojni porušenega starega svetišča so zidali v letih 1920–1928. Pri tem so sodelovali številni grgarski zidarji in kamnoseki ter ženske, ki so opravljale pomožna gradbena dela. ROSA, Grgarci – »vitezi Svetogorske Kraljice«, str. 203–204.

Kamnarsko orodje Jožefa Černeta: levo minerski svedri, desno zgoraj dvoročni zidarski bat s sekiro, dvoročni zidarski bat s konico in dvoročna macola z obloma čeloma, spodaj dve jekleni macolici in obrabljena železna macolica

Poleg omenjenega *nonotovega* orodja je pri Gousovih shranjenih tudi precej dokumentov, v katerih je mogoče slediti nekaterim etapam življenja in dela Jožefa Černeta v obdobju od prve do druge svetovne vojne. Prvi tak dokument je črnovojniška izkaznica (»Landsturmligitimationsblatt«) iz zadnjega leta prve svetovne vojne, iz katere razberemo, da je bil 20. februarja 1918 pozvan pred naborno komisijo, a je ta uradno ugotovila, da ni primeren za služenje pod orožjem. Iz delavske izkaznice, ki jo je izdalo ministrstvo za železniški promet na novo nastale Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma njemu podrejeno ravnateljstvo v Ljubljani, zvedemo, da je bil od 5. julija do 5. avgusta 1919 zaposlen kot delavec pri poveljstvu delavskih oddelkov v Ljubljani, tja pa se je vozil z vlakom iz Višnje Gore, kjer je stanoval v baraki pri kolodvoru. Ko je bil v avgustu leta 1932 brezposeln, so mu na pokrajinskem uradu za delo v Gorici izdali izkaznico za nezaposlene v italijanskem jeziku, v kateri je kot njegov poklic vpisan *scalpellino*, se pravi kamnosek.⁴¹⁷ Iz uradnega vabila grgarske občine z dne 4. marca 1936 je

⁴¹⁷ Kakšne so bile možnosti za zaposlitev v tistem kriznem času, je Albert Humar, Bate 15, opisal takole: »Pod Italijo ni bilo stanovitnega dela. To si moral loviti okoli, kjer si kaj dobil.«

mogoče sklepati, da se je tistega leta potegoval za delo na cesti Fobški Kal–Podgozd ali ga celo dobil. Zadnja listina iz tega obdobja je zapisnik goriške prefektura z dne 6. junija 1942 o zaslišanju Jožefa Černeta, ker ga je krajevna kvestura ovadila, da je dajal protifašistične izjave in da zato ogroža red in nacionalno varnost. Jožef se je na zaslišanju izgovarjal, da je tako govoril v pijanosti, a je bil kljub temu obsojen na leto dni policijske konfinacije na kopnem (»in terraferma«). Po besedah vnuka Ivana Pavlina je bil med vojno kaznovan, ker je nekoč, ko se je v *oštariji* napil, govoril in pel po slovensko, konfiniran pa je bil v mestecu Pisticci v provinci Matera.

Podrobnejše podatke o Jožefovih zaposlitvah najdemo v tipkopisnem seznamu, ki je bil napisan dve leti po njegovi smrti.⁴¹⁸ Iz njega je videti, da je od maja 1919 do konca leta 1920 delal za italijansko vojaško inženirstvo (»Genio militare«) pri popravljanju ceste na hrib *Škabrijel*,⁴¹⁹ od februarja 1921 do konca leta 1923 pa pri obnovi v vojni porušeni hiš za podjetje Artes. Po nekajletnem premoru je aprila 1929 dobil delo pri podjetju Ragazzi v Podbrdu in tam delal do konca julija naslednjega leta, od februarja do oktobra ali novembra 1935 pa je za isto podjetje delal v Genovi.⁴²⁰ Po drugi svetovni vojni je bil od aprila 1947 do konca oktobra 1949 zaposlen pri Obnovitveni zadruzi Grgar. Na koncu so navedeni še podatki o zaporu (konfinaciji) zaradi sodelovanja z narodnoosvobodilno vojsko od maja 1942 do maja 1943, o sodelovanju z njo na terenu od junija 1943 do konca oktobra 1943 ter o aktivni udeležbi v narodnoosvobodilni vojski in na terenu od 1. novembra 1943 do 15. maja 1945. Vsako zaposlitev in sodelovanje v narodnoosvobodilnem boju so potrdile po dve ali tri priče.

Kamnoseki in zidarji Kogoji - Zorčevi in Trdinovi

Ena najbolj znanih grgarskih kamnoseških rodov in so bili Zorčevi (*Žorčevi*, *Zuorčevi*) v hiši na *placu* v Britofu,⁴²¹ nekdanjem župnišču, ki ima danes hišno številko 85.⁴²² Hiša je imela kamnite okenske okvirje, ki so jih pri kasnejši prenovi odstranili in so zdaj deponirani na vrtu za njo. Dvorišče pred hišo je obdano z nizkim zidom iz grobo klesanega kamna,⁴²³ vanj pa se pride skozi porton iz dveh klesanih slopov, ki imata podstavka z odbijačema. Pred hišo je osmeroozkat vodnjak iz klesanega kamna, datiran z letnico 1907. Vse to je delo domačih kamnosekov.⁴²⁴

Prvi izpričani kamnar iz te rodovine je **Janez Kogoj**, ki se je po podatkih grgarskih matičnih knjig rodil 29. marca 1852 v družini Antona Kogoja in Uršule z dekliškim priimkom Milost v Grgarju 11, se leta 1878 poročil s Terezijo Ipavec iz Vasi in umrl za astmo 8. januarja 1931. Kot klesar je naveden v *Ročnih kažipotih* za leta 1900–1911, kot najditelj zaklada bronastih srpov v Grgarju pa je znan tudi arheološki stroki.⁴²⁵

⁴¹⁸ Verjetno gre za prepis podatkov, s katerimi je uveljavljal pravico do pokojnine.

⁴¹⁹ Ta navedba je v nasprotju s podatki iz navedene delavske izkaznice o zaposlitvi v Ljubljani.

⁴²⁰ Verjetno je bilo to milansko podjetje Attilio ing. Ragazzi, ki je v letih 1925–1927 izvedlo tudi obnovo solkanskega kamnitega mosta.

⁴²¹ Kot »priznani grgarski kamnoseki« so omenjeni tudi v knjigi *Voda skozi čas v Grgarju in zaselkih*, str. 21.

⁴²² To potrjuje tudi zapis »Stari faruž« v grgarski družinski knjigi.

⁴²³ Po pripovedovanju Jožefovega vnuka Leona Filipiča, rojenega leta 1958, je bil zid pokrit z zaobljenimi kapami, ki jih je sklesal *nono*, a jih je ta, ker je bil vdan pijači, kasneje prodal in denar zapil. Ostalo je le nekaj kosov teh kap, obdelanih z zobatim kladivom, iz katerih so kasneje sezidali slop pri dvoriščnih vratih.

⁴²⁴ Leon Filipič je iz njihovega kamnoloma pripeljal domov kamnit blok, ki je po pripovedovanju *none* Johane ostal v kamnolomu iz časa, ko so v njem napravljali kamen za solkanski most. Leon je vanj vklesal letnico 1958, ki označuje leto *nonotove* smrti in Leonovega rojstva.

⁴²⁵ Po pripovedovanju njegove vnukinje Štefke Pavlin, rojene leta 1925, je srpe, ki so jim oni zaradi podobnosti z nožem krivcem rekli *krvači*, našel med kopianjem za nov nasad vinske trte na njihovem svetu na Grašišču, ki meji na predel V Renku. SVOLJŠAK, Drago, Zaklad bronastih srpov v Grgarju, v: *Grgarski zbornik*, str. 12–13.

V zakonu Janeza in Terezije so se rodili štiri sinovi: prvorojenec Janez 24. novembra 1878, Jožef 1. decembra 1882, Anton 15. januarja 1887 in Franc 30. septembra 1892.⁴²⁶

O Zorčevih je vedel največ povedati njihov potomec Rudi Kogoj, letnik 1910. *Štancar* ali *špičkar* je bil že očetov oče Janez, po domače Zanut,⁴²⁷ z njegovim poklicem pa so nadaljevali tudi sin Jožef, pripovedovalčev oče, po domače Pepo, in vsi trije njegovi bratje, ki so bili tudi zidarji. Vsi so imeli v delovnih knjižicah zapisano: »muratore e scarpelino«.

Jožef Kogoj, ki je bil po besedah hčere Zofke Filipič kamnosek, zidar in kovač,⁴²⁸ je leta 1910 vzel za ženo sovaščanko Ivano Julijano Volk iz Britofa, po domače Johano, in umrl 19. oktobra 1958 na današnji hišni številki 85. V njunem zakonu je 30. maja 1910 prišel na svet **Rudolf Alojzij - Rudi**, ki se je pri očetu izučil za *špičkarja*, se leta 1937 poročil s Štefanijo Gadnik in se leta 1942 preselil na njen dom k Trdinovim v Grgar 36.⁴²⁹ Tam je umrl 25. junija 1994.

O *tatu* Jožefu je Rudi povedal, da je bil miren in tih človek, »samo ko je prišel v rožce, je imel več besed«. Tudi njegovi trije bratje so bili pri delu malobesedni, a pridni, zato so jih imeli radi povsod, kamor so šli delat: »So bli šaldo štjati špičkərji pər nəs.« *Tata* je kot vodja prejemal denar za vse in ga potem razdelil bratom. Ko je bil mlad, je delal tudi v Nemčiji. Marca, aprila, ko zapoje kukavica, so hodili delat na tuje, novembra pa so se vračali na dopust. *Tata* in strici so obdelovali kamen za neke manjše mostove. Leta 1925 so vsi štiri delali pri solkanskem mostu.⁴³⁰ Tja so hodili peš – to je pet kilometrov daleč. Kamen so vozili s Krasa,⁴³¹

Levo hiša Zorčevih zraven hiše Mamlovih, kjer je bila svoj čas gostilna Rozalija. Iz zbirke Egon Valantiča v Novi Gorici

Pogled na hišo Zorčevih z ograjenim dvoriščem in dostopom skozi dva portona

⁴²⁶ ŽA Grgar, rojstne knjige 1820–1852, 1852–1888 in 1889–1920, poročna knjiga 1820–1882; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943, kopije mrliške knjige Grgar 1835–1944.

⁴²⁷ Zanut, Nute in podobno so furlanske oblike imena Janez.

⁴²⁸ Od očetovih bratov je Zofka kot kamnoseka omenila samo Antona in Franca.

⁴²⁹ Po pripovedovanju Rudija Kogoja je hišo Trdinovih po prvi svetovni vojni s kamnom zidala grgarska zidarska zadruga, plačana pa je bila z italijansko vojno odškodnino.

⁴³⁰ Konservatorju Pavlu Medveščku je Jože Kogoj pri Zorčevih, Grgar 85, leta 1970 pravil, da sta njegova brata Franc in Anton delala kot kamnarja pri solkanskem mostu, sicer pa sta izdelovala portale, vodnjake in drugo. MEDVEŠČEK, Pavel, *Vse o kamnu*, tipkopis, osebni arhiv Božidarja Premrla (dalje: MEDVEŠČEK, *Vse o kamnu*).

⁴³¹ Manjšo količino klesanega kamna so pripeljali iz kamnolomov v Nabrežini in Avianu, večji del pa so ga dobavili iz kamnoloma Chiampo pri Vicenzi. HUMAR, *Kamniti velikan na Soči*, str. 85.

oni pa so ga prav pri mostu, na planem, *špičkali* in skladali v most.⁴³² Kamni so bili veliki tudi kot ta *špargert*. Delali so od osmih do poldne in od enih do štirih popoldne. Takrat, pod Italijo, so imeli delavci opoldne eno uro počitka. Rudi je tja očetu nosil kosilo; od doma je šel ob enajstih in ga prinesel opoldne. V *kiblici* mu je nosil mineštro, *paštašuto*, *vrzote* v mineštri, tudi kaj svinjskega, če je bilo. Kruh je nesel v *škrtocu*, če so ga imeli. To je bila *sirkova pogača s pikičem* bele moke v njej. Beli kruh je bil samo za veliko noč. Takrat je bila *mizerja*.

Tata in strici so bili povabljeni celo v Genovo delat *škrpade* in mostove.⁴³³ Tja je šlo dosti Grgarcev delat za kakšni dve leti, najbrž v letih 1934–1935. Kadar so imeli delo doma, so fine izdelke, na primer stopnice, obdelovali na domačem *borjaču*. Primerno velike kose kamna so na debelo obdelali z batom v *javi*, doma pa so jih potem na fino *batirali* strici. Kamen za stopnico mora biti *zdrav*. Ali je *zdrav*, si *proviral* tako, da si po njem potolkel z macolo: »Zdrav kamen zguni ku flaška.«

Za *borjač* so *tata* in strici naredili *prtuañ* iz kvadratastih klesancev.⁴³⁴ Domače delo je tudi *štjern* iz enega kamna na *borjaču*. Ta ni iz njihove *jave*, ker v njej ni tako debelega *kuorša*. Zraven *štjerna* je bilo še kamnito korito, v katerem se je pojila *žival*, pod odtokom iz žleba na strešnem kapu pa je bilo še kamnito korito s *hruščem* za filter, da je v *štjern* pritekala čista voda kapnica. Delali so tudi *korita za prasce*. Rudi je imel pri hiši korito, ki ga je naredil sam.

V Čevcah blizu Fobce so imeli svojo *javo*,⁴³⁵ v kateri so delali še pod Italijo, po drugi svetovni vojni pa ne več. Tam so ostali kupi *škarta* in *škaj*. V *javi* so različno debeli *kuorši* kamna, od plošč, debelih dvajset do trideset centimetrov, do skladov debeline petdeset centimetrov. Kamen so lomili *skonca* in potem šli za *korši*, za *žilami*. Za *urivat* večje bloke kamna so imeli *marjano od dvajset kil*, ki ima na en kraj *zob*, na drugi pa kakor *letev*. Z njo sta delala po dva delavca. Potisnila sta jo pod blok in ga privzdigovala *nə uzuət*, na vzvod. Za dviganje blokov so imeli tudi *vinto*. Pri delu v *javi* so uporabljali še *štejnge*, *štanguline*, dolge približno sedemdeset centimetrov, *pikuəne* in lopate. »Mərtər je bil, o, je bil mərtər!« je zavzdihnil Rudi.

Portret kamnoseka Jožefa Kogoj na nagrobniku

Trije bratje Zorčevi, fotografirani pred prvo svetovno vojno na Dunaju; prvi z leve je menda Pepo Zorčev. Iz zbirke Aleksandra Boltarja v Grgarju

⁴³² Rudi je pozabil povedati, da so kamnoseki Zorčevi pripravljali tudi kamnje za zidanje nove cerkve na Sveti gori. Justini Doljak, Grgar 44, je pokojni mož Renato Kogoj - Zorčev dostikrat pravil, da so strici Zorčevi po prvi vojski dobili delo pri cerkvi na Sveti gori, v času, ko drugje ni bilo zaslužka. Glej tudi ROSA, Grgarci – »vitezi Svetogorske Kraljice«, str. 204.

⁴³³ Tudi Rudijeva sestra Zofka Filipič pri Zorčevih, Grgar 85, je omenila, da je oče Jožef »hodi delat v ale v Dženovu fine špičkarske stvari«.

⁴³⁴ Sestavni deli takega *prtuaña* so praviloma *stol* – podstavek, *kəluəna* – pokončnik in *klobuk* ali *kapa*, včasih je na vrhu tudi *bala*.

⁴³⁵ Kamnolom, ki je zdaj zaraščen, se nahaja levo od ceste, kjer se ta začne vzpenjati proti Fobci.

Po potrebi so v *javi* tudi minirali. Luknje za mine so vrtali ročno z minerskim svedrom. Imeli so prav ekstra *bät za tolč* na sveder. V vrtino so dali navaden *purbl* iz granat, ki so ostale iz *prve vojske*, da je steno v *javi* samo *zganlo*, zrahljalo. Dobilo se je tudi *čokete*, tiste *klobase*, a jih niso uporabljali, ker bi preneglo prišlo do eksplozije. Potem so kamen dalje lomili s *štejngami*. Ko so bloke ali večje kose kamna premikali ali valili po *javi*, so jih podkladali s *conkulami*, nekaj čez meter do poldrugega metra dolgimi tramiči.

V *javi* je imel vsakdo svoje orodje. Čez noč so ga spravljali kar pod *škaje* v *javi* in nikoli ni nič zmanjkalo. Tam so imeli tudi brusno ploščo, veliko približno 30 cm × 40 cm, zraven pa lonček vode, da so si lahko sproti nabrusili špice. *Tata* je take ploščice dobil na Škrļjavcu.⁴³⁶ »Na vse kraje smo si pomagali.« Če so bile špice bolj debele, so jih nesli sklepat stricu Rudolfu Volku v Grgarju, ki je bil kovač. Kovačijo pa so imeli tudi doma.⁴³⁷

Kamen za zidavo so v *javi* obdelali z batom. Če so tam kamen *kresali* tudi bolj na fino, so pri takem delu sedeli na enonožnih stolčkih. Napravili so jih sami: urezali so si kos *žagance*, mu porezali vogale, na sredi zvirtali luknjo in vanjo zabili *manik* – nogo.

Rudi je z drugimi domačini v *javi* lomil in obdeloval kamen za jez pri hidroelektrarni v Doblarju.⁴³⁸ Delali so tudi do dva metra dolge kamne za parapetne zidove ob Soči. »Špičkali so tri facade: spred in štuase – stranski lici. Vse pod škvaro.« V Doblar so jih vozili s kamioni. Fine kamnoseške izdelke so za prevoz zavarovali z žitno slamo.

Dva krepčača, ki sta še ostala pri Zorčevih v spomin na družinsko kamnoseško tradicijo

Osmerokotni oklep štjerna pri Zorčevih z letnico 1907, sklesan iz enega kamna. Štjern je zdolaj kvadratast, volt pa je okrogel. Zraven je bilo korito, v katerem se je pojila žival. Ker je med prvo vojno v štjern padla granata in ga poškodovala, so bratje Zorčevi po vojni volt naredili na novo.

⁴³⁶ Škrļjavec je hudourniški potok, ki teče od Biteža proti Fobci. Tako rečejo tudi predelu nad njim, kjer apnenčast svet prehaja v bolj flišnato zemljišče na tako imenovanem grgarskem prelomu.

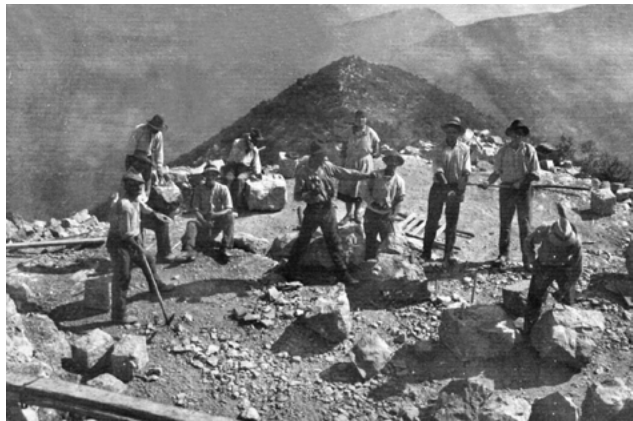
⁴³⁷ Kovačija je stala zraven hiše, a so jo kasneje podrli.

⁴³⁸ Hidroelektrarna Doblar na Soči je začela obratovati leta 1939.

V Gorico so v tistih časih kamen iz *jave* vozili z volovsko vprego in *škalonom* (*škaluon*).⁴³⁹ Nanj so bloke nakladali tako, da so jih valili gor po dveh tramovih. Imeli so enega vola, drugega so si sposojali pri sosedu.⁴⁴⁰ Nekoč je Rudi s parom volov peljal kamnite plošče iz *jave* k cerkvi na Gradišču nad Prvačino. Na vozu je bilo okrog štirideset kvintalov teže. Na pot se je odpravil ob dveh zjutraj oziroma ponoči, na Gradišče je prišel ob desetih.⁴⁴¹

Okoli Grgarja je bilo več *jav*. V Strnici, proti Čepovanu, je bila velika *java* že pod Avstrijo, izkoriščali pa so jo še po drugi svetovni vojni. Iz tistega kamna so leta 1938, pod Italijo, zidali spomenik italijanskim vojakom, padlim v prvi svetovni vojni na Sveti gori. Ko so spomenik na Sveti gori okrog leta 1949 podrli, so kamen, iz katerega je bil zgrajen, zvozili v Grgar in z njim zidali združni dom, »tako da je prišel dvakrat v delo.«⁴⁴² Za tisti spomenik so *rili* in *špičkali* kamen tudi v *javi* na Sveti gori, ki je bila kakšnih dvesto metrov nižje od spomenika. Velike bloke so sekali na manjše kose tako, da so vanje naredili jamice za *kunjo*, v jamice so vložili *sklježe* (*plehe*) iz kositra, vmes pa velike kline ali majhne *spunčete*. Tam so imeli »groznega orodja«, on pa je prinesel domov le en *faš špic* in nekaj *škrpelov*.

Pod Avstrijo in pod Italijo so bile velike *jave* pod Prevalom, kjer je *črn kamen*, zato so jim rekli *črne jave*.⁴⁴³ »Črn kamen je trd in se solzi – dela umid.« Najbrž so ga rabili za škarpe na železniški progi v Soški dolini leta 1905. Takrat so Grgarci na tej progi delali *škarpade* in *volte*.

Grgarski kamnoseki in zidarji obdelujejo kamen v priložnostnem kamnolomu na Sveti gori v času, ko so tam zidali kloster. Iz zbirke Benjamina Černeta v Grgarju. Po besedah Aleksandra Boltarja iz Vasi v Grgarju so njegovi predniki ta kraj imenovali Pri Svetih treh kraljih, ker na ta praznik tam zaide sonce. Leta 1939 so Italijani po Fabianijevem načrtu na istem mestu postavili velik spomenik italijanskim vojakom, padlim v prvi svetovni vojni. Po drugi svetovni vojni so ga naše oblasti dale zaminirati. Zdaj tam stoji kip sv. Franciška Asiškega.

⁴³⁹ Kakšen je bil *škalon* za prevoz kamna, je natančneje opisal Albert Humar, Bate 15. Njegovi sestavni deli so bili: ob straneh dve navrtani jesenovni ali brezovni podolžni *vlaki* (okroglici), vmes drenovi klini z medsebojnimi dvajsetcentimetrskimi presledki, kot *lejtra*; malo višje ob straneh še dve *vlaki*, da je kamenje slonelo na njiju. Jesen se je uporabljal za *vlake*, ker je bolj trpežen: *se je vlaknil*, a ni počil.

⁴⁴⁰ Zofka Filipič se je spominjala, da sta kamen v Solkan dosti *furala* Anton Zimic - Mamlov in Štefe Černe - Srovinčev. Vozila sta ga z voli in *borelo*.

⁴⁴¹ Vnuku Pavlu Šuligoju pri Trdinovih, Grgar 36, je Rudi pravil, da so iz kamnoloma v Čevcah vozili kamen tudi za cestne škarpe nad Ošterijo Žogica pri Solkanu. Voznik Poberaj iz Solkana je s tremi pari konj vozil vozove, na katere so naložili po tri do štiri tone kamna. Pavel je v tem kamnolomu našel zakopan cel šop kamnarskih špic.

⁴⁴² Gradnje združnega doma so se lotili septembra 1948, decembra 1948 so začeli pokrivati streho, avgusta 1950 so zaključevali dela v dvorani. PAVŠIČ MILOST, Aleksandra, »Združni dom - naš ponos«. Katalog k razstavi o gradnji združnih domov po drugi svetovni vojni, Nova Gorica 1996, str. 30.

⁴⁴³ Benjamin Černe je dodatno pojasnil, da so temu kamnolomu, na mestu katerega so kasneje postavili spodnjo postajo žičnice na Sveto goro, v Grgarju rekli *java* Pod kopico. Strokovnjak za mostove Gorazd Humar iz Šempetra pa je prispeval informacijo, da so s kamnom iz tega kamnoloma sezidali oba pristopna viadukta solkanskega mosta.

V črni javi so delali tudi kocke za tlake. Rudi je pod Italijo špičkal kocke na škvaru 15 cm × 15 cm za tlak v Rimu. Pri tem delu je sedel na stolčku z eno nogo, da se je lahko sukalo, kamen pa je obdeloval na starem nizkem železnem sodu, napolnjenem z materjalom. Omenil je tudi kamen na Vodica, ki ga je bral Peter Bitežnik in najbrž še nekaj starih zidarjev. Tisto je vlačeni kamen kakor elastika, se ne mrvi in ne lupi; je kot zliman in dober za obdelavo.

Od različnih vrst kamna v okolici je Rudi najbolj pohvalil apnenec, »möhən, suh kəmən, ki ne dela fajhta in je prima za obdelavo in za vse«. Po gmajnah se tu in tam najde pikast kamen, ki mu rečejo jajdovc. V okolici je tudi siva opoka. Cel hrib je iz take opoke, ki je še boljša za cement od anhovske. Zato so pod Avstrijo hoteli napraviti cementarno tukaj, a ni bilo mogoče, ker ni bilo dovolj vode za industrijsko rabo. Ko sta s tatom v Rojniku, v Griču, s pikonom kopala v laz za nograd, sta prišla do mähne opoke, ki sta jo na vrhu lahko kopala kar z lopato.⁴⁴⁴

Rudi je rad delal kot špičkar: »Jəst səm biu vəsju, kər səm djəlu s kəmnəm.«⁴⁴⁵ Ko se je učil za špičkarja, ni potreboval izpita: »Moraš imet fino očce in fino orodje.« Pri italijanskih podjetnikih Mattiroliju in Tacchinu, za katera je delal, so mu kar priznali kvalifikacijo.⁴⁴⁶

Pri kamnoseškem delu je uporabljal škərpəduər, odbijač, s katerim je na grobo obdelal robove izdelka, špice, s katerimi je grobo obdelal ploskve, škərpel z zobom in navadne škəpele, s katerimi je delal škəpelade in špigole, dletene robove in vogale. Škərpel si moral tako nabrusiti, da si se urezal z njim. Ploskve je nazadnje batiral s štokgamərjem ali bočardo. Pri oblikovanju štirikotnih ploskev in vogalov si je pomagal s škuaro in štazo, za izdelavo posebnih oblik so imeli šəbluən iz pleha. Kamen, ki ga je obdeloval, je po potrebi podlagal s čokči ali čoketi od tramov.

Po drugi svetovni vojni je večinoma delal kot zidar. Pri zidanju občinske stavbe v Novi Gorici je delal skupaj z renškimi zidarji.⁴⁴⁷ Leta 1950 se je zaposlil pri podjetju Remont Solkan, ki se je potem preimenovalo v Final. V tem podjetju so našli zaposlitev še nekateri drugi Grgarci. »Tam je bil sam cegel,« zato je bilo grgarskim zidarjem kar nerodno, ker so bili vajeni zidati s kamnom. Morali so si tudi pridobiti ustrezno kvalifikacijo s preizkusom, ki je trajal tri dni. Najprej so morali prikazati načine vezave tako, da so zidali zid s ceglom na suho, sledil je preizkus z ometavanjem zida ... Stari zidarji so ta preizkus vsi uspešno opravili, mladi pa ne. Tisti, ki so pridobili kvalifikacijo, so dobili tudi višje plače.

Po dveh letih se je podjetje razprtilo. Nekateri delavci so si potem poiskali delo na Jesenicah, on pa je šel leta 1952 v Sečovelje v Istri delat šolo in rudnik za podjetje Edilit, kasnejši Gradbenik. Tam je delalo več Grgarcev. Grgar je bil takrat v coni B, tam je bila cona A, blok oziroma mejni prehod pa je bil v Rižani. Tukaj so dobili komaj 21 dinarjev, tam pa 80 dinarjev na uro. V coni A so ostali dve leti in delali za isto podjetje še po Izoli in Piranu.

Portret Rudija Kogoja na nagrobniku

⁴⁴⁴ Zorčevi so pridelali po deset, dvanajst, trinajst hektov vina. Pred novim vinom so spili vse. Grozdje so prešali v okrogli preši iz cementa, ki jo je tata napravil sam.

⁴⁴⁵ Je pa še enkrat ponovil: »Je təško djəlo s kamna djəlat – je mərtər.«

⁴⁴⁶ Pri tem je dodal, da so italijanski podjetniki Mattirolji, Tacchino in Ragazzi hoteli imeti vse narejeno iz kamna. O Tacchinu, ki je imel apnenico v Solkanu, je še pripomnil, da je imel rad grgarske delavce.

⁴⁴⁷ Štirinadstropna občinska palača v Novi Gorici je bila zgrajena v letih 1949–1950 po idejnem projektu arhitekta Vinka Glanza, zgradili pa sta jo podjetji SGP Gorica (sprva Oblastno gradbeno podjetje Soča Gorica) in SGP Primorje iz Ajdovščine. ROSA, Jurij, URŠIČ, Ivanka, Na solkanskem polju je raslo mesto, Nova Gorica 1998, str. 18, 59.

Tukaj so medtem plače rasle in so se skoraj *uglihale* s tamkajšnjimi plačami, zato so se potem vrnili domov in delali v bližnjih krajih.

Kadar je zidal hiše s kamnom, je najprej obdelal kamen in potlej skladal. Tako je delal na primer pri zasebnih hišah na Vetrišču v Novi Gorici. Kamen za zidavo je obdeloval sede: na večji kamen je dal *žakelj* pod zadnjo plat in klesal. Na zidarski način kamen otolčeš s kladivom in mu »pobereš kakšen žulj s špico«.

Debelina kamnitega zida je osemindeset centimetrov. Zidarji so imeli najraje kakšen velik kamen, ki so ga deli na *kəntuən* – da se je na zidu poznalo, koliko si naredil. *Kəntuən* mora imeti dve legi *špičkani*, da se gornji *kəntuən* lepo usede nanj, in dve lici ali *fəcadi*. Tak *kəntuən* so dvigali po dva, trije, štirje delavci. »Jəst səm biu narraj nə kəntuəni.« Tam mora bit »genau plajba«. Če je šel zid *ven s plajbe*, so bili zidarji kregani. Zraven *kəntuəna* pride v zidu *kontrakəntuən*, naprej pa se vrstijo podolžni *laufərji* in prečni *pintərji*, ki vežejo zid po debelini.⁴⁴⁸ Kamen mora lepo ležati v zidu, če visi, pa se podenj dene *škajo* in malto. Pri oknih in vratih so morale biti *špičkane* špalete. Ko je zid rasel, so postavili *grušt*, gradbeni oder. Nanj so nosili kamenje na *tragah*.

Od okrasnih zidov je Rudi omenil *mozáiko*, ciklopski zid iz kamnov, ki imajo grobo obdelano lice in več vogalov, ter *korširan zid* iz enakomernih skladov kamna. V okrasnih zidovih s prekinjenimi skladi se lahko posamezni kamni postavljajo tudi pokončno ali *na madono*, kakor so rekli stari zidarji. Če so vzdicali ploščo po robu, pa so rekli, da je postavljena *na tajo*. Kadar so zidali *volt*, na primer pri mostu, so najprej naredili opaž, *liminat*, in nanj skladali klinasto oblikovane kamne; srednjemu, ki so ga vzdicali nazadnje, so rekli po italijansko *armila* ali *chiave*, ker »zapre volt«.

Pesek za zidanje hiš so nekdaj *brali* po cestah. Tudi oni so tako delali. Ko so bili še vozovi z železnimi kolesi, so ti mleli grušč na makadamskih cestiščih v pesek, ob nalivih pa ga je voda ob prečnih grapicah, ki jim rečejo *profili*, odplavljala v obcestne jaške. Zato so potem cesto zmerom podsipali.

Kadar so pokrili kakšno zasebno hišo v Grgarju ali v drugih krajih, je bila navada, da so na streho dali kakšno *frasko za maj*, ko so jo dokončali, pa so imeli likof. Včasih je bil tako obilen, da se človek ni mogel vrniti domov. Pri zidanju stavb v Novi Gorici so se domislili, da napišejo na papir, kdo zida in kdaj, in vsi sodelujoči so se tudi podpisali. Ta spis so dali v *flaško*, jo zamašili in zazidali v vogal *funde*. Temeljni kamen za cerkev v Novi Gorici pa je prišel *požegnat* škof Jenko. Ko je bila otvoritev stavbe MIP-a, je prav Rudi držal trak, ki ga je potem prerezal šef podjetja.⁴⁴⁹

Okrog leta 1968 je Rudi predeloval neke škrbaste in razbite kose *voltov prtənov* iz porušenega solkanskega grada, da so jih potem vzdicali v muzejski grad v Kromberku. Popravil je tudi fontano na vrtu pri vili Bartolomei v Solkanu. Na kamen se ni nikoli podpisal; samo nekje je na lep *korširan zid* vklesal letnico 1970. Potem je šel v pokoj.

Špičkarja Ivan Bastjančič in Avguštin Miljavec pri Petakovih

Pri Petakovih je bil kamnosek že stari **Ivan Bastjančič**, po domače Zanut Petakov, o katerem je Rudi Kogoj vedel povedati, da je kot *kamnar* oziroma *špičkar* delal pri cerkvi na Sveti gori. V grgarskih matičnih knjigah najdemo, da se je Janez Nepomuk Bastjančič rodil 16. maja 1858 v družini Petra Bastjančiča in Uršule z deklinškim priimkom Pavšič v Grgarju 99 ter se leta 1885 poročil s sovaščanko Marijo Boltar - Boltarjevo. Ko se jima je naslednje leto rodila hči Marija, je bil v rojstni knjigi vpisan kot delavec, stanujoč na hišni številki 94 v Vasi. Potem si je ustvaril dom pri Petakovih v Britofu,

⁴⁴⁸ Na tem mestu dodajmo še pomembno pravilo, da je treba kamenje v zidu »vezat križem«, na katero sva v pogovoru z Rudijem pozabila, me je pa nanj spomnil zidar Avguštin Tomšič pri Trbežnikovih v Zatrebežu, Seniški Breg 41.

⁴⁴⁹ MIP je kratica za nekdanje podjetje Mesna industrija Primorske.

ki je imel zaporedoma hišne številke 179, 25, 31 in 40.⁴⁵⁰ Tam je umrl 15. novembra 1950 kot vdovec v visoki starosti dvaindevetdesetih let.⁴⁵¹ Nagrobnik, ki je zdaj vzdan v lapidariju pred pokopališčem, mu je sklesal kamnosek Peter Bitežnik.

Kamnosek je bil tudi Zanutov zet **Avguštin Miljavec**, ki se je rodil 7. julija 1886 v družini Filipa Miljavca in Antonije z deklinškim priimkom Milost pri Ivančkovih v Britofu, Grgar 74. Leta 1911 se je s poroko z Zanutovo hčerjo Marijo priženil k Petakovim na današnjo hišno številko 41 in postal Gušto Petakov. Umrl je 18. februarja 1970.⁴⁵²

Po pripovedovanju njegovega vnuka Aleksandra Miljavca je bil stari oče Gušto »mežnar in hudo cerkven mož«. Kot mežnar je po maši zbranim vernikom bral cerkvene oglase. Doma so tolkli revščino, jajca, ki so jih znesle kokoši, pa so šla v Gorico – za tobak. Pri hiši je veljal rek: »Kokodak, ciba je znesla jajce tatu za tobak.«

Po prvi svetovni vojni je Avguštin delal pri cerkvi na Sveti gori,⁴⁵³ sin Valentin, pripovedovalčev oče, pa mu je tja nosil malico. Po drugi svetovni vojni je sodeloval pri zidanju zadružnega doma v Grgarju. Da je nekaj časa delal skupaj s *špičkarjem* Guštom Miljavcem, je omenil tudi Rudi Kogoj, ni pa povedal, kje sta delala.

Nagrobnik kamnoseka Ivana Bastjančiča in njegove žene, ki ga je sklesal Peter Bitežnik

Kamnosek Janez Černe

Kamnosek **Janez Černe** je z imenom in poklicem naveden v *Koledarjih Družbe sv. Mohorja* od leta 1890 do 1900 in v *Ročnih kažipotih* od leta 1900 do 1911. V grgarski rojstni knjigi ga najdemo na hišni številki Grgar 8, kjer se je rodil 27. decembra 1849 staršem Janezu Černetu in Katarini z deklinškim priimkom Kuljad. Leta 1885, ko je dopolnil že petintrideset let, se je v Grgarju 52 poročil s triindvajsetletno Jožefo Pavšič (Povšič) iz Grgarja 31. V poročno knjigo so zapisali, da je kmečkega stanu, in enako tudi v rojstno knjigo ob rojstvih otrok vse do vpisa sina Janeza leta 1896, ko je bil označen kot kamnosek. Takrat je z družino živel v Britofu na številki 161, tri leta kasneje pa v Vasi na številki 100. Ko je 20. junija 1901 v Vasi na številki 120 umrl za jetiko (»Consumatio«), je bil v mrliško knjigo vpisan kot družinski oče in kamnosek iz Britofa.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ V grgarski družinski knjigi je Janez Bastjančič označen kot »domus fundator«.

⁴⁵¹ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁴⁵² ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁴⁵³ Neki Grgarec je dodal, da je kamnosek Petakov klesal kamen za svetogorsko cerkev in *ter*.

⁴⁵⁴ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1820–1852, mrliška knjiga 1875–1913; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

Kamnosek Andrej Miljavec pri Pičnovih

Kamnosek Andrej Miljavec se je rodil 1. novembra 1870 v Gorenji vasi na naslovu Grgar 83 kot nezakonski sin kmeta Andreja Miljavca in Marije z dekliškim priimkom Ipavec, s kasnejšo poroko staršev pa je bil pozakonjen. Leta 1901 je na hišno številko 23 v Britofu pripeljal za ženo sosedo Marijo Antonijo Miljavec, 3. aprila 1942 pa je umrl za jetiko na takratni številki 33. V poročni knjigi in pri rojstvih otrok v rojstni knjigi je bil zmerom označen kot kamnosek, v družinski knjigi pa najdemo tudi njihovo hišno ime Pičnovi (*Pičnjevi*).⁴⁵⁵ Po smrti mu je družina dala postaviti nagrobnik z lapidarnim napisom: NASVIDENJE NAD ZVEZDAMI, ki je zdaj vzdan v lapidariju pred grgarskim pokopališčem.

Nagrobnik kamnoseka Andreja Miljavca, še eno delo kamnoseka Petra Bitežnika

Kamnosek Anton Pavšič

Grgarskega klesarja Antona Pavšiča (Povšič), ki je naveden v *Ročnih kažipotih* za leta 1901–1911, v matičnih knjigah ni bilo mogoče zanesljivo prepoznati, ker sta v tistem času v Britofu živela dva Antona Pavšiča, ki sta bila po letih vrstnika, po hišnih številkah pa bližnja soseda.

Z navedenim klesarjem je verjetno istoveten tisti Anton Pavšič, ki je bil v poročni knjigi označen kot »rusticus operarius«, kmet in delavec – drugi je bil namreč samo kmečkega stanu.

Anton Pavšič, kmet in delavec, se je rodil 4. maja 1871 v družini Antona Pavšiča in Katarine z dekliškim priimkom Juretič pri Kranjčevih v Grgarju 32 ter se leta 1899 poročil z mladoletno sovaščanko Marijo Kogoj iz Britofa,⁴⁵⁶ kdaj je umrl, pa ni bilo mogoče ugotoviti.

Kamnosek Jožef Budin

Kamnosek **Jožef Budin** se je rodil 22. marca 1859 v družini kmeta Valentina Budina in Marjane z dekliškim priimkom Kogoj v Grgarju 20⁴⁵⁷ ter se leta 1887 s poroko z dvajsetletno Nežo Konjedic iz Britofa v Desklah priženil na njen dom v Desklah 58. V deskelski poročni knjigi je župnik njegov poklic označil z izvorno latinsko skovanko »lapisfidum«, ob rojstvih njenih otrok v naslednjih letih pa ga je v rojstni knjigi označeval z običajnim izrazom »lapidica«.⁴⁵⁸ Kdaj in kje je Jožef Budin umrl, ni bilo mogoče ugotoviti.

⁴⁵⁵ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943, kopije mrliške knjige Grgar 1835–1944.

⁴⁵⁶ ŽA Grgar, rojstna knjiga Grgar 1852–1888, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁴⁵⁷ Hiši se je verjetno reklo pri Budinčevih.

⁴⁵⁸ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888; ŽA Deskle, rojstna knjiga 1835–1906, poročna knjiga 1835–1903.

Zidarji v Grgarju

V širši okolici Gorice sta bili v 19. stoletju in prvi polovici 20. stoletja dve izrazito zidarski vasi: Renče in Grgar.⁴⁵⁹ V Renčah je bil zidar tako rekoč v vsaki hiši,⁴⁶⁰ v Grgarju pa je bila zidarska vsaka druga hiša.⁴⁶¹ Renčani ali Renškovci, ki so jim rekli tudi *goletarji*, so večinoma zidali z opeko, Grgarci pa so bili bolj vešč zidanja s kamnom in so se tudi ponašali s tem. Rudi Kogoj se je pohvalil: »Renčkovci so dobri zidarji – takoj za Grgarci.« Zidar Ivan Filipič, bolj znan kot Nute Malonov, svoj čas najstarejši mož v Grgarju, pa ga je dopolnil: »Grgarci so bili ta boljši, ta glavni zidarji s kamnom.«

Najstarejše omembe grgarskih zidarjev najdemo v **grgarski župnijski kroniki**. Ko so leta 1784 delali novo pokopališče okrog cerkve sv. Petra zunaj vasi, so pri tem sodelovali zidarji Janez Milost, Blaž Kobal (Cabau), Peter Kobal, Mohor Belingar in Jernej Šušmelj, po domače Šmeljev Jernejček. Nekaj osnovnih matičnih podatkov o njih najdemo v grgarskih mrliških knjigah.

Prvi med njimi je verjetno istoveten s samskim Janezom Milostom, ki je umrl za vnetno vročico (»Febris inflamatoria«)⁴⁶² 1. decembra 1788 v Britofu, Grgar 9, star šestdeset let. Drugi je bil družinski oče Blaž Kobal, ki je umrl 8. oktobra 1796 v starosti petinsedemdesetih let kot gostač v Britofu, Grgar 41. Naslednji je bil Mohor Belingar iz Zagorja, Grgar 128, ki je tako kot Janez Milost umrl za vnetno vročico 26. februarja 1800. Jernej Šušmelj, ki je bil Štefanov sin, je umrl v juliju 1817 v Grgarju 144, star triinsedemdeset let.⁴⁶³ Petra Kobala ni bilo najti v mrliški knjigi. Ker Grgarske rojstne in poročne matice ne segajo dovolj daleč nazaj, ni bilo možno poiskati ostalih osebnih podatkov o njih, glede na podatke o njihovi starosti v mrliških knjigah pa lahko zapišemo, da so se naštetih zidarji rodili približno v letih 1709, 1721, 1733 in 1744.

V 19. stoletju se v grgarski župnijski kroniki omenjata še zidar Peter Trnovec, ki je v cerkvi sv. Petra položil tlak iz cementnih plošč, in Štefan Milost, ki je sezidal krčmo pri Ivančkovih v Grgarju.⁴⁶⁴ O prvem bo govor v nadaljevanju, drugega pa mi ni uspelo najti v grgarskih maticah.

Precej grgarskih zidarjev najdemo v *Koledarjih Družbe sv. Mohorja* za leta 1877–1910, medtem ko je v sočasnih *Ročnih kažipotih* samo pavšalna omemba leta 1903, da je v Grgarju poleg klesarjev tudi več zidarskih mojstrov. Leta 1877 se v *Koledarju Družbe sv. Mohorja* omenja zidar Peter Trnovec, naslednje leto zidar Anton Gadnik, leta 1890 poleg njega še Valentin Leban. V seznamu članov iz leta 1900 je dodano novo ime zidarja Štefana Lebana, v letih 1907 in 1910 pa se je število grgarskih zidarjev v njem še precej povečalo: poleg Štefana Lebana so navedeni še zidarji Štefan Gadnik, Anton Pavlin, Jernej Juretič, Andrej Humar in Valentin Leban, tokrat kot zidarski mojster.

Nekaj podatkov in pohvalnih besed o grgarskih zidarjih najdemo tudi v *Grgarskem zborniku*, kjer je govor o obnovi cerkve in samostana na Sveti gori po prvi svetovni vojni. Gradbena dela so dajala kruh mnogim Grgarcem in krajani so še dolgo ponosno pripovedovali, da je bila takrat vsa delovna sila na Sveti gori iz Grgarja. Pri pomožnih gradbenih delih so sodelovale tudi ženske. Posebej sta se izkazala mlada zidarja Jožef Bitežnik - Matjolov in Romano Valantič - Mohoretov, ki ju je solkanski gradbeni podjetnik Mattioli razporejal na najvišje zidarske odre in na najbolj izpostavljena mesta.⁴⁶⁵ Velik delež sta prispevala zidarski mojster Valentin Leban in zidarska zadruga iz Grgarja, o kateri bo govor v nadaljevanju.

⁴⁵⁹ Grgarske in renške zidarje omenja tudi *Krajevni leksikon Slovenije*, I, str. 205, 224.

⁴⁶⁰ Renški zidarji so uživali tak sloves, da jih Oton Župančič v znani pesmi Kovaška opeva kot predstavnike te obrti v slovenskem merilu.

⁴⁶¹ Povedal Cvetko Fabjan, Grgarske Ravne 38.

⁴⁶² Zvonka Zupanič Slavec, ki mi je prevajala nekdanja latinska poimenovanja bolezni, pripominja, da je izraz vnetna vročica lahko pomenil pljučnico, vnetje ledvic ali kakšno drugo hujše vnetje notranjih organov.

⁴⁶³ ŽA Grgar, mrliški knjigi 1774–1817 in 1817–1820.

⁴⁶⁴ ŽA Grgar, *Memorabilia iz Grgarja*, str. 65–66, 76. Glej tudi KOLENC, et al., *Krčme in gostilne na Trnovsko-Banjški planoti*, str. 37–38.

⁴⁶⁵ ROSA, Grgarci – »vitezi Svetogorske Kraljice«, str. 204.

Začasna kapela in samostan na Sveti gori, ki so ju po prvi svetovni vojni sezidali grgarski zidarji. Družinski arhiv Pod Školjem v Sedovcu

Grgarska stavbna zadruga po prvi svetovni vojni

Med obnovo porušene vasi po prvi svetovni vojni je bila 26. junija 1921 ustanovljena stavbna zadruga z omejenim jamstvom, ki se je imenovala **Stavbeno društvo v Grgarju** in je ob ustanovitvi za svoje delovanje sprejela predpisana pravila in ustrezen pravilnik.⁴⁶⁶ Ustanovljena je bila za dobo petih let z možnostjo podaljšanja z namenom prevzemati vsakovrstna stavbna dela za zasebnike in za javne oblasti, kupovati material, stroje in orodje stavbne stroke, trgovati z njim ter s tem prispevati k izboljševanju gospodarskega, moralnega in zdravstvenega stanja svojih članov. Vanjo so se lahko včlanili samo zidarji, tesarji, kovači, kopači in delavci v stavbni ali kateri pomožni stroki, ki so dopolnili osemnajst let in so bili vzornega nravnega vedenja. Morali so biti izurjeni v svoji stroki in zajamčeno dobri delavci. Vsakdo, ki se je hotel včlaniti, je moral najprej vplačati zadružni delež v znesku sto lir.

Zadruga se je upravljala avtonomno ter sporazumno z vsemi člani in zadružnimi organi. Ti organi so bili: vodstvo, izvoljeno na občnem zboru, ki so ga sestavljali predsednik, podpredsednik in trije svetovalci, petčlansko nadzorstvo in občni zbor, ki se je skliceval v prvem četrtletju vsakega upravnega leta. Društveno imetje so tvorili poslovni deleži po sto lir ter rezervni sklad (»pričuvni zalog«) iz dvajsetodstotnega deleža čistega dobička in drugih morebitnih dohodkov zadruge. Za predsednika ali načelnika je bil izvoljen Štefan Gadnik, za podpredsednika Štefan Leban, svetovalci pa so bili Andrej Budin, Franc Kogoj in Karol Doljak.

Zidar **Štefan Gadnik - Vrbčev** (*Vj̄rbčev*) je bil sin Štefana Gadnika in Jožefe z dekliškim priimkom Budin, rojen 10. oktobra 1869 v Vasi na hišni številki Grgar 89. Leta 1905 se je na številki 110 v Vasi poročil s Katarino Černe s številke 2 v Dolu in umrl za pljučnico 14. januarja 1947 v Grgarju 134,

⁴⁶⁶ Obe knjižici hrani zbiralec Aleksander Boltar, Grgar 153.

po domače Na Brusovki v Vasi.⁴⁶⁷ Omenjen je tudi v *Koledarjih Družbe sv. Mohorja* za leti 1907 in 1910.

Zidar **Štefan Leban** se je rodil 4. novembra 1866 v družini Mihaela Lebana in Terezije z dekliškim priimkom Kofol, po domače pri Matjažu v Dolu, Grgar 1. 25. novembra 1889 se je poročil s sovaščanko Jožefo Doljak in umrl na domu 6. avgusta 1935.⁴⁶⁸ Tudi on je omenjen v *Koledarjih Družbe sv. Mohorja*, in sicer v letih 1900, 1907 in 1910.

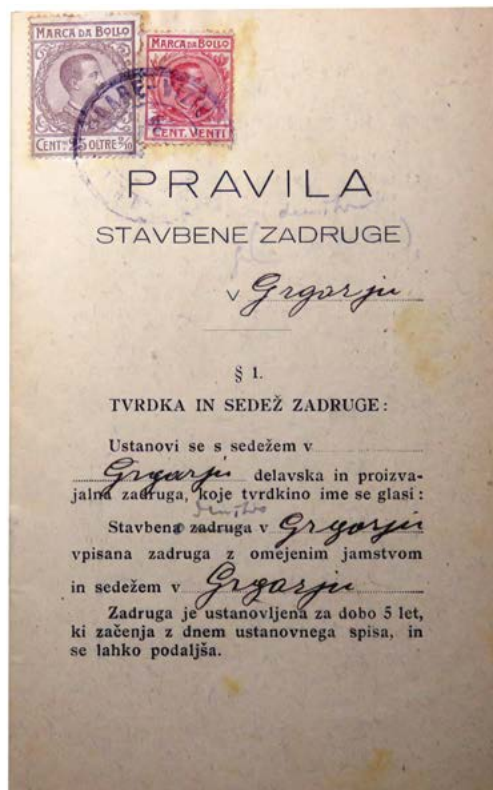
Matjaževi so bili družina zidarjev. Za ta poklic sta se izučila tudi Štefanova sinova Ivan in Jožef. **Ivan** se je rodil v Dolu, Grgar 6, 18. julija 1889, preden sta se starša poročila. Leta 1915, med prvo svetovno vojno, ko se je znašel kot četovodja 27. planinskega polka v Ljubljani, je v tamkajšnji cerkvi sv. Jakoba vzel za zakonsko ženo sovaščanko Karolino Kogoj iz Britofa, ki mu je že leta 1911 rodila nezakonsko hčerko.⁴⁶⁹ Vojne ni preživel. V seznamu na spomeniku Grgarcem, padlim v prvi svetovni vojni, na grgarskem pokopališču je njegovo ime vklesano na prvem mestu, v grgarski mrliški knjigi pa njegova smrt ni vpisana.

Ivanov brat **Jožef**, ki se je rodil 22. marca 1895, se je leta 1922 na domu oženil z njegovo vdovo Karolino in umrl 21. januarja 1965 v bolnišnici v Šempetru. Po družinskem izročilu je po prvi svetovni vojni delal pri cerkvi na Sveti gori.

Zidar je bil tudi Štefanov mlajši brat **Jožef Leban**, ki se je rodil 21. septembra 1883. Leta 1908 je na dom pripeljal nevesto Anamarijo Leban iz Dola, Grgar 9, potem sta živela v Grgarju 63.⁴⁷⁰ Umrl je 1. junija 1944,⁴⁷¹ zadet od granate pred lastno hišo, kjer se je reklo po domače pri Matjaževih (tudi pri Plajbovih). To je zadnja hiša Na Bregu ob cesti proti Čepovanu.

Andrej Budin, prvonavedeni izmed treh svetovalcev grgarske zidarske zadruga, je bil verjetno sin Štefana Budina in Katarine z dekliškim priimkom Gadnik, rojen 22. novembra 1875 v Zagorju, Grgar 140. Leta 1900 se je poročil z Jožefo Širok iz Podgozda, ki je takrat živela v Britofu na številki 26. V poročni knjigi je bil on vpisan kot kmet, ona pa kot kmečka delavka (»rustica operaria«). Ali je bil potem zidar ali je imel kakšen drug poklic, ni bilo mogoče ugotoviti. Umrl je 9. decembra 1945, verjetno po nesrečnem naključju na lovu.⁴⁷²

Drugi svetovalec je bil zidar **Franc Kogoj**, ki se je rodil 24. oktobra 1883 v družini delavca Antona Kogoj in Marjane z dekliškim priimkom Trnovec Na Lamurcah v Britofu, Grgar 161, ter se leta 1905

Pravila »Stavnene zadruga« v Grgarju. Zasebni arhiv Aleksandra Boltarja v Grgarju

⁴⁶⁷ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁴⁶⁸ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁴⁶⁹ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1889–1920; Nadškofijski arhiv Ljubljana, poročna knjiga župnije sv. Jakoba 1905–1926.

⁴⁷⁰ Sporočil Benjamin Černe, Grgar 21.

⁴⁷¹ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁴⁷² ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

Grgarski zidarji gradijo samostan na Sveti gori okrog leta 1921. Fotografijo hrani Anica Černe v Grgarju.

v Solkanu poročil z delavko Marijo Rozo Škrlj iz Škrljev v Batah, ki je takrat živela v Solkanu, kdaj je umrl, pa ni znano.⁴⁷³

Tretji svetovalec je bil zidar **Karol Doljak** iz družine kmečkega gostača Andreja Doljaka in Marije z dekliškim primkom Jež, rojen 5. januarja 1882 v Britofu, Grgar 16, in od leta 1908 poročen s Frančiško Pavlin - Polinččevo iz Vasi, Grgar 118. V grgarski mrliški knjigi ni najti njegove smrti, po besedah Anice Černe - Pirove⁴⁷⁴ pa je umrl star nad osemdeset let kmalu po drugi svetovni vojni pri Budinovih na sedanji hišni številki Grgar 162.⁴⁷⁵

Zidar Jožef Bitežnik - Pepo Matjolv

O pokojnem Jožefu Bitežniku - Pepotu Matjolvem, ki se je odlikoval pri zidarskih delih na Sveti gori, je pripovedovala njegova snaha Marčela Bitežnik, vdova po njegovem sinu Jožefu, ki živi v novejši hiši številka 161A v Gorenji vasi, zraven stare hiše Matjolvih.

Njen pokojni tast je bil sin Matevža Bitežnika in Marije z dekliškim priimkom Milost, rojen 9. marca 1902 v Britofu. Leta 1925 se je poročil z gostilničarjevo hčerjo Karolino Mamic, po domače Dragico Mamicovo iz Vasi,⁴⁷⁶ umrl pa je 18. avgusta 1983.

⁴⁷³ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Solkan 1901–1946. V poročni knjigi je natančneje označen kot »murator operarius«, kar gre razumeti kot zidar, ki je zaposlen pri podjetju in ne dela samostojno.

⁴⁷⁴ Anica Černe, Grgar 160A.

⁴⁷⁵ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943. V rojstni knjigi je vpisan kot Karol Franc Andrej Doljak.

⁴⁷⁶ Ti podatki so bili preverjeni v ŽA Grgar, rojstna knjiga 1889–1920, in ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

Delati je moral že *od majhnega*, potlej se je izučil za zidarja. Bil je priden zidar – vsi so ga imeli radi. Nasploh je bil zelo delaven, poleti in pozimi. V zimskem času, ko za zidarje ni bilo dela, je vsako leto naredil po en voz in ga peljal prodat v Brda.

V mladih letih je zidal tudi po Črni gori, v Nikšiću in okolici. Ko mu v neki vasi niso hoteli plačati opravljenega dela, se je domislil izvirnega načina za izterjavo plačila. Stopil je pod cerkveni zvonik in z zvonjenjem priklical vaščane ter jim je povedal, zakaj zvoni. Potem je bila zadeva kmalu rešena. To je pripovedoval zmerom, »kadar je imel kakšen kozarec več v glavi«. Drugače pa je Črnogorce pohvalil, da so dobri ljudje.

Po prvi svetovni vojni je delal pri cerkvi na Sveti gori, žena Dragica in druge ženske iz Grgarja pa so hodile gor *malavarit*. V sklopu povojne obnove je delal tudi pri hišah v vasi.

V kriznem času, ko so grgarski zidarji iskali delo tudi v drugih evropskih državah, je Jožef nekoč šel s skupino Grgarcev delat v Luksemburg. Kadar je spil kakšen kozarec več, je rad pripovedoval naslednjo anekdoto s te poti. Ko so prispeli v Luksemburg, so se nastanili v sobi, v kateri ni bilo luči, zato je šel kupit svečo v trgovino. Ker ni znal tamkajšnjega jezika, da bi dopovedal, kaj želi kupiti, se je ulegel na tla in sklenil roke, da je bil videti kot mrlič. In v trgovini se jim je potem posvetilo, da potrebuje svečo.

V domači vasi je po drugi svetovni vojni opravljal razna popravila hiš. Delal je tudi pri spomeniku padlim borcem, ki stoji bolj na začetku vasi,⁴⁷⁷ in pri velikem spomeniku na Trnovem.⁴⁷⁸ Tja so ga poslali kazensko: na ta način je odslužil desetdnevno zaporno kazen, na katero so ga obsodili, ker je javno rekel: »Kurc gleda Titota in Jugoslavijo.«

Nekaj časa je hodil peš na delo v Gorico in s sabo nosil hrano v *kiblici*: največkrat *okisan fižol*, včasih ocvrto polento z ocvirki, kdaj ocvrto jajce. S prijateljem Romanom Valantičem - Mohoretovim je dosti let delal pri apnenici v Solkanu. Romano ga je vozil na delo z motorjem. Tudi po upokojitvi je Jožef še komu kaj postoril.

Zidar Roman Valantič - Romano Mohoretov

Jožefov prijatelj in delovni tovariš Roman Valantič - Romano Mohoretov se je rodil 9. avgusta 1902 v družini kmeta Štefana Valantiča in Jožefe z deklinškim priimkom Humar iz Vasi pri Mohoretovih v Grgarju 120, zdaj 127. Leta 1931 se je poročil z Marijo Gadnik - Gadnikovo iz Fobce in umrl poleti leta 1980.

⁴⁷⁷ To je spomenik padlim borcem NOV in žrtvam »črnega nasilja« v obliki masivnega kamnitega slopa z napisnimi ploščami, ki je bil postavljen leta 1959 v križišču cest za Banjšice in Čepovan.

⁴⁷⁸ Več o tem spomeniku glej na str. 91–92.

Spomenik padlim borcem v Grgarju

Njegova hči Marica Hvala v Grgarju 35B je podobno povedala, da je oče z Jožefom Matjolvim dosti delal pri cerkvi na Sveti gori in kasneje tudi pri *frnazi* v Solkanu: tam je zidal in vsake toliko obnavljal peči za apno. Že prej je v Solkanu delal pri obnovi porušenega mosta. Preden se je poročil, je šel za nekaj časa delat v Francijo. Med drugo svetovno vojno je šel v partizane, a je v Cerknem zbolel in so ga poslali domov. Potem je v Grgarju zanje zbiral hrano in druge potrebščine. Po vojni je zidal spomenik padlim borcem v Solkanu.⁴⁷⁹ Ker je delal zdoma, je za kmetijo skrbela žena.

Roman Valantič s starejšo hčerko Anito in mlajšo Marico v ospredju. Fotografijo hrani Marica Hvala v Grgarju 35B.

Zidar Filip Ivan Gadnik

Zidar **Filip Ivan Gadnik** - Džovani Renkrjev, sin zidarja Gregorja Gadnika in Terezije z dekliškim priimkom Trnovec,⁴⁸⁰ se je rodil 29. avgusta 1886 v Grgarju 167. Leta 1912 se je v Grgarju 138 poročil z mladoletno Armelo Gizelo Trnovec iz Britofa, a je že leta 1916 umrla za jetiko. Zato se je leta 1921, tokrat na hišni številki 202, v drugo oženil s sovaščanko Terezijo Pavšič - Piskovo; ker je leta 1937 umrla še ona, je dve leti kasneje še tretjič stopil pred oltar, in sicer z Jožefo Žbona od Lévenčevih, prav tako iz Grgarja. Umrl je 15. novembra 1969 v Grgarju 163.⁴⁸¹

Anica Černe - Pirova, hči Ivana in njegove druge žene, rojena leta 1931,⁴⁸² se je spominjala, da je oče svojo hišo v Grgarju zidal dvakrat: postavil jo je pred prvo svetovno vojno, med vojno so Avstrijci v njej imeli ambulanto, potem je bila porušena, po vojni pa jo je obnovil. V tistem času je z drugimi Grgarci delal *klošter* na Sveti gori, potem pa je zidal v bližnji okolici in po Furlaniji. Ko se je ona rodila, je delal v Genovi, v Piemontu.

Portret mladega Džovanija Renkrjevega v vojaški uniformi. Fotografijo hrani Anica Černe - Pirova v Grgarju.

⁴⁷⁹ To je spomenik padlim borcem in žrtvam NOB, odkrit leta 1954, ki ga je arhitekt Vinko Glanz zasnoval kot spomeniški ambient z dolgim stebriščem in visokim osrednjim slavolokom, pred katerim je bronast kip ranjenega partizana z bolničarko. Arhitektura spomenika je zidana iz grbastih klesancev iz koprivskega kamna, sklesanih v Kopriivi. SILIČ - NEMEC, *Javni spomeniki na Primorskem 1945–1978*, str. 139; PREMRL, *Kraški kruh*, str. 382.

⁴⁸⁰ Zidar Gregor Gadnik je bil sin Andreja Gadnika in Uršule z dekliškim priimkom Tragin, rojen 1. marca 1849 v Grgarju 96 in leta 1880 na številki 126 poročen s sovaščanko Terezijo Trnovec. Kdaj je umrl, ni znano. V družinski knjigi ga najdemo na zaporednih številkah 167, 130, 133 in 158, nazadnje pa je še pripisano, da je zdaj v Brithu št. 203. ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, poročna knjiga 1820–1882, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja.

⁴⁸¹ ŽA Grgar, rojstni knjigi 1852–1888 in 1889–1920, mrliška knjiga 1914–1970; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁴⁸² Anica Černe, Grgar 160A.

Zidar in kamnosek Jožef Jevšček - Terezen v Bitežu

Pri Tereznih v Bitežu, Grgar 169, je bil zidar in kamnosek Jožef Jevšček - Terezen, za mlajše rodove *nunc* Tereznov. Zidal je pri cerkvi na Sveti gori in po okoliških vaseh, največ pa menda v stari Gorici. Edino njegovo kamnoseško delo pri danes prazni hiši Tereznih je *korito za prasca*.⁴⁸³

V matičnih knjigah zvemo, da se je rodil 14. aprila 1895 v družini Andreja Jevščka in Terezije z dekliškim priimkom Humar v bližnjem Zabrdju, sedanjem zaselku Grgarskih Raven. Leta 1922 se je na naslovu Zabrdjo 31 poročil z Marijo Bitežnik iz Biteža 25, hčerjo Janeza in Terezije Bitežnik, ter se priženil na njen dom.⁴⁸⁴ Umrl je 18. oktobra 1973 v bolnišnici v Šempetru.⁴⁸⁵

Zidarski mojster Anton Pavlin - Vreskov na Kalu

Zidarski mojster Anton Pavlin - Vreskov na Kalu je bil sin Franca Pavlina in Marije z dekliškim priimkom Kumar, rojen 24. februarja 1866 v Fobci, Grgar 118. Leta 1893 se je na domu poročil s Frančiško Boltar iz Vasi v Grgarju, kasneje pa je z družino živel v hiši na Fobškem Kalu, Grgar 155, ki jo je sam sezidal. V tej hiši, ki je dobila hišno ime pri Kalarju in ima zdaj hišno številko 195, je imel tudi gostilno. Umrl je 29. junija 1935.⁴⁸⁶

Omenjen je v *Koledarjih Družbe sv. Mohorja* za leti 1907 in 1910. Bil je uspešen zidarski mojster. Znano je, da je narisal načrt za hotel v Lokvah in ga tudi zgradil.⁴⁸⁷

Ohranjena je pogodba z dne 13. aprila 1926 med njim in Jožefom Ličerjem iz Lokovca 137 za zidanje hiše Ivančkovih (*Ivančkovi*) v Lokovcu. V njej sta se dogovorila, da bo »prevzetnik« Anton Pavlin sezidal in pokril hišo, dolgo enajst, široko osem in pol ter visoko pet metrov, v kateri bosta dve steni, ki se bosta križali med sabo. Prevzel bo tudi vse potrebne stroške za delavce, in sicer za delavsko blagajno ter za zavarovanje proti delavskim nezgodam. Dela se bo lotil 13. aprila in ga bo dokončal do 13. junija 1926. Odgovornost za dokončanje dela v dveh mescih prevzema samo v primeru, če mu bo naročnik na kraju samem pripravil potrebni gradbeni material (kamenje, pesek, les, apno in strešno kritino) in če dela ne bo oviralo zelo slabo vreme. Jožef Ličer pa se je zavezal, da bo za vse delo plačal 6.000 lir, in sicer 3.000 lir, preden bo hiša pokrita, ter 3.000 štirinajst dni po končanem delu.⁴⁸⁸

Zidar Ivan Filipič - Nute Malonov

Zidar Ivan Filipič - Nute Malonov (*Maluonov*) je bil sin kmeta Janeza Filipiča in Antonije z dekliškim priimkom Sedevčič, rojen 23. februarja 1904 v Gorenji vasi, Grgar 102, zdaj 132. Leta 1931 se je poročil z Valerijo Klanjšček iz Puštal, Čepovan 16, in umrl 9. aprila 1993.⁴⁸⁹

⁴⁸³ Povedala David Tomažin, Grgar 178, in Nataša Rijavec, rojena Jevšček, doma od Tereznih, Kolodvorska ulica 13, Dornberk.

⁴⁸⁴ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Bate 1835–1940. – Hiša je ime verjetno dobila po Jevščkovi materi in tašči, ki sta se obe imenovali Terezija.

⁴⁸⁵ Sporočila Nataša Rijavec, Kolodvorska ulica 13, Dornberk.

⁴⁸⁶ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1889–1920, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁴⁸⁷ KOLENC, et al., *Krčme in gostilne na Trnovsko-Banjški planoti*, str. 66.

⁴⁸⁸ Pogodbo hrani Aleksander Boltar, Grgar 153.

⁴⁸⁹ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1889–1920; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Čepovan 1835–1945.

Levo: portret Janeza Filipiča. Hrani Erik Di Falco v Novi Gorici. Desno: parapetni kamen s podpisom Janeza Filipiča na prvotnem mestu na mostu. Foto Benjamin Černe iz Grgarja

Ko sem Nuteta na kratko obiskal leta 1992, mi je razlagal, da je zidal *ter* na Sveti gori, in omenil, da je *ril* kamen v *javi* v Brdcau. Drugi so o njem povedali, da je zidal Suhi most V Brcu (nekateri pravijo v Strnici) na poti na Sveto goro, ki se odcepi od poti iz Gorenje vasi v Slatno. Tako mu pravijo, ker je bil sezidan iz kamna na suho.⁴⁹⁰ Na njegovem parapetnem zidu iz velikih kamnitih klad je vklesan njegov podpis: *Filipič Janez*.⁴⁹¹ Znano je še, da je zidal *špargerte* in vodna zajetja v Grgarju.⁴⁹²

**Suhi most V Brcu.
Hrani Erik Di Falco
v Novi Gorici.**

⁴⁹⁰ V novejšem času je bil most predelan.

⁴⁹¹ Povedal Janezov vnuk Erik Di Falco, Streliška pot 30A, Nova Gorica.

⁴⁹² Povedal Aleksander Boltar, Grgar 153.

Seznam ostalih grgarskih zidarjev

V grgarskih matičnih knjigah je najti še številna imena zidarjev iz 19. in prve polovice 20. stoletja. Nekatera so objavljena v *Koledarjih Družbe sv. Mohorja*, nekaj jih je tudi na nagrobnikih, med domačini pa so danes večinoma pozabljena. V nadaljevanju navajam o njih čim bolj popolne osnovne biografske podatke, le v nekaterih primerih manjkajo datumi smrti.⁴⁹³

Zidar **Ciril Bitežnik**, sin Jožefa Bitežnika in Marjane z dekliškim priimkom Pavlin, rojen 14. junija 1882 v Vasi, Grgar 69. Leta 1908 se je v Gračah, predelu Beljaka na Koroškem, poročil s Terezijo Golja iz Grahovega v Baški grapi. V letih pred prvo svetovno vojno sta živela v Grgarju 46 in 202, kjer so se jima tudi rojevali otroci.⁴⁹⁴ Kdaj je Ciril umrl, ni znano.

Zidar **Janez Černe**, sin Matevža Černeta in Ane z dekliškim priimkom Širok, rojen 13. aprila 1878 v Britofu, Grgar 16. Leta 1909 se je v Grgarju 30 poročil z Jožefo Frančiško Boltar iz Vasi in 25. februarja 1956 umrl v Grgarju 86, po domače pri Poličevih (*Puliževi*).⁴⁹⁵

Zidar **Matija Fabjan - Matic**, sin Jožefa Fabjana in Marije z dekliškim priimkom Miljavec - Pičnjeve iz grgarskega Britofa, rojen 16. februarja 1870 v Svetom, Bate 140. Poročil se je z Rozalijo Vodičar z Vodice in umrl 18. oktobra 1939 pri Škarantonovih v Grgarju 145, danes 150.⁴⁹⁶ O njem je znano, da je zidal na Sveti gori za solkanskega gradbenega podjetnika Mattirolija.⁴⁹⁷ Zidar je bil tudi Matijev sin Anton, rojen 1. januarja 1911 v Vasi, Grgar 123, in od leta 1948 poročen z Grgarko Bernardo Širok.⁴⁹⁸

Zidar **Jakob Humar**, sin Andreja Humarja (Cumar) in Marjane z dekliškim priimkom Doljak, rojen 19. julija 1834 v Grgarju 61, leta 1871 na hišni številki 111 poročen z Marijo Juretič iz Grgarja 97, umrl 1. novembra 1920. V družinski knjigi, kjer ga najdemo s hišnim imenom Rošo na zaporednih hišnih številkah 164, 95 in 102 v Vasi, je ob njem pripis: »Domus fundator e Vas 24«, zraven pa še omemba, da je »hišo kupil Avgust Miljavec 102«.

Zidar je bil tudi njegov sin **Andrej**, rojen 25. novembra 1873 v Vasi, Grgar 95, ki se je leta 1900 tam oženil z Marijo Jožefo Zimic, hčerjo gostilničarja iz Britofa. Umrl je za tuberkulozo 18. januarja 1907, star komaj triintrideset let.⁴⁹⁹ Omenjen je v *Koledarju Družbe sv. Mohorja* za leto 1907.

Zidar **Alojz Jež**, sin Petra Ježa in Marjane z dekliškim priimkom Kogoj, Ježevih Za Gričem, rojen 17. junija 1877 v Britofu, Grgar 54. Leta 1907 se je na številki 74 poročil s Frančiško Širok - Tonetovo in se priženil na njen dom v Dolu 7, danes številka 3. Tam je umrl 27. septembra 1941.⁵⁰⁰

⁴⁹³ V primerih, ko niso znani datumi smrti teh zidarjev, je težje ali sploh nemogoče ugotoviti njihova hišna imena.

⁴⁹⁴ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1889–1920; ŽA Grahovo, rojstna knjiga 1839–1899.

⁴⁹⁵ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁴⁹⁶ ŽA Bate, rojstna knjiga 1862–1900; ŽA Grgar, mrliška knjiga 1914–1970.

⁴⁹⁷ Sporočil Aleksander Boltar, Grgar 153.

⁴⁹⁸ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1889–1920.

⁴⁹⁹ ŽA Grgar, rojstni knjigi 1820–1852 in 1852–1888, poročna knjiga 1820–1882, mrliška knjiga 1875–1913, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943. V grgarski mrliški knjigi Jakobova smrt ni vpisana.

⁵⁰⁰ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

Zidar **Jernej Juretič**, po domače Ernejc ali Bortolo Starčev v Lozi, sin kmeta Jožefa in Marije z dekliškim priimkom Pavšič, rojen 18. avgusta 1862 v Vasi, Grgar 108. Leta 1894 se je poročil s sovaščanko Marijo Kogoj - Matičevo ter umrl kot vdovec brez otrok 27. oktobra 1939 v Grgarju 146. V poročni in mrliški knjigi je vpisan kot kmet.⁵⁰¹

Zidar in kmet **Jožef Kogoj**, sin Blaža Kogoja in Marije z dekliškim priimkom Boltar, rojen 5. februarja 1867 pri Matičevih v Vasi, Grgar 65, in od leta 1899 na številki 86 poročen z Marijo Doljak, prav tako iz Vasi.⁵⁰² Umrl je med drugo svetovno vojno,⁵⁰³ v grgarski mrliški knjigi pa njegova smrt ni vpisana; njegovega imena ni niti na spomeniku žrtvam prve svetovne vojne.

Zidar **Jožef Leban**, sin Antona Lebana in Katarine z dekliškim priimkom Volčič, rojen 6. februarja 1862 pri Jožčevih v gasi na številki 39, od leta 1894 na domu poročen z Ano Juretič iz Vasi, umrl 6. maja 1937 v Grgarju 62.⁵⁰⁴ Hiša Jožčevih ne obstaja več.

Zidar **Franc Leban**, sin Jakoba in Marije z dekliškim priimkom Povšič, rojen 20. januarja 1888 pri Šimonovih v Dolu, Grgar 8, od leta 1914 poročen z Avguštinom Pavlin iz Vasi, umrl 17. marca 1960 v Grgarju 13.⁵⁰⁵

Zidarski mojster **Valentin Leban** - Joščev (*Juščev*) Na Bregu, je bil sin čevljarja Antona Lebana in Marjane z dekliškim priimkom Černe, rojen 10. februarja 1857 v Grgarju 21. Leta 1885 se je poročil z Marjano Julijano Černe iz Britofa in umrl 27. junija 1923 v Grgarju 58, zdaj številka 64.⁵⁰⁶ V mrliški knjigi je bil zapisan kot »magister murarius«, zidarski mojster.⁵⁰⁷ Omenjen je v *Koledarjih Družbe sv. Mohorja* za leta 1890, 1907 in 1910.

Zidarski mojster je bil tudi njegov sin **Valentin Leban**, ki se je rodil 12. februarja 1887 v Grgarju 39, se leta 1919 na številki 58 poročil z Alojzijo Rijavec s Trnovega in umrl 14. januarja 1949 v Britofu, Grgar 61.⁵⁰⁸

Prvotni nagrobnik zidarskih mojstrov očeta in sina Valentina Lebana, ki ga je naredil kamnosek Peter Bitežnik

⁵⁰¹ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943. – Da je bil zidar, je potrdila Anica Černe, Grgar 160A.

⁵⁰² ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁵⁰³ Povedala Anica Černe, Grgar 160A.

⁵⁰⁴ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁵⁰⁵ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja.

⁵⁰⁶ Na Bregu so troji Joščevi. Valentin Leban je živel na številki 64, drugi dve hiši je sezidal svojim otrokom. Sporočil Benjamin Černe, Grgar 21.

⁵⁰⁷ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁵⁰⁸ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Trnovo 1835–1945.

Oče in sin imata kar dva skupna nagrobnika: prvotni je zdaj vzdan v lapidariju pred pokopališčem, novejši pa je na pokopališču.

Kmet in zidar **Jakob Milost**, sin Jakoba in Katarine z dekliškim priimkom Pavlin, rojen 5. aprila 1879 v Britofu, Grgar 51, leta 1909 v Grgarju 70 poročen z Veroniko Širok - Kovačevo iz Ravnice 8, umrl 15. julija 1927 v Grgarju 75, po domače pri Luženčevih.⁵⁰⁹

Zidar **Štefan Sedevčič**, sin Andreja Sedevčiča in Katarine z dekliškim priimkom Milost, rojen 2. decembra 1880 v Britofu, Grgar 23, po domače pri Lovriževih, od leta 1909 na hišni številki 37 poročen s Terezijo Pavlin, prav tako iz Britofa. Kdaj je umrl, ni znano.⁵¹⁰

Zidar **Peter Širok**, sin Jožefa Široka in Marije z dekliškim priimkom Belingar, rojen 2. julija 1871 pri Slemnarjevih na Slemnem, Grgar 156, zdaj Ravnica 1, leta 1896 na domu poročen z Marijo Humar iz Zagorja, Grgar 139. Potem se je z družino odselil v Solkan, kjer ga ob rojstvih otrok v letih 1903 in 1905 najdemo na hišnih številkah 78 in 323. Kdaj je umrl, ni znano.⁵¹¹

Zidar **Ivan Trnovec** - Zanut Gašparenov, sin Štefana Trnovca in Katarine z dekliškim priimkom Tragin, rojen 13. oktobra 1891 v Vasi, Grgar 70. Leta 1922 se je poročil s sovaščanko Jožefo Povšič - Piskovo in umrl 15. oktobra 1958 v Grgarju 164.⁵¹² Po pripovedovanju nečakinje Anice Černe - Pirove je skupaj z njenim očetom po *prvi vojski* zidal *klošter* na Sveti gori, za nekaj časa pa je šel s trebuhom za kruhom v Južno Ameriko, v Argentino.

Zidar **Peter Trnovec**, sin Valentina Trnovca in Katarine z dekliškim priimkom Milost, rojen 5. julija 1846 v Grgarju 128, leta 1873 pri Balantajevih na številki 58 poročen s sovaščanko Alojzijo Pavlin, po njeni smrti pa leta 1880 z Marijo Pavšič iz Fobce, Grgar 127. Kdaj je umrl, ni znano.⁵¹³ Omenjen je v *Koledarju Družbe sv. Mohorja* za leto 1877.

Zidar **Ladislav Trnovec**, sin Antona Trnovca in Katarine z dekliškim priimkom Komel, rojen 6. aprila 1885 v Britofu, Grgar 53, in leta 1911 na številki 78 poročen s Cecilijo Valantič, prav tako iz Britofa. Umrl je 22. julija 1952 v Grgarju 44, zdaj 48, po domače pri Cilknih ali Cilknovih.⁵¹⁴

Zidar **Franc Andrej Valantič**, sin Martina Valantiča in Marjane z dekliškim priimkom Černe, rojen 19. novembra 1884 v Grgarju 43, po domače pri Lovrajevih z gase, in od leta 1913 poročen z Lucijo Milost iz Britofa. Umrl je 3. februarja 1959 v Grgarju 108.⁵¹⁵

⁵⁰⁹ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ŽA Ravnica, skupna družinska knjiga; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁵¹⁰ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁵¹¹ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943, kopije rojstne knjige Solkan 1901–1914.

⁵¹² ŽA Grgar, rojstna knjiga 1889–1920, mrliška knjiga 1914–1970; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁵¹³ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1820–1852, poročna knjiga 1820–1882; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁵¹⁴ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Grgar 1835–1944.

⁵¹⁵ ŽA Grgar, rojstna knjiga 1852–1888, mrliška knjiga 1914–1970, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja.

Zidar **Janez Žbona**, sin Štefana Žbone in Frančiške z dekliškim priimkom Trnovec, rojen 14. junija 1881 v Vasi, Grgar 70, in leta 1906 pri Lužarjevih na številki 49 poročen z Ano Doljak iz Dola, Grgar 8. Kdaj je umrl, ni znano.⁵¹⁶

Sveta gora

Avtorizirani kamnoseški mojster Franc Podberšič

Poleg že omenjenega nagrobnika, ki ga je sklesal in podpisal kamnosek Peter Valantič iz Gorice, je na pokopališču na Sveti Gori še eden s podpisom drugega goriškega kamnoseka. To je visoki nagrobnik v secesijskem stilu z imeni članov in članic družine Sturli, ki so umrli v obdobju od leta 1872 do 1928. Skope podatke o pokojnikih v italijanskem jeziku sklepa latinski rek: *Beati mortui qui in Domino moriuntur*,⁵¹⁷ na desni strani dvodelnega podstavka nagrobnika pa je opaziti podpis kamnoseka: **PODBERSIG**.

To je bil kamnoseški mojster Franc Podberšič alias Francesco Poterzio iz Gorice. Rodil se je 12. decembra 1867 kot Franc Ksaver Podbersič (sic!) v družini mizarja Mihaela Podberšiča iz Deskel in Goričanke Lucije z dekliškim priimkom Grusovin na naslovu Via Rasoneri 69 v goriški župniji sv. Vida in Modesta na območju Malega trga ali Placute.⁵¹⁸ Ob dopolnjeni polnoletnosti v letu 1892 se je na naslovu Via degli Orzoni 26 oženil s šiviljo Anamarijo Komel iz Vie Coronini 26.⁵¹⁹ V njenem zakonu se je do leta 1899 na njegovem domu rodilo pet otrok; ko se jima je 4. junija 1904 rodil sin Alojz Franc, pa je družina živela na naslovu Via Trieste 17. Podatka o smrti Franca Podberšiča oziroma Francesca Poterzia v goriških cerkvenih mrliških knjigah ni bilo mogoče najti.

V poklicni vlogi ga najdemo v seznamih goriških klesarjev in oglasih v *Ročnih kažipotih* za leta 1903, 1904, 1906, 1911 in 1923. V oglasih v letih 1903 in 1904 omenja lastne prostore v Tržaški ulici, leta 1906 pa delavnico na Tržaški ulici 24 in stanovanje na Tržaški 17. Leta 1911 navaja naslov Tržaška ulica 20; v letih 1923 in 1927 je bil objavljen kot Franc Podbersig, Via Trieste 17, v praktičnem vodniku po Gorici za leti 1934–1935 pa v rubriki Marmisti kot Podbersig Franc z delavnico v Via Duca d'Aosta 33.

Reklamni oglas Franca Podberšiča za nagrobne spomenike in druge kamnoseške izdelke

⁵¹⁶ ŽA Grgar, rojstni knjigi 1852–1888 in 1889–1920, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁵¹⁷ V prevodu: *Blagor pokojnim, ki umrejo v Gospodu*.

⁵¹⁸ Via Rasoneri je današnja Via degli Orzoni; Rasoneri je namreč pofurlanjena različica priimka Orzoni. Mali trg ali Placuta se danes uradno imenuje Riva Piazzutta.

⁵¹⁹ Zraven vpisa poroke v poročni knjigi je bilo kasneje pripisano: »Il controscritto cognome di Podbersic e stato corretto in quello di Poterzio con Decreto del Prefetto di Gorizia in data 2 Giugno 1930 (Ordin.~ N 3292/30).« Enak pripis je tudi v rojstni knjigi ob vpisu njegovega rojstva in rojstva sina Alojza Franca leta 1904. Ta je leta 1961 kot Luigi Poterzio postal goriški župan in to funkcijo opravljal do leta 1964.

O njegovi kamnoseški dejavnosti še največ zvemo iz reklamnih oglasov, ki jih je v letih 1903–1907 objavljajal v prilogah časopisov *Gorica* in *Soča*. V njih se je predstavljajal kot avtorizirani kamnoseški mojster Franc Podberšič na Tržaški ulici 17 v Gorici in se občinstvu oziroma potencialnim kupcem priporočal z bogato zalogo različnih nagrobnih spomenikov in drugimi kamnoseškimi izdelki, kot so kamnite plošče, kuhinjski umivalniki, žlebovi ... Sprejemal je tudi »vsa v kamnoseško stroko spadajoča dela pri cerkvah, šolah, drugih stavbiščih itd. po prav zmernih cenah«. V oglasu, objavljenem poleti 1927, je v pričakovanju praznika vseh svetih delal reklamo za svojo veliko zalogo nagrobnih kamnov in posebej za »spomenike z izbočeno podobo Kristusovo in angeljskimi podobami« iz kararskega marmorja.

Na goriškem pokopališču je več Podberšičevih nagrobnikov, ki mi jih je pred leti pokazal goriški kamnosek Emilio Valantig. Podpis F. Podbersig je bilo videti samo na nagrobniku zakoncev Marie in Andree Pallicha, umrlih v letih 1926 in 1946, podpis F. POTERZIO pa na nagrobniku družine Koren s podobo pietà iz belega marmorja. Njegovi nepodpisani nagrobniki so na grobovih Andree Cumarja in Giacoma Russiana ter družin Capparoni in Barnaba. Pod nagrobnikom s križem na visokem podstavku počiva tudi on z ženo Marijo in drugimi člani svoje družine, žal pa na kamnu ni letnic njihovih rojstev in smrti.

V goriški okolici je njegovo delo nagrobnik družine Marvin na pokopališču v Štandrežu, na katerem se je podpisal kot F. PODBERSIG, na gornjem Vipavskem pa nosi njegov podpis grob Natlačenovih na pokopališču na Gočah.

Od drugih njegovih del je znana fontana z obeliskom po načrtu domačega arhitekta Antona Laščaka, ki jo je leta 1909 postavil pred cerkvijo sv. Roka v Podturnu v Gorici, na današnji Piazza San Rocco. V sklopu povojne obnove cerkve na Mirenskem gradu pri Gorici, ki je bila porušena med prvo svetovno vojno, je napravil menze za vse tri oltarje, kasneje pa je postavil še oltar za tamkajšnje nove Svete stopnice, sezidane leta 1937 po načrtu arhitekta Ivana Vurnika.⁵²⁰

Ravnica

Kamnoseki Podškolevci v Sedovcu

Za kamnoseke Podškolevce iz Sedovca sem zvedel že okrog leta 1992 od konservatorja Pavla Medveščka iz Solkana, zaposlenega na zavodu za varstvo kulturne dediščine v Novi Gorici, ki je med svojim terenskim delom zbral ogromno etnološko zanimivih podatkov in jih nesebično delil z drugimi. Pod naslovom *Vse o kamnu* mi je poleg drugih »ocvirkov« o kamnu in kamnosekih na severnem Primorskem napisal tudi lapidarno informacijo: »Sedovec pri Ravnici, Pod Školom, Šušmelj. Pri hiši so bili v 19. stol. vedno kamnarji. Zadnji je bil Leopold. 1967.«⁵²¹

S tem védenjem sem v začetku leta 1992 obiskal zadnjo potomko Šušmeljevega rodu Pod Školjem Pavlo Šušmelj, hčer kamnoseka Antona Šušmelja in sestro omenjenega Leopolda, v hiši s številko Ravnica 51, ki je izjemna stvaritev njenih kamnoseških in zidarskih prednikov. O njih mi je povedala naslednje.

Tata Anton Šušmelj in njegov oče Štefan »sta bla špičkərja, sta djølla kamne, sta špecála kamen«. *Rəžənc*, hišni portal, in vse okenske okvirje v srednjem delu domačije je v letih 1918–1922 sklesal

⁵²⁰ Povzeto po PREMRL, *Nesmrtni kamen*, str. 420–423.

⁵²¹ MEDVEŠČEK, *Vse o kamnu*.

tata. On je imel veselje samo za kamen, za grunt ne. Kamen je imel rad. Če se mu je kamen med klesanjem *ubil*, je imel navado reči: »Buožja stvar, je šou.« Imel pa je to slabost, da se ni mogel ubraniti vinu in se je večkrat opil. V gostilni je vsem plačeval pijačo in na ta način dosti zapravil. Ko se je streznil, pa je rekel: »De bi Bug dal vina samo za svjətu mašu!« Trezen je bil dober in so ga ljudje imeli radi.

Po kamen je hodil na *Štanjeu*, Hrib sv. Danijela, in na njihovo gmajno za Sedovcem, kjer so tri zdaj zaraščene *jave* takega kamna.⁵²² V kamnolomu je imel *vinto* z lesenim ohišjem, težko petdeset kilogramov, s katero je obračal večje kamne.

V delavnici so imeli po dva, tri velike lesene *buče*, take kot za vino, napolnjene z *materialom* in peskom. Na njih so obdelovali manjše kose, stopnice, *rožance* in drugo, večje kose pa so obdelali kar v *javi*. Pri tem delu so uporabljali *škarpjel*, *maco*, *špic* in *škuaro*.⁵²³

Pri hiši so imeli tudi kovačijo, v kateri so kovali *kankarje* za *rožance* (ki so jih pri vgrajevanju zalivali s svincem), *štukali ketne*, popravljali domače reči ter podkavali vole in konje.

Pred *avstrijsko vojsko* je podjetnik Lenassi iz Solkana, ki je imel mlin za papir na Soči,⁵²⁴ očetu Antonu naročil velik mlinski kamen, vreden par volov. Ko je bil kamen izdelan, ga je plačal in odpeljal, potem je naročil še enega. Ker je čez čas neki škodoželjen delavec v Lenassijevem mlinu z železno *štango* povzročil, da je prvi, že delujoči mlinski kamen počil, je Lenassi, misleč, da je bil kamen zanič, to naročilo potem preklical. Ko je kasneje ugotovil pravi vzrok, je naročilo ponovil; ker se je kmalu začela prva svetovna vojna, pa Anton, ki je kamen že deloma sklesal, ni imel več dovolj časa, da bi ga dokončal.⁵²⁵

Po vojni je Anton naredil tudi *coklni kəmən* za novo cerkev v Ravnici, ker je bila stara med vojno porušena.⁵²⁶ Vanj je vrezal *škrinco* ali duplino, v katero so vložili pergament z latinskim besedilom in tekoči denar, gor pa so dali *puokrov*. Taka je namreč navada, da v primeru, če se cerkev *posuje*,

Gospodinja med rožami pred hišnim portalom Pod Školjem. Družinski arhiv Pod Školjem v Sedovcu

⁵²² Konservatoriki Andrejki Ščukovt je Pavlin brat Leopold natančneje pojasnil, da so kamen za kamnoseška dela kopali v gmajni Pod ta velikim školjem in Za mejico, za suhozidne škarpe pa kar okrog hiše. ZVKDS, OE Nova Gorica: Andrejka Ščukovt, Evidenčni list spomenika: Domačija Ravnica 51 – Pod Školam. Ivan Šušmelj, po domače pri Cvekarju V školju, Podgozd 18, pa je dodal, da so Podškolevci, o katerih je slišal, da so bili največji kamnoseki v teh krajih, lomili velike kamnite plošče prav V školju v Podgozdu.

⁵²³ V omenjenih zapiskih Pavla Medveščka najdemo tudi naslednji opis kamnoseškega kladiva, ki so ga uporabljali v Ravnici: »Pič je kamnoseško kladivo, ki ima na eni strani špico, na drugi ostrino podobno dletu. Pič ima na ročaju urezane tudi tri osnovne kamnarske mere, in sicer: konta – okoli 21 cm, gera – okoli 10,5 cm in vač – okoli 2,1 cm.« V Ravnici je zapisal tudi ustno izročilo, da si moral biti visok vsaj sedem kont, da si lahko šel v uk za kamnarja – to je veljalo okrog leta 1890. Od koga je to slišal, ni zapisal.

⁵²⁴ To je bil Italijan Odon Lenassi, ki je bil lastnik mlina, žage, papirnice in parketarne v Solkanu. *Ročni kažipot po Goriškem in Gradiščanskem za navadno leto 1906*, str. 107; DEVETAK, Robert, Začetki in razvoj telefona na Goriškem in Gradiškem do prve svetovne vojne, *Kronika*, 2020, letnik 68, št. 2, str. 219.

⁵²⁵ Zgodbo o teh mlinskih kamnih je slišal tudi Angel Pavlin, Ravnica 30, ki mu je o njih pripovedoval Pavlin brat Poldo Šušmelj. Nedokončani mlinski kamen je v Trepetlikah, gmajni nad Zagorjem; sklesan je iz zrnatega *ajdovca*, ki se ne ubije, njegov premer pa je 170 centimetrov. Poldo je povedal, »da je ta kamen rasel tam, kjer je«. Objavljen je v članku o mlinarstvu v Grgarju, v katerem avtorja omenjata, da so nahajališča takega *ajdovca* tudi ob gornjem toku potoka Slatna. Glej DOLJAK, Justina, ČERNE, Benjamin, Mlinarstvo v Grgarju, v: *Ljudem. Ljudska dediščina za muzeje na Banjški in Trnovski planoti*, str. 220–221. Fotografijo tega kamna pa je mogoče videti v članku ČERNE, Benjamin, Grgarski mlini, v: *Grgarski zbornik*, str. 333.

⁵²⁶ Stara cerkev je imela za zavetnico sv. Marjeto, nova cerkev, sezidana v letih 1927–1928, pa je posvečena sv. Mohorju in Fortunatu.

pridejo stari spisi na dan. *Coklni kāmān* je položil goriški nadškof Sedej v *kāntuānu* pri spovednici, a ga ni videti, ker je zazidan. Zidal pa je cerkev zidarski mojster in podjetnik Koršič.⁵²⁷

Latinsko besedilo na pergamentu v temeljnem kamnu ravniške cerkve se glasi:

Tempore Pontificatus SS. Pii P. P. XI, Regnante S. M. Rege VICTORIO EMANVELE III°, Duce BENITO MVSSOLINI, Diocesi Goritiensi Praestante Principe Aeppo FRANCISCO BORGIA SEDEY, Anno Dñi MCMXXVII Aera Fascista anno V° die vigesima secunda mensis junii RAVNIZZAE Lapis iste primarius novae Ecclesiae D. M. O.⁵²⁸ ac SS. MM. Hermagora et Fortunato extruendae solemniter benedictus et positus est. In symbolum immortalitatis Fidei nostrae.

V prevodu: *V času pontifikata papeža Pija XI., kraljevanja njegovega veličanstva kralja Viktorja Emanuela III., vodje Benita Mussolinija ter predstojnika goriške škofije kneza in nadškofa Frančiška Borgije Sedeja je bil 22. junija leta Gospodovega 1927 in petega leta fašistične dobe v znamenje nesmrtnosti naše vere v Ravnici slovesno blagoslovljen in položen temeljni kamen za zidanje nove cerkve, posvečene največjemu in najboljšemu Bogu ter svetima mučencema Mohorju in Fortunatu. Sledijo podpisi solkanskega dekana Jakoba Rejca, ki je pri tej slovesnosti nadomeščal nadškofa Sedeja, Antona Rijavca in Josipa Šušmelja kot predstavnikov ravniške občine ter gradbenikov Antonia in Remigia Korsiča.⁵²⁹*

Od pomembnejših del očeta in starega očeta je Pavla omenila še obhajilno mizo in oltar v cerkvi v Ravnici.⁵³⁰ Delala sta tudi pri kapeli na Kostanjevici nad Gorico in v cerkvi na Sveti gori. Na Sveto goro sta hodila cerkev popravljat že pred prvo svetovno vojno. Po vojni pa je Anton delal tudi pri zvoniku porušene cerkve Marije Snežne na Trnovem. Pri tem je uporabljal debel *štrek*, s katerim so vlekli kamenje na zvonik.

Nekatera kamnoseška in zidarska dela Štefana in Antona Šušmelja so še natančneje ter izčrpnje dokumentirana v *Kroniki župnije Ravnica*. V njej piše, da je Štefan Šušmelj, Petrov sin iz Ravnice 41, leta 1864 naredil nov kamnit *baluster* oziroma obhajilno mizo, vredno dvesto goldinarjev.⁵³¹ Plačali so mu samo polovico te vrednosti, drugo polovico je daroval domači cerkvi. »Bog mu poverni stoterno!« se mu je zahvalil kronist.⁵³²

Dalje navaja, da je leta 1877 »podvzetnik zidar« Štefan Šušmelj, »vulgo Podškolevc«, na pokopališču v Ravnici sezidal kapelo za sto dvajset goldinarjev, ki sta jih plačali soseski Ravnica in Voglarji.⁵³³

⁵²⁷ Zidarski podjetnik Anton Koršič se je rodil 13. junija 1881 v družini Ivana Koršiča in Marjane z dekliškim priimkom Prinčič v Gornjem Cerovem 21 ter umrl leta 1960 v Števerjanu. K podjetju je pristopil tudi njegov starejši sin Remigij, rojen v Gornjem Cerovem 18. julija 1904, ki je bil po poklicu gradbeni tehnik in je umrl leta 1985 v Gorici. Anton Koršič se je zidarske obrti gotovo lotil že pred prvo svetovno vojno, po njej pa je njegovo podjetje opravilo mnogo obnovitvenih gradbenih del v Brdih od Podgore, Oslavja in Števerjana do Gornjega in Spodnjega Cerovega pa tudi drugod na Primorskem. Poleg cerkve v Ravnici je popravilo tudi hudo poškodovano cerkev sv. Nikolaja v Gornjem Cerovem ter na novo pozidalo cerkvi v Gabrjah v občini Sovodnje ob Soči in v Plavéh v Soški dolini. Ob koncu dvajsetih let 20. stoletja, ko je nastopila huda gospodarska kriza, se je Remigij Koršič izselil v Argentino, a se je čez nekaj let vrnil in z gradbeno dejavnostjo nadaljeval še po drugi svetovni vojni. Pisna informacija Zdravka Klanjščka, Via dei Gelsi 41, Gorica/Gorizia, Italija.

⁵²⁸ Ta latinska kratica običajno nastopa v zaporedju D. O. M., pomeni pa Bogu, najboljšemu, največjemu.

⁵²⁹ Prepis te listine je bil shranjen v župnišču v Ravnici.

⁵³⁰ Obhajilna miza, ki je bila sestavljena iz oglatih balustrov in krajnih slopičev, zdaj služi za podnožje daritvenega oltarja. Na enem slopiču je vklesana letnica izdelave 1864.

⁵³¹ V cerkvi sv. Križa v Batah je enako oblikovana in iz enakega kamna sklesana obhajilna miza, ki je na enakem mestu datirana z letnico 1851. Očitno je tudi ta prišla iz Sedovca in verjetno jo je naredil prav Štefan Šušmelj.

⁵³² Kronika navaja še podatek, da so obhajilno mizo in njena železna vratca plačali zgolj z darovi, ki so jih dajali ljudje ob veliki noči, ko so prejeli velikonočne spovedne listke. ŽA Ravnica, *Kronika župnije Ravnica*, str. 23–24. Podatki o cerkvenih kamnoseških delih iz te kronike so pod naslovom Drobci iz zgodovine ravniške kaplanije v letih 1830–1860 objavljeni v knjigi CEI, *Ravnica. Kratka zgodovina in duhovni poklici*, str. 20–23.

⁵³³ Na tem mestu je treba pojasniti, da je vikariat Ravnica leta 1891 obsegal območje politične občine Ravnica -Voglarji. Vas Ravnica z zaselki Pripeč, Sedovec in Podgozd je štela 397 prebivalcev v 59 hišah, Voglarji z zaselkom Zavrh in pretežno raztresenimi domačijami

Obhajilna miza z vklesano letnico 1864 v cerkvi v Ravnici. Foto Simon Kerševan iz Oseka

Omenimo še, da je bil Štefan od leta 1872 do 1900 stalni član Družbe sv. Mohorja v Celovcu, njegovo ime pa je bilo objavljeno v seznamu članov v vsakokratnem letnem koledarju. V različnih letih je bil njegov poklic označen kot »kamenar«, »kamnarez« in »kamnosek«.⁵³⁹

Kronika župnije Ravnica in cerkveni inventar iz leta 1865

V ravniški kroniki je še nekaj zanimivih podatkov o zidarskih in kamnoseških delih za cerkev sv. Marjete v letih 1855–1857, o katerih sicer ne piše, kdo jih je opravil, lahko pa z veliko verjetnostjo domnevamo, da so tudi pri njih v veliki meri sodelovali domači zidarji in kamnoseki iz Ravnice in Voglarjev. V tistih letih je namreč bila cerkev dozidana, popravljena in dodatno opremljena. Dobila je nov prezbiterij z višjim obokom in novo zakristijo. Ob tej priložnosti sta bila odstranjena stranska oltarja sv. Notburge in sv. Jerneja ter sv. Danijela in sv. Tilha. Dela, ki so se začela 18. junija 1855, so bila po izbruhu kolere srečno dokončana jeseni. Iz preglednice stroškov je videti,

pa 396 prebivalcev v 64 hišah. Leta 1924 pa so bili Voglarji vključeni v župnijo Trnovo. Glej ACAG, *Parrocchie oltre confine, Atti*: fasc. 91, Raunizza di Gargaro – Ravnica: Respondetur ad quaesita concernentia quod Vicariatum Ravnica.

⁵³⁴ Verjetno je bila stara polovica vikarjeve hiše krita s skrilami, ki jih omenja cerkveni inventar iz leta 1865. ACAG, *Parrocchie oltre confine, Atti*: fasc. 91, Raunizza di Gargaro – Ravnica: Inventarium über das Vermögen der Wikariats=Kirche St. Margareth zu Ravnica aufgenommen im Jahre 1865.

⁵³⁵ ŽA Ravnica, *Kronika župnije Ravnica*, str. 40–41.

⁵³⁶ Da so kamen za ta oltar »jemali s Štanjela«, je še leta 1992 pominila Stanislava Pavlin, rojena Skok, pri Žnidarjevih v Ravnici 29.

⁵³⁷ ŽA Ravnica, *Kronika župnije Ravnica*, str. 45–47.

⁵³⁸ ACAG, *Parrocchie oltre confine, Atti*: fasc. 60, Moncorona – Kromberk: Journal der Einnahmen für den Bau der Kirche und der Seelsorgerwohnung in U. Kronberg vom J. 1869 bis 1873 incl.

⁵³⁹ *Koledarji Družbe sv. Mohorja* za leta 1872, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1890, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, Celovec.

Ko se je 8. novembra 1883 nepričakovano vdrl del strehe na stari polovici vikarjevega poslopja v Ravnici, ki je imela razpokano zidovje,⁵³⁴ ter so občinarji sklenili to polovico do tal podreti in sezidati na novo, je načrt in predračun za ta dela v vrednosti 1.024 goldinarjev napravil Andrej Pavlin - Pavlinov iz Ravnice, na dražbi pa je vse delo prevzel Štefan Šušmelj za 998 goldinarjev avstrijske veljave. Zidanja se je lotil 1. maja 1884, dovršil pa ga je 12. julija istega leta.⁵³⁵

Leta 1894, ko je goriški kamnosek in grgarski rojak Blaž Bitežnik za ceno 250 goldinarjev iz ostankov nekdanjega stranskega oltarja sv. Notburge naredil nov kamnit nastavek za stranski oltar Naše ljube Gospe v ravniški cerkvi, sta delo »od mense navzdol« opravila »domačina Andrej Pavlin hšt. 9 in Štefan Šušmelj hšt. 41 iz domačega kamena iz hriba Sv. Daniela. Za delo sta prejela 160 fl. a. v.«⁵³⁶ Oltar je bil slovesno blagoslovljen na tretjo nedeljo po veliki noči leta 1895. Istega leta je Štefanov sin Anton skoraj za en meter zvišal ter lepo zbrusil in spoliral veliki oltar.⁵³⁷

Štefan Šušmelj se kot kamnosek navaja tudi v arhivskih listinah župnije Kromberk. V njih zveemo, da je sodeloval pri gradnji in dokončanju župnišča v Kromberku leta 1872, pri čemer je zaslužil okroglo 224 goldinarjev.⁵³⁸

da so zidarjem plačali okroglo 335 goldinarjev, kamnosekom oziroma »špičkom« pa okroglo 207 goldinarjev. Z manjšim »lonom« za nedoločeno delo se med slednjimi posebej omenja samo Trpin, po domače Mikulč, o katerem več kasneje. Od drugih imen v kroniki kaže omeniti še mojstra Blaža Marušiča – ta bi utegnil biti zidarski mojster, ki je pri cerkvi vodil zidarska dela. V letu 1857 je bil v cerkvi postavljen pevski kor ali »gank«, podprt s parom kamnitih stebrov, ki sta stala 31 goldinarjev. Sočasno je cerkev dobila tudi nov krstni kamen, za katerega so plačali 9 goldinarjev in 30 krajcarjev.⁵⁴⁰

V izredno natančnem in izčrpnem **inventarju** te cerkve, ki ga je 1. januarja 1865 v lepopisni pisavi napisal ravniški vikar Blaž Rijavec, beremo, da je bila takrat v cerkvi naslednja kamnita oprema: tlak iz klesanih pravokotnih plošč v ladji, dve daljši stopnici prezbiterija, glavni oltar sv. Marjete,⁵⁴¹ pred njim dvostopenjski podest s črno-belimi ploščami, na oltarju tabernakelj s prednjim licem iz kamna s Hriba sv. Danijela, ob oltarju obhodna portala iz belega apnenca, pod pevskim korom iz leta 1856 (sic!) dva stebra in devet kamnitih stopnic na kor, dalje krstni kamen iz leta 1857, trije kropilniki, in sicer dva manjša, pritrjena na stebrih, in eden večji pod stopniščem na kor, umivalnik v zakristiji in obhajilna miza iz leta 1864. Od premične kamnite opreme je bilo v cerkvi šest podstavkov, štirje za nebo (baldahin) in dva za laterni.⁵⁴²

Zlata oziroma zlato obrezana Kronika župnije Ravenna

⁵⁴⁰ ŽA Ravenna, *Kronika župnije Ravenna*, str. 18–19, 23.

⁵⁴¹ Glavni oltar z raznobarvnimi marmornimi vložki, ki stoji v prezbiteriju še danes, je baročno delo iz 18. stoletja.

⁵⁴² ACAG, *Parrocchie oltre confine*, Atti: fasc. 91, Raunizza di Gargaro – Ravenna: Inventarium über das Vermögen der Wikariats=Kirche St. Margareth zu Ravenna aufgenommen im Jahre 1865. – Za večino teh kamnoseških izdelkov so navedene tudi natančne mere v sežnjih, čevljih in palcih.

Po ustnem izročilu iz Ravnice in okolice, ki je bilo objavljeno v *Trnovski čitanki*, je bil Štefanov sin **Anton Šušmelj** celo »najbolj znan kamnosek - špičkar na Goriškem«, kar je, seveda, močno pretirana izjava. Isto izročilo tudi pravi, da sta z očetom izdelala več vodnjakov v Ravnici, njeni okolici in širše na Trnovski planoti ter da sta menda kamen klesala tudi za premožnejše in celo grofovске hiše v Gorici.⁵⁴³

Ko sem pred leti pri vaščanih v Ravnici in na Trnovem spraševal o izdelkih obeh *špičkarjev* Podškolevcev, zlasti o kamnitih obodih vodnjakov, ki so večinoma sklesani iz enega kosa, je še marsikdo vedel zanje, nihče pa ni več pomnil njunih imen. Angel Pavlin iz Ravnice 30 je slišal, da je bil Podškolevc, ki je delal »kamne od štirin in take stvari«, zelo ročen delavec in da je tak kamen prebil v enem dnevu. Pri Rjavčevih v Ravnici 36 imajo *kamən od štirne* z vklesanimi začetnicama A. P. in letnico 1870, ki ga je po hišnem izročilu menda izdelal kamnosek Šušmelj Pod Školjem.⁵⁴⁴

Na Trnovem je več obodov vodnjakov iz enega kosa, o katerih so pravili, da jih je naredil *špičkar* iz Podškolja v Sedovcu. Na vodnjaku, ki stoji pred hišo Na Lisičkah, Trnovo 87, je videti letnico 1871 in sledi poškodovanih inicialk,⁵⁴⁵ vodnjak pred nekdanjo gostilno Pri Ovčarju ima samo letnico 1872,⁵⁴⁶ na vodnjaku V Templeh, Trnovo 95, pa je vklesana letnica 1877.⁵⁴⁷ Vsi trije so valjaste oblike. Na dvorišču domačije Prščevih, Trnovo 26, kjer imajo kar dva vodnjaka, so na mlajšem, ki je izrazite trebušaste oblike, vklesane letnica 1905 in inicialki F. P., ki označujeta takratnega gospodarja Franca Peršiča. Na robu venca pa so še krajšave: D. A. Š., ki po razlagi domačih pomenijo: Delal Alojz Šušmelj oziroma Lojze Podškolevc (pravilno Anton Šušmelj). Po družinskem izročilu je on sklesal tudi kamnito korito zraven vodnjaka.⁵⁴⁸ Pred hišo Žežnih na Trnovem 36 je *kamən od štirne* sploščene trebušaste oblike, na katerem so vklesane začetnici J. R. in letnica 1907. Njegove mere so: 73 cm × fi 81,5 – 48 cm, za zajemanje vode pa je na njem nameščen *jarem z vinto*.

Trebušasti vodnjak pri Prščevih na Trnovem s krajšavami D. A. Š., ki povejo, da ga je delal Anton Šušmelj

⁵⁴³ Glej RIJAVEC v sodelovanju z MATEŽIČ, *Trnovska čitanka*, str. 16.

⁵⁴⁴ Povedala Zdravka Rijavec, Ravnica 36. – Ker je bil pri hiši zmerom priimek Rijavec, izročilo o kamnoseku pa ni zanesljivo, bi začetnici A. P. lahko označevali kamnoseka Andreja Pavlina - Pulinovega iz Ravnice.

⁵⁴⁵ Da je tisti kamen naredil kamnosek Pod Školjem, je povedal Jože Volk, Na mostu, Trnovo 93, ki je to slišal od svoje mame, rojene leta 1906 Na Lisičkah. Erna, Milan in Stojan Hvala Na Lisičkah so k temu dodali, da je bil njihov vodnjak narejen leta 1912, kamen pa so takrat kupili od Skominovih v Ravnici.

⁵⁴⁶ Justina Rijavec v gostilni Pri Ovčarju, Trnovo 42, rojena leta 1920, je povedala, da je *grlo od štirne špičkal* zidar in *špičkar* iz hiše Pičkol v Sedovcu, ki je imel tudi svoje delavce. Omenila je še, da so bile po tleh okoli njega položene *skalce*.

⁵⁴⁷ Povedal Jože Volk, Na mostu, Trnovo 93.

⁵⁴⁸ Mara in Alfred Rijavec, Trnovo 26, ki sta pripovedovala o tem, sta povedala tudi, da je kamen njihovega vodnjaka iz istega kamnoloma Na Dečli, od koder so *kolone* v trnovski cerkvi. Kasneje je Giani Rijavec, Trnovo 26, k temu dodal, da so z vodo iz tega vodnjaka, ob katerem je bilo kamnito korito, napajali živino.

Hišno izročilo pravi, da je kamen naročil gospodar Jožef Rebek, naredil pa ga je za sto kron Podškolevc iz Sedovca.⁵⁴⁹ Da je kamen preluknjajl skoz in skoz, je menda potreboval teden dni.⁵⁵⁰ Pri tej hiši so tudi povedali, da je isti kamnosek naredil trebušast *kamen od štirne* tudi za domačijo Za Križem, Trnovo 96, na katerem je vklesana letnica 1898. Ker mu je prvi kamen počil, pa ga je moral narediti znova.⁵⁵¹

V ravniških matičnih in družinskih knjigah najdemo naslednje **osnovne osebne podatke** o *špičkarjih* iz Sedovca. **Štefan Šušmelj** se je rodil 15. decembra 1831 v družini Petra Šušmelja in Marije z dekliškim priimkom Cej Pod Školjem v Sedovcu na hišni številki Ravnica 41,⁵⁵² se leta 1858 poročil s sovaščanko Marijo Rijavec - Lukčevo iz Podgozda⁵⁵³ in umrl 1. junija 1904.⁵⁵⁴ Štefan in Marija sta imela tri sinove: Antona, ki je prišel na svet 6. junija 1859, ter precej mlajša Štefana, rojenega 12. oktobra 1870, in Danijela, ki se je rodil 10. septembra 1873.⁵⁵⁵ Vsi trije bratje so se izučili za kamnoseke.

Prvorojenec **Anton - Toni** se je leta 1885 poročil z Ano Volk od Ivankovih s Trnovega in umrl 1. junija 1928, točno štiriindvajset let za očetom. V njunem zakonu je prijokalo na svet osem otrok. Med njimi so bili Alojz, rojen 15. aprila 1889, Leopold, rojen 1. oktobra 1895, ki je postal naslednik in zadnji gospodar domačije Pod Školjem, ter hči Pavla, ki se je kot zadnja rodila leta 1905 in ostala na domu.⁵⁵⁶ Nobeden od njiju se ni poročil. Leopold, po domače Poldo Podškolevski, je umrl leta 1983, Pavla pa se je poslovala od sveta proti koncu leta 1996.

V hiši Pod Školjem sta zapustila bogat **družinski arhiv** s številnimi fotografijami in dokumenti, ki segajo do začetka 20. stoletja.⁵⁵⁷ Najstarejši dokument je najbrž tisti, ki oznanja, da je bila družina Štefana Šušmelja posvečena Sveti družini v župniji Ravnica. Največ pa zvemo iz dvojezičnih delavskih bukvic oziroma »Arbeitsbuch« iz let pred prvo svetovno vojno, v katerih so vpisane zaposlitve Antona Šušmelja ter sinov Alojza in Leopolda.

V delavskih bukvicah, ki jih je izdalo županstvo Grgar 24. marca 1913, je Anton Šušmelj predstavljen kot oženjen zidar iz Ravnice (Sedovca) v domovinski občini Grgar na Goriškem oziroma Primorskem. Opisan je kot mož srednje postave, okroglega obraza, kostanjevih (sivih) las, plavo-rjavih oči, s primernimi usti in nosom. Na naslednjih straneh, na katerih so rubrike ime, obrt in stanovišče delodajalca oziroma učnega gospodarja, sledijo vpisi njegovih zaposlitev v nemškem jeziku. Iz prvega vpisa zvemo, da se je 27. marca 1913 zaposlil kot zidar v podjetju Wildbachverbauung v Triebnu na avstrijskem Štajerskem, da je bil zdrav in odpuščen s celotnim izplačilom 11. oktobra istega leta. Že čez dva dni je dobil krajšo zaposlitev do 25. oktobra pri arhitektu in stavbnem mojstru Franzu Poitzlu v bližnjem Admontu, takoj nato pa pri Wildbachverbauung k. k. Lokalbauführung v zdraviliškem mestu Bad Ischl – tam je delal do 24. decembra. Krajši čas, od 27. decembra do 17. januarja 1914,

⁵⁴⁹ *Štirno* so zidali tako, da so najprej na suho zložili *upuorni zid* iz navadnega kamenja, nato znotraj zid iz klinasto oblikovanih *vrstnikov*, vmes pa so nabili rumeno *ilovno*. Povedala Izidor in Dušan Rijavec, Trnovo 36.

⁵⁵⁰ Povedal Izidor Rijavec, Trnovo 36. – Na tem mestu naj omenim še ustno izročilo, da je za izdelavo celega *kamna od štirne* kamnosek potreboval štirinajst dni. Povedal Julij Rijavec, Trnovo 66.

⁵⁵¹ Povedal Izidor Rijavec, Trnovo 36.

⁵⁵² V skupni družinski knjigi za Ravnico, v kateri se rod Podškolevčevih začenja s prvim znanim Štefanom Šušmeljem (1732–1799), se njihov naslov glasi: »Ravnica 45, Podškol«, s pripisom: »Batič«. V družinski knjigi Ravnica 1851, v kateri se rodovnik Podškolevčevih začenja z njegovim vnukom Petrom Šušmeljem (1808–1871), pa je njihov naslov spremenjen in dopolnjen takole: »Ravnica 41 / 39, Sidanca pri Korandaci, Pod Školjem«. Nejasno poimenovanje »pri Korandaci« najbrž pomeni prvotno hišno ime, a je danes pozabljeno. Navedba priimka Batič ob hišnem imenu je verjetno povezana z Ano Batič, ženo Blaža Šušmelja, starega očeta Štefana Šušmelja, prvega znanega kamnoseka iz te hiše.

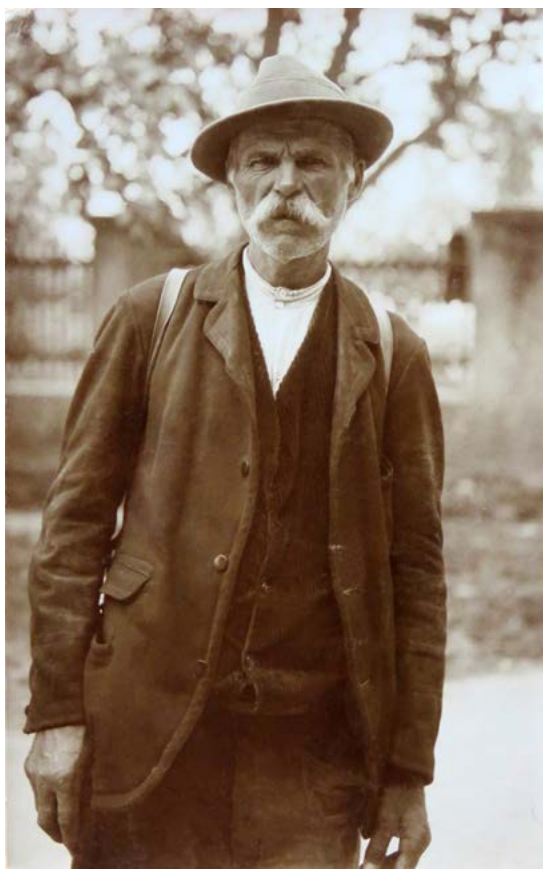
⁵⁵³ K Lukčevim v Podgozd pa se je omožila Petrova hči in Štefanova sestra Jera.

⁵⁵⁴ Takrat je imela domačija Pod Školjem že novo hišno številko 39, ki je bila vpeljana okrog leta 1900.

⁵⁵⁵ Pri rojstvih in krstih vseh treh sinov so v rojstni knjigi Ravnica 1819–1870 zapisali, da je njihov oče Štefan »lapidica«, kamnosek.

⁵⁵⁶ Ob rojstvu prve hčere Jožefe leta 1887 so v rojstni knjigi v rubriko o očetu vpisali: »Antonius Šušmelj lapidica«. Tako so označevali njegov poklic še ob rojstvih otrok do vštetega leta 1900, leta 1905 pa okrajšano kot »poss. rust.«, se pravi kot kmečki posestnik. ŽA Ravnica, rojstna knjiga 1871–1907.

⁵⁵⁷ Ta družinski arhiv hrani družina Lušina v Ovsišah 50 na Gorenjskem, ki je podedovala domačijo Pod Školjem.

Levo: kamnosek Anton Šušmelj - Podškolevc. Desno: ob mizici z vrčkoma piva v fotografskem ateljeju pozirata harmonikar in Anton Šušmelj. Družinski arhiv Pod Školjem v Sedovcu

je nato verjetno delal kot gozdni delavec v državnem gozdu v Stroblu v širši okolici Salzburga. V zimskem času, ki je za zidarje mrtva sezona, je bil verjetno doma. 3. marca se je ponovno zaposlil kot zidar v istem podjetju v Triebnu in tam delal do 25. junija, ko je bil odpuščen. Le tri dni zatem je prišlo do atentata na avstro-ogrškega prestolonaslednika Franca Ferdinanda v Sarajevu, mesec kasneje pa do vojne napovedi Avstro-Ogrske Srbiji, s katero se je začela prva svetovna vojna, ki je imela strašne posledice za Ravnico in vso Primorsko.

Iz Alojzovih delavskih bukvic razberemo, da je delal kot dninar oziroma pomožni delavec v Triebnu od 19. maja do 25. oktobra 1913, nato do 24. decembra 1913 še v Bad Ischlu, od 20. januarja do 14. februarja 1914 pa v papirnici v Podgori pri Gorici. Leopold ima v delovni knjižici vpisano samo zaposlitev od 27. marca do 23. oktobra 1913, ko je skupaj z očetom delal kot zidar pri podjetju v Triebnu.

Medeninast pečatnik z inicialkama kamnoseka Antona Šušmelja. Hrani ga družina Lušina v Ovsisah na Gorenjskem.

Po napadu Italije na Avstro-Ogrsko v maju 1915 se je Ravni- ca znašla v območju soške fronte. V podškolevskem družinskem arhivu je tudi nekaj zanimivih pisnih pričevanj in fotografij iz tistega časa. Iz skopega zapisa na lističu: »Kaver- nen bau / Kompanija 1/58 / 19. junija 1915« se dá sklepati, da so Anton Šušmelj in sinova v času prvih bojev na območju soške fronte vrtali kaver- ne za avstro-ogrsko vojsko v okolici Ravnice. V naslednjem letu pa so morali z drugimi vaščani zapustiti domačo vas in oditi v begunstvo. O tem govori še pripis na istem listi- ču: »Od doma smo šli na 24. 9. 1916, domov smo prišli na 1. 5. 1918.« O tem, kam so se zatekli, zapiski molčijo, iz uradne »razkaznice« o istovetnosti Antonove žene Ane pa razberemo, da je jeseni leta 1917 z družino vred našla zavetje v Bukovju pri Postojni. V potrdilu, ki ga je tamkajšnje županstvo 4. aprila 1918 izdalo Antonu Šušmelju, piše, da je tja prišel z družino kot begunec 16. oktobra 1917 in da še ni prejel nikakršne begunske podpore ne zase ne za družino.⁵⁵⁸ Iz dveh naslednjih potrdil, izdanih v juniju 1918, je videti, da je družina potem dobivala okrog 180 kron podpore na mesec. Razmere v času vojne in v begunstvu dodatno odslikavajo zapisi na zgoraj omenjenem lističu: da je obleka pred vojno stala 100 kron, leta 1918 pa 500 kron; da so za kravo, težko tri kvintale, leta 1915 plačali 700 kron, leta 1918 pa dvakrat toliko, za vožnjo od doma in nazaj domov 600 kron, za stanovanje, v katerem so stanovali v begunstvu, pa 15 kron na mesec.

Ko je Anton, ki je bolehal za jetiko, pri devetinšestdesetih letih spoznal, da se mu bliža zadnja ura, je dal 9. aprila 1928 na domu napraviti uradno oporoko ali testament. Pred pričami Jožefom Šušmeljem, Antonom Plesničarjem in Rafaelom Šušmeljem je tako izpovedal svojo poslednjo voljo:

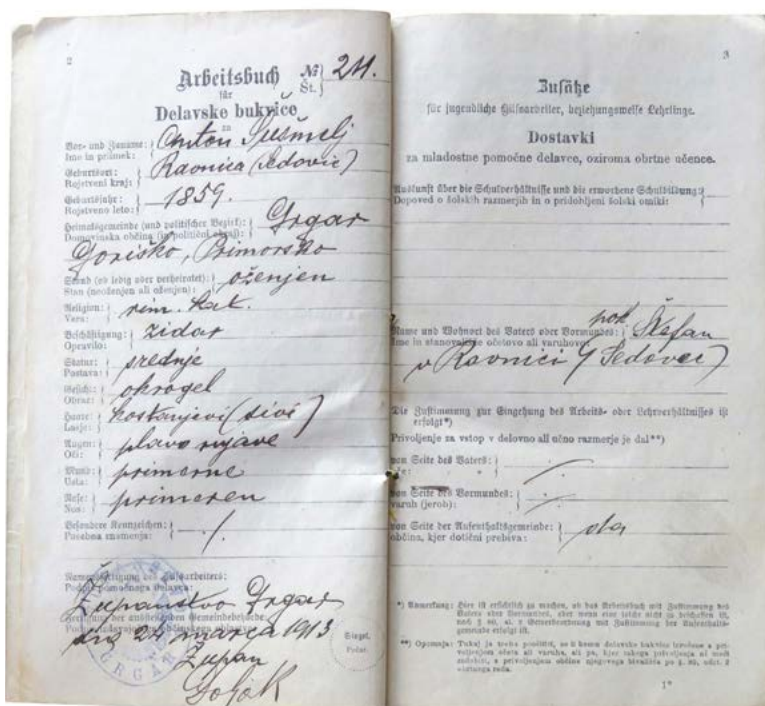
1. Moj glavni dedič vsega mojega premakljivega in nepremakljivega premoženja je moj živeči sin Leopold Šušmelj.

Moj sin ima po mojej smrti sledeče izpolniti kakor sledi:

2. Moja hči Jožefa Šušmelj omožena Pangos vdova je že vdobila določeno balo ter nima v tej zadevi ničesar več vdobiti. Doto pa vdobi v znesku od 800 L. – reci osemsto Lir –, katere ji izplača moj sin po mogočnosti.

3. Moja hči Marija Šušmelj dobi od mojega sina 800 L. kot doto. Balo pa tako le: eno omaro, eden škrin, dve volneni postelji, 5 parov rjuh in dve odeji, 4 parov brisač, 4 pare prtičev 1 prt za na mizo, eno mizo, dve stolici, 1 par novih čevljev, in dva para popravljenih. Če se ne omoži ali poroči ostane kot gospodinja pri hiši ter se ji ne sme zaklepati. Doto bala in vse drugo ostane pri hiši.

⁵⁵⁸ Iz zapiskov je mogoče sklepati, da so bile z njim poleg žene še hčere Marija, Avgušlina (Justina) in Pavla.

Delovna knjižica Antona Šušmelja. Družinski arhiv Pod Školjem v Sedovcu

4. Moja hči Avguština Šušmelj dobi od mojega sina 800 Lir kot doto. Balo pa tako le: eno omaro, eden škrin, dve volneni postelji, 5 parov rjuh in 2 odeji, 4 parov brisač, 4 pare prtičev, 1 prt za na mizo, 1 mizo, 2 stolici, 1 par novih čevljev, in dva para popravljenih. Če se ne omoži ali poroči ostane kot gospodinja pri hiši ter se ji ne sme zaklepati. Dota bala in vse drugo ostane pri hiši.

5. Moja hči Pavla Šušmelj dobi od mojega sina 800 Lir kot doto. Balo pa tako le: eno omaro, eden škrin, dve volneni postelji, 5 parov rjuh, 2 odeji, 4 parov brisač, 4 parov prtičev; 1 prt za na mizo, 1 mizo, 2 stolici, 1 par novih čevljev, in dva para popravljenih. Če se ne omoži ali poroči ostane kot gospodinja pri hiši ter se ji ne sme zaklepati. Dota, bala in vse drugo ostane pri hiši. Moji nevesti Mariji Šušmelj rojeni Pavlin vdova po mojem najstarejšem sinu volim 800 lir, 1 omaro in par rjuh. One moje hčere, ki ostanejo neomožene imajo pri hiši dosmrtni užitek in stanovanje.

Vsi moji dediči dobe še po materi rajni vsak 25 Lir. Pogreb moj naj bo dostojen. Za svete maše volim 100 Lir.

22. aprila je Anton dal pred istimi pričami napraviti še dodatek k oporoki, v katerem je ovdoveli hčeri Jožefi volil dodatno balo, hčeri Avguštini pa še nekaj posteljnine in oblačil. Oporoki v slovenskem jeziku je sledil še italijanski prevod. Obe listini sta bili shranjeni tudi na goriški preturi in tam je bilo nato izdano potrdilo, da je Leopold Šušmelj univerzalni dedič po pokojnem Antonu.

Še bolj zanimiv dokument je Leopoldov lastni življenjepis, ki ga je napisal za pridobitev pokojnine. Tudi tega navajam v celoti in v izvorni obliki z vsemi pravopisnimi in slovničnimi napakami:

Podpisani

*Šušmelj Leopold rojen 1-10-1895 pok Antona in Ana Volk
V Sedovci Ravnica št 51 stara (45) sedaj isto tam stanujoč Posta Grgar
Opisujem življenje mojga dela Dasi uveljavit pokojnino*

Izjava

*Izjavljam Zgoraj potpisani dasem od 1909 do 1913 sem bil Pomočnik
Očetu kije vozil hlode iz Državnega gozda v Solkan Lenasetu
in med tem časom smo delali 5 mlinskih kamnov isto tam Lenasetu
1913 sem delal v Državnem Vildbachverbauung
K. K. Lokalbauführung Trieben
in potem sem bil spet pomočnik Očetu kije vozil hlode Lenasetu
v Solkan do 19-6-1915 sem bil poklican k Vojakom in sem služil
do konca Vojne 1918. 1919 sem moral iti v bolnico spital Via alvares
gorica Zaradi malarije kisem jo dobil pri Pjavi. 1920 mije italija
dala Vojni invalitski pizjon 64 lir mesečno. 1921 nisem dobil pizjona
nisem bil še zdrav. od 1921 do 1928 junija sem bil spet
Pomočnik Očetu kije Vozil hlode Ukmarju v Solkan.
od 1928 do 1933 sem Vozil hlode Vinkler Ludviku pri Nemcih.
od začetka 1933 do novembra 1936 sem vozil Kročetjeju v gorico
in državi kije sekla les za ladji isto tam na Kročetjevo Žago
in Pri gozdni upravi Trnovo sem delal 2 leti in pol.*

Tako iz Leopoldovega življenjepisa zvemo, da je oče Anton za solkanskega podjetnika Lenassija sklesal celo pet mlinskih kamnov, ko je bil v letih 1909–1913 z njim poslovno povezan kot voznik hlodov iz državnega gozda na Trnovski planoti, in da si je služil kruh s prevozništvom še precej let po vojni. Z omembo malarije, za katero je zbolel pri reki Piavi, Leopold posredno pove, da je bil med

vojno kot avstrijski vojak udeležen v bojih na soški fronti, ko sta avstro-ogrška in nemška vojska leta 1917 prebili fronto in prodrli do Piave v severni Italiji. Tako kot je pomagal očetu pri prevozih lesa iz Trnovskega gozda pred vojno, je bil tudi potem več let njegov pomočnik pri prevažanju hlodovine, po očetovi smrti leta 1928 pa je les prevažal na svojo roko. Znan je bil po tem, da je imel lepe vole ter da je lepo delal z njimi in jih ni preveč obremenjeval. Znal jih je tudi podkovati, kôval pa jih je kar na kolenu.⁵⁵⁹

Domačija Pod Školjem

Dokaj dobro ohranjena domačija Pod Školjem je v arhitekturnem, kulturno-zgodovinskem in etnološkem oziru nedvomno ena najpomembnejših domačij na obravnavanem območju. Njena spomeniška vrednost je tem večja, ker so jo ustvarjali in kvalitetno opremljali rodovi domačih zidarjev in kamnosekov, ki so zapustili tudi bogato listinsko gradivo in ustno izročilo.⁵⁶⁰ V Ravnici se z njo lahko meri le domačija Pulinovih, o kateri bo govor kasneje.

Na domačiji, vkopani v breg, se vrstijo gospodarska poslopja in stanovanjska hiša v sklenjenem nizu, ki ima v tlorisu obliko stegnjene podkve. Še nedavno je bil do nje speljan samo ozek kolovoz, z obeh strani obdan z nizkim suhim zidom.

Na začetku stavbnega niza izstopa prostoren *okril* z ločnim portonom v pritličju, kamor so spravljali vozove in kmečko orodje. Zgoraj je prostor z odprtim ostrešjem, v katerega se pride skozi velika dvokrilna vrata v *svislih*, zunanjo svetlobo pa dobiva skozi neobičajno dvojno okno nad portonom v južni steni. *Okrilu* z zamikom sledi nekdanja *štala* s preprostim portalom iz štirih delov in senikom v nadstropju, ki mu rečejo *na štali*. V *štali* izstopajo iz njene hrbtni stene trije pilastri, zidani iz večjih in manjših klesanih kvadrov, ki podpirajo krepek podolžen tram, na katerem sloni lesen strop. V njeni prednji steni pa je bila do nedavne obnove domačije nizka obokana odprtina, skozi katero so kidali gnoj. *Štale* se z zalomom drži nekdanja kovačija z nekoliko lepšim portalom; iz nje vodijo kamnite stopnice v *klet*, ki je skopana pod *izbo* v hiši. Hiši, ki se nadaljuje v isti liniji s kovačijo, je prizidano

Podškolevci nakladajo hlode na voz. Družinski arhiv Pod Školjem v Sedovcu

Poldo Podškolevski pelje voz sena z volovsko vprego. Družinski arhiv Pod Školjem v Sedovcu

⁵⁵⁹ Povedala Pavla Šušmelj in Silvester Plesničar, doma iz Drage v Sedovcu, zdaj v Grgarju 80.

⁵⁶⁰ V register nepremične kulturne dediščine je vpisana z evidenčno številko (EŠD) 17703 in imenom Ravnica - Domačija Ravnica 51. Leži na parceli, veliki pet hektarjev, celotno posestvo z gozdom vred, ki ga je devet hektarjev, pa zdaj obsega šestnajst hektarjev.

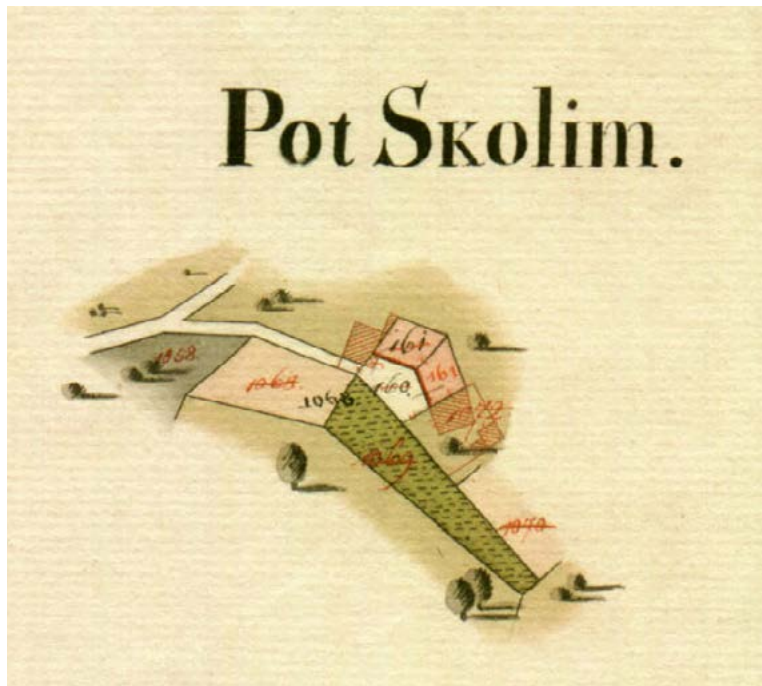
novejše krilo s spahnjeno kuhinjo, tako da imata v tlorisu obliko črke L. Vhod v hišo uokvirja mojstrsko sklesan portal z bogatim simsom in okrasom, ki ima na prekladi komaj opazen IHS. Pred vhomom in vzdolž hišnega pročelja je pločnik iz velikih klesanih plošč.

V pritličju hiše so večja okna s kamnitimi okvirji in železnimi križi, v nadstropju pa so okna nekoliko manjša in brez križev. Prizidani del hiše s kuhinjo v pritličju in sobico v nadstropju je zgrajen na bolj »gospodski« način: pri tleh je obdan s talnim zidcem iz velikih, zgoraj profiliranih kamnitih plošč, velika okna v pritličju in nadstropju pa imajo ozke, komaj štiri centimetre široke vidne kamnite okvirje, kakršni so značilni tudi za že omenjeno hišo Pulinovih v Ravnici. Do nedavne obnove fasade je podobno veljalo tudi za kamnite vogale tega prizidka, ki jih je bilo videti samo po nekaj centimetrov izpod ometa.

Nekoliko dalje od hiše stoji *hlev* za prašiče z enokapno streho. V bregu za hišo je *šterna*, ki sega v globino pod nivo pritličja. Še ena, manjša *šterna* je bila na prostoru med kuhinjo in svinjakom.

V notranjosti hiše je v pritličju velik dnevni prostor, tako imenovana *hiša*, ki je tlakovana s pravokotnimi apnenčevimi ploščami, obdelanimi s špico, po domače *laštami*. Na eni izmed njih je vklešana letnica 1872, se pravi, da jih je sklesal in položil že stari gospodar Štefan Šušmelj. Pod ustjem krušne peči v levi steni je prislonjen odrabljeni prednji del nekdanjega ognjišča, ki ima na navideznem sklepem kamnu vklesane začetnici A. S. in letnico 1897, po čemer vemo, da ga je tistega leta naredil Štefanov sin Anton.⁵⁶¹ Ob zadnji steni *hiše* je še eno njegovo podpisano delo. To je imeniten lijak, sklesan iz krajevnega apnenca belkaste barve, ki ga sestavljajo profilirana noga, profilirana polica za škafe z manjšo odprtino za odtok vode v sredi in v steno vzdana ločno sklenjena pokončna plošča, ki je v gornjem delu, kjer je pipa za vodo, okrašena z veliko izbočeno rozeto. Nad rozeto je vklesana letnica 1920, pod njo pa podpis: DELU TE VODNIK / A. S.

Iz *hiše* se gre levo v *izbo*, v kateri je zidana krušna peč, okrašena z modro pobarvanimi reliefnimi rombi, balustri in kartušo z Jezusovim monogramom; na desni strani pa je obokan prehod v kuhinjo s *špargetom*, ki je nadomestil nekdanje ognjišče. Na zadnji strani *hiše* so lesene *štejnge na pod*, se pravi v nadstropje, kjer so ob dolgem hodniku vrata v sobe ali po starem *pode*. Nad *hišo* je večja prehodna soba, za njo pa sobica nad kuhinjo. Še ena večja soba je nad *izbo* in kovačijo, iz nje pa je vhod v nekdanjo sušilnico za pršute. Nad *pod* je še nizko podstrežje z okroglimi odprtinami za zračenje in dnevno svetlobo.

Domačija Pod Školjem je leta 1822 imela samo današnji osrednji del z gospodarskim poslopjem in hišo; črtkani deli so bili prizidani kasneje. Izsek iz kasneje dopolnjene franciscejske mape k. o. Ravnica, list 1, 1822. Arhiv Republike Slovenije, SI AS 179, Franciscejski kataster za Primorsko (1811–1869), Goriška kresija, G172

⁵⁶¹ Profilirani robniki kurišča ognjišča zdaj krasijo parapetni zidec ob novejši lopi, prislonjeni k pročelju nekdanje *stale*.

*Pogled na domačijo Pod Školjem med suhimi zidovi, škarpami in grobljami.
Foto Iztok Lušina iz Ovsiš*

Pogled na domačijo Pod Školjem s klanca, ki vodi k njej

Levo: letnica 1872 v tlaku hiše. Desno: prednji del ognjišča pred ustjem krušne peči z vklesanimi začetnicama Antona Šušmelja in letnico 1897

Vodnik s podpisom gospodarja in kamnoseka Antona Šušmelja

Špičkarja Štefan Šušmelj mlajši Za Koritom pri Voglarjih in Danijel Šušmelj pri Danelotovih v Sedovcu

Ko rečeno, sta bila *špičkarja* tudi mlajša sinova Štefana Šušmelja ter Antonova brata Štefan in Danijel. **Štefan mlajši**, ki se je rodil 12. oktobra 1870 in se leta 1896 s poroko z Marijo Podgornik priženil k njej na domačijo Za Koritom, je sicer v matičnih knjigah označen kot kmet in oglar.

Kot je povedala Justina Šušmelj Za Koritom na današnji hišni številki Voglarji 27,⁵⁶² so jim rekli *špičkarji*, ker so *špecali* kamen s špico. O tastu Štefanu, ki mu je pravila *nono*, je vedela povedati, da je delal *ročance* in da je tudi zidaril. Posebej je omenila, da je klesal kamen za solkanski most in *kolone*, ki podpirajo pevski kor v cerkvi Marije Snežne na Trnovem.⁵⁶³ Kamen zanje so lomili v *javi* Pod drsəlco v gmajni Na Dečli. Po grdem svetu so jih valili na valjarjih do poti in od tam k cerkvi pripeljali z vozom.⁵⁶⁴ Za vodnjak pred svojo hišo, ki ima obod zidan iz *cegla*, je Štefan *špečkou* debelo pravokotno krovno ploščo, v katero je vklesal letnico izdelave 1925. Umrl je za pljučnico 6. oktobra 1934.

Justinino pripoved je dopolnil njen sin Jože Šušmelj. Povedal je, da je *stari tata* Štefan po poroki z Marijo Podgornik še vedno delal kot kamnosek z očetom Štefanom in bratom Antonom. V letih, ko se je gradila bohinjska železniška proga, so skupaj klesali kamen za oporne zidove in železniške

Visoki monolitni koloni pod pevskim korom v cerkvi Marije Snežne na Trnovem, za kateri so kamen lomili v gmajni Na Dečli

⁵⁶² Justina, rojena Cej na domačiji V Leščah pri Voglarjih, je bila snaha Štefana Šušmelja mlajšega, omožena z njegovim sinom Francem.

⁵⁶³ Krepka monolitna stebra iz enotnega sivega apnenca, po domače *sivca*, obdelana z zobatim kladivom, sta s podstavkoma in kapiteloma visoka kar 364 centimetrov. Poleg stebrov podpirata kor še stranska pilastra, ki sta nedvomno delo istega kamnoseka ali kamnosekov, če jih je pri izdelavi sodelovalo več.

⁵⁶⁴ O teh *kolonah* za trnovsko cerkev je bilo še rečeno, da so jih v *javi* Na Dečli klesali iz žive skale in da jih je »ne vem koliko volov vozilo ali valilo po okroglicah«. Pripovedovala sta Franc Volk pri Karnjelu, Trnovo 64, in Ivan Rijavec, Na Zmuravih, Trnovo 29. Na to se navezuje objavljena verzija ustnega izročila, da je kamenje za obnovo cerkve iz kamnoloma na Dečli prevažalo pet parov volov. RIJAVEC, *Na robu*, str. 150.

Krovna plošča vodnjaka z letnico 1925 na domačiji Za Koritom pri Voglarjih

Danelo je spočetka delal kot kamnosek in zidar skupaj z očetom in starejšima bratoma Pod Školjem, kjer so imeli nekakšno družinsko obrt. Potem se je osamosvojil in se je ukvarjal tudi z oglarjenjem, pri tem pa mu je pomagal sin Alojz, oče sedanjega gospodarja Slavka.

Z družino je živel v hiši v Sedovcu na hišni številki 46, danes Ravnica 52, ki jo je sezidal v letu 1902, ko se je bližal svojemu tridesetemu letu.⁵⁶⁹ Po njem je dobila ime pri Danelotovih. Da jo je on postavil tistega leta, je dokumentirano z opombo v ravniški družinski knjigi: »Fundavit domum anno 1902.« To potrjuje tudi letnica 1902, vklesana na predzadnjem vogelniku zidane *kolone* na podstrešju, ki podpira osem metrov dolgo strešno sleme.

Po družinskem izročilu je stavbno parcelo, ki meji z zemljiščem Podškolevcev, plačal sam,⁵⁷⁰ portal, okenske okvirje, balkonske konzole, obod vodnjaka in klesano kamenje za vogale pa so mu za doto napravili oče in brata, ki so mu tudi pomagali zidati hišo.⁵⁷¹ V tistih časih je bila navada, če je kdo zidal, da mu je vsa vas pomagala skupaj spravljati gradbeni material. Tako so vaščani zanj zbirali pesek, ki so ga lovili ob dežju v za to napravljene jame ob *belih cestah*. Apno za zidavo pa se je dobilo v *frnaži* pri Povšičih na Trnovem.⁵⁷²

V pritličju hiše sta bili kuhinja in izba, pod izbo je bila klet z vhodom od zunaj. V kuhinji so najprej imeli tako imenovan *šparget na konja*,⁵⁷³ okrog leta 1960 pa so namesto njega napravili *šparget na mizo*.⁵⁷⁴ To je bil velik *šparget* z veliko *plato*, ki je bil odmaknjen od zida, da se je lahko hodilo okoli njega, *kamin* pa je imel speljan skozi tla v zid.⁵⁷⁵ V izbi je bila krušna peč, ki se je kurila iz kuhinje.

⁵⁶⁵ Bohinjsko železniško progo od Jesenic do Gorice in kraško progo od Gorice do Trsta so zgradili v letih 1900–1906.

⁵⁶⁶ Jože Šušmelj je v knjigi o Voglarjih zapisal, da je bil leta 1910, ko je bilo pri Voglarjih 389 prebivalcev, ki so živeli v 65 hišah, kot kamnosek in zidar prijavljen samo Janez Šušmelj. ŠUŠMELJ, *Voglarji*, str. 15.

⁵⁶⁷ Jože Šušmelj, Ulica Ivana Regenta 30, Nova Gorica.

⁵⁶⁸ Tako sta povedala tudi Franc Volk, Trnovo 64, in Jožef Šušmelj, Voglarji 26. Dušan Rijavec, Trnovo 36, je še pripomnil, da je tam že dolgo tako zaraščen svet, da nekdanjega kamnoloma in kosov *ubite kolone* ni več najti.

⁵⁶⁹ Stara hišna številka 46 je bila s številko 52 zamenjana leta 1950.

⁵⁷⁰ Parcelo je kupil od sosedov Mojstrovih, potem pa je njen del zamenjal z očetom Štefanom za 517 kvadratnih metrov, kjer stoji hiša.

⁵⁷¹ Etnologinja Andrejka Ščukovt je pred leti zapisala hišno izročilo, da je balkonske konzole leta 1902 izdelal Anton Šušmelj. ZVKDS, OE Nova Gorica, mapa Ravnica.

⁵⁷² Povedal Friderik Šušmelj - Slavko pri Danelotovih v Ravnici 52.

⁵⁷³ Na njem so imeli navado sedeti stari *nonoti*. Povedal Davorin Sedevčič, Kanalski Vrh 27.

⁵⁷⁴ V Lokovcu jima rečejo *šparget na turn* in *šparget na fraj*.

⁵⁷⁵ Ponekod so imeli na treh straneh takega štedilnika klopi. Primerjaj ŠULIGOJ BREMEC, Miroslav, Samooskrbna domačija, *Pro loko Lokovec*, 2022, str. 6.

postaje na progi.⁵⁶⁵ Dosti so hodili delat tudi po Avstriji, *nono* Štefan je šel celo na Dunaj.⁵⁶⁶ Jože se je spominjal, da je stara mama Marija pripovedovala o Dunaju in tamkajšnji cerkvi sv. Štefana, ki jo je videla, ko je šla obiskat moža, ki je delal tam nekje.⁵⁶⁷ O stebrih za trnovsko cerkev je še omenil, da jim je eden v kamnolomu počil in da sta oba kosa ostala tam.⁵⁶⁸

Danijel, po domače Danelo, ki se je rodil 10. septembra 1873, se je istega leta kot Štefan poročil s Frančiško Cej, hčerjo kmeta in oglarja Iz Lešč pri Voglarjih, in umrl 7. julija 1940. V poročno knjigo so vpisali, da je kmečkega stanu, ob vpisih rojstev otrok v rojstno knjigo pa je bil označen kot dninar, kot posestnik in zidar ter enkrat kot gozdni delavec.

V njej se je speklo po sedem hlebov kruha, po eden za vsak dan v tednu. V nadstropju sta bili dve sobi, ki sta imeli dostop po zunanjih stopnicah in *gejnku*. V spodnjem delu so bile kamnite stopnice, kamnit je bil tudi s *skriljami* obložen podest, od podesta navzgor pa so vodile lesene stopnice.

Zdaj je hiša Danelotovih prenovljena. Portale in okenske okvirje so odstranili in vgradili v suhi zid na *konfinu* svoje parcele. V pročelju so še vse tri preproste kamnite balkonske konzole, namesto nekdanjega poda iz petcentimetrskih jelovih plohov pa nosijo železobetonsko ploščo. Odstranjene so bile tudi zunanje stopnice na *gejnk*.

Pred hišo je *štirna*, ki ima v tleh obliko trebušastega soda in je znotraj ometana s cementno malto. Pokrita je z debelimi ploščami naravnih oblik, na njih pa je zidan okrogel obod z rustikalno izdelanim kamnitim vencem iz enega kosa, ki ima na eni strani zaobljen pomol za odlaganje *kotla* za zajemanje vode. Do leta 1970, ko so v vodnjak napeljali hidrofor, so vodo iz *šterne* vlekli na roke z lesenim *vrčem*, potem pa s *kotlom* na verigi.

Oklep vodnjaka s pomolom za odlaganje posode z vodo pri Danelotovih v Sedovcu

Rodovnik kamnosekov Šušmeljev Pod Školjem v Sedovcu, danes Ravnica 51				
Ime in priimek	Kraj in datum rojstva	Kraj in datum poroke	Kraj in datum smrti	Opombe
I. rod				
Štefan Šušmelj	1732		2. 4. 1799	skupni SA Ravnica MK Ravnica 1771–1819
žena Marjeta	1734		Ravnica 21, 2. 6. 1796, stara 61 let	MK Ravnica 1771–1819
sin Blaž	Ravnica 35, 1. 2. 1776			RK Ravnica 1771–1787
II. rod				
Blaž Šušmelj, sin Štefana in Marjete	Ravnica 35, 1. 2. 1776		Ravnica 41, 2. 2. 1841	MK Ravnica kopije 1835–1943
žena Ana Batič od Blaževih	Ravnica -, 26. 7. 1772		Ravnica 41, 3. 4. 1850	RK Ravnica 1771–1787 MK Ravnica 1819–1893
sin Peter	Ravnica 21, 28. 7. 1808			RK Ravnica 1806–1826

III. rod				
Peter Šušmelj, sin Blaža in Ane, roj. Batič	Ravnica 21, 28. 7. 1808	1. 2. 1831	Ravnica 41, 11. 4. 1871	RK Ravnica 1806–1814
žena Marija Cej s Trjevega	Ravnica 43, 11. 8. 1804	1. 2. 1831	1. 11. 1884	RK Ravnica 1778–1805
sin Štefan	15. 12. 1831			RK Ravnica 1819–1870
IV. rod				
Štefan Šušmelj, sin Petra Šušmelja in Marije, roj. Cej, kamnosek	Ravnica 41, 15. 12. 1831	Ravnica 41, 24. 11. 1858	Ravnica 39, 1. 6. 1904	PK Ravnica kopije 1835–1943 MK Ravnica kopije 1835–1943
žena Marija/Marijana Rijavec - Lukčeva	Ravnica 48, 14. 8. 1836	Podgojzd, Ravnica 48, 24. 11. 1858		RK Ravnica kopije 1835–1943
sin Anton	Ravnica 41, 6. 1. 1859			RK Ravnica kopije 1835–1943: stan očeta <i>lapicida</i>
sin Štefan	Ravnica 41, 12. 10. 1870			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapicida</i>
sin Danijel	Ravnica 41, 10. 9. 1873			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapicida</i>
V. rod				
Anton Šušmelj, sin Štefana Šušmelja in Marijane, roj. Volk, kamnosek	Ravnica 41, 6. 1. 1859	Ravnica 41, 16. 2. 1885, <i>rusticus</i>	Ravnica 39, 1. 6. 1928; vzrok: <i>Phytosis</i>	PK Trnovo 1835–1945: stan ženinovega očeta <i>rusticus</i> MK Ravnica kopije 1835–1943
žena Ana Volk s Trnovega	Trnovo 34, 8. 5. 1862	Trnovo 34, 16. 2. 1885, <i>rustica</i>	Ravnica 39, 13. 4. 1927; <i>Hydrops</i>	RK Trnovo kopije 1835–1945 PK Trnovo kopije 1835–1945: <i>Disp. a IV. Cons. grad. ..., Declaratio majorennitatis a c. r. Auctoritate pupillari Gori- tiae ...</i>
hči Jožefa	Ravnica 41, 1. 3. 1887			RK Ravnica 1871–1907: oče <i>lapicida</i>
sin Alojz	Ravnica 41, 15. 4. 1889	1914		poročen k Voglarjem RK Ravnica 1871–1907: oče <i>lapicida</i>
hči Štefanija	Ravnica 41, 15. 12. 1891		1902	RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapicida</i>
hči Marija	Ravnica 41, 31. 1. 1894		1950	RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapicida</i>
sin Leopold	Ravnica 41, 1. 10. 1895		1983	RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapicida</i>
hči Karolina	Ravnica 41, 6. 8. 1897		1912	RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapicida</i>

hči Avgušlina	Ravnica 39, 25. 10. 1900		1951	RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapidica</i>
hči Pavla	Ravnica 39, 25. 1. 1905		30. 11. 1996	RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>poss. rust.</i>
V. rod – Za Koritom, danes Voglarji 27				
Štefan Šušmelj, sin Štefana Šušmelja in Marjane, roj. Rijavec, kamnosek	Ravnica 41, 12. 10. 1870	Ravnica 41, 6. 5. 1896, <i>agricola</i>	Voglarji 22, 6. 10. 1934, <i>Pulmonitis</i>	PK Ravnica kopije 1835–1943: oče ženina <i>agr. et lapidica</i> MK Ravnica kopije 1835–1943
žena Marija Podgornik, Za Koritom	Voglarji 20, 19. 9. 1876	Voglarji 20, 6. 5. 1896, <i>agricola</i>	Voglarji 27, 3. 11. 1968	PK Ravnica kopije 1835–1943: <i>Dispensatio super tertis cons. gradu ...; Sponsae minoren. sublat. decl. ...</i>
sin Alojz	Voglarji 20, 6. 1. 1897		ranjen na soški fronti, umrl v bolnišnici v Ljubljani 1916	RK Ravnica kopije 1835–1943: boter Anton Šušmelj <i>lapidica</i>
sin Rudolf	Voglarji 20, 23. 10. 1898			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>agr. poss.</i> ; boter Anton Šušmelj <i>lapidica</i>
hči Pavla	Voglarji 20, 4. 9. 1900			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>carbonarius</i>
sin Franc	Voglarji 22, 24. 8. 1902			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>carbonarius</i>
sin Ciril	Voglarji 22, 11. 7. 1907			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>carbonarius</i>
V. rod – pri Danelotovih v Sedovcu, danes Ravnica 52				
Danijel Šušmelj, sin Štefana Šušmelja in Marijane, roj. Rijavec, pri Danelotovih, kamnosek	Ravnica 41, 10. 9. 1873	Ravnica 41, 3. 10. 1896, <i>agricola</i>	Ravnica 46, 7. 7. 1940, <i>Cancer Stomach.</i>	RK Ravnica kopije 1835–1943 PK Ravnica kopije 1835–1943: oče ženina <i>agr. et lapidica</i> MK Ravnica kopije 1835–1943
žena Franciška Cej Iz Lešč	Voglarji 15, 2. 10. 1873	Voglarji 9, 3. 10. 1896		RK Ravnica kopije 1835–1943
hči Justina	Voglarji 9, 22. 11. 1896			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>mercenar.</i>
sin Alojz	Voglarji 9, 24. 5. 1899			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>mercenar.</i>
dvojčka Danijel in Ciril	Ravnica 59, 30. 8. 1904			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>poss. et agr. poss.</i>
hči Marija	Ravnica 59, 29. 3. 1907			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>poss. et mur.</i>
hči Gabrijela	Ravnica 59, 2. 1. 1910			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>poss. et oper. in silv.</i>
sin Franc	Ravnica 44, 10. 8. 1912			RK Ravnica kopije 1835–1943: brez navedbe poklica očeta

»Kamnoseki s Sedovca

V trnovski cerkvi sta čudovita kamnita stebra, ki so ju najverjetneje izklesali kamnoseki iz Sedovca. V Sedovcu je to rokodelstvo prehajalo iz roda v rod, od očeta na sina. Iz kamna so klesali mize, klopi, *štirnə*, stopnice, stebre, kamnite posode in še marsikaj.

Poleti so velike kamnite bloke dobili tako, da so s svedri ročno vrtali luknje v kamen. Vanje so dali lesene zagozde in jih zalivali z vodo. Les se je 'napel' in naredil v kamnu razpoko. Pozimi pa so v izvrtane špranje nalili le vodo. Ta je zmrznila in led je 'naredil svoje'. Kamniti blok so na grobo obdelali kar na gmajni. Če je zaradi 'žile' kamen počil, so ga pustili kar tam. Predvsem *Na Diāčli* lahko še danes najdemo različne kamnite gmote.

'Ta dobre' kamne so možje naložili na voz ali kar na *fluəs*⁵⁷⁶ in jih pripeljali domov v Sedovec. S pomočjo finih špic so jih nato natančno obdelali.

Za največjo mojstrovino tistega časa je veljala *šestkuətna* štirna, ki pa jo je v prvi svetovni vojni porušila granata. Vaščani so šli takrat v begunstvo, moji predniki na Dolenjsko. Stara mama je večkrat pravila, kako so bili žalostni, ko so se vrnil. Medtem so jim namreč ukradli vse kamnoseško orodje in posekali najlepše smreke.

Danes lahko dobimo v Sedovcu še nekaj ostankov iz tistih časov. *Pod Škuəlam* sta kamnita miza in tla, *Pri Perinu* pa kamnit balkon, stopnice in ograja. Ponekod še uporabljajo kamnita korita za prašiče, *štirnə* in podstavke za klopi. Tudi kakšen kamnit vrč se še najde, v katerem se zaseka najbolje ohrani.«⁵⁷⁷

Kamnoseki Perinovi iz Sedovca

V tistem času so se v Sedovcu poprijeli kamnoseštva tudi pri Perinovich na takratni hišni številki Ravnica 39, danes 47.⁵⁷⁸ Tam sta se v družini Jakoba Šušmelja in Ane z dekliškim priimkom Podgornik rodila dva sinova, ki sta se izučila za kamnoseka. Prvi je bil Ivan, ki se je rodil 27. maja 1852 in bil krščen za Janeza Krstnika, drugi pa Tomaž, ki je prijoval na svet pet let kasneje, 16. decembra 1857.

Naslednji pomemben korak na življenjski poti sta storila s sočasnima porokama 21. novembra 1881. **Ivan** je stopil pred oltar v takratni ravniški cerkvi sv. Marjete s Katarino Šuligoj z domačije Zaklezanvrtom (Za Kleznm vrtom) pri Voglarjih, ki je takrat imela številko 45, in se priženil na njen dom; **Tomaž** pa se je s poroko z mladoletno Katarino Šuligoj priženil na domačijo v Podgozd, ki je takrat imela hišno številko Grgar 161.

Ker je Ivanu žena med porodom petega otroka v začetku leta 1892 izkpravela, se je še istega leta v drugo oženil s triindvajsetletno Jožefo Pregelj iz Grudnice, zaselka Gornjega Čepovana. V čepovanski poročni knjigi so kot njegov poklic zapisali »agricola«, kmet,⁵⁷⁹ ob vpisih rojstev njegovih otrok iz obeh zakonov, ki so se vrstila od leta 1882 do 1905, pa je v ravniški rojstni knjigi sprva označen kot kamnosek, nato kot kmet in največkrat kot zidar. V *Koledarjih Družbe sv. Mohorja* za leta 1890–1897 je v seznamu njenih članov večinoma naveden brez poklica, samo leta 1896 je ob njegovem imenu pripisano, da je zidar. Drugače je predstavljen v *Ročnih kažipotih* za obdobje od leta 1899 do 1911,⁵⁸⁰

⁵⁷⁶ Kamen so vlekli *na fluəs* tako, da so ga zavalili na par podolžnih in križem povezanih debel ter z volovsko vprego vlekli po tleh. *Na fluəs* so vlekli tudi seno, naloženo na košate veje, in spravljali les iz gozda. Ker je tak način spravila lesa poškodoval gozdne poti, so ga avstrijske oblasti potem prepovedale. Povedala Jožef Šušmelj, Voglarji 26, in Jože Šušmelj, Ulica Ivana Regenta 30, Nova Gorica.

⁵⁷⁷ Pripovedoval Dušan Šušmelj - Perinov iz Sedovca, Nova Gorica, rojen leta 1954, zapisala Boža Hvala leta 2010. Glej HVALA, *Ma usegljeh je blo lepo*, str. 134.

⁵⁷⁸ Zdaj je hiša preurejena za oddajanje sob in preimenovana v Stonehouse.

⁵⁷⁹ V poročni knjigi za Čepovan je bil kot *agricola* zapsan tudi njegov oče Jakob.

⁵⁸⁰ *Ročni kažipoti* za leta 1899, 1900, 1902, 1903, 1906, 1907, 1911. V letih 1899 in 1900 se na Trnovem poleg njega navaja tudi njegov soimenjak zidar Ivan Šušmelj, ki pa ga v matičnih knjigah nisem našel.

Hiša Perinovich z zunanjim stopniščem in balkonom, zdaj imenovana Stonehouse

v katerih je bil naveden kot klesar Janez Šušmelj na Trnovem.⁵⁸¹ Umrli je za vodenico 8. decembra 1934, njegova vdova pa leta 1948, ko je domačija Zaklezanvrtom imela hišno številko Voglarji 4, kakor jo ima še danes. Pokopana sta na trnovskem pokopališču.

Ivanov vnuk Jožef Šušmelj V Ogradi, Voglarji 26, rojen leta 1940, je Boži Hvala s Trnovega o njem pripovedoval takole:

»Moj stari tata Ivan Šušmelj je bil kamnosek. Od Perina v Sedovcu se je priženil k Voglarjem *Zaklezanvrt*. V Sedovcu so bili znani kamnoseki samouki Perini. S *Pičkuole* in *Danielotovi*.⁵⁸² Stari tata je v *Lazeh* ukopal kamen in klesal predvsem nagrobnike in *štirnə*.

S prvo ženo sta imela osem otrok, vendar je mlada, komaj 34 let stara, umrla. Vnovič se je poročil. Druga žena je prišla iz Grudnice (pisala se je Pregelj) in v tem zakonu se je rodilo deset otrok. Ne ve se, po kakšnem

Valjasti vodnjak pred hišo Vrh Lazarce pri Voglarjih

⁵⁸¹ Trnovo so verjetno navedli, ker je bolj znana bližnja vas.

⁵⁸² *Pičkuol* je trnovska narečna različica imena domačije Podškolj v Sedovcu.

naključju je dobil delo kočijaža v takratni Goriški nadškofiji. Vozil je samega škofa, zato se ga je prijel vzdevek Škof.

Umrj je zaradi krvave driske, ki je takrat marsikoga spravila v grob. Takrat ni bilo bolnic, niti zdravnikov, ki bi prišli na dom. Ljudje so se sami zdravili z domačimi zelišči, kakor so se naučili od svojih prednikov. Za marsikatero bolezen pa preprosto ni bilo primerne zeli.«⁵⁸³

Na moje vprašanje o kamnoseških delih *starega tata* Ivana je Jožef povedal, da je naredil vodnjak z letnico 1885 za svojo domačijo Zaklezanvrtom in vodnjak z letnico 1889 za hišo Vrh Lazarce, Voglarji 6. Tega je napravil za protiuslugo gospodarju, ki mu je dovolil napraviti pot čez svoje zemljišče do parcele V Lazeh, kjer je kopal kamen.⁵⁸⁴ Ker pozna njegov »model« – vsi njegovi vodnjaki so valjaste oblike in s profiliranim gornjim vencem –, domneva, da je njegovo delo tudi enako oblikovani vodnjak z letnico 1874, ki je zdaj pri Védletu, Voglarji 23, prvotno pa je bil pri nekdanji logarski hiši na Vitovskem vrhu blizu Krnice na robu Trnovskega gozda nad Vipavsko dolino.

S tem Ivanom lahko morda povežemo tudi dve različici pripovedi o kamnoseku, ki mu je obdelovani kamen, preden ga je dokončal, počil oziroma se je razkral na dva dela. V prvi različici si je ta mojster, po imenu Zanut, Zana ali Zənə, dejal: »Zana, zdej začni pej na nuovo!«⁵⁸⁵ V drugi pa je to nezgodo ravnodušno komentiral: »Bom nərdu pej družga.«⁵⁸⁶

Ivanov brat **Tomaž** je omenjen v *Koledarjih Družbe sv. Mohorja* za leta 1896, 1900, 1905 in 1907, najprej kot zidar, nato kot kamnosek in nazadnje kot posestnik v Grgarju. Jožef Šušmelj je o njem vedel le to, da je bil poročen V Pečino v Podgozdu, na avstrijsko hišno številko Grgar 102, danes Podgozd 16, ki se po njem imenuje pri Tomažu. Tam je umrl 17. januarja 1940.

Njegovo delo je verjetno vodnjak pri njegovi hiši V Pečini, ki ima na prednji strani velikega kvadratnega zidanega oboda vgrajeno pokončno kamnito ploščo z vklesanim datumom 7. 6. 1898, pokrit pa je z veliko kamnito krovno ploščo s kvadrato odprtino za zajemanje vode. Voglarsko ustno izročilo mu pripisuje že omenjeno kapelico v skalni steni V koritu ob poti iz Voglarjev v Podgozd, ki je datirana z letnico 1926, in Marijino kapelico iz klesanega kamna na križpotju zraven hiše Pri bajti, ki ima v napisu letnico 1902; po podobnem napisu, kot je na tej kapelici, pa bi mu lahko prisodili še Marijino kapelico V Dolini v Zavrhu, Voglarji 47.⁵⁸⁷

Vodnjak s kvadratnim obodom pri Tomažu V Pečini z vklesanim datumom 7. 6. 1898

Obnovljena Marijina kapelica V Dolini v Zavrhu

⁵⁸³ HVALA, *Ma usegljeh je blo lepo*, str. 26.

⁵⁸⁴ To je potrdila tudi tamkajšnja gospodinja Ana Plesničar - Grmek.

⁵⁸⁵ RIJAVEC v sodelovanju z MATEŽIČ, *Trnovska čitanka*, str. 19–21.

⁵⁸⁶ Povedal Franc Volk, Trnovo 64.

⁵⁸⁷ Več o teh kapelicah glej na str. 79–80.

**Rodovnik kamnosekov Šušmeljev pri Perinovich v Sedovcu, danes Ravnica 47,
in Zaklezanvrtom (Križni vrt, Klezni vrt), danes Voglarji 4**

Ime in priimek	Kraj in datum rojstva	Kraj in datum poroke	Kraj in datum smrti	Opombe
I. rod				
Jakob Šušmelj, sin Mihaela Šušmelja in Jere, roj. Šuligoj	Ravnica 39, 13. 7. 1821	Ravnica 39, 29. 1. 1845, <i>villicus</i>	Ravnica 42, 28. 2. 1903	skupni SA Ravnica PK Ravnica kopije 1835–1943 MK Ravnica kopije 1835–1943: <i>viduus</i>
žena Ana Podgornik iz Globokega	Voglarji 13, 21. 6. 1824	Voglarji 13, 29. 1. 1845	Ravnica 39, 21. 9. 1900	skupni SA Ravnica MK Ravnica kopije 1835–1943
sin Janez Krstnik	Ravnica 39, 27. 5. 1852			RK Ravnica kopije 1835–1943
sin Tomaž	Ravnica 39, 16. 12. 1857			RK Ravnica kopije 1835–1943
II. rod				
Janez Krstnik Šušmelj, sin Jakoba in Ane, roj. Podgornik, kamnosek	Ravnica 39, 27. 5. 1852	Ravnica 39, 21. 11. 1881, <i>lapidida</i>	Voglarji 4, 8. 12. 1934, vzrok: <i>Hydropisis</i>	PK Ravnica kopije 1835–1943 skupni SA Ravnica: poročen v: <i>Voglarji, Klezni vrt</i> MK Ravnica kopije 1835–1943
1. žena Katarina Šuligoj iz Kleznega vrta	Voglarji 45 / 43, 30. 6. 1861	Voglarji 45, 21. 11. 1881	Voglarji 41 / 46, 16. 2. 1892, vzrok: <i>fluxus sanguinis in parte</i>	RK Ravnica kopije 1835–1943 skupni SA Ravnica: Voglarji 46, <i>Križni vrt, Klezni vrt</i> PK Ravnica kopije 1835–1943: <i>Disp. sup. III. cons. gr. ..., Consensus pro sponsa minorenni ab Inst. pupil. Praet. urb. Goritiae ...</i> MK Ravnica kopije 1835–1943
sin Štefan Kristijan	Voglarji 46, 23. 12. 1882			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapidida</i>
sin Jožef	Voglarji 41/46, 16. 2. 1892			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapidida</i>
2. žena Jožefa Pregelj iz Grudnice	Čepovan, 28. 1. 1869	Gorenji Čepovan 87 (Grudnica), 2. 6. 1892	Voglarji 4, 1948	PK Čepovan 1819–1893: ženin in njegov oče <i>agricola</i> napis na nagrobniku
sin Friderik	Voglarji 41 / 46, 3. 3. 1893			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>agr.</i>
hči Marija	Voglarji 41 / 46, 16. 8. 1894			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>agr.</i>
sin Leopold	Voglarji 41, 19. 5. 1896			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>murar.</i>

hči Ivana	Voglarji 41, 14. 5. 1898		1972 nagrobnik	RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>agr. murar</i> .
sin Alojz Stanislav	Voglarji 4, 7. 7. 1901			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>murat</i> .
sin Adolf	Voglarji 4, 11. 2. 1903			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>murat</i> .
sin Jožef	Voglarji 4, 20. 3. 1905			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>murat</i> .
II. rod				
Tomaž Šušmelj, sin Jakoba Šušmelja in Ane, roj. Podgornik, kamnosek	Ravnica 39, 16. 12. 1857	Ravnica 39, 21. 11. 1881, <i>rusticus</i>	Grgar 202, 17. 1. 1940	PK Ravnica kopije 1835–1943 skupni SA Ravnica: poročen v Podgozd, Grgar MK Grgar 1914–1970
žena Katarina Šušmelj iz Podgozda	Ravnica 42 / 31, 30. 10. 1860; nezakonska, posvojena 28. 2. 1867	Grgar 132, 21. 11. 1881, <i>rustica e Voglarji 42</i>		PK Ravnica kopije 1835–1943: <i>Disp. sup. III. cons. grad. lin. coll. aeq. ...; Consensus pro sponsa minorenni ab Inst. pupil. Praet. urb. Goritiae ...</i>
sin Franc	Podgozd 174, 24. 1. 1890			RK Grgar 1889–1920: oče <i>rust</i> .
sin Alfred	Grgar 161, Podgozd, 16. 2. 1901			RK Grgar 1889–1920: oče <i>lapicida</i>
sin Danijel	Ravnica 59, 30. 8. 1904		Ravnica 59, 7. 9. 1904	MK Ravnica kopije 1835–1943: oče zidar

Kamnosek in zidar Andrej Pavlin pri Pulinovih v Ravnici

Zgodbo o kamnoseku Andreju Pavlinu - Pulinovem mi je leta 1992 pripovedoval zmerom dobrovoljni in šegavi Angel Pavlin - Ančko pri Pulinovih v Ravnici 30, kamor me je z omembo, da so bili »strici Pavlini kresavci«, napotil njegov sosed Gabrijel Pavlin - Jelko pri Andrejščevih na številki 31.

Kamnosek je bil njegov stranski prednik Andrej Pavlin, ki se je rodil kot prvorojeni sin 3. avgusta 1838 v zakonu Jožefa Pavlina in Marjane z dekliškim priimkom Bitežnik iz Grgarja na takratni hišni številki Ravnica 9, po domače pri Ivanovih,⁵⁸⁸ in se leta 1877 poročil s Frančiško Leban od Lušenčevih v Zagorju. Po družinskem izročilu mu je žena umrla med porodom edinega otroka, zato je posestvo prepustil mlajšemu bratu in se ukvarjal predvsem z rokodelstvom. V matičnih in družinskih knjigah je to predstavljeno nekoliko drugače: žena mu je 30. decembra 1877 rodila sina Janeza, a je ta že 16. januarja 1878 umrl, leto kasneje pa mu je zaradi vnetja pljuč sledila še ona. Drži pa, da je po teh osebnih nesrečah gospodarstvo prepustil precej mlajšemu bratu Jakobu.⁵⁸⁹ Umrl je za mrtvoudom 3. julija 1914.

Andrej je bil univerzalen mož: kovač, mizar, zidar in kamnosek – *špičkar*. *Marmor je ril v javi na Štanjêlu (Štāneu, Štēnu)*, kakor rečejo v Ravnici Hribu sv. Danijela. Tam so napravljali *jærte* in

⁵⁸⁸ Pri dozidavi ravniške cerkve leta 1855 je sodeloval tudi Jožef Pavlin in za svoje delo prejel 27 goldinarjev in 20 krajcarjev. ŽA Ravnica, *Kronika župnije Ravnica*, str. 19.

⁵⁸⁹ Jakob Pavlin se je rodil 3. januarja 1854, se leta 1885 poročil s sovaščanko Frančiško Povšič - Povšičevo in umrl 7. decembra 1937. Pripovedovalec Angel Mihael Pavlin, rojen leta 1942, je njegov vnuk.

Hiša Pulinovich s kamnitim balkonom na konzolah, v ozadju okril, v ospredju vrt z vodnjakom in kamnitim koritom

tlake za hiše, od tam je najbrž tudi domači hišni portal. V *javi*, kjer je ostal še kakšen obdelan kamen, je Andrej imel »hišco v eni grubli«, da mu ni bilo treba vsak dan hoditi domov. Pri hiši je ostalo še nekaj njegovega kamnoseškega orodja: macolica, zobato kladivo, krempač in izjemen dvozub, ki jih je morda skoval sam.

Najstarejši deli Pulinove domačije so klet in skedenj nad njo ter *okril*, ki ima na *koloni* vklesano letnico 1869,⁵⁹⁰ leta 1874 pa je Andrej tem gospodarskim poslopjem prizidal novo hišo. Poprej je zanj pripravil ogromno kamenja ter sklesal vse okenske okvirje⁵⁹¹ in ločni portal, ki ima v temenu okrasno kartušo z letnico 1874. Nad portalom je napravil kamnit *gejnk* na štirih profiliranih konzolah, okrašenih z okroglimi glaviči na spodnji strani. Kuhinjo je opremil s kamnitim *pomivnikom*. Klet je tlakoval s *skrlami plavca*, ki so jih kopali v *javi* na Slemnem. Njegovo delo je tudi pločnik iz velikih *skrlj* pred hišo. *Skrle* je uporabil tudi na strešnem kapu in *svislih* ter celo v ostrejšu hiše, kjer jih je položil na *rimlne* namesto *planet*.⁵⁹²

⁵⁹⁰ V enem kotu *okrila* je imel Andrej Pavlin kovaško ognjišče.

⁵⁹¹ Pri teh nenavadno oblikovanih okenskih okvirjih so vidna samo ozka klesana lica okrog okenske odprtine, sicer pa so grobo obdelana in pokrita z ometom. Angel Pavlin sklepa, da so Andrejevo delo tudi okenski okvirji enake oblike pri Povšičevi hiši v Ravnici 42. Prav tako bi mu lahko pripisali tudi vitki porton in veliko lino v nadstropju gospodarskega poslopja pri sosedih Andrejščevih v Ravnici 31, s katerimi so bili Pulinovi že od nekdanjih prijateljskih odnosih.

⁵⁹² Ostrešje z letvami vred je bilo iz hrastovega in kostanjevega lesa. *Skrle* ali *pleke* na letvah so bile debele dva do tri centimetre, nanje pa so bili položeni korci. Tako streho so imeli Pulinovi do prve svetovne vojne.

Profilirani hišni portal s potlačnim lokom pod kamnitim balkonom, podprtim s štirimi profiliranimi konzolami, ki so na spodnji strani okrašene z glaviči

Izjemna kartuša z letnico 1874 v temenu portala

Podstavek ročne črpalke na vodnjaku v obliki priskekane piramide, visok 41 centimetrov, na katerega je Andrej Pavlin vklesal napis: 1879 / KAR JE VODNAK: // 1888 / KAR JE KAMEN:. Zraven je kamnito korito z letnico 1856.

Leta 1879 je Andrej na dvorišču naredil *štirno*, kasneje pa je nanjo postavil še kamnit podstavek z ročno črpalko, na katerem je obe pridobitvi oznamoval z napisom: 1879 / KAR JE VODNAK: // 1888 / KAR JE KAMEN:. *Štirna*, ki ima obliko *kjantarce* z *velbanim* gornjim delom, je zidana iz pravilno oblikovanih kamnov – *vrstnikov*. Pri zidavi so za vezivo v zidu iz *vrstnikov* in tesnilo na njegovi zunanji strani uporabljali ilovico.

Pri hiši je sezidal tudi kapelico in vanjo postavil kamnit kip Matere božje z mrtvim sinom, ki je bil prej v niši na bližnji *Cekovi štali* v Ravnici. Kapelica se je kasneje podrla, Marijin kip pa so Pulinovi v denarni stiski prodali.

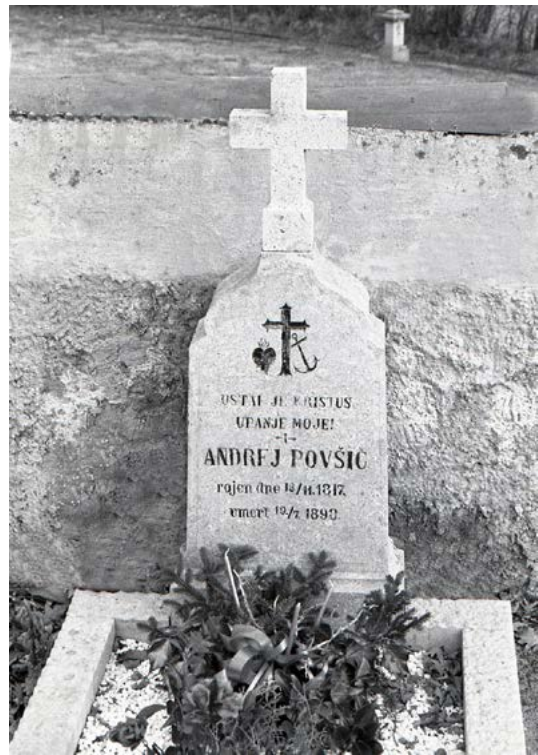
Po hišnem izročilu je Andrej za nekdanjo ravniško cerkev sv. Marjete iz kamna s *Štanjela* sklesal menzo za Marijin stranski oltar in naredil nekaj *spomenikov* za domače pokopališče. *Spomenike* je večinoma oblikoval na enak način ter navadno nanje vklesal križ, sidro in srce – znamenja vere, upanja in ljubezni. Tak je odsluženi nagrobnik Povšičevih (*Povščevi*), ki je zdaj deponiran v Kapušču na njihovi domačiji Pri Peči, Ravnica 42.

Andrej se dvakrat omenja tudi v *Kroniki župnije Ravnica*. V zvezi s kamnosekom Štefanom Šušmeljem iz Sedovca smo že omenili, da je leta 1883 izdelal načrt in predračun za novo gradnjo stare dotrajane polovice vikarjeve stavbe v Ravnici, ki jo je bilo treba podreti, leta 1894 pa sta s Štefanom Šušmeljem sklesala menzo stranskega oltarja Naše ljube Gospe v ravniški cerkvi.⁵⁹³ Na njenem licu so v sredi sklesani Marijin monogram v obliki baročno oblikovane črke M s križcem zgoraj, pod njim Jezusovo in Marijino srce, prebodeno s križem, okrog pa so razvrščeni dvanajst zvezdic, ki pomenijo dvanajst apostolov, in par planik. Angel Pavlin je pojasnil, da je Andrej, ko je opazil, da je pomotoma namesto dvanajstih vklesal štirinajst zvezdic, spodnji dve domiselno preoblikoval v planiki.

Andrej je bil zelo pobožen in se je tudi vpisal v tretji red.⁵⁹⁴ Kot tretjerednik je moral vsak mesec hoditi k maši v eno od cerkva sv. Frančiška: hodil je v kapelo frančiškanskega samostana na Kostanjevici pri Gorici. Leta 1910 se je z nečakinjo Kristino in sosedom Andrejščevim odpravil na romanje v Sveto deželo. Tja so odpotovali iz Trsta z ladjo, ki je med potjo zašla v hudo neurje in pristala v Hajfi.

Orodje, ki ga je uporabljal Andrej Pavlin: krem-pač, dvozub, zobato kladivo in macolica

Gornji del nagrobnika Andreja Povšiča, umrlega leta 1898, visok 118 centimetrov, ki ga je iz enotnega sivkastega apnenca sklesal Andrej Pavlin ter nanj vklesal znamenja vere, upanja in ljubezni

⁵⁹³ ŽA Ravnica, *Kronika župnije Ravnica*, str. 41, 45–46.

⁵⁹⁴ Tretji red je naziv za cerkveni red, ki je v prvi vrsti namenjen laikom. Pravila tretjerednikov ne zahtevajo redovne zaobljube članov, so pa ti deležni vseh duhovnih dobrin reda in se lahko odločijo tudi za nošenje redovnih oblačil ali vsaj nekaterih njihovih delov. *Tretji red*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Tretji_red.

Iz Svete dežele je prinesel lesen križec, ki ga imajo Pulinovi še danes.⁵⁹⁵ Bil je tudi član celovške Družbe sv. Mohorja in naročnik njenega letnega koledarja.⁵⁹⁶

Menza Marijinega stranskega oltarja v ravniški cerkvi, ki sta jo sklesala Andrej Pavlin in Štefan Šušmelj

Kamnosek Jožef Trpin pri Mikulčevih v Ravnici

Pri pregledovanju kronike in matičnih knjig župnije Ravnica sem odkril še dva tamkajšnja kamnoseka, ki ju krajevno ustno izročilo ne pomni več.

Prvi je bil **Jožef Trpin** (Terpin), ki se je rodil 25. februarja 1832 v družini Petra Trpina in Katarine z deklškim priimkom Filipič pri Mikulčevih v Ravnici 13, danes 34. V ravniški kroniki je s priimkom in hišnim imenom omenjen pri dozidanju tamkajšnje cerkve leta 1855, ko je za »lon« prejel 12 goldinarjev in 24 krajcarjev.⁵⁹⁷ Leta 1859 je vzel za ženo sovaščanko Katarino Rijavec - Mihovo iz Ravnice 15, po njeni smrti pa se je leta 1871 v drugo poročil z Marjano Šušmelj, sestro kamnosekov Ivana in Tomaža od Perinovih iz Ravnice 39. Ob vpisih poroke in rojstev otrok iz prvega zakona v matične knjige je Jožef poklicno označen kot kamnosek, pri vpisih otrok iz drugega zakona pa dosledno kot kmet.⁵⁹⁸ Ko je 13. februarja 1899 v starosti šestinšestdesetih let umrl za astmo, so v mrliški knjigi zapisali, da je bil kmečki posestnik. Njegova vdova Marjana je umrla med prvo svetovno vojno v begunskem taborišču v Steinklammu v Spodnji Avstriji.

Poleg Jožefa je treba omeniti še njegovega mlajšega **brata Štefana**, ki se je rodil leta 1835 in se leta 1865 poročil s sovaščanko Katarino Filipič - Matjolo. Utegnil bi namreč biti istoveten s kamnolomcem Štefanom Trpinom, ki je v letih 1869–1870 lomil kamen za zidanje cerkve v bližnjem Kromberku, za katero je kamnoseška dela, kot je bilo že povedano, opravil stari Štefan Šušmelj iz Podškolja.⁵⁹⁹

⁵⁹⁵ To je bilo največje slovensko romanje v Sveto deželo, za katero je dal pobudo škof Anton Bonaventura Jeglič. Z ladjo Tirol je iz Trsta odplovalo 540 romarjev, v Sveto deželi pa so obiskali Betlehem in Jeruzalem. Celotno romanje je s številnimi fotografijami dokumentiral Peter Naglič iz Šmarce pri Kamniku. *Odprtje fotografske razstave Terra Sancta 1910*, <https://radio.ognjisce.si/sl/145/slovenija/11372/odprtje-fotografske-razstave-terra-sancta-1910.htm>.

⁵⁹⁶ Na seznamu članov celovške Mohorjeve družbe je bil verjetno od začetka sedemdesetih let 19. stoletja s premori do leta 1900. *Koledar Družbe sv. Mohorja* za leta 1871, 1877, 1878, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1898, 1899, 1900, Celovec.

⁵⁹⁷ ŽA Ravnica, *Kronika župnije Ravnica*, str. 19.

⁵⁹⁸ Z njim je verjetno istoveten Jožef Trpin, ki je bil leta 1898 naveden med člani celovške Mohorjeve družbe. *Koledar Družbe sv. Mohorja* za navadno leto 1898, str. 21.

⁵⁹⁹ ACAG, *Parrocchie oltre confine, Atti*: fasc. 60, *Moncorona – Kromberk*: Journal der Einnahmen für den Bau der Kirche und der Seelsorgerwohnung in U. Kronberg vom J. 1869 bis 1873 incl.

Kamnosek Štefan Cej s Trjevega

Drugi kamnosek oziroma podjetnik, ki ga omenja ravniška kronika, je bil **Štefan Cej** s Trjevega, Ravnica 43. Leta 1878 je bila na prošnjo ravniškega vikarja in po sklepu tamkajšnjega starešinstva napravljena dve kladri globoka in eno kladro široka *štirna* na vikarjevem dvorišču,⁶⁰⁰ kar je stalo 97 goldinarjev v denarju, ne da bi upoštevali opravljene delovne robote. Ob tisti priložnosti je bil izdelan tudi kamniti križ sredi pokopališča, »podvzetnik obedvojega dela« pa je bil Štefan Cej s Trjevega.⁶⁰¹

Vodnjak, ki se nahaja na dvorišču nekdanjega župnišča z današnjo hišno številko 11, je valjaste oblike, s profiliranim gornjim vencem in brez letnice.⁶⁰² Pokopališki križ iz belega apnenca z izrazitimi školjčnimi lupinami ima dvodelni podstavek, ki je polkrožno zaključen, z njega pa se dviga križ s polkrožno zaključenimi kraki. Na spodnjem delu podstavka sta reliefno sklesani prekrizani kosa in plamenica, na gornjem pa je vklesan štirivrstični napis: I . N . K . I / JAS SEM · / POT RESNJCA JN ŠIVLJENJE / 1878, ki se v razvezani in posodobljeni različici glasi: *Jesus Nazarečan kralj Judov. Jaz sem pot, resnica in življenje*. Križ je bogato okrašen. Na njegovem deblu so v izravnem reliefu sklesani: srce, iz katerega se vije navzgor ovijalka s triperesnimi listi, v stičišču krakov je obdana z listnatima vejicama, konce krakov pa krasijo dokaj izbočene mnogolistne rozete.

Štefan Cej se je rodil 23. decembra 1837 v družini kmeta Janeza Ceja in Ane z dekliskim priimkom Pavlin na Trjevem, Ravnica 43, danes Podgozd 1. Tako kot Jožef Trpin je bil tudi on poročen dvakrat. Leta 1878 je peljal pred oltar Ano Klanjšček od Klanjščekovih ali Tončevih iz Ravnice 50, a mu je leta 1880, ko je rodila mrtvo hčerko, umrla; zato se je leta 1883 v drugo oženil z Jožefo Podgornik iz Ravnice 40. Da je bil kamnosek, je razvidno tudi iz vpisov njegovega poklica v matičnih knjigah ob rojstvih njegovih otrok iz obeh zakonov in ob drugi poroki. Z družino je stanoval kot gostač pri Komelovih v Ravnici 28, po rojstvu sina Franca Jožefa leta 1884 pa so se odselili v Solkan.⁶⁰³ Tam je Štefan 13. julija 1908 sklenil življenje na naslovu Solkan 10.⁶⁰⁴

Pokopališki križ v Ravnici, ki ga je leta 1878 sklesal kamnosek Štefan Cej s Trjevega

⁶⁰⁰ Dunajska kladra ali seženj meri 1,89648 metra oziroma približno 189 centimetrov.

⁶⁰¹ ŽA Ravnica, *Kronika župnije Ravnica*, str. 40.

⁶⁰² Angel Pavlin, Ravnica 30, je omenil ustno izročilo, da so to *šterno* plačali prebivalci Voglarjev.

⁶⁰³ ŽA Ravnica, družinska knjiga 1851, skupna družinska knjiga; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Ravnica 1835–1943.

⁶⁰⁴ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Solkan 1835–1946.

Dolgo pročelje samotne domačije na Trjevem, zasenčeno z visokimi lipami

Domnevni špičkarji pri Belinu

Ustno izročilo omenja **špičkarje pri Belinu** ali Vrh Drage v Sedovcu, Ravnica 55, ki jim pripisuje izdelavo valjastega *kamna od štirne* pri hiši Na Solinah, Trnovo 6.⁶⁰⁵ V matičnih knjigah najdemo, da sta v 19. stoletju na domačiji pri Belinu živela in delala Štefan Bončina, rojen leta 1811, in njegov sin Anton, rojen leta 1847, ki sta bila mizarja (»scriniarius«, »faber lignarius«), zato tega izročila ni mogoče potrditi.⁶⁰⁶

Voglarji

Kamnoseka Jakob in Štefan Gorjup

Prvi s polnim imenom navedeni kamnosek v že večkrat citirani *Kroniki župnije Ravnica* je bil Jakob Gorjup iz Voglarjev, ki je leta 1857 iz domačega kamna s Hriba sv. Danijela naredil prednje lice tabernaklja za glavni oltar v takratni cerkvi sv. Marjete v Ravnici,⁶⁰⁷ za kar je prejel 55 goldinarjev, ki so jih zbrali z darovi župljanov.⁶⁰⁸ V matičnih knjigah zvedo, da se je rodil 4. julija 1821 v družini

⁶⁰⁵ Povedal Franc Hvala, Trnovo 6.

⁶⁰⁶ Pri Belinu je trebušast oklep vodnjaka iz enega kosa kamna, katerega avtor sicer ni znan, rečeno pa je bilo, da je luknjo v njem naredil v enem dnevu. Povedal Angel Pavlin, Ravnica 30.

⁶⁰⁷ Ostale stranice tabernaklja so bile zidarsko delo.

⁶⁰⁸ ŽA Ravnica, *Kronika župnije Ravnica*, str. 23. Največ je prispeval gospodar pri Pulinovih, Ravnica 9.

Andreja Gorjupa in Katarine z dekliškim priimkom Šuligoj v Lokovcu 147, po domače V bajti,⁶⁰⁹ ter se leta 1840, ko je dopolnil komaj osemnajst let, s poroko z Marjano Cej priženil na domačijo V pragu, Voglarji 19 / 33, zdaj številka 24, ki je po njem dobila hišno ime pri Gorjupu. Umrli je za trebušnim tifusom 29. decembra 1857, ko je imel komaj šestintrideset let. V matičnih knjigah je bil njegov stan ob poroki vpisan kot »villicus«, vaščan,⁶¹⁰ ob rojstvu hčere Katarine leta 1857, dober mesec pred smrtjo, je bil zapisan kot »fabermurorum et sculptor«, zidar in kamnosek,⁶¹¹ v mrliški knjigi pa kot »faber murorum«, zidar.

Jakobov sin **Štefan**, rojen 12. decembra 1845, je prav tako bil kamnosek in zidar. Leta 1868 se je poročil s Katarino Plesničar - Belačevo iz Voglarjev 34 / 16 in v zakonu mu je v letih 1869–1892 rodila trinajst otrok. Ob poroki in rojstvih otrok je bil Štefan v matičnih knjigah označen kot kamnosek; ko se je 9. avgusta 1920 poslovil od sveta, pa so v mrliški knjigi zapisali »rusticus«, kmet. Tudi on je bil včlanjen v celovško Mohorjevo družbo in objavljen v seznamu njenih članov z navedbo, da je po poklicu »kamnar«; v *Ročnih kažipotih* za obdobje od leta 1899 do 1911 pa je bil predstavljen kot »klesar« na Trnovem.⁶¹² Na Lisičkah, Trnovo 87, se ga je vnukinja Erna Hvala leta 1996 spominjala takole: »Ja ja, zidar je bil in špičkar je bil.«

Ivan Rijavec pri Ta guranjih v zaselku Rijavci, Trnovo 74, je od svojega očeta slišal, da jim je Štefan Gorjup od Voglarjev, ki je bil zidar in *špičkar*, leta 1908 sklesal kamnito korito pri *štirni*, leta 1911 pa sezidal svinjak, ki ima letnico zidave vrezano v ometu. Štefan je naredil tudi več *štirn*. Njegov sin Jakob, rojen leta 1885, ki je bil prav tako zidar, pa je prenovil njihovo *štirno*, ki je zidana iz *vrstnakov*.⁶¹³

Kamnosek je postal tudi Jakobov mlajši brat **Matevž**, ki se je rodil 20. avgusta 1824. Potem ko je odslužil vojaško obveznost, je leta 1858 pri štiriintridesetih letih stopil v zakonski stan z Nežo Pavlin iz Kolanovšča, Voglarji 48 / 14. Kasneje se v matičnih knjigah za njima izgubi vsakršna sled, kar navaja na sklep, da sta se po poroki odselila v druge kraje.

Tabernakelj na glavnem oltarju cerkve v Ravnici s prednjim licem, ki ga je sklesal kamnosek Jakob Gorjup iz Voglarjev

Kamniti koriti zraven štirne pri Ta guranjih v trnovskem zaselku Rijavci

⁶⁰⁹ Zdaj ima hišno številko 12 in hišno ime pri Petru Na štengah. Glej družinsko knjigo Lokovec 2.

⁶¹⁰ Izraz »villicus« bi lahko prevajali tudi kot deželan, podeželan, kmet.

⁶¹¹ Z latinskim izrazom »sculptor«, ki pomeni kiparja, je bil nedvomno mišljen kamnosek. Takratni župnik bodisi ni poznal ali se ob vpisu ni mogel spomniti običajnega izraza »lapicida«.

⁶¹² *Koledar Družbe sv. Mohorja* za leta 1890, 1893, 1895, 1896, 1897, Celovec; *Ročni kažipoti* za leta 1899–1903, 1906–1907, 1911.

⁶¹³ Jakob Gorjup (11. julij 1885 – 8. avgust 1931), poročen z Justino Rijavec, pod Italijo poitalijančen v Goruppija.

Rodovnik kamnosekov Gorjupov pri Gorjupu V pragu, zdaj Voglarji 24

Ime in priimek	Kraj in datum rojstva	Kraj in datum poroke	Kraj in datum smrti	Opombe
I. rod				
Andrej Gorjup, Štefanov sin	Lokovec 147, 9. 11. 1780	Lokovec 147, 27. 5. 1806, star 26 let	Voglarji 33, 22. 12. 1869, <i>rusticus</i>	SA Ravnica 1851 PK Lokovec 1801–1820 skupni SA Ravnica MK Ravnica kopije 1835–1943
žena Katarina Šuligoj	Lokovec -, 1781	Lokovec -, 27. 5. 1806, stara 23 let	Voglarji 19, 4. 4. 1857, 76 let; vzrok: <i>Consumatio</i>	MK Ravnica kopije 1835–1943: <i>rustica oriunda de Locoviz</i>
sin Jakob	Lokovec 147, 4. 7. 1821			RK Lokovec 1820–1854
sin Matevž	Lokovec 147, 20. 8. 1824			RK Lokovec 1820–1854
II. rod				
Jakob Gorjup, sin kmeta Andreja Gorjupa in Katarine, roj. Šuligoj, kamnosek in zidar	Lokovec 147, 4. 7. 1821	Voglarji 19, 23. 2. 1840, <i>villicus</i> , star 18 let	Voglarji 19, 29. 12. 1857, <i>Typhus abdominalis</i>	PK Ravnica kopije 1835–1943: ženinov oče <i>villicus</i> MK Ravnica kopije 1835–1943: <i>faber murorum</i>
žena Marjana Cej, hči oglarja (<i>carbonum confector</i>), V pragu	Voglarji 33, 1819	Voglarji 33, 23. 2. 1840, <i>villica</i>		RK Ravnica 1806–1826 PK Ravnica kopije 1835–1943: <i>Licentia Comis. Dist. Grafenberg de data 17. 1. 1840</i>
sin Štefan	Voglarji 19, 12. 12. 1845			RK Ravnica kopije 1835–1943
hči Katarina	Voglarji 19, 22. 11. 1857			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>fabermurorum et sculptor</i>
III. rod				
Štefan Gorjup, sin kamnoseka Jakoba Gorjupa in Marjane, roj. Cej, kamnosek	Voglarji 19, 12. 12. 1845	Voglarji 33, 10. 6. 1868, <i>lapicida</i>	Voglarji 29, 9. 8. 1920, <i>rusticus</i>	RK Ravnica kopije 1835–1943 PK Ravnica kopije 1835–1943: ženinov oče <i>lapicida</i> MK Ravnica kopije 1835–1943
žena Katarina Plesničar	Voglarji 5, 10. 5. 1851	Voglarji 16, 10. 6. 1868, <i>rustica</i>	1926	RK Ravnica kopije 1835–1943 ŽA Grgar, SA Trnovo - Voglarji
hči Marija	Voglarji 33, 1. 3. 1869			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapicida</i>
sin Friderik	Voglarji 33, 18. 10. 1881			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapicida</i>
sin Jožef	Voglarji 33, 23. 1. 1883			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapicida</i>

sin Jakob	Voglarji 33, 11. 7. 1885		Voglarji 29, 8. 8. 1931, <i>Jacob Goruppi,</i> <i>Carcinoma</i>	RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapicida</i> MK Ravnica kopije 1835–1943: <i>murator</i>
hči Marta	Voglarji 33, 22. 7. 1890			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapicida</i>
hči Alojzija	Voglarji 15 / 33, 5. 8. 1892			RK Ravnica kopije 1835–1943: oče <i>lapicida</i>
II. rod				
Matevž Gorjup, sin kmeta Andreja Gorjupa in Katarine, roj. Šuligoj, kamnosek	Lokovec 147, 20. 8. 1824	Voglarji 33 / 19, 29. 9. 1858, <i>lapicida</i>		RK Lokovec 1820–1854 PK Ravnica kopije 1835–1943 skupni SA Ravnica: <i>miles</i>
žena Neža Pavlin iz Kolanovšča	Voglarji 48, 21. 12. 1823	Voglarji 48 / 14, 29. 9. 1858, <i>villica</i>		skupni SA Ravnica PK Ravnica kopije 1835–1943

Kamnosek Jožef Plesničar od Belača Za Vrhom

Iz Voglarjev je bil tudi Jožef Plesničar, ki je bil v *Koledarjih Družbe sv. Mohorja* za leta 1872, 1874 in 1875 predstavljen kot »kamenar« ali »kamnosek«. ⁶¹⁴ Rojen je bil 3. oktobra 1830 v družini oglarja Andreja Plesničarja in Marije z dekliškim priimkom Cej pri Belaču Za Vrhom v Voglarjih 3. Ko se je leta 1857 pri sedemindvajsetih letih z dovoljenjem goriških civilnih oblasti (»licentia officii polit. Goritiae«) oženil z Marjeto Pičulin iz Voglarjev 38, po domače Za pragom, so v poročni knjigi njegov stan označili z izrazom »artifex«, ki pomeni bodisi umetnika ali delavca, verjetno pa je bil v tem primeru mišljen kamnosek.

V letih 1857–1870 se je v zakonu Jožefa in Marjete, ki je imela od prej nezakonskega sina Jožefa, rojenega leta 1854, rodilo še šest otrok. Prvi sin Andrej je leta 1857 ugledal luč sveta na Jožefovem domu, ob rojstvih naslednjih dveh otrok v letih 1860 in 1863 pa je družina gostovala na domačijah v Voglarjih 47 in 5. V letih 1865–1870 so se kot gostači ustalili na hišni številki Voglarji 50, ki je bila takrat zadnja hiša v vasi. Pri rojstvu Andreja je bil oče v matični knjigi zapisan kot zidar, pri rojstvih vseh ostalih otrok pa kot kamnosek. Za takratne razmere v Voglarjih je ilustrativen podatek, da sta bila pri krstih dveh Jožefovih otrok oba botra oglarja.

Iz družinske knjige dalje razberemo, da je Jožefu leta 1880 žena umrla za jetiko, otroci pa so se sčasoma raztepli po svetu. Ob Jožefovem imenu je pripis, da je odšel v Hruševico in tam umrl v osemdesetih letih 19. stoletja. Po obsežnem iskanju v matičnih knjigah in srečnem preblisku pa se je izkazalo, da se ni odselil v kraško vas Hruševico, temveč v Hrušico, ki je zaselek Podkrajja. Tam se je v začetku leta 1883, pri dvainpetdesetih letih, v drugo oženil s petdesetletno gostačko Terzijo Sajovic, vdovo Bajc na hišni številki 40, ⁶¹⁵ in umrl 16. aprila 1885 na hišni številki Podkraj 60 kot »vženjeni krčmar«. ⁶¹⁶

⁶¹⁴ V teh koledarjih najdemo njegovo ime še leta 1876, a brez navedbe poklica, pozneje pa ne več.

⁶¹⁵ Za to poroko je moral predložiti svoj krstni list in mrliški list vikariatnega urada Ravnica za pokojno ženo Marjeto Plesničar ter »ženitovanjsko oglasnico« trnovskega županstva. ŽA Podkraj, poročna knjiga 1819–1899.

⁶¹⁶ ŽA Ravnica, rojstna knjiga 1819–1870, poročna knjiga 1835–1943, družinska knjiga 1851, skupna družinska knjiga; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Ravnica 1835–1943; ŽA Podkraj, poročna knjiga 1819–1899, mrliška knjiga 1883–1943.

Trnovo

Razglednica Trnovega. SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev, Trnovo, št. 3295

Zidarska in kamnoseška rodovina Volk pri Joževih

Najstarejša znana trnovska rodovina zidarjev in kamnosekov izvira iz zakonske zveze **Franca Volka** (Wouk) z Nežo Skok, sklenjene proti koncu 18. stoletja. Franc je v matičnih knjigah označen z italijanskim izrazom »artista«, obrtnik, kar gre v tem primeru razumeti kot zidar. 30. oktobra 1790 se jima je rodil naslednik Martin⁶¹⁷ in se leta 1821 pri devetindvajsetih letih poročil s sovaščanko Katarino Rijavec. V poročni knjigi je bil ženin vpisan kot »Sotano«, mali kmet,⁶¹⁸ nevesta pa kot kmetica. Pomenljivo je, da sta bili obe priči mladoporočencev, Anton Volk in Janez Šušmelj, obrtnika. Martin je učakal visoko starost in 30. januarja 1876 pri petinosemdesetih letih umrl kot vdovec na Trnovem 28.

Nasledil ga je sin **Lovrenc**, ki se je rodil 26. julija 1839 na Trnovem 41. Leta 1863, ko je s štiriindvajsetimi leti dosegel polnoletnost, je vzel za ženo leto mlajšo sovaščanko Marjano Rijavec s hišne številke 9, ki je za poroko zaradi mladoletnosti potrebovala dovoljenje goriških političnih oblasti. Šele ob vpisu njune zakonske zveze v poročno knjigo, v kateri je ženin zapisan kot zidar, zvedo, da je bil zidar tudi njegov oče. Prav zanimivo in poučno je, koliko različnih poimenovanj Lovrenčevega poklica oziroma stanu so potem zapisali v trnovski rojstni knjigi in drugih pisnih virih. V rojstni knjigi je bil ob rojstvih otrok: leta 1864 – »operarius«, v letih 1866 in 1870 – »murator«, leta 1872 – »rusticus«.

⁶¹⁷ Martinov rojstni datum je približno izračunan na podlagi podatka o njegovi starosti v trnovski mrliški knjigi, ker ustrežna rojstna knjiga ne obstaja. Trnovo je namreč v tistem času spadalo pod župnijo Šempas, kjer so se krstne knjige ohranile šele od leta 1806 dalje, najstarejša trnovska rojstna knjiga pa se začne šele z januarjem 1793.

⁶¹⁸ »Sottano« je kmet, ki ima samo kakšno četrtno kmetije, četrzemljak, lahko tudi dninar. Primerjaj geslo *košàn* v PLETERŠNIK, Fran, *Slovensko-nemški slovar*, A–O, reproducirani ponatis, Ljubljana 1974, str. 444 (dalje: PLETERŠNIK, *Slovensko-nemški slovar*).

v letih 1874 in 1877 – »opifex«⁶¹⁹ ter nazadnje v letih 1882 in 1884 – »lapicida«.⁶²⁰ V *Koledarjih Družbe sv. Mohorja* za leti 1873 in 1874 je bil predstavljen kot »kamnorez« in v naslednjih dveh letih kot »rokodelec«; v *Ročnih kaŕipotih* za leta 1899–1901 pa je bil uvrščen med »klesarje«. Umrl je kot družinski oče in vdovec 7. maja 1913 za črevesno boleznijo (»Malum intestinorum«). V *Primorskem listu* so mu po smrti posvetili naslednje vrstice:

»Trnovo obiskala je bleda žena smrt ter nam v teku osmih dni ugrabila kar tri življenja. Prvi je nagloma umrl po vseh naših hribih znani spiček Lovro Volk, ki je bil na Trnovem prvi ud sv. Mohora ter v sedemdesetih letih edini naročnik tedanje 'Soče', a zadnja leta zvest pristaš 'Prim. Lista'.«⁶²¹

Lovrenca je na domu nasledil sin **Jožef**, prav tako kamnosek, ki se je rodil 15. avgusta 1872 in se leta 1900 na Trnovem 50 poročil s Frančiško Cej, hčerjo gostača oglarja iz Voglarjev. Po njem je hiša dobila ime pri Joževih. Očetovo obrt je najbrž nasledil okrog leta 1902, saj je bilo v *Ročnih kaŕipotih* odtlej do vštetega leta 1911 objavljeno njegovo ime. Ob rojstvih otrok je bil zmerom vpisan očetov kamnoseški poklic, prav tako je bil označen kot kamnosek, ko je leta 1897 šel za botra novorojenki Mariji Strosar iz Nemcev. Ko je 13. januarja 1924 nanagloma umrl za želodčno boleznijo (»Malum stomachi«), podobno kot njegov oče, pa so v mrliški knjigi ob njegovem imenu zapisali »pater familias, operarius«, družinski oče in delavec.

Rodovnik kamnosekov in zidarjev Volkov pri Joževih, zdaj Trnovo 60				
Ime in priimek	Kraj in datum rojstva	Kraj in datum poroke	Kraj in datum smrti	Opombe
I. rod				
Franc Volk, obrtnik				PK Trnovo 1793–1892
žena Neža Skok				
sin Martin	Trnovo, 30. 10. 1790			
II. rod				
Martin Volk (Wouk), sin Franca Volka in Neže, roj. Skok, zidar	Trnovo, 30. 10. 1790	Trnovo 13, 24. 2. 1821, <i>Sotano</i> , star 29 let	Trnovo 28, 30. 1. 1876, star 85 let 3 mesce	PK Trnovo 1793–1892: ženinov oče <i>artista</i> , MK Trnovo kopije 1835–1945 ŽA Grgar, SA Trnovo
žena Katarina Rijavec (Riavitiz), hči Gašperja in Marije Batič (Battig)	ok. 1793	Trnovo 20, 24. 2. 1821, <i>Contadina</i> , stara 28 let	Trnovo 28, 18. 1. 1873	PK Trnovo 1793–1892 MK Trnovo kopije 1835–1945
sin Lovrenc	Trnovo 41, 26. 7. 1839			RK Trnovo kopije 1835–1945

⁶¹⁹ »Opifex« v tem primeru pomeni delavec.

⁶²⁰ Možno je, da ta različna poimenovanja Lovrenčevega poklica označujejo njegovo sočasno prevladujočo dejavnost, lahko pa so tudi odvisna od obveščnosti ali znanja latinskega jezika takratnega župnika.

⁶²¹ *S. a.*, g Trnovo, *Primorski list*, Gorica, 21. maja 1913, letnik 21, št. 21, str. /3/.

III. rod				
Lovrenc Volk, sin Martina in Katarine, roj. Rijavec, zidar in kamnosek	Trnovo 41, 26. 7. 1839	Trnovo 28, 16. 2. 1863, <i>murator</i> , 24 let	Trnovo 50, 7. 5. 1913, vzrok: <i>Malum intestinorum</i>	PK Trnovo kopije 1835–1945: ženinov oče <i>murator</i> MK Trnovo 1835–1945: <i>paterfamilias viduus</i>
Marjana/Marija Rijavec	Trnovo 20, 22. 1. 1840	Trnovo 9, 16. 2. 1863, <i>plebea</i> , 23 let	Trnovo 50, 30. 11. 1893, <i>Typhus</i>	RK Trnovo kopije 1835–1945 PK Trnovo 1835–1945: <i>Cum licentia pol. Goritiae die 26. Jan. 1863 ...</i> MK Trnovo kopije 1835–1945
hči Ana	Trnovo 28, 4. 6. 1864			RK Trnovo 1842–1900: oče <i>operarius</i>
hči Katarina	Trnovo 28, 16. 10. 1866			RK Trnovo 1842–1900: oče <i>murator</i>
hči Marjana	Trnovo 28, 25. 1. 1870			RK Trnovo 1842–1900: oče <i>murator</i>
sin Jožef	Trnovo 28, 15. 8. 1872			RK Trnovo kopije 1835–1945: oče <i>rust.</i>
sin Andrej	Trnovo 28, 5. 12. 1882			RK Trnovo 1842–1900: oče <i>lapicida</i>
hči Antonija	Trnovo 28, 7. 6. 1884			RK Trnovo kopije 1835–1945: oče <i>lapicida</i>
IV. rod				
Jožef Volk, sin Lovrenca in Marjane, roj. Rijavec, pri Joževih, Trnovo 50, zdaj 60, kamnosek	Trnovo 28, 15. 8. 1872	Trnovo 50, 19. 2. 1900, <i>lapicida</i>	Trnovo 50, 13. 1. 1924, <i>Malum stomachi</i>	PK Trnovo kopije 1835–1945: ženinov oče <i>lapicida</i> MK Trnovo kopije 1835–1945: <i>pater familias, operarius</i>
žena Franciška Cej, hči oglarja	Voglarji <i>inquil.</i> , 10. 10. 1877	Voglarji 19, 19. 2. 1900, <i>rustica</i>		RK Trnovo 1835–1945: oba botra oglarja skupni SA Ravnica
sin Jožef	Trnovo 50, 18. 3. 1901			RK Trnovo kopije 1835–1945: oče <i>lapicida</i>
hči Ljudmila	Trnovo 50, 26. 5. 1902			RK kopije Trnovo 1835–1945: oče <i>lapicida</i>
sin Rajmund	Trnovo 50, 29. 4. 1904			RK Trnovo kopije 1835–1945: oče <i>lapicida</i>
sin Florijan	Trnovo 50, 2. 5. 1911			

Skrivnostni kamnosek Anton Volk

V trnovskih matičnih knjigah se dvakrat omenja tudi kamnosek Anton Volk, obakrat v zvezi z družino Štefana Rijavca s Trnovega 1. Prvič nastopa leta 1882 kot priča ob Štefanovi poroki s Katarino Volk s Trnovega 24, drugič pa dve leti kasneje, ko je šel za botra njuni hčerki Katarini.

Domnevam, da je bil doma iz istega kraja, kdo je bil, pa v matičnih knjigah ni bilo mogoče zanesljivo ugotoviti, ker je bilo takrat na Trnovem več vrstnikov z enakim imenom in priimkom. Med njimi pride v poštev predvsem delavec (»operarius«) Anton Volk, ki se je leta 1870 poročil z Marijo Rijavec s Trnovega 38. O njem sem našel še podatek, da se je rodil 2. januarja 1837 na Trnovem 1, kdaj je umrl, pa mi ni uspelo ugotoviti.

V zvezi z družino Štefana Rijavca je zanimivo še to, da je bil boter njegovemu prvemu sinu Andreju, ki se je rodil proti koncu leta 1882 na domu njegove žene na Trnovem 24, goriški kamnosek Blaž Bitežnik, čigar žena Jožefa Volk (Vouk) je bila doma s Trnovega 50.⁶²² Ta podatek nam dá misliti, da je bilo botrstvo dogovorjeno zaradi sorodstvenih povezav.

Kamnosek in *košan* Vincenc Čuk

22. junija 1882 je v Cerknem kot ženin stopil pred oltar petindvajsetletni kamnosek Vincenc Čuk, sin mizarja Jožefa Čuka in Katarine z dekliškim priimkom Volk, stanujoč na Trnovem 63, nevesta pa je bila mladoletna Frančiška, hči zidarja Andreja Bevka iz Cerknega 146, ki je za poroko potrebovala očetovo privolitev.

Sodeč po starosti ob poroki, se je Vincenc rodil leta 1857, vendar v trnovski rojstni knjigi vpisa njegovega rojstva ni najti, zato ostaja skrivnost tudi njegov rojstni kraj. Kot je razvidno iz cerkljanske rojstne knjige, se je po poroki preselil v Cerkno, kjer ga najdemo z družino kot gostača na hišni številki 8, po domače V Hostu. Ob rojstvih otrok je v rojstni knjigi na isti hišni številki označen kot kmet oziroma *košan*,⁶²³ kot kamnosek pa je zapisan v družinski knjigi gostačev in v mrliški knjigi ob smrti hčerke Amalije leta 1883. V mrliški knjigi zvemo, da je umrl 23. novembra 1938 v Cerknem na hišni številki 52 kot vdovec, njegov poklic ob smrti pa ni naveden.⁶²⁴

Grgarske Ravne

Štancar in zidar Franc Petrevčič

Ko sem poleti 2001 v Grgarskih Ravnah spraševal o krajevnih kamnosekih, mi je Alojz Humar - Lojze Škopitov, Grgarske Ravne 57, povedal, da je bil v vasi »štancar, ki je bil rojen na Kuki, stal je pa te na Ravnah, Na vodi, na številki 54, prej 66, kjer so rekli pr Kuklči«. Tista hiša na vrhu vasi je bila že štirikrat prodana in nazadnje tudi temeljito prezidana. Pri njej na tega *štancarja* spominjata samo še preprosta kamnita pokončnika ob vhodu na dvorišče, ki ju je sklesal V Gori, nedaleč od izvira Na vodi, kjer so Avstrijci med prvo svetovno vojno naredili zajetje. Cvetko Fabjan, letnik 1921, po domače pri Jožetu v Grgarskih Ravnah 38, je vedel povedati, da je bil to Franc Petrevčič, ki je »tam sekal en kamen«, ko je on imel dvanajst ali trinajst let. Spominjal se je, da je Franc *špičkal rožance* za svojo rabo. Delo pa si je moral iskati tudi po svetu. S sinom Stankom je delal pri podjetniku Mattiroliju, »ki

⁶²² ŽA Grgar, rojstna knjiga Trnovo 1842–1900; ACAG, poročna knjiga Trnovo 1835–1945.

⁶²³ *Košan* je kmet, ki ima samo kakšno četrtno kmetije, četrtemljak, lahko tudi dninar. Glej PLETERŠNIK, *Slovensko-nemški slovar*, str. 444.

⁶²⁴ ŽA Cerkno, rojstna knjiga 1859–1890, poročna knjiga 1848–1888, mrliški knjigi 1877–1907 in 1908–1962, družinska knjiga 1899.

je imel čez ceste«. ⁶²⁵ Menda sta dosti delala po Krasu, nazadnje pa je Franc »preživljal družino z drvami«.

Frančevemu pravnuku Silvanu Pičulinu, ki živi v novi hiši v odmaknjem zaselku Na Kuku, Grgarske Ravne 16, kjer se prav tako reče pri Kuklču, je znano, da je bil njegov *nono* Franc Petrevčič kamnosek – dober kamnosek. On je tudi sezidal prvo hišo Na Kuku, k njej pa sta kasneje Silvan in njegov brat prizidala vsak svoje domovanje. Za hišo Na Kuku je Franc tudi sklesal portal in okenske okvirje. O njem je Silvan slišal, da je po prvi svetovni vojni sodeloval pri zidanju nove cerkve na Sveti gori in pri obnovi solkanskega mosta iz rezanega kamna.

Lojze Bratkič - Tončev iz Grgarskih Raven 53 je k temu pristavil, da je Franc naredil *štjern* pri Kolčevih v Podlaki. To je potrdil tudi Pavel Pavlin, ki je še podrobneje navedel, da je ta *štjern vrstnik* in da je kamen zanj prišel iz gmajne pod Gomilo južno od Podlake. Na obod vodnjaka je vklesal letnico 1909 in se podpisal z začetnicama F. P. Edvard in Bruna Sedevčič pri Zajčevih v zaselku Sedevčiči, Bate 76, sta se spominjala, da jim je leta 1923, ko so zidali *štalo*, *špičk* Petrevčič, po domače Kuklč s Kuka, sklesal *kolono*, ki je podpirala strop v njej. ⁶²⁶ Njun sorodnik Davorin Sedevčič je dodatno povedal, da je Franc, ki je prav tako bil v nekem sorodstvu z Zajčevimi, *prištimal* tudi vse kamenje za njihovo hišo in *štalo*. ⁶²⁷ Lomil ga je v kamnolomu na njihovem svetu sto metrov za vasjo in ga tudi tako obdelal, da so zidarji lahko zidali z njim.

Matične knjige povejo, da se je Franc Petrevčič rodil 24. avgusta 1880 v Grgarskih Ravnah 41 / 62 v družini delavca Jožefa Petrevčiča in Marjane z deklškim priimkom Klanjšček iz Bask. 17. septembra 1904, ko je stanoval v Gorenjem Logu 56 pri Sv. Luciji, današnjem Mostu na Soči, in je ravno dosegel polnoletnost, je pri Sv. Luciji stopil pred oltar z enaindvajsetletno domačo hčerjo Marijo Šturm, ki je zaradi mladoletnosti za poroko potrebovala očetovo dovoljenje.

Portonček pred hišo v Grgarskih Ravnah 54, ki ga je naredil Franc Petrevčič

Valjasti oklep vodnjaka pri Kolčevih v Podlaki z letnico 1909 in inicialkama kamnoseka Franca Petrevčiča. Fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica

⁶²⁵ O Kuklčovem Stankotu iz vasi mi je leta 1992, ko sem prvič obiskal Grgarske Ravne, Marica Šuligoj pri Zajcih, Grgarske Ravne 37, povedala, da je okrog leta 1927/28 v *javi* V Bregu zraven vasi, kjer so kasneje lomili kamen tudi za šolo, pripravljala in *špičil* kamne za vaški vodnjak. Vendar v batovski rojstni knjigi med Frančevimi otroki, ki so prihajali na svet v obdobju od leta 1905 do 1925, ni nobenega Stanka. Njegov prvi sin, rojen 28. januarja 1905 na hišni številki 62 v vasi, ki bi glede na starost lahko bil istoveten z njim, je bil Janez.

⁶²⁶ Kasneje so dele tega masivnega štirioglatega slopa porabili za podstavek kamnite mize in za klopi na dvorišču pred hišo.

⁶²⁷ Davorin Sedevčič, Kanalski Vrh 27.

Oba mladoporočenca sta bila kmečkega stanu, za poročni priči pa sta imela tamkajšnjega organista in cerkovnika. V tistem času je Franc najverjetneje sodeloval pri gradnji železniške proge v Soški dolini. Prva dva otroka sta se jima rodila na takratni številki 62 v Ravnah, hči Zofija Štefanija, rojena leta 1909, pa je prišla na svet že v novem domu Na Kuku, Ravne 183. Franc je umrl v hiši v vasi 12. aprila 1958.⁶²⁸

Furlanski zidar Andrej Goja - Dreja Lah

V Grgarskih Ravnah, Dragovici in Batah je še dandanes slišati dosti izročila, zlasti pa zabavnih anekdot iz življenja in dela zidarja Andreja Goje, ki se ga je zaradi furlanskega izvora prijelo ime Dreja Lah. Kot pripovedujejo, je prišel iz Furlanije z očetom zidarjem s trebuhom za kruhom v Grgarske Ravne v času obnove porušenih vasi po prvi svetovni vojni, ko je imel komaj deset ali dvanajst let. Menda je bil nepismen, računati pa je znal. Z očetom je romal za delom od hiše do hiše. Kje in kaj vse je zidal oče, čigar ime se je pozabilo, ustno izročilo ne pomni, ne ve se niti, kdaj in kje je umrl.⁶²⁹ Dreja se je pri njem priučil zidarskega poklica. Če je storil kaj narobe, je oče kot vzgojno sredstvo uporabil pas.

O Dreji se ve, da je precej časa živel pri Hubjanih v Batah ali »pri Drejca«, kot je rekel takratnemu gospodarju Andreju Fabjanu. Ko je bil med drugo svetovno vojno *koprifuoko*, je včasih spal kar v *trombi* v Hubjanovi *štali*. Sicer je stanoval v hiši Bufnovih v Grgarskih Ravnah 28, ki jo je on sezidal. Strašno se je bal Nemcev. Ko je nekoč slišal, da prihajajo v Ravne, je od straha skočil v *štern*. Rečeno je bilo, da je gostoval tudi pri Čukcu v Ravnah.

Vse življenje je ohranil značilni furlanski naglas. Dolgo je hodil v vas k Rezi Markič v Dragovico na takratno hišno številko Grgarske Ravne 80, kjer se je po domače reklo pri Majki.⁶³⁰ Reza, ki jo je klical »moja Reži«, je mnogo let »z dušo in telesom« služila pri Staničevih v Batah, kjer je molzla krave v *štali* in opravljala razna dela na njivah. Bila je več pri njih kot doma. Dreja, ki je bil dobrega srca, pa ji je pomagal s svojim zaslužkom.

O Dreji in Rezi je znanih več anekdot. Ko je Dreja nekoč šel ponoči vasovat k njej in mu ni hotela odpreti, ji je zagrozil: »Reži, opri okni, če ne, strgam šipi.« Ob neki drugi priložnosti, ko je prišel k Rezi pozimi ves prezebel, pa ji je zaklical pred vrati: »Reži, opri vrati, ke mi zmrznejo tiči.« Z Rezo, ki je rada kaj popila, sta menda večkrat imela tudi *barufo*. Ker je njeno življenje na koruzi zbuvalo zgražanje v vasi, ji je sestra Marija, po domače Marjuta Ernejeva, prigovarjala: »Reza, poroči se, ne živet na vero, če ne, gospud te ne pokopa, če ne boš poročena.« Naposled sta se le poročila, a šele tedaj, ko je bil Dreja že star in oslabel, »malo prej, kot je umrou«. Takrat je oznanil: »U šoboto bo poroki,« in da bosta šla z Rezo v Grgar »na mačji uradi«, na matični urad. Cerkevna poroka pa je bila kar na njenem domu.⁶³¹ Ko so Rezo vprašali, ali bosta imela kaj otrok, je odgovorila: »Ne, se je polilo.« Tako se je reklo spontanemu splavu.

Portret Andreja Goje - Dreje Laha na nagrobniku v Batah

⁶²⁸ ŽA Bate, rojstna knjiga 1862–1900; ŽA Most na Soči, rojstna knjiga 1881–1896, poročna knjiga 1881–1914; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Bate 1835–1940 in podatek Lojzeta Bratkiča - Tončevega iz Grgarskih Raven 53.

⁶²⁹ V mrliški knjigi Bate ni vpisa njegove smrti.

⁶³⁰ Izročilo o tem je bilo negotovo: en glas je menil, da je bila Reza Štefnova, drugi, da se je pri njej reklo pri Poksih. Da je bilo njeno pravo hišno ime pri Majki, je povedala njena daljna sorodnica Marta Goljevšček pri Matičevih, Grgarske Ravne 66.

⁶³¹ Po drugi, manj verjetni verziji pa sta šla na cerkveno poroko peš iz Dragovic v Bate.

Dreja Laha se spominjajo kot velikega, čokatega in zelo močnega moža, pravega hrusta. Težek kamen, ki sta ga na gradbeni oder morala prinesiti dva *malavarja*, je on na zid postavil kar sam. Na dan je sezidal sedem metrov en meter visokega in pol metra debelega kamnitega zida. »Bil je dober zidar, specialist.« »Skoz je delal in dober človek je bil.« Zaslužek pa je pogosto pustil v gostilni. Nekoč, ko je Dreja sedel s *flaško* pred sabo v gostilni pri Badinovih v Ravnah, je stopil v gostilno Pepi Šoštarijev iz Podlake. Dreja ga je takoj povabil: »Pepi, oštja, sedi, sedi, boš spil en glaž.« In mu je nalil kozarec, nato še enega in še, dokler ga ni opil. Vmes sta se menila tudi o poslu. Pepi je vprašal: »Dreja, a mi prideš zidat šparget?« Dreja pa: »Oštja, Pepi, meni manjka dela!« Hotel je reči, da mu ne manjka dela, da ga ima preveč, rekel pa je ravno nasprotno.

Leta 1923 je skupaj z zidarjem Tereznovim iz Biteža⁶³² zidal Staničevim v Batah novo hišo in *štalo*, ki sta bili v tlorisu dolgi trideset in široki enajst metrov. Zidava, ki jo je izvajala neka italijanska firma, se je financirala iz vojne odškodnine, ki so jo Staničevi dobili za staro hišo, porušeno med vojno.⁶³³ Kamen zanjo so lomili Pod čelom v Rjavčevi gmajni približno petsto metrov vzhodno od vasi proti Svetomu.⁶³⁴ *Malavarji* so ga obdelovali na tleh, Dreja pa je zidal z njim na *ruštih*. Od tam je z roko pokazal na kamen, ki ga je potreboval, in ukazal, naj mu prinesejo »tisti baloti«.⁶³⁵ Ko sta bili hiša in *štala* dokončani, je Dreja Staničevim na njihovem svetu postavil še kapelico.

Pri Hubjanih je sezidal krušno peč za »osem hlebi kruha«. Koliko jih gre v peč, je zmeril kar s klobukom. Na domačiji je tudi popravil strehe in opravil še razna druga popravila, ob njihovi parceli pod vasjo pa je napravil zid na suho. Okrog leta 1950/51 je obzidal vrt pri hiši Kapčevih v Batah.

V Podlaki je *obrajhal štalo* in hišo Zajčevih, ki sta bili sezidani v letih 1923 in 1926, leta 1940, ko je imel kakšnih petdeset let, pa je popravljaj hišo pri Šoštarijevih in streho pri Tinščevih. V Grgarskih Ravnah je kmalu po prvi svetovni vojni sezidal hišo Šklinčevih ter veliko hišo, *štalo* in *okril* Bodinovih gospodarju, ki je šel za nekaj časa s trebuhom za kruhom v Ameriko, zato je domačija zasnovana po tamkajšnjem zgledu. V Dragovici pa je zidal Plukovo *štalo* za njegovega brata.

V Dragovici je še več njegovih zidarskih del. Z zidarjem Tereznovim iz Biteža je okrog leta

Kapelica v Batah, ki jo je po naročilu Staničevih s hišne številke 1 postavil Dreja Lah

⁶³² To je bil Jožef Jevšček, ki mu je posvečeno krajše poglavje v tej knjigi.

⁶³³ V hiši so takrat imeli gostilno, gospodar pa je bil Valentin Stanič (1862–1944), *nono* sedanjega gospodarja.

⁶³⁴ V tistem kamnolomu sta bila trd *jejdovec* in trda *opoka*, ki se lepo obdeluje. Tam so lomili kamen tudi za druge hiše v vasi. Povedal Milivoj Valentin Stanič, Bate 1.

⁶³⁵ Vso malto za novo Staničevo hišo – Dreja ji je rekel »malti« – je na *kontrat* zmešal Gostov z Ravní; neko dekle iz Biteža, ki je imelo dvaindvajset ali triindvajset let, pa jo je prav tako na *kontrat* znosilo na rokah in na glavi zidarjem ter si s tem zaslužilo za potovanje z ladjo v Ameriko. Povedal Milivoj Valentin Stanič, Bate 1.

1935 zidal hišo pri Jerábih. Sezidal je tudi Markčev *hloušč*. Madonom je naredil vodnjak, potem pa komentiral: »Dva litra vini so mi dali, dva litra vode bo držalo.« In je vodnjak res spuščal. Leta 1957, ko je bil v Dragovico napeljan vodovod, je sezidal še vaško *fontano* sredi vasi. To sta dve dolgi betonski koriti, med njima pa lopa z javno pipo. Na njeni notranji steni spominja na Drejo ploščica z datumom 22. 5. 1957 in začetnicama G. A.

Najbolj znan je bil Dreja po tem, da je zidal *špargete na mizo*, ki so značilni za Furlanijo, v te kraje pa jih je vpeljal njegov oče. Pri teh *špargetih*, odmaknjenih od kuhinjskih sten, je za boljši toplotni izkoristek dimnik speljan naokoli v tleh in šele potem v zid. Ko je napravil tak *šparget* pri Kristanu v Dragovici in ga je zakuril, da bi preveril, ali vleče, dimnik ni vlekel. »Ne vija dimi,« je ugotovil Dreja. Potem ga je popravil in ponovno zakuril. Ko je potegnilo, pa je zadovoljno izjavil: »Ga vija dimi.«⁶³⁶ Še en tak štedilnik je napravil Ernejevim v isti vasi.

V batovških matičnih knjigah je zapisano, da se je Andrej Goja rodil 24. decembra 1892 staršem Andreju Goji in Marjani z dekliškim priimkom Zola v Senožecah-Posatojmi (sic!) in da je sklenil zakonsko zvezo s Terezijo Markič iz Dragovice šele 18. oktobra 1963. Umril je za paralizo 23. decembra istega leta, na predvečer svojega enainsedemdesetega rojstnega dne, na naslovu Dragovica 80.⁶³⁷ Pokopan je v grobu na pokopališču v Batah, v katerem počiva tudi njegova Reza.

Podatek v matični knjigi, da se je Dreja rodil leta 1892, postavlja pod vprašaj ustno izročilo, da je prišel v Grgarske Ravne po prvi svetovni vojni kot dvanajstletni *mulc*. Če sta z očetom zidarjem prišla tja po prvi svetovni vojni, kar se zaradi velikih potreb po usposobljenih zidarjih za obnovo porušenih vasi zdi zelo verjetno, je Dreja takrat imel že skoraj dvajset let. V tem primeru je tudi bolj razumljivo, da je vse življenje tolkel slovenščino s primesmi furlanskih besed in oblik. Če bi bil prišel v te kraje v mlajših letih, bi se ji gotovo bolj privadil.

Ljudski godec Gušto Fikov iz Podlake zraven mojstrsko zidanega slopa iz klesanega kamna pri Bodinovih v Grgarskih Ravnah v osemdesetih letih 20. stoletja. Foto Pavel Pavlin, Ozeljan

Šparget na mizo pri Matičevih v Grgarskih Ravnah

⁶³⁶ O Dreji Lahu in Rezi so pripovedovali: Bruna in David Sedevčič, Bate 76; Pavel Pavlin, Ozeljan 66D; Milivoj Valentin Stanič, Bate 1; Silverij Fabjan, Bate 2A; Sergej Markič, pri Kristanu, Dragovica 8; Darjo Hvala, pri Lokovšnih, Dragovica 17; Lojze Bratklič, Grgarske Ravne 53; Marta Goljevšček, Grgarske Ravne 66, in Davorin Sedevčič, Kanalski Vrh 27.

⁶³⁷ ŽA Bate / ŽA Grgar, poročna knjiga Bate 1931–, mrliška knjiga Bate 1941–. Vpisa rojstva Andreja Goje ni najti ne v senožeški ne v postojnski rojstni knjigi.

Bate

Klesarja in zidarja Franc in Janez Lasič - Laščeva v Bitežu

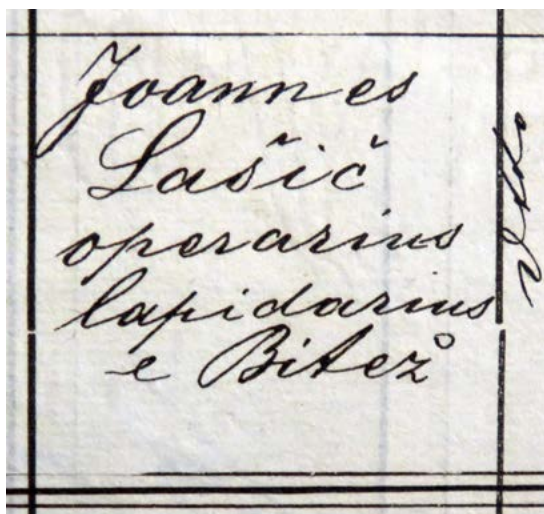
V *Ročnih kašiputih* za leta 1900, 1901, 1902, 1903, 1906 in 1907 so bila med obrtniki v Batah vsakokrat objavljena imena štirih klesarjev: Franca in Janeza Lasiča, Štefana Humarja in Andreja Hvale.

Klesarja Franc in Janez Lasič sta nedvomno istovetna s Francem Lasičem in njegovim sinom Janezom, ki ju v matičnih knjigah takratnega vikariata Bate najdemo v Bitežu, današnjem zaselku Grgarja. Živela sta na hišni številki Bitež 9 / 8, danes Grgar 166, ob takratni glavni cesti z Banjške planote v Gorico, ki se ji je po starem reklo pri Poljčah, nato pa pri Laščevih. **Franc** je bil sin Jožefa Lasiča iz Vrtojbe in Katarine z dekliškim priimkom Baskar iz Biteža. Rodil se je 10. marca 1846 v Vrtojbi 34, neznanu kdaj se je priselil v Bitež 9 in se tam leta 1873 poročil z domačinko Marijo Bitežnik. V poročni knjigi je vpisan kot kmet, ob rojstvu hčerke Antonije leta 1878 pa je bil v rojstni knjigi označen kot kmet in kamnar (»lapidarius«).⁶³⁸ Po hiši, v kateri je menda imel tudi gostilno, se vidi, da je bil dober mojster in gospodar. Verjetno je sam sklesal hišni portal, ki ima na sklepnem kamnu vklesano: *L 1895 / L F*, kar se bere kot: *Leta 1895. Lasič Franc*.⁶³⁹ Nad njim je napravil še kamnit gank na paru profiliranih konzol, okrašenih z okroglima glavičema. Umrl je zadet od kapi 11. avgusta 1913 v Bitežu 8.⁶⁴⁰

Njegov naslednik, prvorojenec **Janez** ali Ivan, po domače Zanut, se je rodil v Bitežu 26. marca 1874 in se leta 1898 poročil z mladoletno Jožefo Jevšček iz Zabrda 2. V poročni knjigi so ženinov poklic označili kot »operarius lapidarius«, kar bi se morda dalo razumeti tudi kot kamnolomec, poklic njegovega očeta pa so označili kot kmet. Z ženo sta najprej gostovala v sosednjem zaselku Zabrdo na številki 8, kjer se jima je leta 1899 rodil sin Jožef, in nato v novi hiši brez številke, kjer je leta 1902 luč sveta ugledala hči Štefanija.⁶⁴¹

Sklepni kamen hišnega portala Laščevih in zapis o ženinu Janezu Lasiču v kopiji poročne knjige

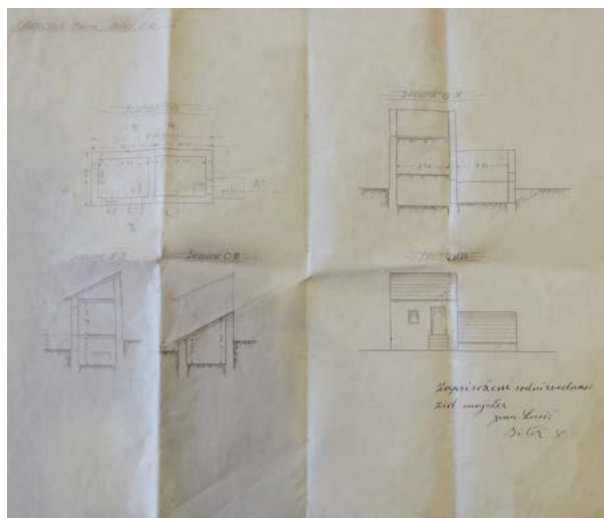
⁶³⁸ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Vrtojba 1835–1945; kopije poročne knjige Bate 1835–1940.

⁶³⁹ Povedal David Tomažin, Grgar 178.

⁶⁴⁰ ŽA Grgar, mrliška knjiga 1875–1913.

⁶⁴¹ ŽA Bate, rojstna knjiga 1862–1900; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Bate 1835–1940.

Po očetovi smrti je Janez prevzel posestvo in gostilno, poleg tega pa je imel tudi zidarsko obrt.⁶⁴² Ustno izročilo pravi, da je bil spoštovan mož, ki je prijateljeval z gospodo iz Gorice in z njo hodil na lov.⁶⁴³ Kot zidarski mojster in zapriseženi sodni izvedenec je po prvi svetovni vojni ocenjeval škodo na stavbah, ki jo je povzročila vojna, vodil obnovo ter izdeloval načrte za nove hiše na območju Grgarja in Banjšic.⁶⁴⁴ Imel je lahek voz s konjsko vprego, *kaleš*, da se je z njim vozil v Gorico in nadzoroval obnovo hiš po Banjšicah.⁶⁴⁵ V Grgarju je sezidal hišo za italijanske karabinjerje, ki ji Grgarci še danes rečejo Kasarna, zraven nje pa še hišo zase, ki jo je kasneje zapisal sinu Stanku, ko se je ta oženil z Grgarko in se z njo iz Biteža preselil v Grgar. Janez Lasič je umrl 23. julija 1948.⁶⁴⁶

Lasičev načrt za stavbo Petra Bitežnika v Bitežu 18

Drugi kamnoseki in zidarji iz Bat

V *Ročnem kažipotu* navedeni klesar **Andrej Humar** je bil verjetno sin Jakoba Humarja in Uršule z dekliškim priimkom Sedevčič iz Podlake, rojen 7. novembra 1885 v Baskah 3, danes zaselku Grgarja. Leta 1912, ko je delal kot zidar v Rojanu pri Trstu, se je v Grgarju poročil z Ano Sedevčič iz grgarskega Britofa.⁶⁴⁷ Kdaj je umrl, ni znano. Četrtega v *Ročnem kažipotu* navedenega klesarja, **Andreja Hvale**, mi ni uspelo odkriti ne v batovških ne v grgarskih matičnih knjigah.

Poleg že navedenih imen sem iz ustnega izročila zvedel in v pisnih virih našel še nekaj zanimivih zidarjev in kamnosekov iz Bat, večinoma rojenih v Podlaki.

Najstarejši je bil zidar **Štefan Hvala**, rojen okrog leta 1817 v družini Antona Hvale in Neže z dekliškim priimkom Sedevčič iz Podlake, ki se je leta 1846 pri devetindvajsetih letih na hišni številki Bate 129 poročil z Marjano Valantič iz Podgozda, Ravnica 47. V poročni knjigi so zapisali, da je »faber muratorius«, torej zidar.⁶⁴⁸ Ker v batovski rojstni knjigi v času njegovega rojstva zija nekajletna vrzel, ni mogoče navesti točnega rojstnega datuma, v mrliški knjigi pa ni mogoče najti vpisa njegove smrti.

Florijan Madon, pri Preku v zaselku Čefarinšče, Bate 82, se je spominjal, da je bil mojster za kamen *nono* njegove mame **Jožef Hvala, po domače Žjef Tončkov** iz Sedevčičev, Bate 77. Tončkovi so

⁶⁴² V grgarski rojstni knjigi nastopa leta 1906 kot boter novorojenca Štefana Boltarja iz Grgarja 108, pri čemer je naveden kot kamnosek; v rojstni knjigi za Levpo pa je bil leta 1907 v vlogi krstnega botra Avguštine, hčerke tamkajšnjega kamnoseka Franca Levpuščka - Špička, vpisan kot »cementarius« iz Bat. ŽA Grgar, rojstna knjiga 1889–1920; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Levpa 1846–1945.

⁶⁴³ Nazadnje pa ga je menda premagala kvartopirska strast, da je svoje premoženje zapravljal s kartanjem. Po eni različici je v enem večeru pri kartah zapravljal hotel v Tolminu, po drugi pa zakartal svoji hiši v Bitežu in Grgarju. Povedala David Tomažin, Grgar 178, in Milivoj Valentin Stanič, Bate 1.

⁶⁴⁴ David Tomažin v Bitežu, Grgar 178, hrani cenitev vojne škode na njihovi domačiji iz leta 1921, za katero je Janez Lasič zaračunal 98.40 lire, ter njegova načrta za hišo in klet, na katerih je podpisan kot »Zapriseženi sodni zvedenec zid. mojster Ivan Lasič, Bitež 8«.

⁶⁴⁵ KOLENC, et al., *Krčme in gostilne na Trnovsko-Banjški planoti*, str. 71–72.

⁶⁴⁶ ŽA Grgar, mrliška knjiga 1914–1970.

⁶⁴⁷ ŽA Bate, rojstna knjiga 1862–1900; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Grgar 1835–1943.

⁶⁴⁸ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Ravnica 1835–1943.

bili kovači, *tišlarji* in obdelovali so kamen. *Java* je bila v *bošku* Vrh Vogla pri Sedevčičih. Tam so obdelovali kamen na debelo in ga vozili domov na lesenih vozovih. Žjef je za *ječmenovo kašo* ali *joto kresal* cel dan. »Kdo mu je za to dal še kakšen dinar, kdo nič, kakor je bilo.« O Žjefu si je Florijan zapomnil še to, da je rad *čikal*.

Njegova vnukinja Marija Černe pri Mežnarčnih v Grgarju 2 ima za spomin na *nonota* na dvorišču dva kamna, v katerih so z lesnim *tukalom tukli kašo*, zdaj pa v njih rasejo rože. Kdaj se je rodil in kdaj je umrl, ne ve, vsaj nekaj njegovih osebnih podatkov pa sem našel v matičnih knjigah. Rodil se je 18. marca 1877 pri Sedevčičih v Podlaki, Bate 129, v družini Andreja Hvale in Marjane z dekliškim priimkom Humar iz Krvavca ter se leta 1901 na takratni hišni številki Bate 169 poročil z mladoletno Jožefo Petrevčič iz Čefarinšča, Bate 172. V poročni knjigi je bil označen kot kmet. Istega leta se jima je na ženinem domu rodil prvi sin Jožef, ostali njuni otroci pa so v obdobju od leta 1905 do 1915 prihajali na svet pri Sedevčičih na številki Bate 169. Ob rojstvu prvorojenca Jožefa je bil oče Jožef v rojstni knjigi označen kot »rusticus operarius«, kmet in delavec, ob vseh naslednjih pa samo kot kmet.⁶⁴⁹ Kdaj je umrl, mi ni uspelo ugotoviti.

Pri Zajčevih v Podlaki sem slišal tudi izročilo, da je bil **pri Pivcih** v zaselku Sedevčiči na današnji hišni številki Bate 79 **kamnosek Sedevčič**, ki da je naredil *prtuan okrila* pri Gulinih v Podlaki, ker je bila tja omožena njegova sestra.⁶⁵⁰ To je že opisani ločni uvozni porton, ki ima na sklepnem kamnu vklesano ime gospodarja Jožefa Gulina in zagonetno rimsko letnico, ki jo je mogoče brati kot 1814 ali 1816. Iskanje mojstra tega portona v pomanjkljivih batovških matičnih knjigah pa ni obrodilo sadov, ker ni bilo mogoče ugotoviti, kateri izmed številnih podlaških rodov Sedevčičev je živel na domačiji pri Pivcih, niti ni bilo mogoče najti osebnih podatkov o Jožefu Gulinu, ki se je dal ovekovečiti z napisom na portonu. Poleg tega se zastavlja še vprašanje o verodostojnosti ustnega izročila, ki govori o tako oddaljeni preteklosti.

Širše znan in iskan mojster pa je bil **Štefan Jevšček**, Prahov iz Bat, ki se je rodil 12. aprila 1878 v družini gostilničarja Štefana Jevščka⁶⁵¹ in Čehinje Florentine z dekliškim priimkom Münzberg⁶⁵²

Dva kamna pri Mežnarčnih v Grgarju, ki ohranjata spomin na nonota Žjefa Tončkovega iz Sedevčičev

⁶⁴⁹ ŽA Bate, rojstna knjiga 1862–1900; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Bate 1835–1940.

⁶⁵⁰ Povedala sta Edvard in Bruna Sedevčič, Bate 76.

⁶⁵¹ Morda je bil vsaj spočetka kamnosek tudi oče Štefan, ki se je rodil 3. septembra v Zabrdi, Bate 19, se leta 1872 oženil s Florentino Münzberg ter umrl kot kmet in gostilničar za tuberkulozo 21. februarja 1886. Tako bi se dalo sklepati po zapisu v grgarski rojstni knjigi, da je bil leta 1861 krstni boter Jerneja, nezakonskega sina Neže Bitežnik v Bitežu 6, »Štefan Jevšček lopicida«. ŽA Bate, družinska knjiga 1899; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Bate 1835–1940; ŽA Grgar, rojstni knjigi 1820–1852 in 1852–1888.

⁶⁵² Florentina Münzberg je bila iz Rybníšta (nemško Teichstatt) na zahodnem Češkem.

v Batah 151 / 108. Leta 1911 se je poročil z Ivano Kolenc, vdovo Povšič iz Lokvi, in se priženil k njej »v ta veliko hišo« na Fobškem kalu, Grgar 164 / 174.⁶⁵³ Bil je kamnosek, zidar in gostilničar. Ob rojstvih otrok je bil v rojstni knjigi zapisan samo kot gostilničar, prav tako ob vpisu smrti v mrliški knjigi.

Gostilna je bila v desnem traktu hiše. Na dvorišču je bila pod kostanjem kamnita miza, na kateri so gostom postregli s pijačo. Pri hiši je bilo tudi balinišče, enkrat na leto pa so na drugi strani ceste postavili *berjar*.⁶⁵⁴ Za ples je igrala *plehmuzika* in takrat se je tam trlo ljudi.

24. januarja 1932 pa je Štefan umrl nasilne smrti.⁶⁵⁵ Zgodilo se je zvečer, slabih sto metrov od doma, ko se je vračal po cesti iz Grgarja. Tam ga je pričakal morilec in ga s *klanfo* tako udaril po glavi, da je izkrvavel. O morilcu so potem med ljudmi krožile razne govorice, italijanska policija pa ga ni nikoli našla.⁶⁵⁶

»Ta velika hiša« na Fobškem kalu, v kateri je bila gostilna; na zidu levo je Žbončeva kapelica iz klesanega kamna.

⁶⁵³ Fobški Kal je ob nekaj zelo prometni poti, kjer se svet iz Grgarske kotline prevlani v Čepovansko dolino. Zaradi napornega vzpona iz kotline so se tam običajno ustavljali *furmani*.

⁶⁵⁴ *Berjar* je ograjeno leseno plesišče, veliko približno dvajset kvadratnih metrov.

⁶⁵⁵ ŽA Bate, rojstna knjiga 1862–1900, družinska knjiga 1899; ŽA Grgar, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in mrliške knjige Grgar 1835–1944.

⁶⁵⁶ KOLENC, et al., *Krčme in gostilne na Trnovsko-Banjški planoti*, str. 68–70.

Banjšice

Priložnostna kamnoseka Jožef Čargo in Janez Skrt iz Mrcinj

Ko so v začetku 20. stoletja gradili železniško progo po Soški dolini, sta si tam našla delo in zaslužek tudi dva Banjškarja iz Mrcinj. Po pripovedovanju Gabrijele Markič pri Petelinu v Mrcinjah, Banjšice 30, sta njen *tata* **Jožef Čargo**, rojen leta 1886 pri Jeronu v Mrcinjah, danes Banjšice 28, ter njegov sosed in vrstnik Janez Skrt pri Ivančiču (*Jevenčič*) na današnji hišni številki 29 v mladih letih kot samouka hodila v Avče špičit kamen za gradnjo predora na progi med Avčami in Kanalom. Tja in nazaj sta vsak dan hodila debelo uro po stezi skozi gozd. Jožef, ki je pri dvanajstih letih izgubil očeta, je leta 1913, malo pred začetkom prve svetovne vojne, šel s trebuhom za kruhom v Ameriko in tam ostal kar osem let. Delal je v neki livarni v New Yorku in pošiljal denar materi. Ko se je vrnil domov, se je leta 1924 poročil z Justino - Avguštino Ipavec od Tomajščev v Robih. Umrl je v začetku maja 1962.

V rojstni knjigi za Banjšice piše, da se je Jožef rodil 12. marca 1886 pri Ošlakarjih v Mrcinjah na takratni hišni številki 92, kasneje številka 104 in 102, v kmečki družini Andreja Čarga in Ane z dekliškim priimkom Pertovt s Hledinšč.⁶⁵⁷ V mrliški knjigi pa zremo, da je oče Andrej umrl za jetiko 13. decembra 1901, se pravi, da je Jožef ob njegovi smrti imel tri leta več, kot pravi družinsko izročilo.⁶⁵⁸

O njegovem sosedu in delovnem tovarišu na železnici **Janezu Skrtu** matične knjige povejo, da se je rodil 24. januarja 1887 staršem Matiji Skrtu in Mariji z dekliškim priimkom Lipičar na številki 93, kasneje 105, ter se leta 1915 poročil s sovaščanko Amalijo Čargo iz Podgriča.⁶⁵⁹ Datum njegove smrti ni znan, po pripovedovanju Gabrijele Markič pa je umrl precej kasneje kot njen oče Jožef.

Samouk Jožef Testen pri Blajščih v Krvavcu

Na domačiji pri Blajščih v Krvavcu, Banjšice 105, je pred hišo štirioglat *štjarm* iz štirih debelih pokončnih plošč, ki ima v napisnem polju na prednji stranici vklesan lapidaren napis: IHS / J. T. / 1907. Priletni gospodar Alojz Testen je pojasnil, da začetnici J. T. označujeta njegovega *nonota* **Jožefa Testena** iz Koprivšča, ki je prišel k tej hiši za zeta in naredil ta vodnjak.

Vodnjak pri Blajščih v Krvavcu, opremljen z vretenom in škripcem, na katerega je obešena kibla ali kajngla

⁶⁵⁷ To je samotna domačija na Hodinščah, ki spada v zaselek Vrhavč v Kalu nad Kanalom.

⁶⁵⁸ ŽA Banjšice, rojstna knjiga 1860–1907; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Banjšice 1835–1945.

⁶⁵⁹ ŽA Banjšice, rojstna knjiga 1860–1907; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Banjšice 1835–1945.

Nekdanja Šmonova domačija: levo hiša s slamnato streho, desno štala, pokrita s pločevino

Krniž vodnjaka pri Šmonu, v katerega je bila strešnica speljana po lesenih žlebovih

v Lokovcu 60.⁶⁶⁴ Oknjake je vzdal kot stopnice in robnike v nizki škarpni na dvorišču pred svojo hišo, eno okence pa je prodal Ljubi Jenče, da ga je vzdala v obnovljeno hišico pri Arneštu za mejó v Lokovcu.

Pri ogledu Luiževih izdelkov na domačiji pri Lajnarju se je Milan Vončina spomnil anekdote o Luižu, ki mu jo je povedal pokojni oče Berto. Ta je Luiža dobro poznal, ker je bil oženjen z njegovo hčerjo. Ob neki priložnosti, ko sta z Luižem sedela na *počivalu* pred njegovo hišo, mu Berto omeni, da bo treba podpreti majavi strop v *štali*. Naslednji dan Luiž že prinese klesan steber na rami. Ker ga je bilo treba do doma spraviti po hudi strmini iz doline, ga Berto začudeno vpraša, kako je to zmožgal narediti sam. Luiž pa odvrne: »Enkrat en konc, enkrat en konc.« – »Koliko časa pa ste ga spravljal gor?« spet vpraša Berto. »Dokler ga nisem spravil,« se odreže Luiž.

Po pripovedovanju Milana Vončine je *nono* Luiž na svojem svetu v gozdu v Senebiku v Gorenjem Lokovcu tudi sezidal *lonc* za apno in ga naložil, žgal pa potem ni. Razvaline te apnenice je še videti.

»Mohorjev pil

Gorenji Lokovec, Senebik

Včasih so bili tako hudi časi, da so človeka ubili že za košček kruha. Takrat se je tu okoli klatilo veliko potepuhov, vojaških prebežnikov, pa tudi nekaj luterancev, ki so oznanjali staro vero. Ti so nosili s seboj tudi stare bukve evangelija in brali iz njih ljudem po hišah.

Za vse te klateže je bilo Lokovško hribovje kot nalašč. Tu so se skrivali in se zlahka izognili biričem, ko so jih iskali. Nekaj teh se je v bližini Grudnice tudi prav naselilo in se ukvarjalo s kovaštvom. Ker pa so se tudi Lokovčani že od nekdaj preživljali s kovaštvom, so bili neusmiljeni do tistih, ki so jim jemali zaslužek. Kadar je le nanoslo, so se stepli in neredko je tekla kri. Za vse to so ljudje dolžili krivoverstvo, zato so poskrbeli, da so na vzpetini ob poti postavili kamnito znamenje, ki ga je sklesal domači mojster Mohor. Če drugače ni pomagalo, so se pa vsaj mimoidoči ob znamenju ustavili in prekrizali rekoč: »Vsega hudega nas Bog oče, Bog sin in Bog Sveti duh obvaruj!«

Pripovedoval: Leopold Kogoj, Dolinar, rojen 1899, Gorenji Lokovec 78, 1956.⁶⁶⁵

⁶⁶⁴ Ta *krniž* je bil, kot je značilno za Lokovec, narejen iz štirih pokončnih *skal* oziroma plošč: dveh debelih stranic ter prednje in zadnje stranice, ki sta bili debeli samo kakšnih pet centimetrov in sta sčasoma razpadli.

⁶⁶⁵ MEDVEŠČEK, Pavel, *Skrivnost in svetost kamna*, Trst 1992, str. 87, št. 75.

Anton Kuštrin pri Gamzinu, ki je delal *krniže*

Polde Humar, pri Zajcu, Lokovec 19, mi je pred leti omenil, da je tri ali štiri *krniže* v Lokovcu naredil mojster, ki se je na njih podpisoval z začetnicama A. K. Konkretno je navedel *krniža* z letnico 1906 na svoji domačiji in z letnico 1893 pri Kolencu, Lokovec 16, ni pa bil prepričan, ali ti začetnici označujeta Antona Kuštrina ali Antona Kolenca.

Dilemo je razrešila Romana Kuštrin z domačije pri Gamzinu v Lokovcu 10A, ki je povedala, da je te vodnjake delal njen *nono* Anton Kuštrin, ki se je rodil leta 1882 in umrl leta 1942. Njegovi začetnici sta tudi na okroglem *krnižu* pri Gamzinu na številki 10, ki je zidan iz klesancev, zaključen s klesanim vencem in datiran z letnico 1903. Njegov četrti vodnjak je na sosednji hišni številki 11, po domače pri Gorjupu, ob katerem je bilo tudi kamnito korito. Ta vodnjak z okroglim obodom iz klesancev in z zelo rustikalnim monolitnim vencem ima v nekoliko zakritem poglobljenem polju pri tleh vklesan zagoneten napis, ki je v zvestem prepisu videti takole:

A . K .

— —

I . IX . 0 III .

X . / VI .

Znake za začetnicama A. K. je treba brati kot svojevrstno kombinacijo rimskih števil in arabske ničle, ki jih beremo takole: leto 1903, 10. mesec, 6. dan oziroma 6. 10. 1903.

Izvirno oblikovan je tudi napis na spočetka omenjenem vodnjaku pri Kolencu. Ta vodnjak, pred katerim je še polkrožna stopnica, ima okrogel obod iz klesanih pokončnih plošč in masiven profiliran venec, v poglobljenem polju z ločno posnetimi vogali so vklesani izvirno oblikovan IHS, ki je videti približno tako: ††††s, pod njim srce, nato pa sledijo še inicialki A. K., preprosta vinjeta in letnica 1893. Vsi ti vodnjaki so na domačijah v bližnji okolici Gamzinove domačije.

V matičnih knjigah zvemo natančneje, da se je Anton Kuštrin rodil 29. decembra 1882 v družini kmeta Antona Kuštrina in Uršule z dekliškim priimkom Leban pri Gamzinu na takratni hišni številki Lokovec 97 ter se leta 1924, pri dvainštiridesetih letih, oženil z deset let mlajšo sovaščanko Štefanijo Kolenc iz Lokovca 100, po domače pri Lembu. Umrl je na domu 7. januarja 1942.⁶⁶⁶

Oboda vodnjakov pri Gamzinu in Zajcu, podpisana z začetnicama njenega izdelovalca Antona Kuštrina

⁶⁶⁶ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Lokovec 1835–1900, poročne knjige Lokovec 1835–1945 in mrliške knjige Lokovec 1835–1945; ŽA Lokovec, družinska knjiga II.

Obod vodnjaka pri Kolencu, podpisan z začetnicama mojstra Antona Kuštrina

Kamnosek Anton Šavli - Šuljetov iz Gorenjega Lokovca

Po pripovedovanju Milana Rejca pri Martinu v zaselku Manfredi, Kanalski Lom 29, je portal na sosednji hišni številki 28, po domače pri Lovrču, sklesal neki Šavli, po domače Šuljetov iz Gorenjega Lokovca, ki je takrat spadal v lomsko faro. Izdelal ga je iz kamna iz kamnoloma pod Čebrovcem v Kanalskem Lomu. Na prekladi je vklesal začetnici A. Z., ki označujeta takratnega gospodarja Antona Žbogarja, in letnico 1901, prednja in notranja lica preprosto profiliranih baz pa je okrasil s stiliziranim palmetnim motivom.⁶⁶⁷

Takrat je pri Šuljetu ali Šavletu v Gorenjem Lokovcu na hišni številki 11, danes 217, živel **Anton Šavli**, ki se je rodil 28. maja 1843 v družini Janeza oziroma Ivana Šavlija in Uršule, rojene Trušnovc v Gorenji Trebuši. Potem je domačijo nasledil in si ustvaril družino njegov starejši brat Janez, rojen leta 1835, Anton pa je umrl na domu neporočen 9. novembra 1915.⁶⁶⁸

Portal pri Lovrču v Kanalskem Lomu z začetnicama gospodarja Antona Žbogarja in letnico 1901

⁶⁶⁷ Hiša je bila od sedemdesetih let 20. stoletja zapuščena, pred leti pa so jo podrli, ker je bila nevarna za okolico. Sporočil domoznanec Matjaž Žbogar.

⁶⁶⁸ ŽA Most na Soči, družinska knjiga Lom 1882, mrliška knjiga Lom 1874–1919; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Lom 1835–1913; ŽA Gorenja Trebuša, rojstna knjiga 1787–1819.

Zidarja pri Mraku v Srednjem Lokovcu

Na domačiji pri Mraku v Srednjem Lokovcu, ki je imela hišno številko 72, danes pa 51, sta bila dva brata zidarja. Rodila sta se v kmečki družini Antona Humarja (1848–1919) in Marjane, rojene Hvala, ki je po družinskem izročilu živela na domačiji Na Stajah v Srednjem Lokovcu na takratni hišni številki 188. Prvi se je 28. avgusta 1876 rodil Miha,⁶⁶⁹ dosti kasneje, 21. decembra 1885, je Na Stajah prišel na svet njegov brat Štefan. Tretji brat Matej, ki mu je sledil leta 1893, se je rodil že na številki 72.⁶⁷⁰ On ni bil zidar, temveč se je v Solkanu izučil za mizarja. Miha se je leta 1905 oženil s sovaščanko Nežo Murovec iz Drage,⁶⁷¹ Štefan in Matej pa sta ostala samska.

Mihov vnuk Franc Humar v Solkanu,⁶⁷² ki zdaj skrbi za Mrakovo domačijo, je povedal, da sta Miha in Štefan pod Avstrijo delala pri elektrarnah v Spodnji Avstriji, kjer si je delo našlo tudi dosti drugih ljudi iz teh krajev. Med prvo svetovno vojno se je Miha kot avstro-ogrski vojak skupaj z lokovskim rojakom Mirkom Pirihom⁶⁷³ znašel v Przemyslu v Galiciji na Poljskem,⁶⁷⁴ kjer je takrat vodil obrambo general Svetozar Boroević. Sodeč po neki izgubljeni fotografiji iz tistega časa, na kateri je bil v uniformi in s sabljo ob boku, je imel častniški čin. Potem je prišel v rusko ujetništvo in bil poslan

Uokvirjene fotografije članov Mrakove družine: veliki sliki Antona Humarja, levo, in njegovega sina Mihe, desno; spodaj slike Mihovih bratov: Franca v levem kotu, dalje Mateja s klobukom, Štefana ob nagrobniku na pokopališču v Lokovcu in Leopolda v desnem kotu

⁶⁶⁹ Kot zidar je omenjen v *Ročnem kažipotu* za leto 1923, v katerem so poleg njega navedeni še zidarji Jakob Vončina, Lokovec 80, Rok Vončina, Lokovec 79, in Peter Šuligoj, Lokovec 240.

⁶⁷⁰ ŽA Lokovec, rojstna knjiga 1855–1895.

⁶⁷¹ ŽA Lokovec, poročna knjiga 1882–1920.

⁶⁷² Franc Humar, Med ogradami 12, Solkan.

⁶⁷³ Mirko Pirih, oče kasnejšega koprškega škofa Metoda Piriha, je bil z domačije pri Kačerju, Srednji Lokovec 139.

⁶⁷⁴ Mesto Przemysl, ki je bilo obdano s fortifikacijskim sistemom dvanajstih trdnjav, je bilo od srede 19. stoletja v posesti Avstro-Ogrske. Po izbruhu prve svetovne vojne ga je septembra 1914 začela oblegati ruska vojska; ko je po dolgotrajnem obleganju v mestu zmanjkalo hrane, je preostalih 119.000 branilcev 22. marca 1915 odšlo v rusko ujetništvo. *Trdnjava Przemysl*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Trdnjava_Przemysl.

v Sibirijo, menda blizu kitajske meje, in v Rusiji se je verjetno zbližal s komunizmom. Domov se je vrnil šele leta 1920. Ko je stopil na *borjač*, ga žena ni prepoznala. Šele čez čas je vprašala: »Miha, a si ti?« – »Ja,« je kratko pritrtil. V obdobju pred drugo svetovno vojno je delal na cestah na Cerkljanskem. Med drugo svetovno vojno so ga italijanski karabinjerji preganjali, ker so ga sumili privrženosti komunizmu. Zaradi tega so ga nekajkrat aretirali in zasliševali v Gorici. Ko se je z zadnjega zaslišanja oslabil vrnil domov, je na predvečer svoje smrti 24. februarja 1942 spisal testament in naslednji dan umrl.⁶⁷⁵ Njegov brat Štefan je umrl leta 1963.

Pred Mrakovo hišo je zanimiv tri metre globok *štjəram*, zidan iz *vrstnikov* in zabit z ilovico. Na njem je *krniž* valjaste oblike iz štirih delov, stoječ na krožnem podstavku in pokrit z debelo okroglo ploščo, ki ima profiliran rob in kvadratno odprtino za zajemanje vode. Na obodu ima vklesan napis: A. H. / 1890, ki pove, da ga je dal narediti gospodar Anton Humar. Stric Štefan je Francu pravil, da je kamnosek *krniž* izdelal v eni zimi, krovno ploščo pa je sklesal iz *skale*, ki so jo našli v neposredni bližini hiše.⁶⁷⁶

Štancar in vseznal Franc Mokrin - Pajer

O Francu Mokrinu, ki je bil doma od Pajerja, mi je leta 1996 pripovedoval Štefan Šuligoj pri Petru Na štengah, Lokovec 12, da je bil *štancar* in da je imel celo dokumente za svoj poklic. »Je bil tudi tišler – ma vse meštirje je znal delat! Leta 1954 je špičkal vse kamne za šolo pri Kolencu. Delal je mozajke in tako ...«⁶⁷⁷ *Škrpele* iz jekla za kamnoseška dela si je koval sam. Bil je tudi zidar in delal razne suhorobarske izdelke.⁶⁷⁸

V lokovski rojstni knjigi najdemo, da se je Franc Mokrin rodil 9. januarja 1905 v Lokovcu 120 v družini kmeta Janeza Mokrina in Marije z dekliškim priimkom Pirih.⁶⁷⁹ Kot piše na nagrobniku, je umrl leta 1962.

Portret Franca Mokrina na nagrobniku v Lokovcu

Še nekaj kamnarjev iz novejšega časa

Zofija Vončina - Humarjeva Zofka, Lokovec 58, je poznala več Lokovčanov iz novejšega časa, ki so se tako ali drugače ukvarjali z obdelovanjem kamna. To so bili:

- Ivan Gorjup na Dolenjih Lavtarcah, Lokovec 8;
- Rok Vončina - Katornov, Lokovec 52;
- Janez Vončina Na Dolenjem Humu, Lokovec 54;
- Tomaž Šavli - Peršoljev (hiša ne obstaja več);
- Peter Pertovt - Pušičev, Lokovec 104;
- Avguštin Bremec Na Gorenjih Stajah, Lokovec 113.

⁶⁷⁵ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Lokovec 1835–1945.

⁶⁷⁶ Po nekem izročilu je vodnjak pri Mraku naredil mojster iz zaselka Reštela v Srednjem Lokovcu. Miroslav Šuligoj Bremec, pri Šuletu (*pr. Šuljet*), Lokovec 50 / Nova Gorica, e-pismo 8. januarja 2002.

⁶⁷⁷ Zdaj že nekdanja osnovna šola v Lokovcu s hišno številko 17, ki stoji v soseščini Kolenčeve domačije, je zidana s kamnom *na mozaiko*. Po besedah Romane Kuštrin, Lokovec 10A, jo je zidal njen stric zidar Jožef Kuštrin, letnik 1928.

⁶⁷⁸ Povedal Zdravko Bremec, Lokovec 181. Alojz Šuligoj - Terezin Lujze, Lokovec 88, je še vedel povedati, da je naredil štedilnik pri Hudajužnu v Lokovcu.

⁶⁷⁹ ŽA Lokovec, rojstna knjiga 1895–1912.

Kip avstro-ogrskega vojaka iz prve svetovne vojne v Lokovcu

Izjemna lokovška znamenitost je bil tri metre visoki in štirideset kvintalov težki kamniti kip avstro-ogrskega vojaka s puško in sovo, ki je bil po ustnem izročilu leta 1916, med prvo svetovno vojno, izklesan pri Belem kamnu na skrajnem koncu Gorenjega Lokovca, na meji med katastrskima občinama Lokovec in Kal nad Kanalom. O tem, kdo ga je izdelal in kaj se je potem dogajalo z njim, obstaja več zgodb. Ena pripoveduje, da ga je sklesal avstrijski vojak, poklicni klesar, ki je med eno izmed številnih ofenziv na soški fronti prosil nadrejenega častnika, naj mu pusti dokončati to delo. Ta je njegovni prošnji ugodil in mu s tem tudi rešil življenje, saj so se od njegove enote iz ofenzive vrnil le štirje vojaki. Drugo izročilo pravi, da sta kip izdelala avstrijska vojaka, eden je bil Dunajčan, drugi Kraševac. Menda je bil namenjen za avstro-ogrsko vojaško pokopališče v Ajdovščini, a je še do leta 1921 ostal pri Belem kamnu. V tistem času so ga Čepovanci hoteli odpeljati v Čepovan, a so jim Lokovčani zagrozili, da ga bodo razstrelili, če bi to storili. Nato so v Lokovcu začeli zbirati prostovoljne prispevke, da bi ga prepeljali k cerkvi sv. Petra in Pavla v Srednji Lokovec. Po tretjem izročilu sta se po prvi svetovni vojni za ta kip potegovali vasi Kal nad Kanalom in Čepovan, da bi ga postavili na vojaško pokopališče, naposled pa je bil dosežen kompromis, da bo stal v Lokovcu. Menda je bilo odločilno to, da je bila parcela, na kateri je bil kip sklesan, v lokovškem katastru.

Kip so peljali k cerkvi sv. Petra in Pavla na velikonočni ponedeljek leta 1921 na dveh močnih vozovih parizarjih.⁶⁸⁰ Pripeljan je bil v dveh kosih, ker se je pri Belem kamnu, ko so ga zvrčali na tla, preklal čez prsi. Pred cerkvijo je bil zanj pripravljen kamnit podstavek, ki ga je sezidal domači zidar Mihael Humar - Mrakov, vendar karabinjerji iz kasarne v Čepovanu kipa avstrijskega vojaka niso pustili postaviti nanj, ker so to namero šteli za čaščenje avstro-ogrške države, k temu pa so jih ščuvali tudi Čepovanci. Na ta podstavek so potem leta 1937 postavili velik betonski križ, na njegovi prednji strani pa so v spomin na Lokovčane, padle v prvi svetovni vojni, vzdali ploščo z napisom: 1914 – 1918 / PAX / 1937.

Kip vojaka so Italijani na veliki petek, 15. aprila 1938, odpeljali v pokrajinski muzej v palači Attems-Petzenstein v Gorici in ga postavili v kot lapidarija na muzejskem dvorišču. Konec prejšnjega stoletja so si Lokovčani prizadevali, da bi jim ga Italijani vrnili, a neuspešno. Kip, »ki je bil rojen v kamnu na lokovških tleh«, tako ostaja ugrabljen v tujini.⁶⁸¹

Skupina Čepovancev pri kipu avstrijskega vojaka 25. marca 1921. Foto Franc Mlekuž iz Čepovana, arhiv KTD Lokovec

⁶⁸⁰ Po pripovedovanju Viktorja Ličerja - Mohorovega iz Lokovca 38, rojenega leta 1925, je bil eden izmed teh dveh parizarjev največji na vsej Banjski planoti, izdelal pa ga je vozovni kovač in kolar Žirovčev Lojze iz Lokovca. Primerjaj ŠULIGOJ BREMEC, Miroslav, Lokovško kovaštvo, v: *Ljudem. Ljudska dediščina za muzeje na Banjski in Trnovski planoti*, str. 184.

⁶⁸¹ Povzeto po prispevku s. a., Zgodba »avstrijskega vojaka« na podlagi zapisa Albina Humarja - Iluščkovega iz Lokovca, *Pro loko Lokovec*, december 2004, str. 10–12, in po pripovedovanju Zdravka Bremca, Lokovec 198. Kot je še povedal Zdravko Brevec, so se lokovski otroci kipa pri Belem kamnu bali, ker so jih starši strašili z njim. Tja so domačini hodili tudi po bel pesek, imenovan *bramor* ali *bramurski pesek*, ki so ga gospodinje uporabljale pri pomivanju posode.

Levo: kip avstrijskega vojaka v gozdu pri Belem kamnu v Gornjem Lokovcu. Foto Franc Mlekuž iz Čepovana, arhiv KTD Lokovec. Desno: isti kip na dvorišču pokrajinskega muzeja v palači Attems-Petzenstein v Gorici

Boj za »avstrijskega vojaka«, še ena verzija celotne zgodbe, ki jo je takole zapisal lokovski kronist Mirko Šuligoj:

»Avstrijski vojak – Dunajčan je med prvo svetovno vojno sklesal v Zgornjem Lokovcu pri Belem kamnu dostojanstven kip avstrijskega vojaka. Po končani vojni so se za kip potegovali Lokovčani in Čepovanci. Čepovanci so hoteli kip postaviti v Čepovanu, Lokovčani so si ga pa lastili, ker je bil kip izdelan v Lokovcu. Nastala je tiha pravda. Lokovčani so pohiteli z vpregami in kip pripeljali v Srednji Lokovec k cerkvi. Tedaj so Čepovanci zagrozili, da bodo kip minirali, zato so Lokovčani ob kipu postavili stražo. Nepridipravi so čez noč v neposredni bližini skrivaj pripravili močno detonazo. Nastala eksplozija je vrgla Lokovčane iz postelj. Bili so prepričani, da so Čepovanci uspeli uresničiti grožnjo. Krajanji so v naslednjih dneh zbrali denarne prispevke, Mihael Humar (Mrak) pa naj bi zgradil podstavek. Ko je bil podstavek že dograjen, so iz goriške prefektуре dobili prepoved postavitve tega kipa. Maščevanje je bilo očitno. Čepovanci so skrivaj izposlovali prepoved in zopet je obveljal izrek: kjer se prepirata dva – tretji dobiček ima. Italijanom je namreč to prišlo kot naročeno, ker niso radi videli tega početja. Tako je kip dobil svoje mesto najprej za zidom na pokopališču; 1937. leta pa v pokrajinskem muzeju v Gorici, kjer se nahaja še danes.«⁶⁸²

⁶⁸² ŠULIGOJ, Mirko, *Krajevna kronika treh Lokovcev, s. d.*, str. 4–5.

Čepovan

Špičkar in zidar Anton Trušnovec pri Ščurarju v Puštalah

Ko sem se leta 2002 na domačiji pri Hójaku v čepovanskem zaselku Puštale pogovarjal z Edvardom Hojakom - Edotom o tamkajšnjih starih kmečkih stavbah, kritih s slamo in skrilami, ter o tem, kje so lomili kamen zanje, sem na svoje veliko veselje zvedel še za *špičkarja* Trušnovca na sosednji domačiji pri Ščurarju, Čepovan 18.⁶⁸³ Tja je prišel od Ščurarja v Gorenji Trebuši v času, ko so se ljudje naseljevali v Puštale. »Ta star' možuvi so pravili, da je bil majster za kamne sekat. Sekal je nad mojo hišo: tam je taka žila, tam je kamne krojil in izsekaval.« *Špičkal je kamne za prtone* in okna, največ pa vogale za hiše – videti jih je tudi pri njegovi hiši. Delal je tudi oklepe za *štirne*, vendar ne iz enega kosa, kakršne imajo na primer na Trnovem. Ker se tukaj kamen plastí in ni moč dobiti dovolj velikih blokov, jih je delal iz več kosov. Edvard je še povedal, da je bila Ščurarjeva domačija kasneje prodana Logarju.

Sedanji gospodar domačije pri Ščurarju Aleksander Logar je potem podrobneje pojasnil, da je domačijo kupil njegov *nono* Janez Logar - Podlazar iz Čepovana od zadnjega Trušnovca, ki je bil prevoznik. Ta je hišo, ki je bila krita s slamo, leta 1934 prekril z bobrovcem in jo še istega leta prodal ter se odselil v Železno Kaplo na Koroško. O prvem gospodarju Trušnovcu je vedel povedati, da je prišel z domačije Ščura v Trebuši in da mu je bilo ime Anton. V Puštalah si je tudi sezidal novo hišo in *štalo*, o čemer pričajo letnica 1828 in začetnici A. T. na njenem *kantonu*.⁶⁸⁴

Kot povejo matične knjige, se je Anton Trušnovec rodil 19. maja 1763 v družini Antona in Marije Trušnovec v Gorenji Trebuši ter se v začetku leta 1790 poročil z Uršulo Rijavec iz Čepovana.⁶⁸⁵ V njunem zakonu se je 7. aprila 1807 na hišni številki Čepovan 119 v Puštalah rodil prvorojenec Anton, ki je verjetno pomagal očetu pri kamnoseškem delu. Anton mlajši se je leta 1828 poročil s sovaščanko Katarino Murovec s hišne številke 8 v Puštalah. Za Antona so dali krstiti tudi njegovega prvorojenca, ki se je rodil 19. januarja 1834 na novi hišni številki 13. Anton mlajši je umrl že 26. marca 1844, najbrž ga je vzela sušica,⁶⁸⁶ oče Anton pa je učakal visoko starost – od sveta se je poslovil 18. januarja 1849, v šestinosemdesetem letu svojega življenja.⁶⁸⁷

Nekdanji hišni portal pri Ščurarju s polkrožnim lokom, volutnim sklepnim kamnom in simsom. Fototeka ZVKDS, območna enota Nova Gorica

⁶⁸³ Domačija je vkopana v breg pod nekdanjo glavno cesto skozi vas, ki ji rečejo »stara pot«.

⁶⁸⁴ Aleksandru Logarju je Edvard Hojak pravil, da je Ščurar naredil tudi hišo pri Klanjščku, Čepovan 13, in nekdanjo hišo pri Murovcu, Čepovan 25.

⁶⁸⁵ V čepovanski poročni knjigi je pri ženinu vpisana hišna številka 121, a ni jasno, ali se nanaša na njegovo rojstno Gorenjo Trebušo ali že na Čepovan, pri nevesti pa hišna številka ni navedena.

⁶⁸⁶ V mrliški knjigi piše kot vzrok smrti »Haecticus«, hektičen, kar se razlaga kot hiranje zaradi dolgotrajnega gnojnega vnetja, zlasti zaradi tuberkuloze, sušice.

⁶⁸⁷ ŽA Gorenja Trebuša, rojstna knjiga 1754–1786; ŽA Čepovan, rojstni knjigi 1784–1819 in 1819–1861, mrliška in poročna knjiga 1735–1819, poročna knjiga 1819–1893; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Čepovan 1835–1945.

Letnica 1828 na deloma zakritem vogelniku štale

Na domačiji so dve stanovanjski stavbi in gospodarska poslopja. Na starejši stanovanjski stavbi na spodnji strani dvorišča, ki je imela v obokanih spodnjih prostorih klet in kovačijo ter je na vogelniku datirana z vklesano letnico 1794, so nedvomno Antonovo delo lepo oblikovan portal v nadstropju te stavbe, ki je zdaj zazidan, ter okvirji manjših oken in velike line za spravilo sena na podstrešje. Na zunanjščini gornje hiše, ki jo je sezidal leta 1828, pa pričajo o njegovi kamnoseški dejavnosti mogočen sims sklepnega kamna nekdanjega ločnega portala v glavni fasadi hiše, ki sta jo krasili freski z nabožno vsebino, ter zdaj zazidan manjši portal z ravno preklado in preprostim simsom v njeni zatrejni fasadi. Omeniti je treba še *štarn*, ki je praktično v celoti pod streho *štale* tik zraven hiše, in večje kamnito korito, iz katerega se je napajala živina.

Domačiji pripada šest hektarjev sveta, ki se v enem kosu razteza v dolini pod hišo in po strmem pobočju hriba na nasprotni strani. Omejen je s suhim zidom ter prepređen z *laštami* in grobljami, kamnitimi pričami truda in znoja Ščurarjev, ki so rod za rodom izboljševali svoj svet.

Svet Ščurarjeve domačije, obdan s suhim zidom ter prepređen z laštami in grobljami

Kamnoseški mojster Franc Štolfa z Volčjega Grada na Krasu

V kroniki čepovanske župnije najdemo zapis, da je v letu 1895 čepovanski rojak monsignor Štefan Kafol za čepovansko cerkev sv. Ivana Krstnika priskrbel novo oltarno sliko sv. Ivana, ki jo je naslikal slikar Ivan Gosar. Ob tej priložnosti je tamkajšnji duhovnik poklical »kamnostržca Fr. Stolfa z Volčjigrada pri Komnu«, da je očistil vse tri kamnite oltarje v cerkvi, ki so bili dotlej prebarvani z oljnato barvo. Ko je bilo to dokončano, je kronist zadovoljno zapisal: »Delo se je krasno sponeslo.«⁶⁸⁸

Na Volčjem Gradu sta v tistem času delovala kamnoseška mojstra Franc Štolfa starejši in Franc mlajši s hišnim imenom pri Kamnarjevih, ki priča o dolgoletni kamnoseški tradiciji te rodovine.⁶⁸⁹ Zaradi enakih imen očeta in sina ni mogoče zanesljivo reči, kateri je očistil oltarje v Čepovanu; najverjetneje je Franc starejši tja poslal sina.

Franc Štolfa starejši se je rodil 1. septembra 1825 v družini kamnoseka in ljudskega umetnika Jurija Štolfe ter se leta 1845, komaj devetnajstleten, oženil z leto dni mlajšo sovaščanko Marjano Rebula. Umril je kot vdovec 22. novembra 1908 v visoki starosti triinosemdesetih let. **Franc mlajši** se je rodil 10. novembra 1849 in se 25. februarja 1878 poročil z Ivano Grobiša iz Temnice. Umril je med prvo svetovno vojno 29. julija 1917 v begunstvu v Bistrici pri Mokronogu na Dolenjskem, kamor so se nekateri Volčjegrajci zatekli med prvo svetovno vojno.

Oba sta daleč naokoli slovela kot odlična mojstra. Domačijo Kamnarjevih sta okrasila z izjemnim dvoriščnim portonom. Zaposlovala sta po štiri do pet kamnosekov in kamnolomcev. V njuni delavnici so izdelali dosti cerkvene notranje opreme, od črno-belih kamnitih plošč za tlake, obhajilnih miz, krstnih kamnov in kropilnikov do oltarjev ter napisnih plošč.

Francu Štolfi starejšemu lahko poleg takih arhivsko ali drugače izpričanih izdelkov s precejšnjo verjetnostjo pripišemo še nekatere portone s trikotno zaključeno preklado, okrašene z reliefnimi figurami ter cvetličnim in geometrijskim okrasjem, ki ga je prevzel od svojega očeta. Zlasti z mojstrskim klesanjem nabožnih motivov na njih si tudi on zasluži oznako ljudskega umetnika. O delih Franca Štolfe mlajšega ne vemo skoraj ničesar, nedvomno pa je bilo dosti njegovega dela vložena tudi v izdelke njegovega očeta.⁶⁹⁰

Reprezentativni dvoriščni porton kamnoseške rodovine Kamnarjevih na Volčjem Gradu

⁶⁸⁸ ŽA Čepovan, *Kronika župnije Čepovan 1876–1942*, str. 79.

⁶⁸⁹ Kamnarjevi so imeli staro hišno številko 29, ki je bila potem preštevilčena v 26, zdaj pa ima ta domačija številko 40.

⁶⁹⁰ Več o teh dveh kamnosekih Kamnarjevih glej v PREMRL, Božidar, Volčji Grad – vas kamnarjev in portonov, v: *Volčji Grad* (ur. Mitja Guštin), Komen 2012, str. 124–130.

Kamnosek Vittorio Veronese iz Gorice

Poleg pokopališča na Sveti gori je na obravnavanem območju čepovansko pokopališče edino, na katerem lahko vidimo spomenik s podpisom kamnoseka, ki ga je izdelal. To je spomenik štiriinštiridesetim žrtvam svetovne vojne 1914–1918 iz čepovanske fare, ki je oblikovan kot večja pravokotna plošča iz belega kararskega marmorja v betonskem okvirju na pokopališkem zidu. Zgoraj ima plošča polkrožen izpah z reliefnim križem med dvojnima volutama, okrašenima s pobešenima lilijama. Napisno polje na vseh štirih straneh obdajajo reliefne lovorove vejice, v vogalih pa rozete kvadratnega obrisa. V napisu se pod naslovom ŽRTVAM SVETOVNE VOJNE 1914 - 1918 z velikimi črkami vrstijo imena žrtev iz Čepovana ter zaselkov Puštale, Vrata, Tesno, Robe in Dol, njihov seznam pa se končuje z latinsko kratico R. I. P. za REQUIESCANT IN PACE, *Naj počivajo v miru*. Spodaj je datum SCULPTUM MCMXXVII, se pravi: *Sklesano leta 1927*. Na spodnjem robu desno pa je še podpis kamnoseka: VITTORIO VERONESE / GORIZIA.

V čepovanski župnijski kroniki zaman iščemo ime tega kamnoseka, najdemo pa zapis, da so za to ploščo plačali več kot 1.200 lir, kar je bilo za tiste čase velik znesek. Župnik jo je blagoslovil na drugo adventno nedeljo na slovesnosti po maši, na kateri se je zbralo »silnega ljudstva«, on pa je imel priložnostni nagovor, ki ga je spremljalo še petje pevskega zbora. Vsa fara je bila zelo zadovoljna, piše dalje v kroniki, to pa ni bilo po volji italijanskemu »podeštatu«. Že tri dni zatem je župniku poslal odlok, da mora ploščo odstraniti, ker ima napis v slovenskem jeziku na javnem prostoru, čeprav jo je prej sam odobril. Ker ga je podpirala tudi kvestura, je župnik ploščo moral odstraniti in jo je zasilno prestavil v zakristijo. Na mesto v cerkvenem pročelju pod lopo, kjer je bila vzdana ta plošča, pa je dal postaviti marmorno spominsko ploščo o sočasnem župnijskem misijonu s križem, datumom in latinskim napisom: MEMENTO S. MISSIONIS 1927.⁶⁹¹

Spominska plošča iz belega kararskega marmorja za žrtve svetovne vojne 1914–1918 na pokopališču v Čepovanu

Podpis kamnoseka Vittoria Veroneseja iz Gorice na marmorni spominski plošči

⁶⁹¹ ŽA Čepovan, *Kronika župnije Čepovan 1876–1942*, str. 197.

Mirko Brezavšček z Vrat pri Čepovanu

Kazimir Brezavšček, po domače Mirko, se je rodil 2. marca 1938 v družini izučenega čevljarja in priučenega zidarja Rafaela Brezavščka ter Viktorije z dekliškim priimkom Šuligoj pri Cvetrežniku v čepovanskem zaselku Vrata.⁶⁹² Z ljubeznijo do kamna, delavnostjo, iznajdljivostjo, voljo in vztrajnostjo za ustvarjalno delo se je Cvetrežnikov Mirko z Vrat, ki je »začel iz nič«, z očetovo spodbudo in podporo najprej priučil za zidarja in kamnarja, nato odprl svojo obrt in nazadnje ustvaril kamnoseško Podjetje Brezavšček, d. o. o., s sedemnajstimi zaposlenimi, v katerem je bilo tudi pet družinskih članov. Ob osemdesetletnem jubileju je svoje življenje in delovno pot opisal ter objavil v knjigi, iz katere povzemam najzanimivejše delovne etape tega kamnarskega samouka.⁶⁹³

Ko je Mirko pri štirinajstih letih zaključil štiriletno osnovno šolanje, je oče Rafael, ki je mojstrsko obvladal zidanje s kamnom, poskrbel, da se je zaposlil v gradbeni stroki in se ob njem priučil za zidarja. O usmeritvi v kamnoseški poklic je začel razmišljati, ko je oče prevzel dela za ureditev in obnovo čepovanskega pokopališča, on pa je pri tem sodeloval z ulivanjem betonskih robnikov za grobove. Takrat se je domislil, da bi stare, zavržene kamnite nagrobnike na pokopališču lahko preklesal za nove naročnike.

Ker ni o kamnoseškem delu vedel ničesar, si je pri očetu sposodil moped in se z njim odpeljal na solkansko pokopališče v upanju, da bo tam videl kaj zanimivega in morda celo srečal kakšnega kamnoseka pri delu. Imel je srečo, da je na pokopališče prav takrat prišel solkanski kamnosek vklesat napis na neki *spomenik*, ki je še ležal na tleh.⁶⁹⁴ Na roke mu je šlo tudi to, da je kamnosek pri tistem spomeniku odložil aktovko s kamnoseškim orodjem in šel v ozadje pokopališke kapele po vodo. »Ko sem opazil, da me ne vidi,« opisuje Mirko ta dogodek v knjigi, »sem se približal aktovki in pogledal, kakšno orodje uporablja za pisanje črk, ki naj bi jih na tem *spomeniku* delal. Vse sem zelo natančno pregledal in pozneje prenesel na papir. To je bilo zame zelo velikega pomena, saj sem vedel, da stari mojstri ne odkrivajo radi skrivnosti svojega poklica. /.../ Ko se je vrnil, sem šel k njemu in ga vprašal, kako dela, a je bil zelo redkobeseden.«

Mirko se je zadovoljno vrnil domov in veselo poročal očetu o uspešnem obisku solkanskega pokopališča. Oče mu je potem dal nekaj vzmeti od topov iz prve in druge svetovne vojne, ki jih je imel shranjene doma, da jih je nesel h kovaču in mu naročil izdelavo sekačev oziroma kamnoseških dlet, kakršna je videl pri solkanskem kamnoseku. Nekaj drobnega kamnoseškega orodja je moral naročiti iz Italije. Predelave odsluženih *spomenikov* se je lotil v oktobru 1957: prve okorne črke je vklesal na odsluženi *spomenik* za očetovega strica, Gabrovega Toneta z Vrš. O tehničnih podrobnostih ni imel koga vprašati, a se je ob očetovem spodbujanju vztrajno trudil in učil ob delu. Pri oblikovanju črk si je potem pomagal tako, da je iz Italije nabavil pločevinaste šablone za barvanje črk na razne podlage. Tako je počasi izboljševal način in kvaliteto svojega dela.

Februarja 1958 je Mirko moral za dve leti k vojakom. Tudi med služenjem vojaške obveznosti je opravljal gradbena dela za potrebe vojske. Ko se je vrnil domov, mu je oče kupil nov Tomosov moped. Ves srečen se je domislil, da je v majhno beležnico skiciral nekaj *spomenikov* in se z mopedom odpeljal pridobivati naročnike za kamnoseška dela po okoliških vaseh. Največ naročil je dobil v Ročinju, kjer so dobro poznali očeta, in v Ligu, kjer je imel nekaj znancev, kasneje pa so mu reklamo delali že njegovi izdelki sami. Prve *spomenike* je s sposojeno konjsko vprego strica Lojzeta, očetovega brata, peljal preko Mosta na Soči do Ročinja in naprej čez Kambreško v Lig. Ko so se potem doma odločili,

⁶⁹² Hišno ime so dobili po pradedu, ki se je priženil na Vrata iz Cvetreža v Kalu nad Kanalom.

⁶⁹³ BREZAVŠČEK, Kazimir - Mirko, *Zgodovina Cvetrežnikove družine z Vrat pri Čepovanu*, Kromberk 2018, str. 6–11, 34–48, 79, 88–92ss.

⁶⁹⁴ Mirko je šele kasneje izvedel, da je bil ta kamnosek Evstahij Devetak, ki mu je v tej knjigi posvečeno poglavje na str. 225–227.

da se bodo z Vrat odselili v Kromberk, kjer so nameravali sezidati novo hišo, je Mirko šel ponujat *spomenike* še na Pečine in Ponikve na Šentviški planoti. Tam je od kmetov dobil precej naročil in se z njimi dogovoril za plačilo deloma v denarju, deloma v gradbenem lesu, ki so ga potrebovali za gradnjo hiše v Kromberku. Te *spomenike*, ki so bili večinoma iz brušenega betona, sta z očetom izdelala še doma na Vratih in jih s tovornjakom odpeljala na Šentviško planoto, od tam pa gradbeni les v Kromberk.

Ko so se Brezavščekovi leta 1961 končno preselili v Kromberk, so se najprej nastanili v novi hiši strica Lojzeta, ki je bila sezidana z očetovo pomočjo in je bila takrat še prazna. Potem so dokončali svojo hišo v bližini stričeve in šli pod svojo streho. V tistem času je Mirko v Novi Gorici spoznal Marijo Kresnik - Marico iz Dobrne na Štajerskem in se leta 1962 z njo oženil. Leta 1963 se jima je rodil prvi sin Dušan, pet let kasneje pa še Marko.

V Kromberku je Mirko nadaljeval z gradbenimi deli in v zelo skromnih razmerah v zasilni delavnici dalje razvijal kamnoseško dejavnost. Pri tem je imel podporo žene, ki mu je občasno pomagala pri kamnoseškem delu doma in tudi pri montažah na terenu, ter očeta, ki se je sicer dalje ukvarjal z zidarstvom, ob tem pa je tudi izdeloval preprostejše nagrobnike. Takrat je imel še premalo kamnoseškega znanja, da bi sprejemal zahtevnejša dela. Najprej je delal nagrobnike z manjšimi napisnimi ploščami, ki jih je kupoval v Vrhovljah pri Sežani, od koder jih je lahko sam pripeljal na prikolici mopeda, in pri podjetju Mineral na Resljevi cesti v Ljubljani, od tam pa jih je vozil z avtobusom do Nove Gorice. Kot samouk je skušal pridobiti potrebno znanje in veščine tako, da je za nasvet spraševal izkušene kamnoseke v bližnjem Mirnu, a brez uspeha, prijazne pomoči pa je bil deležen pri goriškem kamnoseku Poterziu, ki je imel delavnico v Via Duca D'Aosta. Ta ga je rade volje poučil o postopku poliranja nagrobnih plošč, ki ga ni obvladal, in mu tudi podaril oksalno kislino, ki se uporablja za poliranje kamna.⁶⁹⁵ Obenem si je Mirko ogledoval bližnja italijanska pokopališča in se zgledoval po privlačnejših oblikah *spomenikov*, s katerimi je potem tudi pridobil več strank.

Mirko Brezavšček na mopedu, s katerim se je odpeljal na solkansko pokopališče po prve informacije o klesanju kamna. Fotografijo hrani Mirko Brezavšček v Kromberku.

Oče Rafael in Mirko Brezavšček okrog leta 1970/71 ob nagrobniku, ki je v tistem času spadal med lepše. Fotografijo hrani Mirko Brezavšček v Kromberku.

⁶⁹⁵ Poterzio je poitalijančena oblika slovenskega priimka Podberšič (Podbersig).

Ker v tistem času ni bilo mogoče pridobiti obrtnega dovoljenja in se zdravstveno zavarovati, se je za nekaj časa zaposlil v tovarni pohištva Meblo v Novi Gorici, v prostem času pa je opravljal kamnoseško delo. Ko je bil spomladi 1964 sprejet zakon, po katerem je bilo mogoče pridobiti obrtno dovoljenje, če si izpolnjeval določene pogoje, je oče nemudoma zaprosil za dovoljenje za zidarsko obrt in ga tudi dobil. Mirko je takrat pustil službo v Meblu in se zaposlil pri njem, da je imel več časa za opravljanje kamnoseškega poklica in tudi za gradnjo hiše za svojo družino v Solkanu. Ker ta ni bila na primerenem mestu za izvajanje kamnoseške obrti, pa sta se z ženo premislila, jo prodala in začela graditi drugo na že pridobljeni parceli v Kromberku. Leta 1966 je tudi Mirko pridobil dovoljenje za zidarsko obrt, ker za kamnoseško dejavnost takrat še ni izpolnjeval pogojev. Pri njem se je zaposlila tudi žena.

Šele leta 1967 sta si po prodaji hiše v Solkanu lahko privoščila nakup rabljenega avtomobila, s katerim je potem Mirko opravil šolanje in izpit za voznika. Takrat sta že začela graditi novo delavnico in pripravljati vse potrebno za zidanje nove hiše v Kromberku. Ker sta zašla v časovno stisko pri izpolnjevanju naročil za kamnoseška dela, jima je pomagal Mirkov oče tako, da so se ponovno združili v njegovi še nedokončani delavnici, pri čemer so pomagali drug drugemu. V tistem času so morali za prevoz svojih izdelkov najemati druge prevoznike, kar jih je močno oviralo. Šele leta 1971 je zmožgel z ženo v ta namen kupiti precej izrabljen kombi. V tistem času so se kar brez dovoljenja lotili tudi dograjevanja očetove delavnice, kar je bilo zanj zelo pomembno. Lepo sodelovanje z očetom pa ni dolgo trajalo, ker je ta zbolel in leta 1972 umrl. Spričo številnih naročil za nagrobnike sta kmalu drugega za drugim zaposlila dva mlada delavca, s širjenjem kamnoseške dejavnosti pa sta jih zaposlovala vedno več. Leta 1974 sta s posojilom kupila Tamov tovornjak, postopoma sta gradila novo, večjo delavnico in jo opremljala z večjimi in zmogljivejšimi stroji: viličarjem, mostovno žago, mostovnim dvigalom in brusilko, ki jo je kupil od kamnoseka Cotiča iz Sovodenj.

Sčasoma sta se v kamnoseškem poklicu izučila tudi sinova Dušan in Marko ter zvesto pomagala pri delu v kamnoseški delavnici. Oba sta dokončala

Mirkova žena Marica okrog leta 1963/64 z zobatim kladivom obdeluje podstavek spomenika. Fotografijo hrani Mirko Brezavšček v Kromberku.

Mirko Brezavšček pred spomenikom padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja v Ravnici, za katerega je sklesal dodatno spodnjo napisno ploščo. Izdelava tako obsežne napisne plošče na začetku kamnoseške kariere je bila zanj velik uspeh. Fotografijo hrani Mirko Brezavšček v Kromberku.

kamnoseško poklicno šolo in z leti delovanja pridobila naziv kamnoseškega mojstra. Marko se je šolal še ob delu na srednji gradbeni šoli v Ajdovščini in na Visoki šoli za podjetništvo na Gea Collegeu v Ljubljani. Mirko in Marica sta se včlanila v sekcijo kamnosekov in cementinarjev pri Obrtno-podjetniški zbornici Slovenije in se udeleževala raznih seminarjev, da sta se seznanila z drugimi kamnoseki v Sloveniji in izpopolnjevala strokovno znanje. Leta 1990 so dobili še mlado pisarniško moč – Markovo dekle Vesno Vogrič, ki se je usposobila za delo v komercialni in računovodstvu. Dve leti kasneje so prvič predstavili svoje izdelke na Celjskem sejmu, ki velja za sejem sejmov pri nas, in zanje prejeli najvišje priznanje za kakovost – zlati ceh. Potem so še večkrat nastopili na sejmih in razstavah ter za svoje izdelke prejeli še nekaj podobnih priznanj in pohval.

S 1. januarjem 1995 je vodenje Podjetja Brezavšček, d. o. o., prevzel sin Marko, leta 2023 pa je postal tudi njegov lastnik. V letih 2008–2010 je digitaliziral proizvodnjo ter s tehnologijo CNC in izdelki visoke kakovosti prodril na tuje trge po vsem svetu. V podjetju, ki se že od nekdanjega promovira z geslom Kamen je večer, dela zdaj že tretji rod Brezavščkov. To sta leta 2000 rojeni Markov sin Grega, ki je prav tako dokončal kamnoseško poklicno in gradbeno tehnično šolo ter visoko šolo za podjetništvo na Gea Collegeu v Ljubljani, in leta 1996 rojeni sin Miha, ki se je izsolal na isti tehnični in visoki šoli v Ljubljani. Grega se postopoma uvaja v vodenje podjetja, Miha pa predvsem v komercialno dejavnost, projektiranje in vodenje projektov doma in v tujini. Začetnik podjetja Mirko Brezavšček se je leta 2000 invalidsko upokojil, a je še zmerom nekako zraven. Upokojen je tudi že njegov starejši sin Dušan, ki prav tako ne zdrži brez svojega podjetja in še zmerom prispeva k izboljševanju kvalitete kamnoseških izdelkov v njem.

Družina Brezavšček pred hišo v Kromberku okrog leta 1996. Od desne proti levi stojijo Mirko Brezavšček z ženo Marico, sin Dušan ter mlajši sin Marko z ženo Vesno in dojenčkom. Fotografijo hrani Mirko Brezavšček v Kromberku.

Sedemnajstčlansko osebje družinskega Podjetja Brezavšček, d. o. o., leta 1992/93 pred delavnico v Kromberku. Fotografijo hrani Mirko Brezavšček v Kromberku.

Kal nad Kanalom

Razglednica Kala nad Kanalom. Foto V. Baldasssi iz Kanala, iz zbirke Kristjana in Magde Maver v Novi Gorici

Kamnosek in zidar Štefan Pertovt iz Pertovtov

Kamnosek Štefan Pertovt je izšel iz družine Štefana Pertovta in Ane, rojene Humar, v Pertovtih, Kal nad Kanalom 45, kjer se je rodil 8. decembra 1862.⁶⁹⁶ Leta 1891, ko se je pri osemindvajsetih letih poročil z devetnajstletno Ano Skrt iz levpskega zaselka Žabarji, ga najdemo na naslovu Levpa 9. Vsi otroci, ki so prihajali na svet od leta 1891 do 1904, so se jima rodili v Sukavcu, Levpa 22, danes 31. Takrat hiša najbrž še ni imela hišnega imena, danes pa ji rečejo pri Tineževih. V rojstni knjigi je bil oče Štefan označen kot kamnosek ali zidar. Točen datum njegove smrti ni znan; v družinski knjigi je samo opomba, da je umrl med prvo svetovno vojno v Ljubljani.⁶⁹⁷

Jožef Jug pri Klemenu v Cvetrežu

Ko sem leta 2001 raziskoval kamnito dediščino v Lokovcu, mi je Zdenko Bremec v Črčih, Lokovec 176, povedal, da je po družinskem izročilu vse kamenje za njihovo hišo sklesal Klemen iz Cvetreža v Kalu nad Kanalom. Kot sta mu pravila oče in *očanc*, je sklesal tudi *kolono*, ki je nosila nekdanji obok v njihovi kuhinji.⁶⁹⁸ Ko jo je dokončal, jo je sam dvignil in postavil na mesto.

⁶⁹⁶ Iz edine družinske knjige za Kal nad Kanalom, ki je bila napisana leta 1891 ter le tu in tam vsebuje kakšen podatek iz prve polovice 19. stoletja, ni mogoče zanesljivo ugotoviti, iz katere hiše je bil Štefan Pertovt. V tej knjigi je s hišno številko 45 in nato 41 zapisana domačija pri Blažonu v zaselku Bahovišče, ki je po zaporedju pred zaselkom Pertovti, gospodar pa je bil takrat Štefan Pertovt, Petrov sin, rojen 12. aprila 1857.

⁶⁹⁷ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Kal nad Kanalom 1835–1937, kopije rojstne in poročne knjige Levpa 1846–1945; ŽA Levpa, družinska knjiga 1936.

⁶⁹⁸ Mere te *kolone* oziroma slopiča kvadratnega prereza so 131 cm × 28 cm × 28 cm.

Ta hrust je bil najverjetneje **Jožef Jug** pri Klemenu v Cvetrežu, Kal 171 / 167, ki se je rodil 28. februarja 1846 v družini Štefana Juga in Neže z dekliškim priimkom Lango v Koprivšču, Kal nad Kanalom 59, se leta 1881 na hišni številki 78 poročil z Lucijo Cvetrežnik iz Cvetreža in umrl 6. marca 1913. V družinski knjigi je označen kot posestnik, v matičnih knjigah pa kot kmet.

Na domu ga je nasledil sin Andrej, ki se je rodil 17. avgusta 1885, se leta 1914 poročil s Štefanijo Humar iz Trščakov in umrl 14. aprila 1950.⁶⁹⁹

Levpa in Seniški Breg

Razglednica Levpe, natisnjena leta 1925. Foto V. Baldasssi iz Kanala, SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev, Levpa, št. 3087

Špičkarji Levpuščki pri Klemenu v Levpi

Za *špičkarje* v Levpi sem prvič slišal od Pavleta Levpuščka, velikega ljubitelja kamnitih starin, ko sem se poleti leta 1992 seznanil z njim na njegovem domu pri Jugovih v Avšju, Seniški Breg 3.⁷⁰⁰ Ljubezen do obdelanega kamna je podedoval od svojih prednikov Klemenovih z današnje hišne številke 8 v Levpi, med katerimi so bili številni *špičkarji* in zidarji.

Po njegovih besedah sta bila *špičkarja* njegov *biznono* in *nono*, katerih imen ni znal točno navesti. *Nono* je imel dosti otrok, ki so se rodili konec 19. stoletja, kmalu potem pa mu je žena umrla. Potem je sam *rihtal* otroke ter hodil okoli »zidat in špičit«. Enak poklic so opravljali tudi trije njegovi sinovi Jože, Drejc in Franc. Jože, po domače Žef, se je priženil v Levpo 1, kjer se je potem reklo pri Žefu ali pri Francki, zdaj pri Lojzetu. Bratje Drejc, Franc in Štefan pa so se leta 1927 izselili v Argentino, v Buenos Aires.

⁶⁹⁹ ŽA Kal nad Kanalom: rojstna knjiga 1845–1891, poročna knjiga 1819–1899; ŽA Kal nad Kanalom / ŽA Levpa: družinska knjiga Kal nad Kanalom 1891; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne in mrliške knjige Kal nad Kanalom 1835–1937.

⁷⁰⁰ Pavle Levpušček, rojen leta 1927 pri Klemenovih v Levpi, posvojen od Jugovih v Avšju, Seniški Breg 3, po poklicu veterinarski tehnik.

V matičnih knjigah za Levpo najdemo, da je bil Pavletov *biznono* **Janez Levpušček**, ki se je rodil okrog leta 1836, se pri enaindvajsetih letih na takratni hišni številki 98 v Levpi poročil z Nežo Podberšček iz Sukavca in umrl 31. avgusta 1897 na številki 17. Kot vzrok smrti so navedli jetiko in vnetje poprsnice; nikjer pa ne piše, da bi bil kamnosek.

Njegov naslednik **Andrej Levpušček**, ki se je rodil 25. julija 1859 na hišni številki 98,⁷⁰¹ je bil izpričan kot klesar oziroma zidarski mojster tako v rojstni knjigi ob rojstvih njegovih otrok od leta 1896 dalje kot tudi v *Ročnem kažipotu* in *Koledarju Družbe sv. Mohorja*.⁷⁰² Leta 1882 se je oženil z Ano Pertovt iz Pertovtov, sestro kamnoseka Štefana Pertovta. Rodila mu je dvanajst otrok, med njimi pet sinov, a je leta 1902 zaradi težavnega poroda dvojčic Kristine in Karoline umrla. Andrej je umrl 30. junija 1928. V mrliško knjigo so zapisali, da je kmečkega stanu, po čemer je mogoče sklepati, da je po ženini smrti opuščal kamnoseško delo in predvsem kmetoval.

Njegov prvorojenec **Jožef - Žef** se je rodil 20. marca 1883, se izučil v kamnoseškem poklicu in leta 1908 na dom pripeljal za ženo Alojzijo Humar. Po njeni smrti se je leta 1919 v drugo poročil s Frančiško Levpušček iz Bizjakov. V matičnih knjigah je bil zmerom označen kot kmet, po ustnem izročilu pa je bil tudi zidar.⁷⁰³ Potem je Žefova družina živela na številki 158, danes Levpa 1, ki je po njem dobila hišno ime pri Žefu. Tam je delal kot *špičkar*, kdaj je umrl, pa ni bilo mogoče zvedeti, ker njegova smrt ni vpisana v levpski mrliški knjigi.

Andrej - Drejc se je rodil 9. oktobra 1888, **Franc** pa 11. februarja 1901. Andrej se je leta 1912 na domu poročil s sovaščanko Marijo Skrt z Okroglega, o Francu pa ni podatka, da bi imel ženo. Po Pavlovem pričevanju sta se leta 1927 izselila v Argentino, a v tamkajšnjih evidencah priseljencev ju ni bilo mogoče najti. Posredno je tam dokumentiran samo brat **Štefan**, rojen leta 1890,⁷⁰⁴ ob katerem je v družinski knjigi opomba, da je šel v Ameriko. Na domu je ostal sin Janez, Pavlov oče, rojen leta 1896, ki je imel tam gostilno.⁷⁰⁵

Poleg kamnosekov iz rodovine Klemenovih je Pavel omenil še dva *špičkarja* in zidarja iz Levpe. To sta bila sosed Klemenovih **Štefan Levpušček** v Levpi 7, po domače pri Špičku, in **Štefan Šuligoj** pri Bulču v Levpi 16. Povedal je, da so Žef Levpušček, Štefan Levpušček in Bulč skupaj zidali hiše in špičili kamen: *kantone*, *prtone*, *oknake*, svinjska korita ... En *prton* so delali približno štiriindvajset dni, če so dobili *zdrav* kamen, ki je zvonil. Pri klesanju so uporabljali špice, *škrpele* in macolice.⁷⁰⁶

Špičkarji Špički v Levpi

Štefan Levpušček - Špičk, ki je dobil hišno ime po svojem poklicu, se je rodil v Levpi 15. decembra 1841 in se leta 1874, ko je imel že trintrideset let, v Levpi 98 poročil s Terezijo Skrt iz Bizjakov. V poročni knjigi so o ženinu zapisali, da je kamnosek. 27. maja 1877 se je Štefanu in Tereziji rodil sin Franc, ki je šel po očetovi poklicni poti. Terezija je že slabi dve leti po njegovem rojstvu, 1. marca 1879, umrla, zato se je Štefan že 1. maja tistega leta v drugo oženil z Marjano Šuligoj iz Šentviške Gore. V tem zakonu ni bilo otrok.

⁷⁰¹ Iz podatkov v rojstni knjigi je videti, da je bila hišna številka 98 okrog leta 1888 preštevilčena v 9. ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Levpa 1846–1945.

⁷⁰² V *Ročnem kažipotu* za leto 1899 je naveden kot klesar Andrej Levpušček v Kalu (nad Kanalom), v celovškem *Koledarju Družbe sv. Mohorja* za leto 1900 pa kot zidarski mojster A. Levpušček v Levpi.

⁷⁰³ Povedal Ivan Šuligoj, rojen pri Bulču v Levpi, Ulica tolminskih puntarjev 2, Nova Gorica.

⁷⁰⁴ Podatek iz rodoslovne zbirke Štefanove vnukinje Marie Laurentie Romero na spletnem portalu *My Heritage*.

⁷⁰⁵ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Levpa 1846–1945, kopije mrliške knjige Levpa 1835–1941, kopije poročne knjige Kal nad Kanalom 1835–1937; ŽA Levpa, družinska knjiga 1936.

⁷⁰⁶ Zidar Avguštin Tomšič, Seniški Breg 41, je še dodal, da so kamnoseki izdelke *batirali* z *batirnim kladvom* in *batirnim sekačem*, kot so rekli zobatemu dletu. Portalu on reče *režanca*, podstavku portala pa *stol*.

Sin **Franc**, zidar in *špičkar*, se je leta 1906 poročil z Amalijo Testen - Maljo iz Mešnjaka. Ko se jima je naslednje leto rodila prva hčerka Avgušтина, ji je šel za krstnega botra Frančev poklicni kolega Janez Lasič iz Bat.

Že leta 1919 pa je Francu žena umrla, ko je imela komaj štirideset let. Po družinskem izročilu je prišlo do nesreče med kuhanjem na ognjišču, ker je otrok po nerodnosti zvrnil kotel nanjo in je zaradi hudih opeklin kmalu zatem izdihnila. V mrliški knjigi pa piše drugače: latinsko opombo »explosivo combusta est« gre razumeti, da je zgorela ali da je dobila hude opekline zaradi eksplozije streliva.⁷⁰⁷ Potem je za družino skrbela sosedka Marija Levpušček. Franc je umrl 1. oktobra 1944 zaradi »zastrupljenja na nogi« v hiši številka 6, danes številka 7.⁷⁰⁸

Ivan Šuligoj,⁷⁰⁹ sin *špičkarja* Štefana Šuligoja, Frančevega vrstnika, je o Francu povedal, da sta oba z očetom delala »pri ajzlponu«, se pravi pri gradnji železnice po Soški dolini v prvem desetletju 20. stoletja.

Špičkar in zidar je bil tudi Frančev sin **Jožef**, ki se je rodil 3. marca 1911, se leta 1940 poročil z mladoletno Štefanijo Skrt iz Sukavca in umrl 14. marca 1962.⁷¹⁰

Njegov sin Jožef Levpušček mlajši, ki živi v novi hiša Levpa 7A v bližini prazne stare Špičkove hiše, se očeta spominja kot zidarja in pravega garača. Ko je delal pri jezcu na Soči v Ajbi in se popoldne iz doline vračal domov, je spotoma še nakosil travo na svoji parceli in jo prinesel domov v *brenclju*,⁷¹¹ da mu ni bilo treba še enkrat hoditi tja dol in nazaj. V tistih časih so redili štiri do pet glav živine: dve kravici, dva bikca in tele. Pred drugo svetovno vojno so ga Italijani vpoklicali v *bataljone spečale* in potem je bil kar sedem let vojak. Po vojni je kmetoval in tudi zidal s skupino zidarjev po okoliških vaseh vse tja do Liga. V njej so bili sosed Ivan Skrt - Modrzelov s številke 3, Martin Pavšič - Mešelinov od Testenov in Jože Skrt - Mihov iz Bizjakov.⁷¹² Ko je dopolnil približno petdeset let, se je zaposlil pri gradbenem podjetju Remont v Kanalu. Kot rezervist v Jugoslovanski ljudski armadi je moral nekaj let v poletnem času, ko so imeli na kmetiji največ dela, hoditi zidat železniško postajo v Sarajevu. Nazadnje je hudo zbolel za poapnenjem žil na nogi – od tega je imel plavo nogo – in med operacijo umrl.

Pri stari hiši na pokojnega očeta Jožefa in starega očeta Franca spominja deponirani nagrobnik, ki jim ga je okrog leta 1963 sklesal kamnosek Devetak v Desklah.⁷¹³ Na njem so poleg imen vklesani samo datumi rojstva in smrti ter običajni napis, da so ga dali postaviti žalujoča družina in ostali.

Brata Peter in Štefan Šuligoj pri Bulču v Senici

Pri Bulču v Senici, Seniški Breg 22,⁷¹⁴ je na dvorišču *šterm*, ki ima na prednji stranici štirikotnega oboda vklesane začetnici *P. Š.* in slabo razločno letnico, ki jo z zadržki berem kot 1893. Zraven je še kamnito korito za vodo. Pokojna gospodinja Avgušтина Ipavec je pojasnila, da sta črki začetnici imena

⁷⁰⁷ Verjetno je nesrečo povzročil neeksploziv izstrel iz prve svetovne vojne.

⁷⁰⁸ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Levpa 1846–1945, kopije mrliške knjige Levpa 1835–1941, kopije poročne knjige Kal nad Kanalom 1835–1937; ŽA Levpa, družinska knjiga 1936; ŽA Šentviška Gora, poročna knjiga 1820–1889.

⁷⁰⁹ Ivan Šuligoj, Ulica tolminskih puntarjev 2, Nova Gorica.

⁷¹⁰ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Levpa 1846–1945, kopije mrliške knjige Levpa 1835–1941; ŽA Levpa, mrliška knjiga 1925–, družinska knjiga 1936.

⁷¹¹ *Brenclj* je iz *bek* spleten koš za travo, seno ali listje.

⁷¹² Jožef Skrt - Mihov se je rodil 3. maja 1911 in umrl ravno na svoj osemdeseti rojstni dan. Med drugim je okrog leta 1955 s kamnom obzidal kamnit vhod v župnišče v Levpi. Povedal Jožef Skrt, Levpa 22.

⁷¹³ To je bil verjetno Franc Devetak, brat kovača in kamnoseka Evstahija Devetaka (Sovodnje, 1911 – Solkan, 1988), rojen 6. julija 1908 v Sovodnjah 18 v družini Jožefa Devetaka in Jožefe z dekliškim priimkom Zavavlav. ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstnih knjig Sovodnje 1839–1962 in 1970–1991.

⁷¹⁴ Novo naselje Seniški Breg, ki je nastalo iz dela naselja Levpa, je bilo razglašeno leta 1953, sočasno z naseljem Nova Gorica. Podatke o tem vsebuje publikacija *Pregled sprememb naselij*.

njenega tasta Petra Šuligoja iz te hiše, ki »je špiču kamne« in je zmerom pravil, da »ima devetindevetdeset meštirjev in sto mizerij«. On je skopal ta *šterm*, ki je zelo globok, ter sklesal gornji obod in korito ob njem. Avguština hči Ida Šuligoj v Levpi 8 se spominja, da je bil dober mož, a strog do otrok: držal jih je pod kontrolo, zmerom s palico v roki. Petrov nečak Ivan Šuligoj je o njem povedal, da je bil kamnosek in zidar, a predvsem kamnosek. Od njegovih kamnoseških del je omenil stopnice za okoliške hiše in nagrobnike.⁷¹⁵ Ivan Humar, pri Humarju v Senici, Seniški Breg 21, je pripomnil, da je *štanca* tudi vogale za hiše.

V matičnih in družinskih knjigah je Peter zapisan kot sin Janeza Šuligoja in Marije z dekliškim priimkom Gruden, rojen 5. avgusta 1856 v Senici, Levpa 189. Leta 1885 se je na domu poročil z Marijo Berlot - Vrhovcovo iz Levpe 100 in umrl 9. januarja 1947 v Senici na takratnem naslovu Levpa 65.⁷¹⁶ V *Ročnih kažipotih* za leta 1900–1911 je objavljen kot klesar Peter Šuligoj v Kalu nad Kanalom.

Petrov sin Franc, rojen leta 1899, je postal soboslikar, slikar in pesnik, kar oznanja tudi majhna spominska plošča na hišnem pročelju.

Špičkar in zidar je bil tudi Petrov dosti mlajši **brat Štefan Šuligoj**, ki se je rodil 30. avgusta 1874⁷¹⁷ in se leta 1903 poročil z Marijo Jug iz Avšja. Po pripovedovanju sina Ivana je zjutraj šel na poroko, popoldne je že moral delati. Žena je v desetih letih rodila devetkrat. Pri rojstvih prvih otrok je bil v rojstni knjigi vpisan kot kamnosek, kasneje pa kot kmet. Umrl je 13. avgusta 1936 v Levpi 146, danes 16.⁷¹⁸

Ivan, ki se je rodil leta 1912 in bil krščen za Janeza Nepomuka, je bil njegov osmi otrok.⁷¹⁹ Oče ni maral, da bi šel za zidarja, ker je to težko delo. O njem in njegovem delu je Ivan vedel povedati precej zanimivega.

Pri gradnji bohinjske železnice je *špičil* kamen in zidal škarpe po vsej njeni dolžini od Gorice do Bohinja. Pri delu je uporabljal špice, *škrpele*, macolo, zidarsko kladivo in *batunk*.⁷²⁰ Ko je klesal,

Vodnjak pri Bulču, na katerem se je z inicialkama podpisal domači kamnosek Peter Šuligoj

⁷¹⁵ Ivan Šuligoj, Ulica tolminskih puntarjev 2, Nova Gorica.

⁷¹⁶ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Levpa 1846–1945, kopije mrliške knjige Levpa 1835–1941; ŽA Levpa, družinska knjiga 1936.

⁷¹⁷ V rojstni knjigi je vpisan s krstnim imenom »Stephanus Rex Hungariae«.

⁷¹⁸ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Levpa 1846–1945; ŽA Levpa, mrliška knjiga 1925–, družinska knjiga 1936.

⁷¹⁹ Ivan Šuligoj, Ulica tolminskih puntarjev 2, Nova Gorica.

⁷²⁰ *Batunk* je Ivan opisal kot na obe strani *splóškan* bat z zobki, ki se je uporabljal na primer za klesanje stopnic.

mu je priletel odbitek v oko in ga pokvaril. Delal je tudi pri *uelbanju* tunela Podbrdo–Bohinj in v drugih predorih na tej progi. Ko je delal na železniški progi, je z drugimi delavci spal v barakah.

Oče je bil tudi *majstar* za krušne peči – pečar. Zidal jih je s *ceglom* in kamnom, ki se lepo *kroji* na ploščice. *Uolp* peči ni smel biti debelejši od petnajst centimetrov. Eno peč je delal tri do štiri dni. Zidal je tudi *šterme*, ki so bili v tleh okrogli, pod vrhom pa jih je začel stiskati in zgoraj naredil štirioglato *grlo*.⁷²¹ S svojim delom je moral kar dobro zaslužiti, saj je kupil *snežet* in hišico v Levpi. Ta ima zdaj hišno številko 16 in po njem hišno ime pri Bulčevih.

Klesar Martin Pavšič - Marjančev iz Mešnjaka

V *Ročnih kažipotih* za leta 1900–1911 se omenja še en klesar iz Levpe.⁷²² To je bil **Martin Pavšič** (Povšič), sin kmeta Martina Pavšiča in Marjane, rojene Lipičar, po domače Marjančevih, rojen 28. oktobra 1852 v zaselku Mešnjak, Levpa 160, zdaj Seniški Breg 46. Bil je dvakrat poročen. Leta 1878 je vzel za ženo Marjano Perkon - Marjančevo iz Široke Njive, Levpa 218 / 85, in se priženil na njen dom. Ko je leta 1891 umrla za tetanusom, je v naslednjem letu v drugo stopil pred oltar z Marjano Bizjak - Kocjanovo iz Zabrd, zaselka Kala nad Kanalom. Kot oče številnih otrok iz dveh zakonov, ki so se rojevali od leta 1880 do 1915 na številki 218, nato 85, je bil v rojstni knjigi spočetka vpisan kot kmet, od leta 1896 dalje pa bodisi kot mizar, zidar ali kamnosek (s tem poklicem samo leta 1903). Umrl je nesrečne smrti: 2. junija 1919 je utonil v Soči.⁷²³

Zidar in kamnosek Anton Markič ter kamnosek Anton Jakopič iz Markičev

V levpskih matičnih knjigah najdemo v drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja še več kamnosekov in zidarjev. Po rojstnem datumu je bil prvi med njimi **Anton Markič** v zaselku Markiči, Levpa 78, zdaj Seniški Breg 36, ki se je rodil 30. decembra 1861 pri Matjonovih v družini Janeza Markiča in Marije (Marjane) z dekliškim priimkom Bavdaž. Ko se je leta 1894 poročil z Lucijo Berlot iz Morskéga, je bil v kanalski poročni knjigi vpisan kot kmet, pri vpisih otrok v levpski rojstni knjigi pa kot zidar in kamnosek. Umrl je za »črnimi runjami« oziroma črnimi kozami 21. junija 1919 v baraki italijanske vojaške bolnišnice v Koprivšču. V mrliški knjigi je bil zapisan kot kmet.⁷²⁴

Iz Markičev je bil tudi kamnosek **Anton Jakopič**, rojen 3. januarja 1867 staršem Jožefu Jakopiču in Doroteji z dekliškim priimkom Skrt na hišni številki 195, nato 73, po domače pri Škofu, zdaj Seniški Breg 31. Leta 1896, tedaj še kmečkega stanu, se je poročil z Marjano Mavri iz Senice, pri vpisih rojstev otrok pa je bil označen kot kamnosek. Umrl je 25. februarja 1941.⁷²⁵

⁷²¹ Za zunanji obod vodnjaka sem v Levpi slišal izraz *krniž* kakor v Lokovcu, notranjemu delu, zidanemu *zglidno* iz *štančanega* kamnja, pa rečejo *glidnik* oziroma *štjarm*, *narjen na glidnik*. Povedali so Stanko Šuligoj, pri Klemenovih, Levpa 8, Stojan Berlot, Levpa 12, in Jožef Skrt, Levpa 22.

⁷²² Tako kot ostali omenjeni kamnoseki iz Levpe je naveden v Kalu (nad Kanalom).

⁷²³ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Levpa 1846–1945, kopije mrliške knjige Levpa 1835–1941; ŽA Levpa, družinska knjiga 1936, družinska knjiga Kal nad Kanalom 1891.

⁷²⁴ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Levpa 1846–1945, kopije mrliške knjige Levpa 1835–1941, kopije poročne knjige Kanal ob Soči 1835–1921; ŽA Levpa, družinska knjiga 1936.

⁷²⁵ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Levpa 1846–1945, kopije mrliške knjige Levpa 1835–1941; ŽA Levpa, družinska knjiga 1936.

Kamnosek Franc Gorjup v Avščku

Franc Gorjup se je rodil 5. avgusta 1874 v družini kmeta Petra Gorjupa in Marije z dekliškim priimkom Skrt pri Toncovih v Avšju, Levpa 206, ki zdaj spada v naselje Seniški Breg. Leta 1900, ko je imel šestindvajset let, se je poročil z Marijo Brezavšček - Pulinovo (Pavlinovo) iz Avščka in se priženil na njen dom, ki je takrat imel hišno številko 96.⁷²⁶ Da je bil kamnosek, zvedo iz vpisa v poročni knjigi. Ker mu je žena že leta 1909 umrla za kariesom, se je še istega leta v drugo oženil z njeno mlajšo sestro Avguštino, ki je takrat dopolnila petindvajseto leto. Tokrat je bil v matični knjigi vpisan kot kmet. Tudi ta zakon ni bil dolgega veka, ker je prva svetovna vojna 2. julija 1917 terjala tudi njegovo življenje.⁷²⁷ Verjetno je padel v Galiciji.

Poročna fotografija Franca Gorjupa v uniformi avstro-ogrškega četovodje (Zugsführer) s spominsko medaljo Signum Memoriae 1848–1898 in verjetno njegove druge žene Avguštine. Fotografijo hrani Štefan Gorjup v Solkanu.

Frančev vnuk Štefan Gorjup, ki živi v Solkanu in oskrbuje domačijo Pulinovih v Avščku,⁷²⁸ pozna *nonota* samo po njegovi ohranjeni poročni fotografiji in doslej ni vedel, da je bil kamnosek. V Solkanu ima kamen za mast z domačije v Avščku, o katerem zdaj domneva, da ga je verjetno sklesal *nono* Franc. Kamen, ki drži približno deset litrov, so Štefanovi starši še približno do leta 1955 uporabljali kot »hladilnik za mast«, zdaj pa mu služi kot podstavek za mizno ploščo na vrtu. O kmetiji v Avščku, na kateri je gospodaril Franc, je Štefan povedal, da leži skoraj na samem tri kilometre od Avč ob potoku Avšček, ob katerem je bilo nekdanj sedem mlinov. Imela je približno trinajst hektarjev sveta, na katerem so pridelovali krompir, koruzo, pšenico, ajdo, repo, korenje in druge poljske pridelke ter redili dvanajst do trinajst glav govedi in po dva prašiča.

Kamnosek Anton Pirih v Modrzelih

Kamnosek Anton Pirih, krščen za Antona Padovanskega, je bil sin Jožefa Piriha in Neže z dekliškim priimkom Gorjup, rojen 29. aprila 1876 pri Žabarjih, Levpa 169. Leta 1903 se je pri Martonu v Modrzelih na hišni številki Levpa 116 poročil z Marijo Hojak iz Mešnjaka. Ob poroki je bil v matični knjigi označen kot kamnosek, ob rojstvih otrok pa zmerom kot kmet, po čemer bi lahko skleпали, da je opustil ali vsaj precej zmanjšal poklicno dejavnost. Umrl je 29. junija 1919 v italijanskem ujetništvu, pokopal pa ga je vojaški kurat pater Mariano.⁷²⁹

⁷²⁶ Avšček je takrat spadal pod Levpo, nato je bil pridružen Avčam in je dobil novo hišno številko 5. Zdaj ima številko Avče 98.

⁷²⁷ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Levpa 1846–1945; ŽA Levpa, družinska knjiga 1936.

⁷²⁸ Štefan Gorjup, Ulica Milojke Štrukelj 84, Solkan.

⁷²⁹ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Levpa 1846–1945, kopije mrliške knjige Levpa 1835–1941; ŽA Levpa, družinska knjiga 1936.

Kanalski Lom

Samouški kamnosek, kovač in ljudski umetnik Andrej Murovec

V Kanalskem Lomu je v 19. stoletju živel in delal samouški kamnosek in ljudski umetnik Andrej Murovec – »mož, ki zasluži, da ga izkopljemo iz pozabe«, kakor ga je označil etnolog Milko Matičetov. Ko je ta leta 1951 obiskal Kanalski Lom in občudoval njegove nagrobne spomenike in kipe, je v seriji *Primorskih ljudskih napisov* objavil obsežen sestavek o njem in njegovih delih, v katerem mu je izrazil pohvalo, s katero se je mogoče samo strinjati: »... moram reči, da se nad delom Andreja Murovca zmerom bolj navdušujem, odkar me je prevzelo ob prvem srečanju. Mar moreš ostati hladen, ko nepričakovano naletiš na žlahten cvet, ki je pognal sam od sebe v tej razorani, brezvodni gorski kotlini?«⁷³⁰

Andrej Murovec, ki je v lomski družinski knjigi označen kot »kipar – štancar«, se je rodil 6. oktobra 1815 kovaču Antonu Murovcu in Mariji z deklinškim priimkom Kofol, po domače pri Murovcu v Rutu na hišni številki Kanalski Lom 24, zdaj Dolgi Laz 14.⁷³¹ Domačijo v Rutu je nasledil njegov starejši brat Anton, Andrej pa je leta 1853 od Antona Bavdaža - Urbanča V Logu (*U Lozi*), zaselku Kanalskega Loma, kupil staro hišo številka 45 z dvoriščem in hlevom, ki je po njem dobila ime pri Murovcu.⁷³² Dve leti kasneje, ko je imel že skoraj štirideset let, je z dovoljenjem političnih oblasti v Kanalu ob Soči vzel za ženo Marijo Pavšič iz sosednje hiše oziroma bajte pri Lošču, Kanalski Lom 46, kasneje 16. V poročni knjigi je bil označen kot kočar ali bajtar (»casularius«). V letih 1855–1870 se je zakoncema rodilo pet sinov in ena hči. Ob njihovih rojstvih je bil pri očetu večinoma zapisan kovaški poklic. Andrej Murovec je umrl 21. januarja 1884 v starosti osemindesetih let; v mrliški knjigi je zapisan kot družinski oče in kmet (»rusticus«). V naslednjem mesecu se je od sveta poslovila tudi njegova vdova.⁷³³ Hišo je nasledil prvorojenec Andrej, drugorojeni sin Janez pa je bil gostač pri Ta gorejnih, danes Kanalski Lom 10. Kasneje je Murovčeva hiša imela številko 13, od leta 1952 pa 14. Po novem lastniku je dobila hišno ime pri Blažu.⁷³⁴

Matičetov je leta 1951 v Lomu slišal od starih ljudi, da je Andrej Murovec zidal ter izdeloval okna, vrata in drugo za nove hiše. Tudi koval je, a se ni ohranilo nobeno njegovo kovaško delo, niti nagrobni križi ne. Eden najstarejših Lomljanov, Nac Kamnarjev iz Zagriča, je vedel povedati, da je Murovec izdelal celo bicikel: vse je napravil, samo verige za pogon ni mogel »uštimiti«, zato je vse skupaj vrgel v kot. Ker je bil kovač, si je tudi kamnoseško orodje nedvomno skoval sam.

⁷³⁰ MATIČETOV, Milko, Primorski ljudski napisi, 123.–126. napis, *Primorski dnevnik*, 18. novembra 1951, letnik 6, št. 273, str. 4: 'Kiparski likovni pranagon' preprostega samouka Andreja Murovca iz Kanalskega Loma. V nadaljevanju povzemam poglobljena dognanja Milka Matičetovega ter svoja dodatna spoznanja in odkritja, ki bodo objavljena v sklopu mojega razširjenega članka z naslovom Samouški kamnosek, kovač in ljudski umetnik Andrej Murovec iz Kanalskega Loma v *Goriškem letniku*, št. 48, konec leta 2024. V zvezi s sestavkom Milka Matičetovega je treba še dodati, da je bila njegova vsebina povzeta pod naslovom Andrej Murovec (1815–1884), ljudski podobar in kamnosek v *Ta 'n ta druj iz Tantadrujeve dežeze*, raziskovalna naloga OŠ Dušana Muniha Most na Soči, 1999/2000, str. 15, in pod enakim naslovom v <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/andrej-murovec-1815-1884-ljudski-podobar-in-kamnosek/>.

⁷³¹ Hiša je verjetno dobila ime prav po Andrejevem očetu Antonu Murovcu, ki se je priselil iz Lokovca. Anton je bil verjetno sin Janeza in Barbare Murovec iz Lokovca 29, rojen 14. januarja 1770, o katerem najdemo v družinski knjigi Lokovec I opombo, da se je odselil (»emigravit«). Kasneje je imela ta hiša številko Kanalski Lom 72, po nastanku novega samostojnega naselja pa je njen naslov Dolgi Laz 14.

⁷³² Zemljiška knjiga, k. o. Kal nad Kanalom, z.k. vložek št. 409, in informacija domoznanca Matjaža Žbogarja.

⁷³³ ŽA Most na Soči, rojstni knjigi Lom 1785–1820 in 1854–1889, poročna knjiga Lom 1821–1887, mrliška knjiga Lom 1874–1919, družinska knjiga Lom 1882.

⁷³⁴ Gospodinja Marija Šavli pri Blažu je leta 2000 povedala, da je bil v tej hiši doslej vsak priimek samo za en rod: najprej je bil Murovec, ta je hišo prodal Matevžu Pangercu - Blaževemu iz Dolgega Laza, od njega pa je prešla na njenega moža Vincenca Šavlija iz Lokovca.

K sreči pa je čas prizanesel Murovčevim klesarskim izdelkom. Matičetov jih je evidentiral trinajst, pri čemer je upošteval tudi tistega, ki je bil znan samo iz ustnega izročila. Vsi so bili v Kanalskem Lomu in po takratnem védenju krajanov Murovčevi izdelki niso šli čez mejo lomske fare. Kamen je lomil v kamnolomu pod Čebrovcem – tako se imenuje domačija Kanalski Lom 54. Antonu Bavdažu, pri Lovru, Kanalski Lom 18, so oče in drugi starejši vaščani pravili, da se je tam dobilo posamezne večje kamne, primerne za *oknake* in *prtone*. Ker takrat še ni bilo poti skozi Čebrovce, so jih iz kamnoloma Murovcu vozili pozimi po snegu in potem je celo zimo doma *štanca*l.

Murovčevi nagrobniki

Sodeč po datumih pokojnikov na ohranjenih nagrobnikih, se je Murovec oblikovanja zahtevnejših izdelkov iz kamna lotil razmeroma kasno. Ko je leta 1869 izdelal prvega za grob Jožefa in Katarine Kragelj z domačije pri Lipčku v Tolminskem Lomu, ki ga je dal postaviti njun sin, duhovnik Janez Kragelj, je imel že štiriinpetdeset let. Leto kasneje je sklesal preprosto nagrobno ploščo za petletnega sinčka Jožefa, ki je kasneje izginila. V sedemdesetih letih je izdelal tri zahtevneje oblikovane nagrobnike: leta 1874 za pokojna Marijo in Andreja Levpuščka z domačije pri Potokarju v Kanalskem Lomu, leta 1875 za Janeza in Ano Lepušček od Ta gorejnih v Kanalskem Lomu, nato še za pokojne trojčke pri sosedu Urbanču, umrle leta 1868, in njihovo mater Polono Bavdaž, ki je šla za njimi v grob leta 1878. Sledijo trije nagrobniki za pokojne, ki so umrli v letu 1881: nagrobnik Marije Pavšič z domačije V Strani v Kanalskem Lomu, nagrobnik Jožefa Preglja in njegove žene Marije z domačije pri Žefču Na Ravnah v Kanalskem Lomu, na katerem je tudi kip pokojnikovega zavetnika sv. Jožefa, ter izginuli nagrobnik Andreja in Katarine Ariabic (Ariavec). V naslednjem letu je Murovec sklesal nagrobnik za Marijo Manfreda z domačije pri Pintarju Na Ravnah, leta 1883, se pravi leto pred svojo smrtjo, pa še nagrobnik Marijane in Janeza Levpuščka od Ta gorejnih, ki ga Milko Matičetov upravičeno šteje za njegov najlepši »spominek«. K tem nagrobnikom v Kanalskem Lomu je treba prišteti še nedatiran kip sv. Janeza Nepomuka, ki je bil po izročilu sestavni del kasneje izginulega nagrobnika, nagrobnik

Štirje nagrobniki, prislonjeni k cerkvi sv. Primoža in Felicijana v Kanalskem Lomu, od katerih so trije delo Andreja Murovca. Foto Milko Matičetov, 22. september 1951, fototeka Slovenskega etnografskega muzeja (dalje: SEM)

Skupina Murovčevih nagrobnikov, prekritih z lišaji, na sedanjem mestu pod cerkvenim obzidjem

Levo: nagrobnik Marije in Andreja Levpuščka; desno: nagrobnik Marijane in Janeza Levpuščka. Foto Milko Matičetov, 22. september 1951, fototeka SEM

neznanega pokojnika, ki je menda zasut na vrtu pri Murovčevi hiši, in domnevni Murovčev nagrobnik, vzidan v južnem zidu cerkvenega obzidja, ki je bilo obnovljeno leta 1885, leto dni po njegovi smrti.

V letu 2023 sem po srečnem naključju odkril še dva Murovčeva nagrobnika, ki sta vzidana v lapidariju na žegnu v Levpi. Prvi je bil izdelan za Štefana Štruklja, ki se je rodil pri Klemenu v Tolminskem Lomu in umrl v Levpi leta 1871, drugi pa za njegovo snaho Marijano Štrukelj, umrlo leta 1876.⁷³⁵

Oblikovne in stilne značilnosti Murovčevih nagrobnikov ter napisov na njih

Ohranjeni nagrobniki Andreja Murovca tvorijo izjemen kamnoseško-kiparski opus samouškega avtorja, ki je nastal v obdobju od leta 1869 do njegove smrti leta 1884 in je večji del ohranjen v domačem kraju. Tam se nahajajo v improviziranem lapidariju pod obzidjem cerkve sv. Primoža in Felicijana ter na njenem pročelju, kamor so bili preneseni s prvotnega pokopališča okrog nje. Zdaj so vsi brez podstavkov, manjkajo jim tudi križi, nekaterim pa še kakšen drug del.

Avtorjev osebni stil se kaže v oblikovanju, okrasnih prvinah in zlasti v figuralnih reliefih na nagrobnikih. Razen skromne pravokotne nagrobne plošče za pokojnega sina so vsi Murovčevi nagrobniki umetelno oblikovani. Dva imata ožji in nižji spodnji del ter visok trapezast osrednji del, s čimer spominjata

⁷³⁵ Po tem odkritju sem pregledal še okoliška pokopališča v Kalu nad Kanalom, Lokovcu, Čepovanu, Avčah in na Mostu na Soči, vendar nisem našel nobenega drugega Murovčevega nagrobnika.

na klasicistični obelisk, ostali pa imajo večinoma masiven pravokoten osrednji del in ločno oblikovan okrasni gornji del. Gornji deli nagrobnikov so večkrat celo širši od osrednjega dela in sklenjeni s potlačenim, povišanim, polkrožnim ali valovito oblikovanim lokom ter poudarjeni s »čipkasto«
okrašenimi izbočenimi simsi. Samo en nagrobnik je zaključen s trikotnim čelom. Posamezni deli nekaterih nagrobnikov so predeljeni in okrašeni s preprostimi neprekinjenimi ali prekinjenimi simsi.

V gornjih delih nagrobnikov je Murovec večkrat upodabljal zanj značilne reliefne angelske glavnice s spredaj prekrizanimi perutnicama ali pare klečečih celopostavnih angelov; dvakrat ali trikrat je vklesal tudi Jezusov monogram IHS, ki ga je na primorskih nagrobnikih zelo redko videti. Najbolj značilne za njegove nagrobnike pa so kiparske kompozicije pokojnega moža in žene, ki klečita ob razpeli s Križanim. Te majhne upodobitve Križanega in obeh pokojnikov so seveda dokaj shematične. Murovčeve kiparske ambicije so se izražale tudi v oblikovanju razpel na vrhu nagrobnikov, o katerih pa danes pričajo samo še fotografije.

V njegovem opusu sta nekaj posebnega nagrobnika s svetniškima kipoma, ki sta (bila) edinstvena primera oble plastike na vaških pokopališčih na Primorskem. To sta celopostavna kipa sv. Jožefa in sv. Janeza Nepomuka, ki ju je upodobil zelo skrbno, s svetniškimi atributi ter mnogimi podrobnostmi njunih oblačil in obraznih potez, a v celoti delujeta okorno in anatomsko nesorazmerno.

Drugega okrasja je na Murovčevih nagrobnikih razmeroma malo. Nekajkrat se ponovijo pari rombov, ki so sicer pogost okras portalov in vrat, medtem ko jih na primorskih nagrobnikih ni videti. Zgolj za okras je tudi par okorno oblikovanih dvojnih volut, ki obrobljata en nagrobnik, medtem ko ima ponavljajoča se šesterokraka Davidova zvezda ali heksagram tudi nabožni pomen. Omeniti je treba še neobičajen lik razvejenega drevesa ob pokojnem možu na enem nagrobniku in par plezajočih vinskih trt na drugem nagrobniku, ki so morda ponazarjali neke nam neznane okoliščine iz življenja pokojnikov, katerih imena so vklesana na njih.

Napisi na Murovčevih nagrobnikih so bodisi enodelni ali dvodelni. Klesal jih je brez natančne pisne predloge, kar se kaže v nelogičnem zaporedju datumov smrti in rojstva, v prisilnem krajšanju in deljenju besed ter stiskanju besedila v daljših vrsticah. Večinoma napisi vsebujejo samo datume ali letnice rojstva in smrti, včasih tudi starost in naslov pokojnikov.

Nagrobnik Jožefa Preglja in njegove žene Marije s kipom sv. Jožefa v niši na cerkvenem pročelju

Nagrobnika Štefana Štruklja in Marijane Štrukelj v Levpi

V besedilih je nekaj značilnih krajevnih narečnih oblik. Najbolj opazna sta zamenjevanje glasa v z glasom *b*, na primer v besedah POČIBA, BARH (varuh) in ARIABIC (Rijavec), ter tako imenovano akanje, ko se *o* zamenjuje z *a* kot v besedah SAIGA (svojega) ter v priimkih KAFAU (Kofol) in MURABIC (Murovec).

Za **pisavo** so značilne velike črke z zelo drobnimi in plitvimi utori. Med njimi so opazni črki I in J s piko zgoraj, enice v obliki črke I, tu in tam kakšen zrcalni S, izjemoma mali h namesto velikega H, najbolj pa izstopa dvočrkje IJ ali JI namesto J. Drugače so njegove črke povsem brez oblikovnih posebnosti. Zaradi zabrisanosti napisov danes ni mogoče reči, ali je Murovec šumnika Č in Š zmerom pisal s strešico ali ne.

Za njegove napise so značilne tudi starinske medbesedne pike, bodisi v privzdignjeni ali običajni legi, samo enkrat namesto njih nastopa dvopičje. Te pike niso same sebi namen, temveč označujejo pogosto premajhne medbesedne presledke.

V Murovčevih napisih je treba omeniti še številne klesarske napake, opazne v preklesavanju pomotoma vklesanih črk ter v izpuščanju črk ali števč.

Kapelica V Logu, posvečena Jezusu, Mariji in angelu varuhu

Murovčevo delo, ki je – po besedah Matičetovega – »čudovito zraščeno s pokrajino in monumentalno obenem«, je tudi že omenjena kapelica V Logu nad sedanjo hišo pri Blažu. To dvodelno znamenje je sklesano iz školjčnega sivega apnenca in izvirno zasnovano. V spodnjem delu ima globoko nišo, ki jo sestavljajo večja spodnja plošča ter pokončni stranski plošči, ki sta spodaj nekoliko širši in okrašeni s paroma volut, pokriti pa sta z jarmičasto usločeno krovno ploščo. Na tej plošči stoji dvokapna hišica z obrobljenim pročeljem in plitvo ločno nišo, v kateri je z žarki obdana primitivna reliefna Marijina podoba. Poglavitno sporočilo tega nabožnega znamenja je videti na levem licu spodnje niše, s katerega bedi nad mimoidočimi reliefna glava angela varuha z razpetima perutnicama. Pod njo je namreč vklesan napis z Marijinim in Jezusovim monogramom, ki je v zvestem prepisu po črki videti takole:

TUAKI · SE · SPOMNI · USAK
NA · TERPLENJA · JESUSA
KRISTUSA
NA · SAIGA · ANGELA · BARHA
A · MARIA I872 IHS⁷³⁶

V posodobljeni in razrešeni obliki se glasi: *Tukaj se spomni vsak na trpljenje Jezusa Kristusa (in) na svojega angela varuha. Ave Marija. 1872. Jezus.*

Na desni strani kapelice sta reliefno upodobljena cerkev z zvonikom in sv. Florijan na podstavku, ki z golido v roki odvrta nevarnost požara.⁷³⁷

Kakor se poglavje o Andreju Murovcu začinja z besedami Milka Matičetovega, naj ga z njegovo mislijo tudi zaključim:

⁷³⁶ Krajšava A za AVE na začetku vrstice je vklesana na drugačen, bolj primitiven način kot ostalo besedilo, po čemer bi lahko sklepali, da jo je kasneje dodala druga roka. Morda pa je črka A vendarle sestavni del prvotnega besedila, a kasneje preklesana, saj ji sledi medbesedna pika, ki bi bila sicer odveč.

⁷³⁷ V Murovčevem času je bilo v Kanalskem in Tolminskem Lomu še precej slamnatih streh, zato je obstajala velika nevarnost požarov. V Tolminskem Lomu je bil leta 1842 večji požar, tudi s smrtno žrtvijo. Od takrat so se vaščani Tolminskega Loma zaobljubili sv. Florijanu in vsako leto darujejo mašo na njegov god. E-pismo domoznanca Matjaža Žbogarja, 2023.

»Naključje je hotelo, da mož, ki je zrasel brez učenika, ostane tudi brez učenca in nadaljevalca. Nikakor pa ne smemo več pustiti, da bi njegovo delo ostalo pozabljeno v gorski vasi, nezavarovano, prepuščeno počasnemu uničevanju. V Andreju Murovcu prihaja do izraza 'kiparski likovni pranagon' sinov kraških tal – bi mogli reči prosto po Fr. Steletu /.../. In če nam en sam tak pojav malo pove, moramo stremeti za tem, da jih odkrijemo še in še, da prižgemo čedalje več drobnih lučk, ki naj bi s svojimi plamenčki vendarle razklale navidezno kulturno 'temo' v naši preteklosti. V zgodovini naših kulturnih prizadevanj bomo morali odslej vsaj z enim stavkom omenjati tudi izdelke klesarske delavnice samouka iz Loma.«

Murovčeva kapelica na sedanjem mestu V Logu

Zidar Toni Kafol - Tojnšč iz Dolgega Laza

Pred dvajsetimi leti mi je stari Feliks Skrt pri Uerbu Na kalu, Tolminski Lom 34, omenil zidarja Tonija Kafola - Tojnšča, ki je bil doma od Kafola v Dolgem Lazu, poročen pa V Strano v Kanalskem Lomu. O njem je vedel povedati, da je bil iz zidarske rodovine in da je bil »šef zidarjev«. Pri zidarskem delu je obdeloval kamen in menda tudi strešne skrole. Sam je pravil, da naredi tudi *štapør* iz kamna.

V družinski knjigi za Kanalski Lom najdemo, da se je rodil 6. oktobra 1902 v družini Antona Kofola in Jožefe z dekliškim priimkom Hojak v Dolgem Lazu 10⁷³⁸ ter se leta 1928 s poroko z Marijo Pavšič priženil V Strano k Tojnšču.⁷³⁹ Od njegovega sina Milana Kofola pri Tojnšču, Kanalski Lom 48, sem potem zvedel, da je *tata* začel zidati po svojem dvajsetem letu in da je samostojno sezidal dve hiši v Dolgem Lazu. Po drugi svetovni vojni je bil tajnik na krajevnem uradu ter zidal za gradbeno podjetje v Tolminu in Kobaridu. Leta 1953 je zbolel in čez tri leta umrl.

⁷³⁸ Ker je Dolgi Laz sprva spadal v Kanalski Lom, je imela domačija pri Kafolu stari številki Kanalski Lom 44 in 4.

⁷³⁹ Za te podatke se zahvaljujem domoznancu Matjažu Žbogarju.

Soška dolina

Avče

Klesar Miha Ipavec pri Trpinovih v Avčah

V *Ročnih kaŕipotih* za leta 1900–1907 beremo, da je v tistem času v Avčah deloval klesar Miha Ipavec.⁷⁴⁰ Ko se je leta 1874 poročil z Marijo Trpin, vdovo Berlot iz Avč 7, po domače pri Trpinu, in se priženil na njen dom, so ga v poročno knjigo vpisali kot štiriintridesetletnega kamnoseka, sina Janeza Ipavca in Marije z dekliškim priimkom Škerl v Senici na hišni številki Levpa 190.⁷⁴¹ V družinski knjigi za Avče zveemo tudi njegov rojstni datum: 12. avgust 1840.⁷⁴²

V zakonu Mihe in Marije se je v letih 1875–1887 rodilo sedem otrok, ki so večinoma kmalu umrli, ob vpisih njihovih rojstev v avški rojstni knjigi pa je bil oče zmerom označen kot kmet. Na domu, ki ima zdaj hišno številko 2, ni bilo moškega naslednika. Leta 1904 se je tja priženil Janez Pertovt, ki se je poročil z Mihovo hčerjo Terezijo, kasneje pa je z novim lastnikom prišel k hiši priimek Testen.⁷⁴³ Kdaj in kje je umrl Miha Ipavec, ni bilo mogoče zvedeti.

Kanal ob Soči

Anonimni mojster kamnitega mosta v Kanalu ob Soči

V Kanalu ob Soči je bil leta 1580 namesto dotedanjega lesenega zgrajen kamnit most. Ustno izročilo pravi, da so po končanih delih neznanci glavnega kamnarja vrgli v Sočo in da je v njej utonil. Umora so bili osumljeni tamkajšnji lastniki bark, ki so zaradi zidanega mosta izgubili delo.⁷⁴⁴

Kamnoseški in zidarski mojster Štefan Budin v 18. stoletju

V pisnih virih o Kanalu ob Soči se kot prvi kamnoseški in zidarski mojster z imenom in priimkom omenja **Štefan Budin**, ki je leta 1755 za tamkajšnjo župnijsko cerkev Marijinega vnebovzvetja naredil

⁷⁴⁰ V *Ročnem kaŕipotu* za leto 1901 je verjetno pomotoma lociran v Banjšice.

⁷⁴¹ Kakšno hišno ime je imela njegova rojstna hiša v Senici, ni bilo mogoče ugotoviti. Po podatkih iz dokaj mlade družinske knjige za Levpo iz leta 1936 bi lahko prišlo v poštev tako hišno ime pri Ipavcu kot pri Mæcu na današnjih hišnih številkah Seniški Breg 24 in 26, kjer je bil doma priimek Ipavec.

⁷⁴² Pri iskanju njegovega rojstnega datuma je sprva prišlo do pomote, ker se je najprej našlo v kanalski rojstni knjigi ime Mihaela Ipavca, sina Janeza Ipavca in Mince z dekliškim priimkom Kumar, rojenega 20. avgusta istega leta 1840 v Kanalu 73. ŽA Kanal, rojstna knjiga Kanal 1827–1861.

⁷⁴³ ŽA Levpa, poročna knjiga 1846–1945; ŽA Avče, rojstna knjiga 1853–1902, družinski knjigi 1857 in 1871–1899; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Avče 1835–1944; e-pismo Brede Medvešček, Čargova ulica 2, Kanal, 2023.

⁷⁴⁴ MEDVEŠČEK, *Vse o kamnu*.

Razglednica Kanala. Iz zbirke Božidarja Premrla

obhajilno mizo, za kar je prejel 40 dukatov, leta 1769 pa so mu plačali 2.244 lir za znižanje cerkve.⁷⁴⁵ Drugih podatkov o njem ni najti, sodeč po priimku in po krajevni bližini, pa bi utegnil biti iz Brd, kjer so bili v tistem času kamnoseki Budini v Kozani.⁷⁴⁶

Rodovina zidarjev in kamnosekov Valentinčičev

Stara in razvejena zidarska in kamnoseška rodovina v Kanalu so bili Valentinčiči, ki so se z zidarstvom ukvarjali vsaj od začetka 19. stoletja dalje. Po besedah Kanalke Jožice Valentinčič - Štormanove so bili dvesto let njeni člani večinoma zidarji, kamnoseki in kovači.⁷⁴⁷

Prvi znani zidar v tej rodovini je bil **Peter Valentinčič**, Petrov sin, rojen okrog leta 1778.⁷⁴⁸ Leta 1809 se je v Kanalu 64 poročil s sovaščanko Marjano Tolmar, za poročno pričo pa je imel zidarja Antona Žigona, ki je bil, po priimku sodeč, iz Renč. V letih 1836 in 1852 je tudi sam nastopal kot poročna priča, obakrat poklicno označen kot zidar. Umril je za pljučno jetiko («Lungentuberculose») v starosti šestinsedemdesetih let 27. februarja 1854 na naslovu Kanal 28.

Njegov poklic je nasledil sin **Peter**, ki se je rodil na isti hišni številki 9. marca 1821 ter se leta 1841 poročil s sovaščanko in kovačevo hčerjo Lucijo Križnič. Zaradi mladoletnosti sta oba mladoporočenca potrebovala soglasje staršev v navzočnosti dveh prič. Na hišni številki 28 se jima je 29. marca 1846 rodil

⁷⁴⁵ ŽA Kanal, WOLF, Janez, *Liber Memorabilium Parochiae Canalis*, tipkopis, str. 23.

⁷⁴⁶ O kozanskih kamnosekih Budinih glej PREMRL, Božidar, *Briški teri. Zgodbe cerkva in zvonikov v Brdih*, Sežana 2011, str. 18.

⁷⁴⁷ Jožica Valentinčič, Staničeva ulica 12, Kanal.

⁷⁴⁸ Ta letnica je izračunana na podlagi podatka o njegovi starosti v poročni knjigi. Točen rojstni datum spričo pomanjkljivih rojstnih matičnih knjig, ki so ohranjene šele od leta 1785 dalje, ni znan.

sin Franc, ki se je prav tako poprijel očetovega poklica. Videti je, da je bil oče Peter cenjen mojster in krajan, saj je Franca pri krstu držal boter Franc Malnič, grajski oskrbnik in kasnejši župan v Kanalu. Leta 1866 se tudi Peter Valentinčič omenja kot krstni boter, leta 1873 pa kot poročna priča.⁷⁴⁹ V letih 1871–1883 ga zasledimo tudi kot člana celovške Družbe sv. Mohorja in naročnika njenega koledarja. Kdaj je umrl, ni znano.

Petrov naslednik **Franc Valentinčič** se je 28. januarja 1874 na hišni številki 28 poročil s sovaščanko Terezijo Vidič. Ta mu je na takratni številki 56 rodila sinova Franca Jožefa in Karla Friderika, na številki 117 pa še Danijela. Vsi so nadaljevali z družinskim poklicem.

Franc Jožef se je rodil 4. aprila 1875 in se leta 1902 v Kanalu 56 poročil s sovaščanko Angelo Berlot. Za poročno pričo mu je šel mlajši brat Karel, kamnosek.⁷⁵⁰ Po pripovedovanju Jožice Valentinčič je leta 1906 delal na železnici kot specialist za zidanje predorov. Pod Italijo je bil leta 1925 premeščen v Ligurijo in tudi tam je zidal predore. Umrl je leta 1935.

Karel Friderik se je rodil 2. julija 1877 in se leta 1907 v Kanalu 103 poročil z Elizabeto Košir iz Ajbe, po njeni smrti pa leta 1910 v drugo s sovaščanko Marijo Brezigar, tokrat na naslovu Kanal 99.⁷⁵¹ Kot kamnosek oziroma klesar je naveden med kanalskimi obrtniki v *Ročnih kažipotih* za leta 1903–1911. Umrl je 27. januarja 1941. Jožica Valentinčič je vedela povedati, da je Karlo, ki je živel v današnji Pionirski ulici, delal pri obnovi cerkve v Kanalu po prvi svetovni vojni in klesal nagrobne *spomenike* tja do leta 1940. Njegov sin Vitomir in Vitomirjev sin pa sta bila zidarja.

Danijel, ki se je rodil 10. septembra v Kanalu 117, se je leta 1920 na številki 103 poročil z Elizabeto Kos iz Ročinja, kdaj je umrl, pa ni znano.

Klesar Andrej Zidarič iz Kanala

Kot beremo v *Ročnih kažipotih* za leta 1898–1911, je na prelomu iz 19. v 20. stoletje v Kanalu ob Soči delovalo pet klesarjev. Poleg že omenjenega Karla Valentinčiča je leta 1907 naveden neidentificirani L. Valentinčič. V letih 1898–1906 se omenja Ivan Brezigar, leta 1900 Andrej Zidarič, naslednje leto pa še Leopold Kofol, ki je verjetno prišel na sezonsko delo v Kanal od drugod, saj v kanalskih maticah ni zapustil nobene sledi.⁷⁵²

Kamnosek **Andrej Zidarič** je bil sin gostilničarja Mihaela Zidariča in Jožefe z dekliškim priimkom Brankovič, rojen 31. maja 1831 na hišni številki 1 v Kanalu. Leta 1876 se je na številki 92 poročil z devet let mlajšo Polono Franjko iz Dolenje Trebuše, stanujočo v Šentviški Gori.⁷⁵³ Kdaj je umrl, ni znano.

Klesar Janez Brezigar iz Morskega

Kamnosek **Janez Brezigar** se je rodil 31. maja 1863 v družini zidarja Andreja Brezigarja in Terezije z dekliškim priimkom Vuga v Morském 25. V letu 1889 ga zasledimo v poročni knjigi kot pričo, leta 1894, ko se je poročil s šiviljo Ivano Kogoj iz Kanala 41 in se priženil na njen dom, pa kot ženina. Obkrat je bil predstavljen kot kamnosek. Tudi zanj se ne ve, kdaj je umrl.⁷⁵⁴

⁷⁴⁹ ŽA Kanal, rojstne knjige 1785–1826, 1827–1861 in 1862–1900, poročna knjiga 1785–1884, mrliška knjiga 1835–1886.

⁷⁵⁰ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Kanal 1835–1921.

⁷⁵¹ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Kanal 1835–1921.

⁷⁵² Ni ga bilo najti niti v matičnih knjigah župnij Banjšice, Čepovan in Levpa.

⁷⁵³ ŽA Kanal, rojstna knjiga 1827–1861, poročna knjiga 1785–1884.

⁷⁵⁴ ŽA Kanal, rojstna knjiga 1862–1900; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Kanal 1835–1921.

Italijanski potujoči kamnosek Giovanni Maria Bianchi

Na območju župnij Kanal in Deskle je v 19. stoletju deloval tudi italijanski potujoči (»vagus«) kamnosek **Giovanni Maria Bianchi**. V kanalski poročni knjigi piše, da se je rodil 8. septembra 1830 v družini zidarskega mojstra Jacoba Bianchija in Lucie z dekliškim priimkom Bianchi v Bisuschiu v pokrajini Como ter se 8. februarja 1860 poročil s kmečko hčerjo Jožefo Felicito Drašček iz Kanala 1. Omenjeno je tudi, da je nekaj časa delal v kamnolomu (»lapicidina«) v Plavah. Sedem let kasneje zasledimo njegovo ime še v poročni knjigi za Deskle, v kateri se je podpisal kot priča na poroki ovdovelega gostilničarja Antonia Mizzona iz Gorice z Ano Katarino, vdovo po pokojnem Jožefu Konjedicu iz Plavi 125, umrlem leta 1865.⁷⁵⁵ Kje se je vsaj za nekaj časa ustalil, ni bilo mogoče ugotoviti, saj v nobeni sočasni rojstni knjigi na tem območju ne najdemo vpisov otrok iz njegovega zakona z Jožefo Felicito.

Ta skrivnostni kamnosek je zelo zanimiv, ker bi utegnil biti avtor imenitnega figuralnega nagrobnika otrok družine grajskega oskrbnika Franca Malniča iz Kanala, umrlih v letih 1859–1874, ki je stal na njihovem grobu na pokopališču v Kanalu ob Soči,⁷⁵⁶ zdaj pa je v lapidariju na dvorišču Goriškega muzeja v Kromberku. Ohranjeni so trije njegovi deli: preprosti prvi podstavek, osrednji figuralni del in zaobljeni gornji del, manjkata pa drugi podstavek z napisom o pokojnih otrocih in križ na vrhu. Na osrednjem delu nagrobnika so frontalno upodobljene štiri bosonoge sestrice na lebdečem celopostavnem angelu, ki jih nese v nebesa. Pri tem mu pomaga drugi angel nad njimi, ki drži za roko najstarejšo in največjo sestrico. Zaobljeni gornji del nagrobnika je okrašen z renesančno grotesko, ki je v teh krajih izjemna redkost.

Nagrobnik družine Franca in Oriele Malnič na pokopališču v Kanalu. Foto Fran Šijanec, oktober 1947, fototeka SEM, št. fotografije 2818

⁷⁵⁵ ŽA Kanal, poročna knjiga 1785–1884; ŽA Deskle, poročna knjiga 1835–1903; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije mrliške knjige Deskle 1835–1944.

⁷⁵⁶ Franc Malnič (1819–1903), sin trgovca Antona Malniča, poročen z Orielo Terezijo Sandrini iz Gorice, je bil *fleger*, oskrbnik tamkajšnjega grada, posestnik in dolgoletni občinski svetovalec v Kanalu. Živel je v hiši Na Brajdi ali Na Fabriki v današnji Ulici Gradnikove brigade. *Dnevnik občinskega tajnika Antona Bajta iz Kanala ob Soči*, str. 63–68, in informacija domoznanca Vilija Zimica, Staničeva 11, Kanal.

Solkan

Kamnosek Peter Leban v Solkanu

V Solkanu, kjer je bila v 19. in 20. stoletju zelo razvita mizarska obrt, najdemo na prelomu iz enega v drugo stoletje tudi enega kamnoseka – Petra Leban, čigar ime je bilo objavljeno v *Ročnih kažipotih* za leta 1899–1911. Rodil se je 27. junija 1861 v družini kmeta Jerneja Leban in Marije z dekliškim priimkom Zavrtanik v Solkanu 79, leta 1896 pa se je na hišni številki 129 poročil s Solkanko Alojzijo Marijo Komel. Umrli je 14. junija 1910 v Solkanu 151.⁷⁵⁷ O njegovih delih ni nič znanega.

Kamnosek in kovač Evstahij Devetak

O solkanskem kamnoseku in kovaču ter veseljaku Evstahiju Devetaku, ki so ga imeli vsi radi, mi je leta 1997 pripovedovala njegova vdova Angela Devetak.⁷⁵⁸ Nekaj osebnih podatkov o njem sem izpopolnil z vpogledom v kopije matičnih knjig v nadškofijskem arhivu v Gorici. Iz njih je razvidno, da se je Evstahij rodil 11. junija 1911 v družini strojarja Jožefa Devetaka⁷⁵⁹ in matere Jožefe z dekliškim priimkom Zavadlav v Sovodnjah 152.⁷⁶⁰

Ko je Evstahij končal štiriletno osnovno šolo, ga je mama dala služiti na kmetijo v Devinu. Tam je pasel krave in konja, a je že po letu ali dveh zbežal in se vrnil domov. Potem je šel v uk h kovaču Arturju Paliku, ki je imel mehanično delavnico na Viale 20 settembre v Gorici, in se pri njem izučil za kovača. Ker potem v tem poklicu ni dobil dela, se je na večerni šoli v Mirnu izučil še za kamnoseka.⁷⁶¹

Iz Evstahijeve pisne prijave za izdajo delovne knjižice leta 1954, ki jo je hranila Angela, je videti, da je prvo zaposlitev dobil pri gradnji vodovoda iz Štivanja v Trst, ki je trajala od 18. novembra 1928 do 30. junija 1929. Potem se je zaposlil kot kamnosek v delavnici kamnoseškega podjetnika Ivana Cotiča v Sovodnjah, a je bil v marcu 1931 vpoklican na dveletno služenje vojaškega roka v italijanski vojski. Ko se je vrnil domov,

Evstahij Devetak kleše kamen s krempačem. Fotografijo je hranila njegova vdova Angela v Solkanu.

⁷⁵⁷ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Solkan 1835–1900, kopije mrliške knjige Solkan 1835–1946.

⁷⁵⁸ Angela Devetak, Ulica za spomenikom 13, Solkan.

⁷⁵⁹ Oče Jožef je potem delal v *kantjerju* v Monfalconeju.

⁷⁶⁰ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstnih knjig Sovodnje 1839–1962 in 1970–1991.

⁷⁶¹ V Mirnu je bila takrat obrtna nadaljevalna šola Miren, ki je imela »dva tečaja stavbinske obrti«. *Ročni kažipot* za leto 1923, str. 145. Evstahijev vrstnik kamnosek Jože Lestan iz Orehovalj 53, rojen leta 1912, ki je obiskoval isto šolo, je povedal, da je bila to triletna popoldanska šola, v kateri so poučevali risanje, pisanje in računstvo, pouk pa je potekal v italijanskem jeziku.

je od 4. decembra 1933 do 14. marca 1936 delal za podjetnika Ivana Garlatta⁷⁶² pri gradnji kostnice padlih v prvi svetovni vojni na Oslavju,⁷⁶³ potem pa do decembra 1936 ponovno za Ivana Cotiča v Sovodnjah. Po nekajmesečni brezposelnosti si je našel delo pri podjetniku Vittoriju Marchioru iz Vicenze,⁷⁶⁴ ki je gradil veličastno kostnico v Sredipolju (Redipuglia). Zanj je delal od 13. aprila 1937 do 24. septembra 1938. Od 28. septembra 1938 do 10. aprila 1939 je bil zaposlen pri podjetju Bresciani Franzotti v Gorici, od 14. aprila 1939 do 23. novembra 1941 pa ponovno pri podjetju Fratelli Roncali, tokrat pri gradnji hidrocentrale v Ajbi. Na delo v Ajbo se je vozil s kolesom.

Podatke o teh zaposlitvah je Evstahij v prijavi delovne dobe dokazoval s pričama kamnosekom Leopoldom Plesničarjem iz Orehovalj in Francem Devetakom iz Deskel. Vendar ti podatki niso popolni. Po pripovedovanju vdove Angele je leta 1937 s kamnosekom Budinom iz Mirna »šel na svoje« v Opatje selo na Krasu. Tam sta najbrž na črno odprla majhno *javo*, v kateri sta zaposlila kakšnih šest delavcev Kraševcev. Prodajala sta bloke kamna, pridobljene v njej, vendar se jima ta posel ni obnesel, ker jima je konkuriral Roncari (Roncali), ki je potem tudi prevzel tisto *javo*. Poleg tega je Angela omenila še, da je mož delal tudi mozaike v glavni cerkvi v Ogleju.

Med drugo svetovno vojno je bil Evstahij 9. januarja 1942 vpoklican v italijansko vojsko. Kot je mogoče sklepati iz drugih navedb v omenjeni prijavi, je bil poslan v Afriko in prišel v angleško ujetništvo. V Egiptu se je pridružil vojski begunske vlade jugoslovanskega kralja Petra v Kairu,

Kamnomolci na delu v kamnolomu v Opatjem selu. Fotografijo je hranila Angela Devetak v Solkanu.

Skupina kamnarjev pred velikimi bloki kamna in lesenim dvigalom v kamnolomu v Opatjem selu. Fotografijo je hranila Angela Devetak v Solkanu.

⁷⁶² Angela ni omenila Garlatta, pač pa je rekla, da je Evstahij tam delal za Roncarija (pravilno Roncali). V kakšnem poslovnem razmerju sta bila Garlatta in Roncali, ni bilo mogoče ugotoviti. Povedala je še, da se je Evstahij iz Sovodenj tja vozil na delo s kolesom. Leta 1934, ko sta se onadva poročila, je bil tam ob en prst, ki mu ga je stisnil kamen.

⁷⁶³ Kostnica na Oslavju nad Gorico, v katero so shranili posmrtno ostanke vojakov, ki so med prvo svetovno vojno padli v bitkah na območju Gorice in Tolmina, je bila zgrajena po načrtih rimskega arhitekta Ghina Venturija in dokončana leta 1938.

⁷⁶⁴ LOTTI, Denis, *Rivolgersi agli ossari. Trent'anni di storia patria raccontati dal cinema e dalla fotografia. Dal Carso al Vittoriano e ritorno (1921–1954)*, <https://romatrepress.uniroma3.it/wp-content/uploads/2019/05/Rivolgersi-agli-ossari.-Trent%E2%80%99anni-di-storia-patria-raccontati-dal-cinema-e-dalla-fotografia.-Dal-Carso-al-Vittoriano-e-ritorno-1921-1954.pdf>.

kjer je bil od 6. novembra 1942 do 2. januarja 1944. Potem se je pridružil Jugoslovanski ljudski armadi in se končno 20. decembra 1945 vrnil domov. Takrat je z družino živel na Trgu A. Plenčiča 7 v Solkanu. S 1. februarjem 1946 je šel delat v kamnolom solkanske apnenice, ki je bil takrat v lasti italijanskega podjetnika Luigija Tacchina. Angela mu je tja vozila kosilo s kolesom. Leta 1947 je za Tacchina zidal *volt* v predoru pod goriškim gradom, ki vodi na trg Travnik. Kot nagrado za to delo je dobil steklenico vina. Za istega podjetnika je opravil tudi neka popravila na solkanskem mostu. Ko se je Tacchino leta 1947 moral odseliti, je Evstahij postal obratovodja v njegovi apnenici, ki se je takrat imenovala Apnenica Rdeča zvezda, takoj zatem pa je bil preveden v uslužbeni staž v na novo ustanovljeni Solkanski industriji apna Rdeča zvezda.

Angela je še povedala, da je Evstahij okrog leta 1958 naredil spominsko ploščo španskemu borcu Maksu Valentinčiču v Solkanu ter leta 1960 spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja v Plavah.⁷⁶⁵ Tudi po tem, ko se je okrog leta 1966 upokojil, je dobival še dosti naročil za kamnoseška dela. Umrli je leta 1988 v Solkanu.

Tuji kamnoseki, zidarji in drugi gradbeni delavci, ki so gradili železniško progo v Soški dolini v letih 1903–1906

V letih 1903–1906, ko se je gradila bohinjska železniška proga po spodnji Soški dolini, so za ta veliki in zahtevni gradbeni projekt potrebovali mnogo kvalificirane delovne sile. Takrat je v te kraje poleg domačih gradbenih delavcev in težakov iz bližnje okolice prišlo veliko število drugih gradbenih delavcev različnih strokovnih profilov: zidarjev, kamnosekov, kamnolomcev, minerjev in drugih. Prihajali so iz nekaterih slovenskih dežel, iz Italije, Slavonije, Dalmacije, Črne gore, Ogrske oziroma Madžarske, Moravske tja do Galicije v današnji Poljski in Ukrajini. Sodeč po zapisih v župnijskih matičnih knjigah s tega območja, pa jih je bilo največ iz Severne Italije. Nekateri so bivali v gradbenih barakah, drugi so si našli streho na bližnjih domačijah.

Mnogo italijanskih in drugih delavcev je bilo nastanjenih v **Sv. Luciji, današnjem Mostu na Soči**. Med njimi je najzanimivejši **Angelo Deola**, ki je v tamkajšnji rojstni knjigi predstavljen kot »scalptor«, kamnosek, s skoraj vsemi osebnimi podatki. Iz vpisov rojstev njegovih hčera Francisce Concette 18. septembra 1904 v Gorenji vasi 3 v Kanalu ob Soči in Marije Terezije 8. septembra 1905 na hišni številki 16 v (Gorenjem) Logu zremo, da se je rodil 22. oktobra 1872 v družini Francesca Deole in Domenice z dekliškim priimkom Rossa v Melu v provinci Belluno ter se 29. aprila 1904 poročil z deset let mlajšo Arminio de Bortoli iz Cornude v pokrajini Treviso. Poročni priči sta bila delavec Anibale di Angelo in Maria Baldovin, verjetno žena Giovannija Battiste Baldovina v Logu pri Avčah, o katerem bo še govor.⁷⁶⁶

Posebej je treba omeniti še **zidarja Emilia Briccia** iz Vallarse pri Roveretu (*Roveredo*), sina Albina Briccia in Lucie z dekliškim priimkom Martini, poročenega z Anno Zanchetta iz Fonzaša v pokrajini Belluno, ki mu je leta 1904 v baraki v Gorenjem Logu rodila sina Bruna. Zidar je bil tudi **Vincenzo Antognazza** z ženo Otilio, s katero sta leta 1904 šla za botra nezakonski hčerki Marie Lindner

⁷⁶⁵ To je spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, katerega avtor je Alojz Podberšček, odkrit pa je bil 29. novembra 1960. SILLIČ - NEMEC, *Javni spomeniki na Primorskem 1945–1978*, str. 143.

⁷⁶⁶ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Kanal 1876–1925, kopije rojstne knjige Most na Soči 1900–1946.

Razglednica Gorenjega Loga, na kateri so tudi delavci pri gradnji predora pod to vasjo, med postajama Most na Soči in Avče. Povečana fotografija razglednice je na ogled v Tolminskem muzeju.

iz Tauplitz, rojeni v Bači 2. Na hišni številki 6 v Bači pa se je leta 1905 rodila hčerka »aedificatorja«, se pravi gradbenega podjetnika **Vencija Frana**, sina Danijela Frana in Marije z deklškim priimkom Belaj iz Ribnika v Liki, ter njegove žene Marije Sertić iz Libinja v Slavoniji na Hrvaškem. Z gradnjo železnice je bil verjetno povezan tudi arhitekt judovskega rodu **Moriz Käufler**, čigar sin Jožef, rojen leta 1873, se je dal leta 1904 krstiti pri Sv. Luciji.

Na območju župnije sv. Lucije si je v letih 1904–1905 služilo vsakdanji kruh še več tujih delavcev z družinami vred, večinoma iz Italije. V rojstni in poročni knjigi najdemo imena očeta Giacoma Salvatorja iz Fadalta v pokrajini Treviso; ženina in očeta Giovannija Zadro iz župnije Cic v tridentinski škofiji; očeta Domenica Comiata iz neznanega kraja v Italiji in ženina Pietra Paola Lota, železniškega akordnega delavca iz župnije Alano di Piave v padovanski škofiji; v vlogi krstnih botrov pa akordna delavca (»accordante«) Giacoma Mollinarija in Basileja Arlanga. Na železnici sta verjetno delala tudi delavec Matija Mrdjen iz Siverića v Dalmaciji, ki se je poročil z domačinko iz Loga, in nezakonska mati Marija Kopyczak iz kraja Tureczki Nizne v glavarstvu Turka v Galiciji.⁷⁶⁷

Dviganje in nakladanje težkih kamnitih blokov s kleščami za kamen. Umetnostno-zgodovinska zbirka Tolminskega muzeja

⁷⁶⁷ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Most na Soči 1900–1946.

V matičnih knjigah župnije Avče se omenjajo kar štirje **madžarski kamnoseki**. V nedeljo, 5. marca 1905, se je v Avčah petindvajsetletni kamnosek **Joannes Czechner**, nezakonski sin Ane Czechner, oženil z mladoletno nosečo Marian, hčerjo mizarja Janeza Tillingerja. Ženin in nevesta sta bila iz kraja Süttő na Madžarskem,⁷⁶⁸ v času poroke pa sta stanovala v železniški čuvajnici št. 112 v zaselku Log pri Avčah.⁷⁶⁹ Za priči sta imela kamnoseka **Johanna Borna** in Josepha Fuchsa, ki je bil zaposlen kot nadzornik na železniški progi. Za sklenitev zakonske zveze sta morala vikarju v Avčah predložiti potrdili o oklicih od katoliškega župnika in od civilnih oblasti v domačem kraju, pisno soglasje nevestinega očeta zaradi njene mladoletnosti, potrjeno od domačega župnika, ter oprostitev tretjih oklicev od nadškofijskega ordinariata v Gorici. Že 30. julija tistega leta se je novoporočencema v čuvajnici rodila hči Marija, njena krstna botra pa sta bila kamnosek **Stephan Hollinger** in Barbara, žena kamnoseka **Holdamfa**. V teh zapisih v poročni in rojstni knjigi kaže opozoriti na edinstveno skovanko »marmoricida« namesto običajnega latinskega izraza »lapicida« za kamnoseka.⁷⁷⁰

Samo dober mesec kasneje, 24. aprila 1905, sta si v Avčah obljubila večno zvestobo osemindvajsetletni **Giovanni Battista Baldovin**, sin delavca Tomasa iz kraja Pieve di Cadore v italijanskem Bellunu, ki je bil v poročni knjigi vpisan kot »laborator ad constructionem viae ferrae«, in leto dni starejša Maria, nezakonska hči pokojne Marie Wagner iz Spitzberga v župniji Eisenstain (sic!) v škofiji Budvice v Avstriji.⁷⁷¹ Stanovala sta na hišni številki 108, prav tako v Logu. Za poročni priči sta imela Antonia Zaccardija in Antonia Santellija, oba akordna delavca, predložiti pa sta morala tudi številna pisna dokazila cerkvenih in civilnih oblasti.⁷⁷²

Gradnja vhoda v predor Avče. Arhiv Tolminskega muzeja, album Gerharda Putza

Razglednica z železniškim mostom pri Avčah, odposlana leta 1909. Foto Franc Kunc iz Ljubljane, iz zbirke Kristjana in Magde Maver v Novi Gorici

⁷⁶⁸ Süttő je kraj v pokrajini Komárom-Esztergom, ki spada v esztergomsko-budimpeštansko nadškofijo (latinsko *Archidioecesis Strigoniensis-Budapestinensis*).

⁷⁶⁹ Log je pravzaprav zaselek sosednjega Bodreža.

⁷⁷⁰ ŽA Avče / ŽA Ročinj, rojstna knjiga Avče 1903–1974; ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Avče 1835–1944.

⁷⁷¹ Budvice so České Budějovice, Spitzberg je Špičák, Eisenstain pa Železná Ruda.

⁷⁷² ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije poročne knjige Avče 1835–1944.

Zelo številna italijanska delavska kolonija je bila v **Kanalu**. Precej italijanskih delavcev je prišlo tja z ženami oziroma družinami, največ pa jih je stanovalo v Gorenji vasi, kjer se je tudi začela gradnja železnice s kolodvorom nad vasjo. V rojstni knjigi se omenjajo hiše s številkami 3, 22, 32, 41, 79 in 86, kot očetje v njih rojenih otrok pa Domenico Balzaretti, Emilio Regazzoni, Ermenegildo Bernasconi, vsi iz Albiola v pokrajini Como,⁷⁷³ delavec Domenico Masocco iz Guerra, že omenjeni kamnosek Angelo Deola iz Mela v provinci Belluno ter zidar Antonio Zaccardi in Francesco Guglielmi, oba brez navedbe izvora. Poleg njih kaže omeniti

Razglednica Canale d'Isonzo. SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev, Kanal ob Soči, št. 1019

še Karla Gruno iz Skalic na Moravskem. Otroci Domenica Balzarettija in Antonia Zaccardija v Gorenji vasi ter Karla Grune v Kanalu so že kmalu umrli. V mrliški knjigi najdemo še imeni petnajstletnega Maria Cosartellija iz Albiola, ki je umrl v Majdi 17, in Barbare, hčere Secunda Dapraja iz Drusacca v provinci Turin, ki je verjetno umrla v baraki v Ajbi.⁷⁷⁴

V matičnih knjigah za **Deskle** zasledimo v letih 1904–1905 ime **italijanskega zidarja Domenica Zendrinija**, sina Giovannija in Lucie, rojene Salvetti, iz Brena v pokrajini Brescia, ki je nedvomno delal na železniški progi. V juniju 1904 mu je domačinka Katarina Poberaj v Dolgi Njivi, Deskle 138, rodila nezakonsko hčer Katarino Alojzijo, ki jo je pred tremi pričami priznal za svojo, čez eno leto pa sta se na istem naslovu tudi poročila. Med botri in pričami je bilo več Italijanov kot domačinov.⁷⁷⁵

V deskelski rojstni knjigi najdemo v omenjenih dveh letih še več imen italijanskih delavcev. Kot očeta otrok sta vpisana **Adolfo Saccani**, rojen 19. novembra 1876 v kraju Borgo Ticino v pokrajini Novara, in **Giuseppe Marcuzzi** iz Massignana v Torinski pokrajini, ki je izrecno omenjen kot delavec na železnici. Oba sta bila poročena z Italijankama, italijanskega rodu so bili tudi krstni botri in botre.⁷⁷⁶

Precej italijanskih delavcev, ki so gradili železniško progo, je bilo nastanjenih v hišah in barakah v **Plavah**. Med njimi je bil zidar **Ferdinando Motto**, sin Domenica Motta in Marie z dekliškim priimkom Bactino iz Issiglia v Torinski pokrajini, poročen s sovaščanko Marianno Alasatto, s katero sta bila vpisana v rojstno knjigo kot starša hčerke Marie Petrine, rojene 12. decembra 1903. Ta se je rodila v Prilesju pri Plavah brez navedbe naslova, najverjetneje v tamkajšnji gradbeni baraki. Ob rojstvu Marie Rose 2. februarja 1906 prav tam je bil v rojstno knjigo vpisan »scalpellinus«, kamnosek **Domenico Gonzo**, sin Bartolomea Gonza in Doroteje z dekliškim priimkom Rovigo iz Grigna v političnem okraju Valsugana (Borgo di Velengana) na Tirolskem, z ženo Maddaleno Minatti iz istega kraja.

V rojstni knjigi najdemo v letih 1904 in 1905 kot očete otrok tri italijanske minerje, ki so verjetno vsi stanovali v baraki pri Prilesju v vznožju Sabotina.⁷⁷⁷ Prvi je bil **Giuseppe Corsetti**, sin pokojnih

⁷⁷³ Pokrajina Como nad Milanom že od srednjega veka dalje slovi po svojih zidarskih in kamnoseških mojstrih, znanih kot »maestri comacini«, ki so delovali po vsej severni Italiji in tudi po drugih evropskih deželah. Primerjaj REGGIORI, Ferdinando, *Comacini, maestri*, [https://www.treccani.it/enciclopedia/maestri-comacini_\(Enciclopedia-Italiana\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/maestri-comacini_(Enciclopedia-Italiana)/).

⁷⁷⁴ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Kanal 1876–1925, kopije mrliške knjige Kanal 1876–1921.

⁷⁷⁵ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Deskle 1835–1944.

⁷⁷⁶ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne in poročne knjige Deskle 1835–1944.

⁷⁷⁷ V rojstni knjigi je kot naslov navedeno »Sabotin (Prelesje) in domuncula provisoria«.

staršev Pasqualeja Corsettija in Concette, rojene Antonini, iz Balsorana v italijanski pokrajini Aquila, poročen s sovaščanko Angelo Mario Margani. Botra njunega sina Ovidia Lodovica, rojenega 25. avgusta 1904, sta bila miner **Nazareno Saccani** in njegova žena Grazia. Tretji miner je bil **Eustachio Marianni**, sin Andree Mariannija in pokojne Marie, rojene Lattanzi, iz kraja Tocco Casauria v pokrajini Chieti, poročen s Clotildo Palombic iz Poggia Maiana v pokrajini Rieti, ki mu je 15. marca 1905 rodila hčerko Mario Carmine.

Poleg teh italijanskih poklicnih gradbenikov je takrat delalo na železniški progi v Plavah še več navadnih delavcev z ženami, ki so tam tudi rojevale. V letih 1903–1906 so bili v rojstno knjigo kot očetje otrok, ki so se rojevali v baraki pod Sabotinom, zaporedoma vpisani Angelo Perina iz Balmonece v pokrajini Novara, Antonio Dizenzo iz Galliana Aterna v pokrajini Aquila,⁷⁷⁸ Enrico Fragni iz San Seconda Parmense, Bartolomeo Chiuminatto iz Accintana v Torinski pokrajini in Adolfo Saccani iz kraja Borgo Ticino v Novari. Italijanskega rodu so bili tudi botri in botre njihovih otrok.

V Plavah sta bili registrirani tudi dve poroki delavcev na železniški progi. V začetku januarja 1904 sta pred oltar stopila zidar (»coementarius«) **Marco Maschio** iz Budvie v Videmski pokrajini, sin Angela Maschia in Marije z dekliškim priimkom Pupin, rojen 21. junija 1867, in deset let mlajša dekla Rosa di Giusto iz Povoletta v isti pokrajini, ki sta prav tako živela v baraki v Prilesju. Dobro leto kasneje sta se tam poročila tudi Hrvat **Štefan Tomljanović**, sin Ivana in Matije (sic!) Tomljanović iz Vrataruše v župniji Krivi Put v Ličko-Senjski županiji, rojen 8. decembra 1878, in Alojzija Rus iz Gorenje vasi v župniji Zatičina na Kranjskem. Konec leta 1903 pa sta umrla dva Italijana, ki sta delala na železniški progi: to sta bila železniški podjetnik (»impressarius«) **Massimiliano Lapuzzo** iz Rovereda di Guà v Veronski pokrajini, rojen 24. junija 1869 in stanujoč v Prilesju 30, ter **Nuncio Mammorello** iz kraja Ricca di Cambio v pokrajini Aquila, rojen 7. julija 1887, stanujoč v Prilesju 21. Prvi je umrl zaradi želodčnega katarja, drugi zaradi meningitisa.⁷⁷⁹

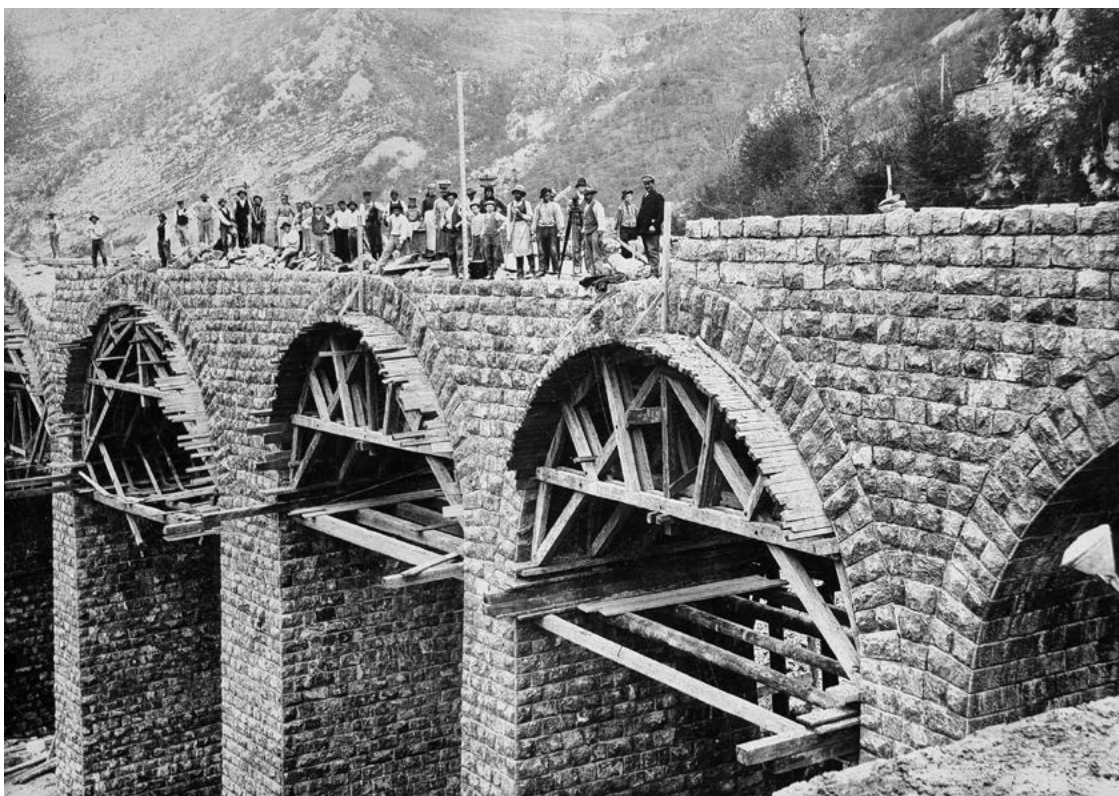
Razglednica vasi Plave, odposlana leta 1939. Foto V. Baldasssi iz Kanala, iz zbirke Kristjana in Magde Maver v Novi Gorici

Lesene delavske barake na Dolgi Njivi pri Anhovem. Zbirka razglednic Tolminskega muzeja

⁷⁷⁸ Samo druga hčerka Antonia Dizenza se je rodila na naslovu Plave 10.

⁷⁷⁹ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne, poročne in mrliške knjige Plave 1871–1944.

Solkanski most in delavci na njem. Zasebni arhiv Gorazda Humarja iz Šempetra

Tudi v **Solkanu** je bilo v tistem času poleg domačih dosti tujih gradbenih delavcev, ki so gradili bohinjsko železnico in sloviti solkanski kamniti most na njej. Od domačih zidarjev najdemo v solkanski krstni knjigi Mihaela in Antona Bitežnika, Janeza Srebrniča, Avguščina Pavlina in Janeza Nibranda, večinoma s poklicem »murator operarius«, ter zidarskega mojstra (»magister artis muratoriae«) Franca Marušiča iz Solkana, poleg njih pa še zidarja Franca Kogoja iz Grgarja in v Solkan priseljena grgarska zidarja Andreja Belingarja in Petra Široka.

Tuji delavci, ki so pustili pisno sled v solkanskih matičnih knjigah, so bili večinoma Italijani. Edini kamnosek (»lapidida operarius«) med njimi je bil nesrečni **Giovanni Muciaccia**, sin pokojnega Giuseppeja Muciaccie in Marije z dekliškim priimkom Mozetič iz kraja Palo del Colle v provinci Bari v južni Italiji, od leta 1898 poročen z Marijo Sršen iz Grude v Dalmaciji, ki mu je umrla 6. novembra 1903 v Solkanu 232 zaradi težavnega poroda mrtvorrojene hčerke Marije. Zidar je bil **Angelo Rossi**, sin pokojnega Francesca Rossija in Marie Grazie z dekliškim priimkom Verrone iz Santa Barbare v provinci Caserta, rojen 24. decembra 1881 in od 25. februarja 1904 poročen z Giuseppino Assunto Mario Napolitano iz Neaplja. Zanj vemo, ker mu je žena leta 1905 v Solkanu 89 rodila hčerko Amalio Angelo Virginio.

15. oktobra 1904 sta se v Solkanu poročila zidar **Edoardo Matti-
rolli**, sin pokojnega zidarja Giovanniija Mattirolija in Marie z dekliškim priimkom Bernasconi iz Albiola v pokrajini Como, rojen 5. oktobra 1880, in delavka Angela Marija Vuga iz Solkana 129, za poročni prič

Podjetnik Edoardo Mattirolli

pa sta imela zidarja Leopolda Luraschija in Antonia Bianchija. Ko sta se jima v letih 1905 in 1907 rodili hčerki, sta jima šla za botra gradbenik (»costruttore«) **Lucio Larghi** in Giuseppina Larghi.

O Mattiroliju je znano, da je leta 1905 sodeloval pri gradnji solkanskega kamnitega mosta, v naslednjih letih pa je nadzoroval gradnjo avstro-ogrskih utrdb pri Kobaridu in Bovcu. Po prvi svetovni vojni je leta 1920 ustanovil lastno podjetje Impresa Costruzioni Edoardo Mattirololi. Kot podizvajalec je sodeloval pri obnovi porušenega solkanskega mosta v letih 1925–1927, obnavljal in gradil je šole in poštne urade v Soški dolini, samostan na Kostanjevici ter cerkev na Sveti gori. Umrl je leta 1939 in bil pokopan na pokopališču na Sveti gori.⁷⁸⁰

Solkanski zet je postal tudi zidar **Giacomo Pellegrini** iz občine Osoppo v Videmski pokrajini, sin zidarja Silvestra in Cecilije z dekliškim priimkom Golob, rojen 24. novembra 1879, ki se je leta 1906 poročil z Justino Marijo Srebrnič iz Solkana 218.

Leto prej sta v Solkanu stopila v zakonski stan tudi tam stanujoča zidar **Štefan Cvek**, sin Filipa Cveka in Ivane, rojene Sekušek, iz Gornje Plemenščine v Varaždinski županiji na Hrvaškem, rojen 8. novembra 1880, in šivilja Katarina Pelzer iz Vukovarja.⁷⁸¹

Sklepna beseda o kamnosekih in zidarjih s planote

Če na kratko povzamem poglobljena spoznanja o kamnarskih poklicih na planoti, lahko kot prvo ugotovitev zapišem, da sem tudi na tem območju, ki ni ravno znano po kamnarski dejavnosti, po kateri kot rečeno slovita Kras in Vipavska dolina, zvedel za presenetljivo število domačinov ali gostujočih delavcev v skoraj vsaki vasi na planoti, ki so se tako ali drugače ukvarjali s kamnom. Če bi se terenske raziskave na planoti lotil vsaj nekaj desetletij prej, bi z živim ustnim izročilom lahko zapolnil marsikatero vrzel v zapisih o njihovem življenju in delu.

Še več podatkov o teh poklicih bi se našlo tudi v cerkvenih matičnih in družinskih knjigah, ki so mi bile najpomembnejši pisni vir, če bi duhovniki v njih natančneje in dosledneje zapisovali stan oziroma poklic konkretnih oseb. Na podeželju so namreč v latinsko pisanih matičnih knjigah navadno zapisali samo kmečki stan oziroma izvor (*agricola, rusticus, villicus, sotano*), čeprav je kdo poleg kmetovanja opravljal tudi kakšna rokodelska ali obrtniška dela. Tako je bilo zlasti v odročnih vaseh, kjer ni bilo ali je bilo le malo specializiranih obrtnikov in so si morali ljudje pogosto pomagati kot samouki. Po svoji iznajdljivosti so znani zlasti Lokovčani, ki so bili »majstri za vse«. Če si ne bi pomagali z dopolnilno obrtno oziroma rokodelsko dejavnostjo, samo s kmetovanjem ne bi mogli preživeti na skopem kraškem svetu.

Za zidarje najdemo v matičnih knjigah latinske izraze *murator, murarius, murator operarius* in *coementarius*, za zidarske mojstre pa *magister murarius* in *magister artis murationis*. Običajen izraz za kamnoseka je *lapidista*, redkeje *lapidista operarius, lapidarius* in *operarius lapidarius*.⁷⁸² Izjeme so

⁷⁸⁰ E-pismo Gorazda Humarja 20. septembra 2023; HUMAR, Gorazd, Multikulturalnost solkanskega kamnitega mostu, *Primorske novice*, 7. val, 14. maja 2021, leto LXXV, št. 109, str. 17; COSMA, Stefano, I Mattirololi, dal ponte di Salcano alle grandi strade del Triveneto, *Il Piccolo*, 2. februarja 2010, https://ricerca.gelocal.it/ilpiccolo/archivio/ilpiccolo/2010/02/02/GO_23_APRE.html.

⁷⁸¹ ACAG, *Parrocchie oltre confine*, kopije rojstne knjige Solkan 1901–1914, kopije poročne knjige Solkan 1901–1946, kopije mrliške knjige Solkan 1835–1946.

⁷⁸² Iz kontekstov, v katerih najdemo izraza *lapidista operarius* in *operarius lapidarius*, je mogoče sklepati, da so z njima natančneje označevali kamnoseke, ki niso bili samostojni obrtniki, ampak so bili zaposleni pri kakšnem podjetniku ali podjetju.

latinske skovanke *marmoricida*, *lapisfidum*, *scalpellinus* in *scalptor*, ki jih kaže pripisati šibkemu znanju latinščine posameznih matičarjev. Marsikateri kamnarski delavec se verjetno skriva za splošnimi izrazi *operarius*, *opifex* in *artista*, ki označujejo delavca, rokodelca ali obrtnika. V objavljenih besedilih so kamnoseka običajno imenovali *kamenár*, izjemoma so zapisali *kamnorez* ali *kamnostržec*. V vsakdanji govorici na planoti in v okolici mu še danes večinoma rečejo *špičkar* ali *špičk*, po starem pa so mu rekli *kamnar* ali *štancar*, pod Italijo tudi *škrpelin*.

Kamnarstvo in kamnoseštvo se je na tem območju razvijalo skladno s hitrejšim splošnim družbenim in gospodarskim razvojem Avstro-Ogrske v drugi polovici 19. stoletja in v letih pred prvo svetovno vojno, ki sta porajala večje potrebe po poklicnih rokodelcih in obrtnikih, po drugi strani pa je k temu prispevalo naraščanje prebivalstva na podeželju, ki ni moglo več živeti samo od kmetovanja. V začetku 20. stoletja je razvoj kamnarske dejavnosti pospešila gradnja bohinjske železniške proge ob spodnjem toku Soče, na kateri so zrasli številni veliki kamniti objekti z znamenitim solkanskim mostom vred. Ta velika gradbena dela so poleg domače delovne sile pritegnila veliko število kamnarskih poklicev iz oddaljenih krajev Avstro-Ogrske, zlasti pa iz severne Italije. Po prvi svetovni vojni so se potrebe po zidarjih in kamnosekih ponovno zelo povečale zaradi obnove porušenih vasi in cerkva ter železniških in drugih objektov na območju soške fronte. V sklopu povojne obnove, v katero sodi tudi zidanje nove bazilike in samostana na Sveti gori, je dobilo delo in zaslužek mnogo domačih zidarjev in kamnarjev; v Grgarju, kjer jih je bilo največ, je bila v ta namen ustanovljena stavbna zadruga. Ko je leta 1929 nastopila splošna gospodarska kriza, ki je trajala do poznih tridesetih let 20. stoletja, so napočili slabi časi tudi za gradbene delavce v teh krajih, zato so odhajali s trebuhom za kruhom v svet.

Glavna središča kamnarske dejavnosti na obravnavanem območju so bili Grgar in Ravnica na južnem obrobju ter Levpa na zahodni strani planote. V Grgarju, ki je bil velika vas s številčnim prebivalstvom, so razcvet kamnarstva omogočali nahajališča primerne kamna in mnogi kamnolomi v bližnji okolici ter bližina Solkana in Gorice, ki sta potrebovala gradbeni kamen in storitve. Podobno velja za Ravnico s Sedovcem ter sosednjimi Voglarji in Trnovim. O Levpi, kjer ni znan kakšen pomembnejši kamnolom, lahko sklepamo, da je del naraščajočega prebivalstva na skopi zemlji najlažje našel zaslužek predvsem v kamnarskih poklicih.

Med tukaj predstavljenimi kamnarji so bili nekateri šolani kamnoseki in zidarji ali zidarski mojstri, za mnoge pa lahko upravičeno domnevamo, da so bili nadarjeni samouki, ki so se kamnarskim poklicem priučili. Nekateri so na ta način poleg zidarskih, kamnoseških ter kamnolomskih znanj in veščin obvladali tudi kovaška, mizarska in še kakšna drugačna dela.

Kamnoseki so večinoma klesali raznovrstne kamnoseške člene za kmečke domačije ter cerkvene in druge javne stavbe, od portalov, portonov, okenskih okvirjev, stopnic in kamnitih plošč za tlake do oklepov vodnjakov in nagrobnikov, redkeje tudi zahtevnejšo cerkveno notranjo opremo. Nekateri so znani predvsem po določeni vrsti kamnoseških izdelkov: na primer Peter Bitežnik v Grgarju in Andrej Murovec v Kanalskem Lomu po nagrobnikih, Anton Kuštrin v Lokovcu pa po oklepih vodnjakov. Slednji je bil eden redkih mojstrov, ki se je na svojih izdelkih tudi podpisoval. Samouk Andrej Murovec in kamnosek Blaž Bitežnik sta se preizkusila tudi v kiparskem oblikovanju, Blažev sin Anton pa se je celo izšolal in uveljavil kot kipar.

Poleg posameznikov je bilo tudi nekaj pomembnih kamnarskih rodovin, v katerih je kamnarski poklic prehajal iz roda v rod. V Grgarju so bili Tlakarjevi v Slatni, Zorčevi v Britofu ter Grbančovi z Blažem in Antonom Bitežnikom, ki sta delovala v Gorici. Slovela je kamnoseška rodovina Šušmeljev - Podškolevcev v Sedovcu, ki se je razvejila v več družin v domačem kraju in v sosednjih Voglarjih, v Levpi pa se je s kamnoseštvom ukvarjalo več članov družine Levpušček pri Klemenu.

Slovar narečnih, žargonskih in drugih manj znanih besed

»Vjæste, kæku so rjekli včasih: besjæda da besjædo in tæku gre naprej.«
Erna Hvala, Na Lisičkah, Trnovo 87

Narečne besede so navedene v poenostavljeni ali poknjženi obliki, v nekaterih primerih so zapisane tudi bližje dejanskemu izgovoru. Znamenje ostrivec je uporabljeno nevtravno, pove samó, kateri samoglasnik je naglašen, ne pa tudi kolikosti in kakovosti naglasa. V primeru dvoglasniškega izgovora naglašene samoglasnika (*ua, uo, ja, je, ej*) se ne uporablja. Razlage besed vsebujejo samo tiste pomene, ki so aktualni v kontekstu te knjige, različni pomeni pa so ločeni s podpičjem.

ájdoc (*ájduc*) – vrsta zelo trdega konglomerata
ali breče
ájzlpon – železnica
Ánčko – Angel
aplénc (*apljænc*) – apnenec
armíla – sklepni kamen oboka
avstrijska vójska – prva svetovna vojna
bála – krogla
balóti – večji brezoblični kamen
balúster – obhajilna miza
barh – varuh
barúfa – prepir, spor
bataljón *spečále* – posebna enota v italijanski vojski, v katero so bili vpoklicani rekruti slovenske narodnosti, da so bili izolirani od ostale vojske
batírat – klesati z zobatim kladivom
batírni sekáč – zobato dleto
batírno kládvo – zobato kladivo
bátunk – zobato kladivo
bæt za *tolč* na svéder – bat, s katerim se tolče po svedru
bédernk – stenska niša z lijakom in policami za posodo z vodo
béka – drevo z upogljivimi šibami iz družine vrbovk
békova trta – prožna šiba, ki se uporablja za vezanje ali pletenje
bel kámen (*bjæu kámæn*) – apnenec; mlinski kamen za pšenično, belo moko
béla césta – makadamska cesta

bérjač (*bórjač, brjáč*) – dvorišče
berjár – ograjeno leseno plesišče na prostem, plesni pod
bæt – bat
bínta – vreteno
bíznóno – praded
bočárda – zobato kladivo
boréla – voz
bošk – gozd
brámor, brámurski pések – bel pesek, ki so ga uporabljali pri pomivanju posode
brat kámen – pridobivati, kopati, lomiti kamen
brat skríle – pridobivati, kopati, lomiti skrile
bræháunk – vrhovnik, skrila na vrhu skrilnatega zatrepa
bréncelj – pleten koš za listje, travo ali seno
brstnják – klesan kamen klinaste oblike
buč – sod
budžárda – zobato kladivo
buréla – voz
cégel – opeka, opečni zidak
céglast – opečen
chiáve – ključ; sklepni kamen
cíba – kokoš
cóklni kámæn – temeljni kamen
cónkula – do poldruga metra dolg tramič
cvek – žebelj
čebilja, čévila – velik kovan žebelj
čéntomeštjéri – vseznal
čésat škópo – čistiti slamo za *škopo* na posebnih grabljah

čestítelj – častilec
 čikat – žvečiti tobak
 číta – kita
 čjətunk – posebna veriga za obešanje kotla nad
 ognjiščem
 čokč, čokét od tráma – manjši kos trama
 čokét – okrogel zavoj smodnika
 črésnjev – češnjev
 črn kámen – verjetno vrsta flišnega peščenjaka;
 mlinski kamen za črno moko
 črna jáva – kamnolom domnevno flišne
 kamnine
 črne rúnje – črne koze
 Danélo – Danijel
 délan na ruəb – profiliran
 délavске búkvíce – delavska knjižica
 Dežéla – goriška ravnina
 dolína – vrtača
 drat – žica
 Dréja – Andrej
 drgovíta – dobrovita
 drúga vójska – druga svetovna vojna
 Džénova – Genova
 en pikič – malo, malce
 facáda, fəcáda – lice
 fajht – vlaga
 fant – krajši podporni tram v ostrešju
 fárož (fáruž) – župnišče
 faš – šop
 favérkat – zidati
 fírtoh – predpasnik
 fírtoh (fjərtəh) – prednja plošča oboda vodnjaka;
 posebno oblikovan obod vodnjaka
 flánčnik – vrt, na katerem so sejali sadike zelja,
 pese ...
 fláška – steklenica
 fléger – (grajski) oskrbnik
 fónđa – temelj
 forint – goldinar
 fótrat – krmiti
 fráska – veja
 frnáža – (stalna) apnenica
 frnáža na kóuce – poljska apnenica
 frnáža na stóge – poljska apnenica
 fúnda – temelj
 fúrat – voziti

fúrman – voznik
 fúrmanski – vozniški
 gank – pevski kor
 gása – ulica
 gejnĸ – balkon
 genáu plájba – prav navpično
 géra – mera okrog 10,5 cm
 glavnik – orodje za poravnavanje slamnate
 strehe
 glaž – kozarec
 glída – vrsta, niz, sklad
 glídnik (glídĸnk) – klesan kamen klinaste oblike;
 vodnjak, zidan iz klesanih klinastih kamnov
 glísti – leseno ogrodje iz dveh vzporednih
 drogov za sušenje nad ognjiščem
 golétar – zbadljiv vzdevek renških zidarjev in
 Renčanov
 Górgan – prebivalec Trnovske in Banjske
 planote
 granilja – teraco
 gríva – travnata brežina, breg
 grĸlo od štírne, grĸlo od štjərma – obod vodnjaka
 grúbľa – groblja
 grunt – kmetija, kmečko posestvo
 grušĸ – gradbeni oder
 h nógam – peš
 hekt – hektoliter
 híša – dnevni prostor v hiši
 híšca – poljska hiška
 hlev – hlev za prašiče, svinjak
 hloušĸ – svinjak
 hóhmontér – glavni monter
 hram – klet za poljske pridelke
 hrušĸ – grušč
 ílovna – ilovica
 it na svóje – osamosvojiti se
 iz róke v róko – od rok do rok
 izba (jézba, jézba) – glavni stanovanjski prostor
 v kmečki hiši
 Jákop – Jakob
 jáva – kamnolom
 ječménova káša – ješprenj
 jájdovc (jéjdovc, jéjduc) – vrsta zelo trdega
 konglomerata ali breče
 jeplénc – apnenec
 jərta – del portala

jéštrih (jéštərĥ, jéštrenk) – običajno talna obloga iz peska in apna
jəzbica – majhna klet za krompir
jóta – primorska jed iz kislega zelja ali repe, krompirja in fižola
kájngla (kángla) – vedro
kalč (kolč) – kal
kaléš – lahek voz s konjsko vprego
kalónca – steber, stebriček
kalúna – steber
kámbra – soba
kámen krémen – kremen
kámen od štírne (kámən od štírne) – obod vodnjaka
kamenár, kamnár – kamnosek
kamín – dimnik
kámnast rožánc – kamnit oknjak
kámnəst – kamnit
kamnoréz – kamnosek
kamnostřžec – kamnosek, kamnolikar
kánkər – tečaj
kantjér – ladjedelnica
kantón (kəntuən) – vogelnik
kápa – oblikovan krovni kamen na zidu ali slopu
kápo – delovodja
kápnik – siga
karamát – dvokolesni voz
karánča – pokončen rogovilast kol pri vodnjaku
karjóla – samokolnica
kasón – velika skrinja za žito
káša – ješprenj
kášča – podstrešje; kašča
kašt – podstrešje; kašča
kétna (kjetna, kjətna) – veriga
kíbla – vedro
kíblca – vrček s pokrovom in locnom
kjántarca – trebušasta steklenica
klánfa – skoba
klaníca, kleníca – lopa
klet (kljət) – kašča kot samostojna stavba
kletíca – majhna klet za vino
klicat se – imenovati se
klin – klin, zagozda
klinc – manjši, droben klin
klobása – zavitek smodnika, podoben klobasi
klobúk – oblikovan krovni kamen na slopu
klóšter – samostan
klúka – konzola za žleb
kofé – kava
kolóna (kəluəna) – steber, slop; pokončnik
kolónca – stebriček, slopič
kolóvrat – stojalo z vretenom za vlačenje posode z vodo iz vodnjaka
kolóvrat na bínto – stojalo z vretenom na vodnjaku
komúnski zid – zunanji utrjevalni ali podporni zid v izkopu za vodnjak
konfín (kunfín) – mejnik
kónta – merska enota, okrog 21 cm
kóntrakəntuən – enako visok kamen zraven glave vogelnika
kópət v laz – globoko prekopavati (za sajenje trt)
kóprifuóko – policijska ura
korákast kouc – rogovilast kol
koreníka – korenina
koreníne uélba – pete oboka
koríto – lijak, pomivalno korito
koríto za pojít živál, koríto za žvau – korito za napajanje živine
koríto za práscə – korito za prašiče
koríto za prašičə fótrat – korito za krmljenje prašičev
korš (kuorš) – sklad, plast
koršíran zid – zid iz enakomernih skladov kamna
košán – mali kmet, bajtar
koštát – stati, veljati
kótel (kótu) – kotel; vedro
kotlíček – majhno vedro
kouc – kolec, manjši kol; ukrivljen slamokrovski kolec
kouc nə zuət – kolec na vzvod
krajc – strešni previs
krésat – klesati
križáda – križpotje, križišče
krníž – obod vodnjaka
krojít – klati, cepiti
krojít se – klati se
krváč – nož krivec
kubík – prostorninski meter

kúhinja – kuhinja; mineštra
kuniranje – način lomljenja kamna z zagozdami
kúnja – zagozda
kuotlč – kotliček, majhno vedro
lájban – stranišče
lášta – obdelana plošča za tlak; podporni zid, škarpa
láta – prečni drog ali tramič
láufar – podolžni kamen ali zidak v zidu
laz – lahka ravna okroglica pod nogami krovca
léjtra – lestev
lémez – škarnik
létev – dleto
liminát – gradbeni opaž, remenat
linda – napušč
livél – vodna tehtnica
lon – plačilo
lonc – stalna zidana apnenica
ložt gor – postaviti
Luíž – Alojz
ma – toda
mac, máca – dvoročna težka macola
macól – ročna macola
mácca – lahka ročna macola
maj – mlaj
majón (majuən) – kamnita konzola
májster (májstər) – mojster
malavár – težak, pomožni delavec
malavárit – opravljati pomožna dela
Málja – Amalija
mánik – noga stolčka
marakána – trta izabela
marjána od dvájset kil – dvajsetkilogramski kamnolomski lomilni drog
mármor – apnenec
marmorín – teraco
materjál – kamenje, grušč in pesek v podstavku (zaboju ali sodu) kot podlaga za kamnoseški obdelovanec
máhan – mehek
mártər – muka, trpljenje
meštír – poklic
minjón – kamnita konzola
mizérija (mizérja) – revščina, beda
močilo – kal
motovílo – stojalo za vreteno na vodnjaku

mozáiko – ciklopski zid iz kamnov, ki imajo več vogalov in grobo obdelano lice
mož – navadno stožčast nastavek na začetku ali koncu strešnega slemena
možóvi – možje
mrámor – marmor
mrtál (mrtáu) – možnar
mrtėv vogál – prisekan vogal
mrtėv zid – utrjevalni ali podporni zid v izkopu za vodnjak
mulc, mílo – nedorasel fant, deček
na debélo – grobo
na fluəs – z vlečenjem po tleh na zasilni pripravi
na kántu – na dražbi
na kontrát – po pogodbi
na madóno – pokončno
na moč – z lastno močjo
na pod – v nadstropje
na pódu – nadstropje, v nadstropju
na škváru – pravokotno
na štáli – senik
na štíri kantóne – štirioglat, s štirimi vogali
na tájo – po robu (postavljen)
nakrásek – okrasek
narít – nalomiti (kamenje)
narráj – najraje
nə uzuət – na vzvod
nógrad – vinograd
nóna – stara mati
nóno – stari oče
nosílc – konzola
nunc – stric, starejši mož
Núte – Janez
objəšənk – opečni zareznik
obrájhat – ometati
očánc – stari oče
óčce – očesce, oko, vid
od májhnega – od mladih nog
odrívnik – odbijač
odrsník – odbijač
okísan fižól – fižol v solati
oknák (aknák) – oknjak
okrésat – oklesati
okril (okríu) – lopa za spravilo vozov in kmečkega orodja

okrivat – pokrivati, kriti
okróv – lopa za spravilo vozov in kmečkega orodja
opóka – lapor
óprt – odpreti
oprtnik – oprtni koš
ornatista – ornamentist, kamnosek, ki izvaja najzahtevnejša kamnoseška dela
oškópít – omlateno slamo očistiti plevla
oštaríja, ošteríja – gostilna, krčma
óštja – primorska kletvica
pahuovi – leseni bati, ki tolčejo zrnje v stopi
pájštva – preprosta stavba za sušenje lana ali sadja
panáulet – ponavljati, obnavljati, prezidavati
páštašúta – jed iz testenin in paradižnikovega preliva
páláštər – zidan slop
Pépi – Jožef
perívnicá (perívænca) – perilnica
perívník – perilknik
perót, perút (peruət) – previs strešnega kapa na zatrepi steni, ponekod tudi na stranskih stenah
pič – kamnoseško kladivo, ki ima na en kraj špico, na drugi pa dleto
pijón – kamnita konzola
píkast – pikčast
pikón (pikuən) – kramp
píntər – kamen ali zidak, prečno položen v zidu
pizjón – penzija, pokojnina
plac – vaški trg
plájba – svinčnica, grezilo
plájнке – klan les
planéta – opečna ploščica za ostrešje
pláta – litoželezna plošča na štedilniku
plavc – ploščast kamen modrikaste barve
pleh – pločevinast vložek
pléhmúzika – godba na pihala
pléhast – pločevinast
plehč – pločevinast vložek
pléka – tenka kamnita plošča, skrila
plévnica (pljævænca) – s plevami napolnjena blazina za ležanje
ploh – orodje za poravnavanje slamnate strehe
po cúgu – od rok do rok
po vřhu – na površini, po tleh

pob (puəb) – kamnita konzola; pokončen tram v ostrešju
počíválo – kamnita klop
pod (puod; nəduəgni puod,⁷⁸³ uočov puod, tjetin puod) – soba v nadstropju
pod škváro – pravokotno podeštát – od vlade imenovani predstojnik občinske uprave pod Italijo
podóvi (poduəvi) – sobe v nadstropju
podrébrnik (podrébrnikar, podrébænkær) – vmesna lega
podstréšna – pozidnica
podškárník – poveznik
podvzétník – podjetnik, prevzemnik
pogáča – nekvašeni (koruzni) kruh, pečen pod pokrovom na ognjišču
poklón – mesto zunaj naselja, od koder je mogoče ugledati neko cerkev
pomívnik – lijak
portón (prtón, prtuañ) – portal; porton
postréšnica – lega na stranskem, kapnem zidu
posút se – podreti se, zrušiti se
potít se – oddajati vlago
poušč – polžek, školjka
pozídnicá – lega na stranskem, kapnem zidu
požégnat – blagosloviti
prásec – prašič
prekrójen – preklan
príčúvni zálog – rezervni sklad
príma – prvovrsten, odličen
prístójén býti (v določeno občino) – po zakonu, po predpisih spadati v določeno občino
prištímat – pripraviti, napraviti
prit v délo – biti uporabljen
prkazúvat se – prikazovati se
profíl – prečna grapica na makadamski poti
provírat – preizkusiti, preveriti
prtiskávka – ošiljena in ukrivljena palica za pritrjevanje slame na streho
prva vójska – prva svetovna vojna
puhlíca – rahla črna prst
puokrov – pokrov
puolər – sveder za kamen
purbl – smodnik

⁷⁸³ Verjetno soba nad prostorom, kjer je ognjišče.

ráčca, rášče – palica
rákla – okrogla palica za pritrjevanje slame na strehi
 razkáznica – izkaznica
razprítit – razdeliti
Rénčkovci – Renčani
répnica (répánca), répnik – pokrita jama za spravilo repe, krompirja in drugih poljskih pridelkov
ret – spodnja stran škopnika, ritnik, rit
rihtat (otroke) – oskrbovati (otroke)
riml – letev
rink – obroč
rit – lomiti, kopati (kamen)
ročánc (ražánc, režánc, rəžánc, račánca, režánca, rəžánca) – portal, okvir vrat
rúczak – nahrbtnik
rušt – ostrešje, strešna konstrukcija
rúšti – gradbeni odri
sála – hodnik, veža
samorástnik – (kamen) samec
shóte (shuəte) – skupni izraz za stavbe in poslopja na domačiji
sirk – koruza
sírkov – koruzni
síršče – ličkanje
siv kámen – verjetno flišni peščenjak
sivc – siv apnenec ali apnenčev peščenjak
sjakli so – so sekali, so lomili (kamen)
skála – kamnita plošča
skálca – kamnita plošča, skrila
sklježa – pločevinast vložek
skónca – od začetka
skreli (skrəli), skrili (skrli), skřle, skrilj – skrile
skrilja (skřlja) – skrila
skriljív – sestavljen iz skril
slámnast – slamnat
snéžet – senožet
soudán – vrsta flišnega peščenjaka
spájsat – premakniti kaj z uporabo kola na vzvod
spitál – bolnišnica
splóškan – ploščat
spomenik – nagrobnik, nagrobni kamen; (nabožno) znamenje
spomínek – nagrobni spomenik, nagrobnik

sponésti se – obnesti se, izkazati se
spuncét – klin za klanje manjših blokov kamna
stári táta – stari oče, ded
stéber – slop
stog (stuog) – kozolec; debelejši kol
stol – podstavek
strehár – krovec s slamo
strehárski kouc – ošiljena in ukrivljena palica za pritrjevanje slame na streho
stuəpa – stopa v mlinu
stuəpca za tučt kášo – hišna stopa; možnar
stuəpa na štíri pahuove – stopa s štirimi bati za luščenje zrnja
súžnji – tlačani
svíslí – zatrep, trikoten vrh stene pod streho na ožji strani stavbe
šáldo – zelo
šalic – pločnik iz kamnitih plošč
šəbluən – šablona
Škábrijel – Hrib sv. Gabrijela
škája – odbitek
škálón (škəluən) – gornji del voza za prevažanje kamna; voz za prevažanje kamna
škárje – škarjasto povezje iz poveznika in para škarnikov
škarpáda (škrpáda) – škarpa
škarpjel, škrpél – kamnoseško dleto
škart – odpadek, izmeček
škarpəduər – odbijač
školj – večja skala, ki gleda iz tal
škópa, škuəpa – urejena in v škopnike povezana slama za pokrivanje streh
škópnik (škópənk) – snop urejene slame za pokrivanje streh
škrin – predalnik
škrínca – vdolbina, duplina
skřle – skrile
škrpél – kamnoseško ali zidarsko dleto
škrpél z zóbo – zobato kamnoseško dleto
škrpeláda – robni okles z dletom
škrtóc – papirnata vrečka
škvára, škuára – kotnik
špájza – shramba
špárgert, špárgert – štedilnik
špárgert na fraj, špárgert na mízo – prostostoječ štedilnik

špárget na kónja, špárget na turn – stopničast
 štedilnik z dodano pečico in kotličkom za
 toplo vodo
špécat, špéčkat – obdelovati (kamen s špico)
špeh – slanina
špic – koničasto kamnoseško kladivo
špičák – ročno izdelan betonski strešnik z ostrimi
 robovi, ki spominja na strešnik iz skrila
špičast – koničast
špičk, špičkar (špičkar) – kamnosek, klesar
špičkarski – kamnoseški
špičkat – obdelovati, klesati (kamen s špico)
špígol – vogal
štála – hlev za veliko živino
štámpær – morda šilce
štáncan – klesan
štáncar – kamnosek, klesar
štájnga s táco – lomilni drog s peto
štánga – lomilni drog
štangulín (štangulín) – manjši lomilni drog
Štanjél (Šténu, Štáneu, Štánjeu) – Hrib sv.
 Danijela
štáza – kamnoseška vizirna lettev, ravnilo
štejnga – lomilni drog
šténga, štejnga – stopnica
šténgé – narebrena spodnja stran slamokrovske
 deske
štenják – (pocinkano) vedro
šterm (štjærm) – vodnjak
šterm na palénto – vodnjak, iz katerega so
 zajemali vodo na roke
*šterm, narjén na glídánik (štjærm, narjén na
 glídánke)* – vodnjak, zidan iz skladov
 klesanih kamnov klinaste oblike
štern (štjern, štjærn), štérna (štjærna), štírna –
 vodnjak
Štífe – Štefan
štírna na fírtoh – vodnjak krožne oblike, ki ima
 spredaj pokončno klesano ploščo, obdano s
 klesanima bočnikoma
štjæt – cenjen
štókgámær – zobato kladivo
štrek (štirik) – debela vrva
štuæs – stransko lice klesanca
štúkat – sestavljati kose, dele
šúdær – gramoz, tolčenec

šuničen – pšeničen
švígat škópo – ročno otepati slamo za *škopo*
ta glávni – glavni
ta gorš – najlepši, najboljši
tábla – plošča nagrobnika
táca – peta lomilnega droga
tapíran – upetán
táta – ata, oče
ter – zvonik
turn – stolp, zvonik
tíšler – mizar
tráge – nosila
trómba – jašek za seno v hlevu
trpíz – trinožni podstavek za lonce na ognjišču
trúga – krsta
tuč – tolči
tučt kášo – phati ječmen
túkælo – tolkač, tolkalo
túklež – tolkač, tolkalo
tulc pri štérni – obod vodnjaka
ubít – zlomljen, prelomljen
ubívat se – (raz)klati se
uelb, uolp – obok
uelb s korenínami, uelb z nógami – obok, oprt
 na pete
uélbanje – obokanje
uglíhat se – izravnati se
ujelbæn – obokan
úmid – vlaga
umívnik – lijak, pomivalno korito
uprégnen – uvit, zvit
upuorni zid – zunanji utrjevalni ali podporni zid
 v izkopu za vodnjak
urívat – lomiti (kamen)
uséglih – vseeno
uščívát se – oddajati vlago
uštímátí – narediti
v híši – v dnevnem prostoru
vač – merska enota, okrog 2,1 cm
vága, uága – prečnik lesene naprave za
 zajemanje vode iz vodnjaka
vága, vága na kámen – lesena naprava za
 zajemanje vode iz vodnjaka na vzvod
vávvtara – loputa v tleh
védrník (vjædrník) – stenska niša z lijakom in
 policami za posodo z vodo

vélban – obokan
vále – celó, prav
ven s plájbe – izven navpične smeri
Veronéški – veronski
vezníca – poveznik
vinč – vitel
vínta – vreteno; dvigalka
vínta na jármu – vreteno na stojalu
vláčen – prožen
vláka – okroglica
vláknit se – upogniti se
vodíčar – izrazito školjkast apnenec z Vodice
vodník – lijak s pipo
volt – obok
vodotók – kamnita cev
vrat – obod vodnjaka
vrč – vedro
vrstnák (vrsnák, vrsník, vrstník) – klesan kamen
 klinaste oblike; vodnjak, zidan iz takih
 kamnov
vrzóta – ohrovt
zagláunk – zglavnik, podstavek za drva na
 ognjišču
Zána, Zánə, Zanút – Ivan, Janez
záprt volt – skleniti obok

zasípəncə – zasipnica, jama za shranjevanje
 repe, krompirja in drugih poljskih pridelkov
zátúčen – zbit, nabit, steptan
zdec – vodnjak z izvorno vodo studenčnico
zdišče – podrtija, ruševina
zdrav – kvaliteten, brezhiben (kamen)
zelénc (zeljenc) – siv ali zelenkast lapornat
 kamen
zgənt – zganiti, premakniti, zrahljati
zglídno (zidan) – (zidan) iz skladov klinastih
 klesancev
zgunt – zvoniti
zlíman – zlepljen
zmerjájne – hišno ime
zráčəncə – lina, zračnik
žágəncə – žaganica, deska
žákelj – vreča
žégen – pokopališče
žákno – odprtina pri vodnjaku
žíla – sklad ali plast (kamna)
žíla (v kamnu) – plastnica, po kateri kamen počí
živál, žvau – živina
žláhtat se – imeti s kom sorodstvene stike
žulj – izboklinica

Razlage strokovnih in drugih izrazov

adicija – dodajanje, sestavljanje

ajdovo zrno – trikotna ploskev na začetku ali na koncu posnetega roba

altarist – kamnosek, specializiran za izdelovanje oltarjev

andrejev križ – diagonalni ali zvrnjeni križ

antependij – okrasna obloga na prednji strani oltarne mize

aplikativen – uporaben

arkade – vrsta ali zaporedje lokov na stebrih ali slopih

baluster – profiliran stebriček v ograji

baročen – zelo okrašen, razgibanih, bujnih, pogosto zaobljenih oblik

baza – podstavek

bazilika – cerkvena stavba z visoko srednjo ladjo in nižjima stranskima ladjama; imenitnejša cerkev s posebnimi častnimi pravicami

blazon – grbopis, strokovni opis grba

bobrovec – gladka, na enem koncu zaokrožena strešna opeka

bočnik – stranski slopič

bohoričica – slovenski črkopis, v rabi od srede 16. do srede 19. stoletja

breča – usedlinska kamnina, ki jo v glavnem sestavljajo oglati delci različnih kamnin, zlepjeni med sabo z vezivom

daritveni oltar – oltar, obrnjen proti vernikom v cerkveni ladji

diamantni okrask – okras v obliki piramidastih zobcev

domenska direkcija – direkcija državne ali vladarske posesti

duhovnija – enota, skupina vernikov, ki ima stalnega duhovnika in je podrejena župniji

dukat – cekin, beneški zlatnik

elipsasti lok – ovalni lok

epigrafski – nanašajoč se na napise oziroma na epigrafiko, vedo o napisih

erozijski – nanašajoč se na erozijsko silo tekoče vode

fašistična doba – doba, ki so jo fašisti začeli šteti z letom 1922, ko so izvedli pohod na Rim

fašjo – butara s sekiro, fašistični simbol

fiala – okrasni stolpič gotskih stavb s piramidno streho in križno rožo na vrhu

figuralni – ki ima obliko figure

fliš, flišne kamnine – kamnine, v katerih se izmenjujejo plasti laporja in peščenjaka, ponekod tudi vložki drugih kamnin

forint – srebrn novček, vreden 60 krajcarjev, ki so ga kovali Habsburžani od leta 1484 dalje: florint, goldinar, gulden

fosilni – nanašajoč se na fosil, okamneli živalski ali rastlinski ostanek iz geološke preteklosti

fragment – odlomek, kos, ostanek

franciscejske mape – mape katastrskih občin, izdelane v habsburških dednih deželah v sklopu davčnega popisa v letih 1818–1828 po reformah cesarja Franca I.

franciscejski kataster – davčni popis v letih 1818–1828 v habsburških dednih deželah po reformah cesarja Franca I.

friz – vodoraven okrasni pas, ki zaključuje steno ali portal

frontalen – nanašajoč se na prednjo stran

geološki zlog – skupni izraz za strukturo in teksturo kamnine

glava vogelnika – ožje lice vogelnika

goldinar – srebrn novc, vreden 60 krajcarjev, ki so ga kovali Habsburžani od leta 1484 dalje: florint, forint, gulden

goltnik – razpirnik, vodoraven tram, ki razpira škarnika v povezju nekoliko nad sredino njunega poševnega razpona

gospostvo – osnovna fevdalna gospodarsko-organizacijska in pravna enota

gostač – podnajemnik

gotski – nanašajoč se na obdobje gotike

groteska – okras iz tenkega, vitičasto simetričnega prepletanja rastlinskih, človeških in živalskih oblik, sadežev ali arhitektonskih motivov

heksagram – šestokraka zvezda, Davidova zvezda

herma – podoba v obliki slopa, nagrobnik take oblike

hribina – trdni sestavni del zemeljske skorje

huzar – vojak konjeniške enote v značilni pisani uniformi

IHS – Jezusov monogram, okrajšava za Jezusovo ime

ikonografija – veda o vsebini in pomenu likovnih del; oblikovne in vsebinske sestavine likovnega dela

inicialka – začetna črka imena ali priimka, začetnica

izdanek – kamnina ali ruda, ki je na zemeljskem površju

izravnani relief – relief, pri katerem je površina motiva v isti ravnini z izhodiščno površino, a je od nje ločena z utori ali poglobljenimi ploskvami

jabolkasti križ – križ, ki ima krake s krožnimi zaključki

jarmičast – ukrivljen kot jarem

kaducej – Merkurjeva čarovna palica, ki jo ovijata dve kači v obliki dvojne vijačnice

kamnar – zbirni izraz za poklice v zvezi z neposrednim pridobivanjem, obdelavo in vgrajevanjem kamna

kamnarstvo – zbirni izraz za vse vrste dejavnosti v zvezi z neposrednim pridobivanjem, obdelavo in vgrajevanjem kamna

kamnolika – kamnar, ki brusi in polira kamnoseške izdelke

kamnoseški znak – osebni znak, ki ga je prejel kamnosek, ko je opravil izpit za pomočnika

kapitel – bolj ali manj bogato oblikovana glava ali glavič, ki zaključuje steber, slop ali pilaster

karabinjer – orožnik, pripadnik italijanske nacionalne žandarmerije s policijskimi pooblastili

kararski marmor – masivna debelokristalasta bela, siva ali lisasta metamorfna kamnina iz okolice Carrare v Italiji

karbonatne kamnine – usedline, ki so najpogosteje zastopane z apnencem ali dolomitom, nastajajo pa z izločanjem kalcijevega karbonata iz vodne raztopine

kartuša – ploskev z napisom, grbom, figuro ali marmornimi vložki, obdana z okrasnim okvirjem

katastrska občina – najmanjša enota zemljiškega katastra, ki obsega vsa zemljišča svojega območja

klaftra – glej **seženj**

klesanec – klesan kamen, navadno v obliki kvadra

knezonadškof – nadškof, ki je obenem knez

koadjutor – škof pomočnik, ki pomaga rednemu škofu pri upravljanju škofije in ima pravico postati njegov naslednik

konfinacija – kazensko prisilno in nadzorovano bivanje v oddaljenem kraju

konglomerat – kamnina iz bolj ali manj zaobljenih prodnikov, zlepljenih med sabo z vezivom

konservatorka – uslužbenka zavoda za varstvo kulturne dediščine, ki raziskuje to dediščino in skrbi za njeno vzdrževanje

konzola – iz zida izstopajoč nosilni kamen

konzolni – podprt s konzolami; vzdian kot konzola
košarasti lok – vrsta potlačenege portalnega loka, sestavljenega iz več krožnic
kota – točka na vzpetini z izmerjeno nadmorsko višino
krabica – listni voz
krajcar – stara denarna enota, prvotno šestdesetina, nato stotina goldinarja
krempač – kamnoseško kladivo z zobatim kljunom na oba kraja
križna roža – gotski kamnoseški stavbni člen v obliki križa, sestavljen iz stiliziranih cvetnih listov
krona – avstro-ogrska denarna enota, vredna pol goldinarja, vpeljana leta 1892
kronogram – napis, katerega poudarjene velike črke dajejo kot rimske številke določeno letnico
krstna piscina – krstni kamen v obliki korita (bazena)
kurat – duhovnik, ki oskrbuje kuracijo
kvestura – najvišji policijski urad v pokrajini
kvintal – utežna mera, sto kilogramov: stot
ladja – navadno podolgovat notranji prostor v cerkvi, namenjen vernikom
lapidaren – jedrnat, kratek
lapidarij – urejena zbirka kamnitih spomenikov
latinski križ – križ z daljšim spodnjim krakom oziroma deblom
liberty – umetnostno gibanje okrog leta 1900
ligatura – znak, črka, ki nastane z združitvijo dveh ali več deloma poenostavljenih črk
lok – usločen gornji del portala ali okna; ločna konstrukcija nad odprtino v steni
marmor – metamorfna kamnina, nastala iz apnenca ali dolomita
mavzolej – razkošna stavba, namenjena za grobnico
menza (mensa), oltarna – oltarna miza
meso – neobdelan ali grobo obdelan del kamnoseškega člena, npr. vratnega podboja ali okenskega okvirja
monogram – ime ali kratek obrazec, običajno napisan tako, da so črke povezane v enovito znamenje
monoliten – iz enega kosa
nadločje – polje nad portalnim lokom ali ločno nišo
napisni friz – vodoravno razpotegnjeno polje za napis, na primer nad portalno preklado
napisni kamen – kamen z vklesanim napisom ali letnico
nastavek, oltarni – osrednji del oltarja z nišo
niša – vdolbina v steni
numero – (hišna) številka
obelisk – visok kamnit nagrobnik v obliki ozke, visoke in navadno ploščate piramide
obhodna portala – par portalov ob glavnem oltarju
obok – izbočena nosilna konstrukcija nad prostorom
odbijač – kamen pri tleh, ki varuje vogal hiše ali podboj portona, da ga ne poškoduje vozilo
oklep vodnjaka – obod, nadzemni parapetni del vodnjaka
oknjak – del okenskega okvirja
opus – vsa dela nekega avtorja
ornamentist – kamnosek, ki izvaja najzahtevnejša kamnoseška dela
pala – oltarna slika, podoba
paleontolog – strokovnjak za paleontologijo, vedo o izumrlih organizmih
palmeta – rastlinski okrasek iz pahljačastih, palmi podobnih listov
parapet, parapetni zid – nižji zid ali pregrada
parizar – težek voz s širokimi platišči
pas – podolgovata ozka ploskev

peščenjak – usedlinska kamnina, ki jo sestavljajo 0,06 do 2 mm debela zrnca mineralov in/ali kamnin z vmesnim vezivom

pietà – podoba Marije z mrtvim Kristusom v naročju

pilaster – plitev, le malo izstopajoč stenski slop z bazo in kapitelom

pilastrski porton – obzidni porton, sestavljen iz dveh slopov ali pilastrov

plinta – kvadratna ali pravokotna plošča, na kateri stoji baza stebra

podboj – baza, pokončnik in kapitel: vratnik

podboji – portal, okvir vrat

podest – vzvišen prostor, podij

podobar – obrtnik skromnejše zmogljivosti, ki v svoji dejavnosti združuje rezbarstvo in slikarstvo

poknjižena oblika narečne besede – oblika, zapisana skladno s pravopisnim sistemom in zakonitostmi knjižnega jezika

pokončnik – pokončni del okvirja, podboj ali del podboja nad bazo

polje – del ploskve

polno ajdovo zrno – okrasni prostorski lik z dvema trikotnima ploskvama na začetku posnetega roba

pontifikat – doba službe papeža

portal – arhitekturno in likovno poudarjen vhod v stavbo; podboj

porton – arhitekturno in likovno poudarjen večji vhod, npr. na obzidano dvorišče ali pokopališče

postament – podstavek

potlačeni lok – lok, ki je nižji od polkrožnega loka, na primer lok elipsaste ali košaraste oblike

poznogotski – nanašajoč se na obdobje pozne gotike

predela – nizek spodnji del oltarnega nastavka

pregledna geološka prospekcija – hiter geološki pregled območja

pretura – sodišče prve stopnje v Italiji

prezbiterij – svetišče, nekoliko dvignjeni del cerkve z glavnim oltarjem, namenjen za duhovnike in ključarje

prežitek – ostalina starih časov

profil – obris, oblika prečnega prereza predmeta ali figure

punkter – mojster, ki izdeluje kiparska dela po umetnikovem načrtu

puto – kip golega debelušnega otročiča

raščena domačija – domačija, ki je nastajala postopoma z dodajanjem novih stavb ali poslopij

razrešeni prepis napisa – prepis z razrešenimi in izpisanimi kraticami, krajšavami, vrzelmi ipd.

relief – upodobitev, ki izstopa iz osnovne ploskve

reliefen – izbočen, izstopajoč

relikvija – kosti in drugi posmrtni ostanki svetnikov

reprezentativen – tak, ki v najvišji meri kaže lastnosti ali značilnosti koga ali česa

rozeta – stiliziran cvet; cvetlični okrask, navadno krožne oblike

rustikalen – grobo obdelan ali oblikovan

rustikalni portal – portal, ki je sestavljen iz klesancev ali modulov

segmentni lok – del loka, katerega tetiva je krajša od premera

seženj – stara dolžinska mera (dunajski seženj ali klafta meri 189,4 cm)

sig – kamnina, nastala s kristalizacijo raztopljenih rudnin

sims – običajno vodoraven profiliran opasek ali venec

sklepni kamen – kamen klinaste oblike, ki sklepa lok

sklepnik – središčni kamen, v katerem se stikajo rebra gotskega oboka

sklesan – izbočeno klesan; nasprotno od vklesan, vrezan

slavolok – ločno oblikovan prehod med prezbitერიem in cerkveno ladjo
slop – zidan ali klesan oglat podporni stavbni člen z bazo in kapitelom
sold – nekdanja denarna enota manjše vrednosti
stavbarska delavnica – združenje kamnosekov, zidarjev, tesarjev in steklarjev pod vodstvom stavbnega mojstra na enem gradbišču
stavbni člen – bistveni funkcionalni in oblikovni del stavbe, npr. steber, portal, okenski okvir
stavbni mojster – stavbar, arhitekt
steber – klesan podporni stavbni člen krožnega prereza
stebni oltar – oltar s stebnim nastavkom
stiliziran – oblikovan z značilnimi, poenostavljenimi potezami
sufragan – škof sufraganske škofije, ki je podrejen škofu metropolitu
suhi zid – zid, ki je zidan oziroma zložen na suho, brez veziva
svetišče – prezbitერიj: cerkev
šesterolistna rozeta – rozeta, ki jo je mogoče oblikovati s šestilom
šivan vogal – vogalna okrepitev iz kvadrov, ki se križajo med sabo: šivan rob
škarpa – podporni zid; zid med dvema višinama zemljišča za preprečevanje drsenja zemlje
šlem – čelada
špica – kamnoseško ali zidarsko koničasto dleto
špičen – (grobo) obdelan s kamnoseško špico
špičiti – obdelovati, klesati kamen s kamnoseško špico
števka – posamezen znak v številki: cifra
tabernakelj – omarica na oltarju, v kateri se hrani ciborij s posvečenimi hostijami
tabernakeljski oltar – oltar, ki ima na menzi namesto nastavka arhitektonsko poudarjen tabernakelj
talni zidec – zidec ob tleh na zunanjščini stavbe
timpanon – ploskev med preklado in lokom nad portalom: nadvratno čelo
trak – zelo ozka podolgovata ploskev
tretji red – cerkveni red, ki je v prvi vrsti namenjen laikom
trta – prožna šiba, ki se uporablja za vezanje ali pletenje
urbar – knjiga s seznamom dohodkov zemljiškega gospoda od podložnikov
uvozna lopa – lopa, skozi katero se pripelje voz na dvorišče
veznik – prečno položen kamen ali opeka v zidu
viadukt – mostu podoben objekt čez suhe globinske ovire
vikar – uradni namestnik kakšnega cerkvenega predstojnika
vinjeta – okrasna risba, pogosto v obliki vitice
visoka arhitektura – skupni izraz za stilno določljive stavbe, zgrajene po načrtih arhitektov ali gradbenih inženirjev
voluta – polžasto zavita oblika
voluten – polžasto oblikovan
zareznik – strešna opeka, ožlebljena na vzdolžnih robovih
zatrep – trikoten vrh stene pod streho na ožji strani stavbe
zobato kladivo – kamnoseško kladivo, ki ima na oba kraja zobato glavo
zvončnica – ploščati zvonik z linami na cerkvenem pročelju
zvonišče – prostor, nadstropje z zvonovi v zvoniku
živ rob – oster, nezaobljen rob ali vogal

Viri in literatura

Viri

- Archivio della Curia Arcivescovile di Gorizia (Nadškofijski arhiv Gorica – ACAG), *Parrocchie oltre confine, Atti*: fasc. 14, Cal di Canale – Kal nad Kanalom: Elenco delle chiese e degli edifici ecclesiastici, 1928; fasc. 52, Lom di Canale – Kanalski Lom: Stato patrimoniale ed economico della curazia di ss. Primo et Feliciano Mm. di Lom di Canale; fasc. 60, Moncorona – Kromberk: Journal der Einnahmen für den Bau der Kirche und der Seelsorgerwohnung in U. Kronberg vom J. 1869 bis 1873 incl.; fasc. 91, Raunizza di Gargaro – Ravnica: Respondetur ad quaesita concernentia quod Vicariatum Ravnica; Inventarium über das Vermögen der Wikariats=Kirche St. Margareth zu Ravnica aufgenommen im Jahre 1865; fasc. 106, Santa Lucia d'Isonzo – Sv. Lucija ob Soči: Inventario delle opere d'arte, I. Chiesa parrocchiale di S. Lucia; fasc. 108, Santo Spirito della Bainsizza – Banjšice: Stato patrimoniale ed economico della Chiesa curaziale Santo Spirito della Bainsizza, 1929; fasc. 122, Tarnova della Selva – Trnovo pri Gorici.
- ACAG, *Matricole, Parrocchie Italiane*, kopije matičnih knjig župnij v Italiji: rojstne knjige goriške župnije sv. Hilarija in Tacijana 1850–1867, 1881–1893, 1894–1905 in 1912–1921; poročni knjigi goriške župnije sv. Hilarija in Tacijana 1853–1872 in 1906–1919; mrliški knjigi goriške župnije sv. Hilarija in Tacijana 1914–1931 in 1932–1978; mrliška knjiga goriške župnije Srca Jezusovega (Sacro Cuore) 1938–1992; rojstna knjiga goriške župnije sv. Roka 1881–1936.
- ACAG, *Matricole, Parrocchie oltre confine*, kopije matičnih knjig župnij v Sloveniji: rojstna in poročna knjiga Avče 1835–1944; mrliška knjiga Banjšice 1835–1945, poročna knjiga Banjšice 1835–1945; rojstna, poročna in mrliška knjiga Bate 1835–1940; poročna knjiga Čepovan 1835–1945, mrliška knjiga Čepovan 1835–1945; rojstna in poročna knjiga Deskle 1835–1944; rojstna in mrliška knjiga Grgar 1835–1944, poročna knjiga Grgar 1835–1943; rojstna, poročna in mrliška knjiga Kal nad Kanalom 1835–1937; rojstna knjiga Kanal 1876–1925, poročna knjiga Kanal 1835–1921, mrliška knjiga Kanal 1876–1921; rojstna in poročna knjiga Levpa 1846–1945, mrliška knjiga Levpa 1835–1941; rojstna knjiga Lokovec 1835–1900, poročna in mrliška knjiga Lokovec 1835–1945; rojstna knjiga Lom 1835–1913; rojstna in poročna knjiga Most na Soči 1900–1946; rojstna, poročna in mrliška knjiga Plave 1871–1944; rojstna in poročna knjiga Ravnica 1835–1943; rojstna in poročna knjiga Solkan 1835–1900, rojstna knjiga Solkan 1901–1914, poročna knjiga Solkan 1901–1946, mrliška knjiga Solkan 1835–1946; rojstni knjigi Sovodnje 1839–1962 in 1970–1991; poročna knjiga Trnovo 1835–1945; rojstna knjiga Vrtojba 1835–1945.
- ACAG, *Clero, Ordinazioni Libri (1765–1824)*.
- Archivio della Curia Arcivescovile Udinese (Nadškofijski arhiv Videm – ACAU), *Ordinazioni Sacre*, busta 637, fasc. 1728.
- Družinski arhiv Gousovih, Stavbena pogodba, datirana v Grgarju 11. marca 1923.
- INDOK center pri Ministrstvu za kulturo, VELEPIČ, Ciril, *Topografija Primorske*, 1948/49, tipkopis.
- Osební arhiv Božidarja Premrla, MEDVEŠČEK, Pavel, *Vse o kamnu*, tipkopis.
- Parrocchia di S. Giorgio di Villabruna, *Anagrafi della Popolazione della Parrocchia di S. Giorgio di Villabruna, nel Comune di Feltre dal 1861 in poi*.
- Nadškofijski arhiv Ljubljana, poročna knjiga župnije sv. Jakoba 1905–1926.
- Slovenski etnografski muzej (SEM), dokumentacija, ŠARF, Fanči, *Ljudsko stavbarstvo in notranja oprema*, Teren XVI – Črni Vrh - Vojsko 1959, tek. št. 5 in 6.

- ZVKDS, OE Nova Gorica, mape Grgar, Kanalski Lom, Lokovec, Lokovec, znamenja, Ravnica, Trnovo. Župnijski arhiv (ŽA) Avče, rojstna knjiga Avče 1853; družinski knjigi 1857 in 1871–1899.⁷⁸⁴
- ŽA Avče / ŽA Ročinj, rojstna knjiga Avče 1903–1974.
- ŽA Banjšice, rojstni knjigi 1820–1860 in 1860–1907, poročna knjiga 1875–1923, družinski knjigi I in II.
- ŽA Bate, rojstni knjigi 1812–1814 in 1862–1900, poročna knjiga 1820–1879, družinska knjiga 1899.
- ŽA Bate / ŽA Grgar, poročna knjiga Bate 1931–, mrliška knjiga Bate 1941–.
- ŽA Cerkno, rojstna knjiga 1859–1890, poročna knjiga 1848–1888, mrliška knjiga 1908–1962, družinska knjiga 1899.
- ŽA Čepovan, rojstni knjigi 1784–1819 in 1819–1861, poročna in mrliška knjiga 1735–1819, poročna knjiga 1819–1893; *Kronika župnije Čepovan 1876–1942*, rokopis.
- ŽA Deskle, rojstna knjiga 1835–1906, poročna knjiga 1835–1903.
- ŽA Gorenja Trebuša, rojstni knjigi 1754–1786 in 1787–1819.
- ŽA Grahovo, rojstna knjiga 1839–1899.
- ŽA Grgar, rojstne knjige 1820–1852, 1852–1888 in 1889–1920, poročna knjiga 1820–1882, mrliške knjige 1774–1817, 1817–1820, 1820–1874, 1875–1913 in 1914–1970, družinska knjiga iz začetka 20. stoletja; *Memorabilia iz Grgarja. Kronika 1495–1920*, rokopis; družinska knjiga Trnovo - Voglarji; rojstna knjiga Trnovo 1842–1900.
- ŽA Kal nad Kanalom: rojstna knjiga Kal nad Kanalom 1845–1891, poročna knjiga 1819–1899.
- ŽA Kal nad Kanalom / ŽA Levpa: družinska knjiga Kal nad Kanalom 1891.
- ŽA Kanal, rojstne knjige 1785–1826, 1827–1861 in 1862–1900, poročna knjiga 1785–1884, mrliška knjiga 1835–1886; WOLF, Janez, *Liber Memorabilium Parochiae Canalis*, tipkopis.
- ŽA Levpa, poročna knjiga 1846–1945, mrliška knjiga 1925–, družinska knjiga 1936.
- ŽA Lokovec, rojstne knjige 1820–1854, 1855–1895 in 1895–1912, poročni knjigi 1819–1881 in 1882–1920, mrliška knjiga 1870–1907, družinski knjigi I in II.
- ŽA Most na Soči, rojstna knjiga 1881–1896, poročna knjiga 1881–1914, mrliška knjiga 1785–1824; urbar cerkve sv. Lucije 1781–1823.
- ŽA Most na Soči, rojstni knjigi Lom 1785–1820 in 1854–1889, poročna knjiga Lom 1821–1887, mrliški knjigi Lom 1820–1874 in 1874–1919, družinska knjiga Kanalski Lom, Tolminski Lom in Lokovec 1882.
- ŽA Podkraj, poročna knjiga 1819–1899, mrliška knjiga 1883–1943.
- ŽA Ravnica, rojstni knjigi 1819–1870 in 1871–1907, poročna knjiga 1835–1943, družinska knjiga 1851, skupna družinska knjiga; *Kronika župnije Ravnica*, 1941, rokopis.
- ŽA Solkan, rojstna knjiga Čepovan 1667–1743, mrliška knjiga Čepovan 1687–1749.
- ŽA Šentviška Gora, poročna knjiga 1820–1889.
- ŽA Šmartno pri Litiji, mrliška knjiga 1876–1905.
- ŽA Tolmin, poročna knjiga 1696–1742; družinska knjiga Volče 1760–1860.

⁷⁸⁴ Matične in družinske knjige župnij koprške škofije so navedene po izvornih nahajališčih v župnijskih arhivih, čeprav so zdaj večinoma shranjene v Škofijskem arhivu Koper; starejše matične knjige župnij, katerih imena se začnejo na črke od A do P, so dostopne tudi v spletnem matičnem registru *Matrikula.Koper*, <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/koper/>.

Spletni viri

- A0202 - Vodice - Mavzolej Generala Gonzage na Vodichah, <https://register.prohereditate.com/sl/object/A0202/>.
- A0208 - Plave - Italijanski napis na skali »53a divisione gen. Gonzaga« pri Zagomili, <https://register.prohereditate.com/sl/object/A0208/>.
- COSMA, Stefano, I Mattioli, dal ponte di Salcano alle grandi strade del Triveneto, *Il Piccolo*, 2 febbraio 2010, https://ricerca.gelocal.it/ilpiccolo/archivio/ilpiccolo/2010/02/02/GO_23_APRE.html.
- Ferligoj, Urška*, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1008710/>.
- La frazione di Foen*, https://italia.indettaglio.it/ita/veneto/belluno_feltre_foen.html.
- Lokovec*, <https://sl.wikipedia.org/wiki/Lokovec>.
- LOTTI, Denis, *Rivolgersi agli ossari. Trent'anni di storia patria raccontati dal cinema e dalla fotografia. Dal Carso al Vittoriano e ritorno (1921–1954)*, <https://romatrepress.uniroma3.it/wp-content/uploads/2019/05/Rivolgersi-agli-ossari.-Trent%E2%80%99anni-di-storia-patria-raccontati-dal-cinema-e-dalla-fotografia.-Dal-Carso-al-Vittoriano-e-ritorno-1921-1954.pdf>.
- Maurizio Ferrante Gonzaga*, https://en.wikipedia.org/wiki/Maurizio_Ferrante_Gonzaga.
- My Heritage*, http://myheritage/Names/maria_souto.
- Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Kanal ob Soči (OPN Kanal)*, str. 10062–10184, [https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/110894/#\(OPPN%C2%A0se%C2%A0pripravijo%C2%A0za%C2%A0naslednja%C2%A0obmo%C4%8Dja\)](https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/110894/#(OPPN%C2%A0se%C2%A0pripravijo%C2%A0za%C2%A0naslednja%C2%A0obmo%C4%8Dja)).
- Odprtje fotografske razstave Terra Sancta 1910*, <https://radio.ognjisce.si/sl/145/slovenija/11372/odprtje-fotografske-razstave-terra-sancta-1910.htm>.
- REGGIORI, Ferdinando, *Comacini, maestri*, [https://www.treccani.it/enciclopedia/maestri-comacini_\(Enciclopedia-Italiana\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/maestri-comacini_(Enciclopedia-Italiana)/).
- TORKAR, Silvo, Izvor priimka »Cvetrežnik«, <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/izvor-priimka-cvetreznik>.
- Trdnjava Przemysl*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Trdnjava_Przemysl.
- Tretji red*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Tretji_red.

Literatura

- ATTEMS, Karel Mihael, *Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije 1750–1759* (ur. Franc Kralj in Luigi Tavano), Gorizia 1994.
- BEDNARIK, Rado, *Goriška in Tržaška pokrajina v besedi in podobi*, Gorica 1932.
- BEYER, Mihael, Omrežje cest in poti v Trnovskem gozdu, *Centralblatt für das gesamte Forstwesen*, Wien 1891 (tipkopisni prevod inž. Antona Šivica).
- BOLČINA, Rado, BOLČINA, Mara, *Čepovan skozi stoletja. Ob 110-letnici gasilstva*, dopolnjen ponatis, Čepovan 2013.
- BOLTAR, Aleksander, Zanimivost izpod Svete Gore. Peter Bitežnik - Slatinarjev iz Grgarja, spregledani, *Svetogorska kraljica. Glasilo prijateljev Svete gore*, maj 2008, leto XIII, št. 1.
- BRECELJ, Aleš, Nekaj zgodovinskih podatkov o Nabrežini in okolici, v: *Nabrežina skozi stoletja*, Nabrežina 1996.
- BREZAVŠČEK, Kazimir - Mirko, *Zgodovina Cvetrežnikove družine z Vrat pri Čepovanu*, Kromberk 2018.
- BUSER, Stanko, *Osnovna geološka karta SFRJ, lista Tolmin in Videm*, Beograd 1975.
- BUSER, Stanko, *Osnovna geološka karta SFRJ*, Beograd 1975, in pripadajoči tolmač *Osnovna geološka karta SFRJ. L 33-64. L 33-63, Tolmač listov Tolmin in Videm (Udine)*, Beograd 1986.

- Calendarium sacerdotum defunctorum dell'Arcidiocesi di Gorizia*, Gorizia 1977.
- CEJ, Ciril, *Ravnica. Kratka zgodovina in duhovni poklici*, Ravnica 2013.
- CEROVŠEK, Franc, Erzelj, *Vipavski glas*, oktober 1997, letnik 12, št. 42.
- ČERNE, Benjamin, Grgarski mlini, v: *Grgarski zbornik* (ur. Justina Doljak), Grgar 2009.
- ČIBEJ, Ljubo - s Hriba, Gozd in gozdarstvo na Gori, v: *Mati Gora. Zbornik o Gori, Gorjankah in Gorjanih, ob 400-letnici naselitve Gore* (ur. Franc Černigoj), Predmeja 2001.
- DEVETAK, Robert, Začetki in razvoj telefona na Goriškem in Gradiškem do prve svetovne vojne, *Kronika*, 2020, letnik 68, št. 2.
- DOLJAK, Justina, ČERNE, Benjamin, Mlinarstvo v Grgarju, v: *Ljudem. Ljudska dediščina za muzeje na Banjški in Trnovski planoti* (ur. Miroslav Šuligoj Bremec), Grgarske Ravne 2009.
- GABRŠČEK, Andrej, *Ročni kažipot po Goriškem, Trstu in Istri za 1899*, Gorica 1898.
- GORJANOVIĆ-KRAMBERGER, Dragutin, *Fosilne ribe Komena, Mrzleka, Hvara i M. Libanona*, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 16, Zagreb 1895.
- HABIČ, Peter, *Kraški svet med Idrijco in Vipavo. Prispevek k poznavanju razvoja kraškega reliefa*, Ljubljana 1968.
- HÖFLER, Janez, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska (Oglejski patriarhat, Tržaška škofija)*, Ljubljana 2016.
- HUMAR, Gorazd, *Kamniti velikan na Soči*, Nova Gorica 1996.
- HUMAR, Gorazd, Multikulturalnost solkanskega kamnitega mostu, *Primorske novice*, 7. val, 14. maja 2021, leto LXXV, št. 109.
- HVALA, Boža, *Ma useglj je blo lepo. Zgodbe s Trnovega, od Rijavcev, Nemcev, Voglarjev in iz Zavrha* (ur. Petra Kolenc in Polona Kante Pavlin), Trnovo pri Gorici – Lokve 2011.
- HVALA, Boža, *100 let od priključitve Voglarjev in Zavrha h kuraciji Trnovo*, Trnovo 2024.
- I. G., Prvi Božič pod Škabrijelom – po vrnitvi, *Bogoljub*, 1920, letnik 18, št. 1–2.
- JURHAR, Franjo, MIKLAVŽIČ, Jože, SEVNIK, Franjo, ŽAGAR, Bogdan, *Gozd na krasu Slovenskega primorja*, Ljubljana 1963.
- JURIČIČ ČARGO, Danijela, ŽNIDARŠIČ GOLEC, Lilijana, *Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije. 1. zvezek. Urbarji v zbirki urbarjev in fondih zemljiških gospostev*, Ljubljana 2005: AS 742, Gospodstvo Kanal, knjiga 8: Urbar gospodstva Kanal 1716.
- Kanal ob Soči. Dnevnik občinskega tajnika Antona Bajta iz Kanala ob Soči 9. junij 1902 – 8. avgust 1915*, Berila, zvezek 9, Kromberk 2006.
- KJUDER, Albin, *Zgodovinski mozaik Primorske. S posebnim poudarkom gornjega Krasa*. Zbral in sestavil v letih 1956–1960, ciklostirano 1972; hrani Kosovelova knjižnica Sežana.
- Koledarji Družbe sv. Mohorja za leta 1872, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1890, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900*, Celovec.
- KOLENC, Petra et al., *Krčme in gostilne na Trnovsko-Banjški planoti* (ur. Miroslav Šuligoj Bremec), Lokovec 2018.
- Konservatorska poročila, *Varstvo spomenikov*, XIII–XIV, 1968–1969.
- KOZOROG, Edo, *Mejna znamenja na severnem Primorskem*, v: *Goriški letnik*, 2008, št. 32.
- KOZOROG, Edo, *Mejna znamenja na severnem Primorskem. Med miti in kulturno dediščino*, knjiga v pripravi.
- KOZOROG, Edo, MIKULETIČ, Vitomir, Josip Koller in njegova spominska plošča v Solkanu pri Novi Gorici, *Gozdarski vestnik*, 2011, letnik 69, št. 2.
- KRAGELJ, Jožko, *Župnija Budanje*, Budanje 1995.
- KRAGELJ, Jožko, *Župnija sv. Martin*, Grgar 2007.
- Krajevni leksikon Slovencev v Italiji. Druga knjiga: Goriška pokrajina*, Trst 1995.

- Krajevni leksikon Slovenije. I. knjiga. Zahodni del Slovenije*, Ljubljana 1968.
- KRIŽNAR, Matija, ŽALOHAR, Jure, HITIJ, Tomaž, Nove najdbe krednih rib izpod Svete gore, *Proteus*, 2008, letnik 71, št. 4.
- KRMPOTIČ, Josip, *Ročni kažipot po Goriškem, Trstu in Istri za 1898*, Gorica 1897.
- LIKOVIČ, Josip, BOHINEC, Valter, DOBRE, Andrej, GOLIA, Ludvik Modest, PETRU, Peter, et al., *Zgodovina cest na Slovenskem*, Ljubljana 1972.
- Ljudem. Ljudska dediščina za muzeje na Banjški in Trnovski planoti* (ur. Miroslav Šuligoj Brevec), Grgarske Ravne 2009.
- MARUŠIČ, Branko, KOMAC, Jaro, *Vrsno in Simon Gregorčič*, Maribor 1973.
- MATIČETOV, Milko, Slovenski ljudski napisi, *Primorski dnevnik*, 1951, letnik 6, št. 237, 120. napis: Loški napis, po starosti tretji do sedaj znani na Primorskem; št. 273, 123.–126. napis: 'Kiparski likovni pranagon' preprostega samouka Andreja Murovca iz Kanalskega Loma.
- MEDVEŠČEK, Pavel, *Skrivnost in svetost kamna*, Trst 1992.
- MIHELIC, Miha, VINAZZA, Manca, Kanalski Vrh-Bate, Križev breg, Rebro, v: *Goriški letnik*, 2017, št. 41.
- MLAKAR, Liliana, *San Rocco a Gorizia*, Gorizia 2011.
- MOČNIK, Hubert, *Trnovska planota*, Gorica 1974.
- Moji spomini na dom in mlin v Slatni. Pripoved Anice Pavšič - Tlakarjeve, v: *Ljudem. Ljudska dediščina za muzeje na Banjški in Trnovski planoti* (ur. Miroslav Šuligoj Brevec), Grgarske Ravne 2009.
- MONET, Luca, *Le nostre pietre. Naši kamni*, Nabrežina 2019.
- Necrologium sacerdotum Archidioecesis Goritiensis 1900–2013*, Gradisca d'Isonzo 2013.
- Oglas Blaža Bitežnika, *Nova Soča* (izdaja za Gorico), V Gorici, 23. septembra 1892, tečaj 4, št. 39.
- PASCHINI, Pio, *I vicari generali nella diocesi di Aquileia e poi di Udine*, Udine 1958.
- PAVLIN, Branko, Kambreško in Banjšice, v: *Slovenija. Pokrajine in ljudje* (ur. Drago Perko in Milan Orožen Adamič), Ljubljana 1998.
- PAVLIN, Martin, *Banjšice*, Banjšice 2001.
- PAVLIN, Martin, *Župnija Kal nad Kanalom včeraj in danes*, Kal nad Kanalom 2007.
- PAVŠIČ MILOST, Aleksandra, »Zadružni dom - naš ponos«. *Katalog k razstavi o gradnji zadružnih domov po drugi svetovni vojni*, Nova Gorica 1996.
- PAVŠIČ, Tomaž, Spomeniki in spominske plošče osebam v občinah Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Sežana in Tolmin, v: *Goriški letnik*, 1980, št. 7.
- PESKAR, Robert, *Gotska arhitektura na Goriškem. Stavbarske delavnice (1460–1530)*, Nova Gorica 1999.
- PETRONIO, Paolo, *Transalpina. Bohinjska proga*, Ljubljana 2000.
- PLETERŠNIK, Fran, *Slovensko-nemški slovar, A–O*, reproducirani ponatis, Ljubljana 1974.
- PODBERSIČ, Renato, Grgar med prvo svetovno vojno, v: *Grgarski zbornik* (ur. Justina Doljak), Grgar 2009.
- PODOBNIK, Rafael, *Osojna Primorska*, Idrija 1989.
- Pregled sprememb naselij RS od leta 1948 do 1990 (Preimenovanja, pristavki, združitve, razdružitve in razglasitve)*, Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana 1992.
- PREMRL, Božidar, *Kamen kot strešna kritina in pridobivanje kamna za kritje*, Uprava RS za kulturno dediščino, Ljubljana 2003.
- PREMRL, Božidar, *Kamnita strešna kritina stavb na Primorskem – II. Aplikativna raziskava*, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, Ljubljana 2005.
- PREMRL, Božidar, *Briški teri. Zgodbe cerkva in zvonikov v Brdih*, Sežana 2011.
- PREMRL, Božidar, *Cerkev sv. Valentina v Črnem Kalu. Ob stoletnici njene dograditve*, Predloka 2012.
- PREMRL, Božidar, Volčji Grad – vas kamnarjev in portonov, v: *Volčji Grad* (ur. Mitja Guštin), Komen 2012.
- PREMRL, Božidar, *Kraški kruh. Vas Kopriva – njeni kamnolomi in kamnarji*, Ljubljana 2016.

- PREMRL, Božidar, *Nesmrtni kamen in njegovi mojstri v gornji Vipavski dolini in okolici*, Ljubljana 2022.
- PREMRL, Božidar, Samouški kamnosek, kovač in ljudski umetnik Andrej Murovec iz Kanalskega Loma, v: *Goriški letnik 48*, 2024 (v pripravi).
- PREŠERN, Dušan, Nadomestni denar železnikarskih fužinarjev, *Loški razgledi*, 1993, letnik 40, št. 1.
- PREZELJ, Viktor, *Od kdaj in kod Kofolov rod*, Idrija 1994.
- Primorski slovenski biografski leksikon*, 2. snopič, Gorica 1975: Marijan Breclj, geslo Bitežnik (Bittesne(c)k) Blaž; isti, geslo Bitežnik Anton; 4. snopič, 1977: Rudolf Klinec, geslo Filipič Alojz; isti, geslo Ferligoj (Ferligojnica, Ferligojniza, Ferligojka) Urška; 8. snopič, 1982: Branko Marušič, geslo Koller Jožef; Bernard Špacapan, geslo Kafol Avgust, gozdar; 9. snopič, 1983: Franc Kralj, Lušin (Luschin) Franc Ksaver; 10. snopič, 1984: Martin Jevnikar, geslo Negode Josip; 16. snopič, 1990: Martin Jevnikar, geslo Trobec Anton, kamnosek, kult. in polit. organizator in delavec; 18. snopič, 1991: Martin Dolinar, geslo Zorn Alojzij Matija.
- REKANJE, Blaž, Lokovski suhozidi in uporaba laserskega skeniranja površja (LiDAR), *Pro loko Lokovec*, Lokovec 2018.
- RIJAVEC, Ana Marija, v sodelovanju z MATEŽIČ, Denis, *Trnovska čitanka*, Lokve 2016.
- RIJAVEC, Darja, Kal nad Kanalom v mozaiku časa, v: *Zahodna Banjška planota skozi čas. O geografiji in botaniki, arheologiji, stavbarstvu cerkvâ, zgodovini, ljudeh in etnološki dediščini ter jeziku zahodne Banjške planote* (ur. Danila Zuljan Kumar in Mojca Perkon Kofol), Koper 2018.
- RIJAVEC, Mara, *Na robu*, Koper 2013.
- Ročni kažipoti po Goriškem* za leta 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1906, 1907, 1911, 1923.
- ROSA, Jurij, Grgarci – »vitezi Svetogorske Kraljice«, v: *Grgarski zbornik* (ur. Justina Doljak), Grgar 2009.
- ROSA, Jurij, URŠIČ, Ivanka, *Na solkanskem polju je raslo mesto*, Nova Gorica 1998.
- RUSTJA, Karol, *150 let proge Celje–Ljubljana*, Ljubljana 1999.
- RUTAR, Simon, *Zgodovina Tolminskega*, Gorica 1882.
- RUTAR, Simon, *Slovenska zemlja. Opis slovenskih pokrajin v prirodznanskem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem obziru. I. del. Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska*, Ljubljana 1892.
- S. a., Andrej Murovec (1815–1884), ljudski podobar in kamnosek, *Ta 'n ta druj iz Tantadrujeve dežele*, Raziskovalna naloga OŠ Dušana Muniha Most na Soči, 1999/2000.
- S. a., Bate 16. septembra 1890, *Soča*, 19. septembra 1890, tečaj 20, št. 38.
- S. a., Čepovan, *Goriška straža*, 15. februarja 1928, letnik 11, št. 13.
- S. a., g Trnovo, *Primorski list*, Gorica, 21. maja 1913, letnik 21, št. 21.
- S. a., Spominska plošča gozd. nadzorniku Koller Josipu blizu Solkana, *Soški gozdar*, 1976, letnik 12, št. 2.
- S. a., Spominska plošča Simonu Gregorčiču, *Primorski list*, 20. junija 1912, letnik 20, št. 25.
- S. a., Zanimivosti izpod Svete Gore, *Družina*, 1965, letnik XIV, št. 22.
- S. a., Zgodba »avstrijskega vojaka«, *Pro loko Lokovec*, december 2004.
- SAPAČ, Igor, Katalog pomembnejših klasicističnih, bidermajerskih in historističnih arhitekturnih stvaritev na območju Republike Slovenije, v: SAPAČ, Igor, LAZARINI, Franci, *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 2015.
- Slovenski biografski leksikon*, 12. knjiga, Ljubljana 1980: Fran Petre, geslo Trobec Anton, kamnosek in narodnoprosvetni organizator.
- SCRIMALI, Antonio, SCRIMALI, Furio, *Il Vodice. La montagna di Gonzaga*, Udine 2011.
- SEDEJ, Ivan, *Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem*, Ljubljana 1989.
- SEVNIK, Franjo, Jožef Koller, v: *Naši znameniti tehniki* (ur. Albert Struna), Ljubljana 1966.
- SEVNIK, Franjo, Obnova gozdov na golem krasu (ur. Albert Struna), v: *Jadranski koledar*, 1968.
- SILIČ - NEMEC, Nelida, *Javni spomeniki na Primorskem 1945–1978*, Koper – Trst – Nova Gorica 1982.

- SKRT, Darja, Ko etnološka zbirka postane izziv novih znanosti: razstava Staroverstvo in staroverci, v: *Zahodna Banjška planota skozi čas. O geografiji in botaniki, arheologiji, stavbarstvu cerkvà, zgodovini, ljudeh in etnološki dediščini ter jeziku zahodne Banjške planote* (ur. Danila Zuljan Kumar in Mojca Perkon Kofol), Koper 2018.
- SLABE, Marijan, *Na rovašu življenja. Povestnica o podmelški fari*, Grahovo ob Bači 2004.
- SMOLE, Emil, Preliminarna poročila, *Varstvo spomenikov*, XXII, 1979.
- Spezialortsrepertorium für das Österreichisch-Illyrische Küstenland*, Wien 1918.
- Status personalis et localis archi-dioeceseos Goritiensis ineunte anno 1899*, Gorizia 1898.
- Status Personalis et Localis Archi-Dioeceseos Goritiensis ineunte anno 1901*, Goritiae 1901.
- ŠVOLIŠAK, Drago, Zaklad bronastih srpov v Grgarju, v: *Grgarski zbornik* (ur. Justina Doljak), Grgar 2009.
- ŠČUKOVT, Andrejka, Gotsko znamenje »Katarinca« v Grgarju, v: *Grgarski zbornik* (ur. Justina Doljak), Grgar 2009.
- ŠČUKOVT, Andrejka, Ravnica – Korita in kal Na vodi, *Varstvo spomenikov. Poročila* 52, Ljubljana 2017.
- ŠČUKOVT, Andrejka, Ravnica – Korita in kal Na vodi (EŠD 25346), *Varstvo spomenikov. Poročila* 53, Ljubljana 2018.
- ŠULIGOJ, Mirko, *Krajevna kronika treh Lokovcev, s. d.*
- ŠULIGOJ BREMEC, Miroslav, Lokovška hiša, *Pro loko Lokovec*, 2002.
- ŠULIGOJ BREMEC, Miroslav, Lokovško kovaštvo, v: *Ljudem. Ljudska dediščina za muzeje na Banjški in Trnovski planoti* (ur. Miroslav Šuligoj Bremec), Grgarske Ravne 2009.
- ŠULIGOJ BREMEC, Miroslav, Samooskrbna domačija, *Pro loko Lokovec*, 2022.
- ŠUŠMELJ, Jože, *Voglarji*, Nova Gorica 2011.
- TERPIN, Rafael, *Klanec do doma 2*, Idrija 2021.
- VASCOTTI, Chiaro, *Storia della Castagnavizza*, Gorizia 1848.
- VIDMAR BAŠIN, Jernej, Izdelava kalonce in informativne table o cerkvi sv. Roka, 1001. *Solkanski časopis*, september 2023, leto XXIX, št. 116.
- VIDMAR BAŠIN, Jernej, Otvoritev in blagoslov kalonce, 1001. *Solkanski časopis*, januar 2024, leto XXX, št. 117.
- Voda skozi čas v Grgarju in zaselkih* (ur. Vlasta Vidič), Grgar – Nova Gorica 2014
- VONCINA, Antonia, *Confine Orientale 1945–1991*, Empoli 1999.
- VUK, Marko, Umetnostnozgodovinska podoba Solkana (oris), v: *Goriški letnik*, 2013–2014, št. 37–38.
- ZABUKOVEC, Janez, *Slavina. Prispevek k zgodovini župnij ljubljanske škofije*, Ljubljana 1910.
- ZULJAN KUMAR, Danila, Govori zahodne Banjške planote, v: *Zahodna Banjška planota skozi čas. O geografiji in botaniki, arheologiji, stavbarstvu cerkvà, zgodovini, ljudeh in etnološki dediščini ter jeziku zahodne Banjške planote* (ur. Danila Zuljan Kumar in Mojca Perkon Kofol), Koper 2018.
- ŽITKO, Sonja, Nagrobna plastika slovenskih akademskih kiparjev, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1997, nova vrsta XXXIII.

Pripovedovalci

Anton Bavdaž, pri Lovru, Kanalski Lom 18
Rafael Bavdaž - Rafél, pri Marcinu, Kanalski Lom 52
Angel Belingar, pri Solarjevih, Pri Peči, Ravnica 44
Anton Belingar - Nino z barake, Ravnica 4
Stojan Berlot, pri Dolenjem Štefču, Levpa 12
Anton Bitežnik, Na Tlaki, Slatna, Grgar 138
Dominik Bitežnik, pri Urbančevih, Grgar 83
Aleksander Boltar, pri Kuharjevih, Grgar 153
Lojze Bratkič - Tončev, Grgarske Ravne 53
Zdravko Bremec, pri Lukovih, Lokovec 181
Miroslav Breščak, pri Sovanovih, Bate 18
Iztok Brezavšček - Jožko s Kanalskega Vrha, Grgar 65C
Slavko Brezavšček, pri Mihovih, Zavrh, Levpa 71
Ciril Cej - Voglarjev iz Ravnice, župnik v Mirnu
Albin Černe, pri Srovinčevih, Grgar 54
Anica Černe - Pirova, Gorenja vas, Grgar 160A
Benjamin Černe, Grgar 21
Izidor Černe, pri Tončetovih ali pri Črnetovih, Grgar 30
Julij Černe, pri Mežnarčnih, Grgar 2
Jožef Čubej, Cesta IX. korpusa 42, Solkan
Angela Devetak, Ulica za spomenikom 13, Solkan
Erik Di Falco, Streliška pot 30A, Nova Gorica
Justina Doljak, Grgar 44
Cvetko Fabjan, pri Jožetu, Grgarske Ravne 38
Silverij Fabjan, pri Hubjanih, Bate 2A
Ivan Filipič - Nute Malonov, Grgar 132
Leon in Zofka Filipič, pri Zorčevih, Grgar 85
Marta Goljevšček, pri Matičevih, Grgarske Ravne 66
Štefan Gorjup, Ulica Milojke Štrukelj 84, Solkan
Alfred Gruden, pri Lurovih, Nemci 6
Jože Gruden - Urbančev, Kanalski Lom 17
Rihard Gruden, pri Kmetu, Čepovan 39
Stojan Gruden - Palirjev, Trnovo 2E
Vera Gruden, pri Urbanču, Kanalski Lom 17
Edvard Hojak, pri Hójaku, Puštale, Čepovan 21
Albert Humar, pri Mokrinih, Bate 15
Alojz Humar - Lojze Škopitov, pri Buflnih, Grgarske Ravne 57
Franc Humar iz Lokovca, Med ogradami 12, Solkan
Ivan Humar, pri Humarju, Seniški Breg 21
Kristina Humar Čefarin, pri Kolčevih, Bate 66
Zorka in Radovan Humar, pri Ličarju, Raven, Banjšice 88
Darjo Hvala, pri Lokovšnih, Dragovica 17
Erna, Milan in Stojan Hvala, Na Lisičkah, Trnovo 87

Franc Hvala, Na Solinah, Trnovo 6
 Ciril Ipavec, pri Pirhu, Kal nad Kanalom 133
 Zdravko Klanjšček, Via dei gelsi 41, Gorica/Gorizia, Italija
 Maks Kofol, pri Čebrovcu, Kanalski Lom 54
 Milan Kofol, pri Tojnšču, Kanalski Lom 48
 Stanko Kofol, pri Kafolovih, Cvetrež, Kal nad Kanalom 171
 Renato Kogoj - Zorčev, Grgar 44
 Rudolf Kogoj - Rudi, pri Trdinovih, Grgar 36
 Marjan Kolenc - Lavtarški Marjo, Lokovec 7
 Rajmund Kolenc - Lazarski, Lokve 22
 Hilarija Koren - Kanclirjeva iz Grgarskih Raven, Ulica Ivana Regenta 2, Nova Gorica
 Romana Kuštrin, pri Gamzinu, Lokovec 10A
 Valentin Leban, pri Jakču, Volče 54R
 Pavle Levpušček, pri Jugovih, Avšje, Seniški Breg 3
 Radovan Levpušček, pri Jakonču, Tolminski Lom 8
 Zdravko Levpušček od Ta gorejnih v Kanalskem Lomu, Most na Soči 25A
 Anton Lipičar - Tone Kuščerjev in njegova žena Helena (Zdenka), Breg, Kal nad Kanalom 103
 Karel Lipičar - Verbov z Dola, Kal nad Kanalom 109
 Aleksander Logar, pri Ščurarju, Čepovan 18
 Mojca in Iztok Lušina, Podnart, Ovsise 50
 Florijan Madon, pri Preku, Čefarinšče v Podlaki, Bate 82
 Breda Medvešček, Čargova ulica 2, Kanal ob Soči
 Sergej Markič, pri Kristanu, Dragovica 8
 Rino Milost, V Brajdi, Grgar 22
 Ivan Močnik, pri Piškovih, Kal nad Kanalom 92
 Angel Pavlin - Ančko, pri Pulinovih, Ravnica 30
 Gabrijel Pavlin - Jelko, pri Andrejščevih, Ravnica 31
 Marjana Pavlin, pri Pulinovih, Ravnica 30
 Pavel Pavlin - Paulo iz Bat, Ozeljan 66D
 Stanislava Pavlin, rojena Skok, pri Žnidarjevih, Ravnica 29
 Avgušтина Pavšič, pri Povščevih, Ravnica 42
 Marta Perkon, pri Toncovih, Levpa 19
 Franc Plesničar, pri Plesničarjevih, Nemci 3
 Franc Plesničar, V Drajsci, Voglarji 28
 Ivan Plesničar, V Dolini v Zavrhu, Voglarji 47
 Silvester Plesničar iz Drage v Sedovcu, Grgar 80
 Albert in Jožica Povšič, pri Grbunču, Lokovec 214
 Marko Pregelj, pri Arneju, Kanalski Lom 36
 Valerija Pregelj, pri Žefču, Kanalski Lom 5
 Milan Rejc, pri Martinu, Manfredi, Kanalski Lom 29
 Aleksander in Helena Rijavec, pri Ta srednjih, Rijavci, Trnovo 82
 Giani Rijavec, pri Prščevih, Trnovo 26
 Ivan Rijavec, Na Zmuravih, Trnovo 29
 Ivan Rijavec, pri Ta guranjih, Rijavci, Trnovo 74
 Izidor in Dušan Rijavec, pri Žežnih, Ravnica 36
 Jože Rijavec - Pepi Povšičev, Trnovo 20

Julij Rijavec, pri Lovrinki, zdaj pri Juliju z Rezije, Rezija, Trnovo 66
 Justina Rijavec, Pri Ovčarju, Trnovo 42
 Mara in Alfred Rijavec, pri Prščevih, Trnovo 26
 Nataša Rijavec od Tereznih v Bitežu, Kolodvorska ulica 13, Dornberk
 Venčko Rijavec, pri Mihovih, Ravnica 37
 Zdravka Rijavec, pri Rjavčevih, Ravnica 36
 Davorin Sedevčič - Šoštarjev iz Podlake, pri Maticih, Kanalski Vrh 27
 Edvard, Bruna in David Sedevčič, pri Zajčevih, Podlaka, Bate 76
 Feliks Skrt, pri Uerbu Na kalu, Tolminski Lom 34
 Jožef Skrt, pri Mežnarjevih, Levpa 22
 Henrik Srebrnič - Riko, Plenčičev trg 6, Solkan
 Milivoj Valentin Stanič, pri Staničevih, Bate 1
 Branko in Cvetka Strgar, pri Šoulčih, Podlešče, Banjšice 71
 Marija Šavli, pri Blažu, Kanalski Lom 14
 Julij Štrukelj, pri Andrjaču, Tolminski Lom 7
 Poldo Štrukelj, pri Kolčevih v Podlaki, Bate 66
 Alojz Šuligoj - Terezin Lujze, Lokovec 88
 Danica Šuligoj, pri Kolencu, Lokovec 16
 Ivan Šuligoj, rojen pri Bulču v Levpi, Ulica tolminskih puntarjev 2, Nova Gorica
 Marica Šuligoj, pri Zajcih, Grgarske Ravne 37
 Marjan Šuligoj, pri Banútu, Ilovica, Kal nad Kanalom 36
 Pavel Šuligoj, pri Trdinovih, Grgar 36
 Stanko Šuligoj, pri Klemenovih, Levpa 8
 Štefan Šuligoj, pri Petru Na štengah, Lokovec 12
 Dušan Šušmelj - Perinov iz Sedovca, Nova Gorica
 Friderik Šušmelj - Slavko, pri Danelotovih, Ravnica 52
 Ivan Šušmelj, pri Cvekarju V školju, Podgozd 18
 Jože Šušmelj, Voglarji 27 / Ulica Ivana Regenta 30, Nova Gorica
 Jožef Šušmelj, V Ogradi, Voglarji 26
 Justina Šušmelj, Za Koritom, Voglarji 27
 Pavla in Poldo Šušmelj, Pod Školjem, Ravnica 51
 David Tomažin, pri Kontih, Bitež, Grgar 178
 Avguštin Tomšič, pri Trbežnikovih, Zatrebež, Seniški Breg 41
 Jožica Valentinčič, Staničeva ulica 12, Kanal
 Jernej Vidmar Bašin, Soška ulica 32, Solkan
 Franc Volk, pri Karnjelu, Trnovo 64
 Jože Volk s Trpinovšča, Trnovo 20A
 Jože Volk, Na mostu, Trnovo 93
 Marino Volk - Karnjelov s Trnovega 64, Na Vratih, Čepovan 158
 Miroslav Volk, pri Metkinih, Trnovo 61
 Nelida Volk, pri Matjaževih, Grgar 1
 Milan Vončina, pri Lajnarju, Lokovec 60
 Rafael Vončina, Na kleti, Lokovec 80
 Vili Zimic, Staničeva 11, Kanal
 Roman Žbogar, pri Gorjupu, Kanalski Lom 11

Strokovni svetovalci

mag. France Baraga, arhivar in prevajalec, Ljubljana

dr. Jurij Bizjak, bibličist in prevajalec, koprski škof

Miroslav Šuligoj Bremec, domoznanec, Lokovec 50 / Cankarjeva 65, Nova Gorica

Gorazd Humar, strokovnjak za mostove in njihovo zgodovino, Šempeter pri Gorici

dr. Alenka Jelovšek, slovenistka, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana

dr. Jernej Jež, geolog, Geološki zavod Slovenije, Ljubljana

dr. Bogdan Jurkovšek, geolog, Kamnica

Simon Kerševan, arhitekt, Osek

Verena Koršič Zorn, umetnostna zgodovinarica, Ljubljana

dr. Miran Košuta, literarni zgodovinar, Filozofska in leposlovna fakulteta Univerze v Trstu, Italija

Edo Kozorog, dipl. inž. gozdarstva, Zavod za gozdove Slovenije - Območna enota Tolmin

dr. Giovanni Battista Luca, direktor Škofijskega arhiva Trst, Italija

Vitomir Mikuletič, dipl. inž. gozdarstva, Kromberška cesta 14, Nova Gorica

dr. Francesca Missio, arhivarka, Nadškofijski arhiv Gorica, Italija

mag. Jerica Mrak Pestotnik, geografinja, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za geografijo

Anton Naglost, restavrator, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Nova Gorica

David Erik Pipan, poznavalec zgodovine soške fronte, Nova Gorica

dr. Miha Preinfalk, zgodovinar, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Ljubljana

Karol Rustja, železniški arhivar, Zavrh 9G

Drago Sedmak, zgodovinar, Ajdovščina

Andrej Smerdu, rodoslovec, Postojna

Andrejka Ščukovt, etnologinja, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Nova Gorica

dr. Samo Štefanac, umetnostni zgodovinar, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za umetnostno zgodovino

dr. Silvo Torkar, imenoslovec, Ljubljana

Zvonka Zupanič Slavec, dr. med., zgodovinarica medicine, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani

Matjaž Žbogar, domoznanec, pri Robniku, Kanalski Lom 31 / Tolmin

Znaki, kratice in krajšave

* – rojen

† – umrl

agr. – *agricola*, kmet

a. v. – avstrijske veljave

Comp. – *Company*, družabniki

cm – centimeter

č. g. – častiti gospod

dipl. inž. – diplomirani inženir

dr. – doktor

e-pismo – elektronsko pismo

et al. – *et alii*, in drugi

fl. – florint, forint, goldinar, gulden

fasc. – fascikel, sveženj

g. – gospod

hšt. – hišna številka

k. o. – katastrska občina

L – lira

l. – leto

LRS – Ljudska republika Slovenija

M. B. – Mati božja

m³ – kubični meter

MK – mrliška knjiga

mur., *murar.*, *murat.* – *murator*, *murarius*, zidar

N, N., n., N=, No, No, nom., nr, Nro, Nro. – *numero*, številka

NOVJ – Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije

op. – opomba

oper. – *operarius*, delavec

PK – poročna knjiga

pok. – pokojni

poss. – *possidens*, posestnik

RK – rojstna knjiga

roj. – rojen

rust. – *rusticus*, kmet

s. a. – *sine auctor*, brez navedbe avtorja

s. d. – *sine data*, brez datuma

s. p. – *sine pagina*, brez navedbe strani

s. p. – samostojni podjetnik

ss. – *sequentes*, naslednji

SA – *status animarum*, družinska knjiga

str. – stran

sv. – sveti

šk. – škatla

št. – številka

tek. št. – tekoča številka

ur. – uredil

z.k. vložek – zemljiškoknjžni vložek

zap. št. – zaporedna številka

Avtor v svoji novi knjigi na osnovi ustnega izročila, arhivskih virov in fotodokumentacije podrobno obravnava kamen, kamnarstvo in kamnarje na območju Trnovske in Banjske planote ter njune bližnje okolice v Soški dolini. Najprej orisuje geografske značilnosti tega območja, imenovanega tudi Gore, nato pa tamkajšnje značilne kamnine in ljudsko izrazoslovje o njih. Pri tem posebno pozornost posveča skrlnatemu in ploščastemu kamnu, ki je zelo primeren za nadomestno kritino spomeniško zaščitenih kamnitih stavb na Krasu in na Vipavskem. V to geografsko in geološko okolje umešča kmečko stavbarstvo in podrobno razčlenjuje in opisuje kamnoseške člene kmečkih stavb. Pri tem je posebej pozoren na datirane primerke, po katerih je mogoče slediti razvoju stavb od 16. do prve polovice 20. stoletja.

Predstavitvi najzanimivejših primerov kamnite kulturne dediščine sledijo delovne biografije kamnosekov, kamnolomecev, zidarjev in drugih mojstrov kamna, za katere je avtor izvedel iz ustnega izročila ali iz objavljenih virov, večinoma pa iz cerkvenih matičnih in družinskih knjig. Razvrščeni so po geografskem zaporedju vasi od juga proti severu in nato po Soški dolini navzdol. Najpomembnejši je Grgar, v katerem so bili najštevilnejši kamnoseki in zidarji, po pomembnosti mu sledijo Sedovec v Ravnici skupaj z Voglarji in Trnovim na južnem obrobju Trnovske planote, na zahodnem robu Banjske planote pa Levpa s Seniškim Bregom. Posebno mesto zavzema Kanalski Lom s samoukom Andrejem Murovcem, ki je zapustil vrsto imenitnih kiparsko okrašenih nagrobnikov ter celo dva kipa. Sicer pa so s kamnarji tako ali drugače zastopani skoraj vsi kraji na planoti, od Bat preko Čepovana do Lokovca, v spodnji Soški dolini pa Gorenji Log, Avče, Kanal in Solkan. V posebnem poglavju so predstavljeni tudi številni italijanski ter drugi tuji kamnoseki in zidarji, ki so tam gradili železnico v letih 1903–1906.

ISBN 978-961-05-0905-9 33 €

Založba ZRC